

AAI 09/F 126

వరదాన

ప్రేమచంద్

జనతా బుక్ హౌస్

విజయవాడ.

CI

AA103F126

42-71

for 1 year of 1000000. 1

Ex. 1. - $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

22/12/57

మా తృక :

ప్రేమ చంద్

అనుసరణ :

७३७.

సాహిత్యరత్న. బి. ఏ.

జనతాబుక్ హౌస్

బకింగ్ హౌస్ పేట P. O. విజయవాడ.

ప్రథమముద్రణ :

కాపీలు 1000

హక్కులు ప్రకాశకులవి.

1955 డిశంబర్.

Published by V. M. Sastry
at

Haimavathi Press, Vijayawada-1.

వ ర దా న్

నిరీధ నివిడారథకారంలో నల్లటి విగ్రహంలా నిల్చుని ఉండే విగ్రహంలా ఉన్నది. దానిమీద మొలిచిన చిన్నచిన్న మొక్కలూ, చెట్లూ ఆ దేవుని జటాజూటమల్లా దృగ్గోచరమవుతున్నాయి. దానిమీద అష్టభుజాల అమ్మవారి గుడి ఒకటి అలరానుతోంది. ఆ గుడి శిఖరంపై శ్వేతపతాకాలు వాయిదేవుని పొందమంద వీవెనలనో రెపరెపలాడుతున్నాయి. దేవాలయంలో మిణుకు మిణుకుమంటూ దీపమొకటి వెలుగుతోంది. దాన్ని చూస్తే మిణుకుమిణుకుమని ప్రకాశించే నక్షత్రమూ అది ప్రమోదమగుతుంది.

రాత్రి రెండు జాములు దాటిపోయాయి. నాలుగు గిళల భయంకర నీలవత వ్యాపించిఉంది. పర్వతం క్రింది భయంకర గంగానది శ్యామల తరంగాలు చల్లగా ప్రవహిస్తున్నాయి. ఆ ప్రవాహంలోనుండి శ్రుతిమధుర రాగధ్వని వినిపిస్తున్నది. ఎక్కడజూచినా ఒడ్డున మునులూ, పచ్చిపై నాగేనుల పొయ్యిలూ కనపడుతున్నాయి. ఇలాంటి సమయంలో శిల్లటిచీరే కట్టుకుని అష్టభుజ అమ్మవారి ఎగువ చేతులు జోడించి నిల్చునిఉంది ఒక వనితా శిల్పిణి. ఆమె పచ్చటి ముఖమండలం. ముఖాన్నిబట్టి ఆమె స్త్రీ కాదు. ఆమెలుగల పండ్లస్థూరాలని స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఆమె నీవు సత్యమస్తూరాలే అమ్మవారి ఎదుట నిల్చుంటుంది. తర్వాత.....“అవ్వి! ఇప్పుడే ఇరవై సం

వత్సరాలయింది. నీపాద - పద్మములపై శిరస్సునుంచని మంగళవార మొక్కటీలేదు. నీ చరణార విందములను స్మరించని నిమిషంలేదు. నువ్వు జగన్నాథు; విశ్వతారిణివి, మహాదేవివి. ఇంతసేపచేసినా నా మనోరథం నేటివరకు నెరవేరలేదు. నీవేదిక్కు. నీవుతప్ప అన్యశరణ్యంలేదు. నిన్నువదిలి ఇంకెవ్వరిని ఆశ్రయించను?

“జగజ్జననీ! వందలనోములు నోచా. అసంఖ్యాక వ్రతాలు ఆచరించా. ఎందరో దేవతల్ని పూజించా. పుణ్యతీర్థములన్నీ దర్శించా. కాని మనోభిలాష ఫలించలేదు. చివరకు నీ చరణసన్నిధి శరణుజొచ్చా. ఇప్పుడిక నువ్వుతప్ప ఇంకెవ్వరుదిక్కు నాకు? నువ్వు సదా నీభక్తులకోర్కెలు తీర్చావు. నీ దర్బారులో నామొర ఆలకించబడదా? నిరాశతో తిరిగి పోమంటావా?

ఈ విధంగా చాలాసేపు విన్న పాలూ, ప్రార్థనలూ చేస్తూనిల్చింది సువామి. స్వహితేకుండా చేసే అనురాగమయి భావమొకటి హఠాత్తుగా మనస్సులో ప్రవేశించింది. కళ్లు మూతబడ్డాయి. చెవుల్లో శబ్దమొకటి ప్రతిధ్వనించింది.

“సువామా! నీ భక్తికి మెచ్చుకున్నా. అడుగు, ఏం కావాలో అడుగు.”

సువామి ఒప్పు జలదరించింది. రోమములు గగుర్పొడిచాయి. గుండెలు దడదడ కొట్టుకోసాగాయి. ఇంకవై ఏళ్ల ఘోరతపస్సు అనంతరం నేడు మహాదేవి ప్రత్యక్షమయింది”

నేనేంకోరితే అది ప్రసాదిస్తావా మహాదేవి? అని ప్రశ్నించింది.

ఔను తప్పక ప్రసాదిస్తా.

గొప్ప తపమాచరించా. అందువల్ల వరం కూడా గొప్పదే అడుగుతా.

ఏం అడుగుతావు? కుబేరుని ఐశ్వర్యమా?

కాదు.

ఇంద్రుని వ్రతాపమా?

కాదు.

సరస్వతీదేవి 'పాండిత్యమా?

కాదు

మరి ఇంకేమిటి?

జగచ్ఛ్రేష్ఠవస్తువు ఏమిటది?

సుగుణ సంపన్నుడైన పుత్రుడు.

వంశ యశోజ్యోతిని ప్రకాశింపజేసేవాడా?

కాదు.

తలిదండ్రులకు పరిచర్యలు చేసేవాడా?

కాదు.

సకల విద్యాపారంగతుడూ, శౌర్యప్రతాపుమానా?

కాదు.

ఐతేమరి సుగుణసంపన్నుడైన పుత్రుడంటే ఎటువంటి

వాడు?

మాతృదేశ సేవాత్పగుడు.

నీ బుద్ధికి మెచ్చుకున్నా. వెళ్ళు. నీ కోర్కె తప్పక
ఫలిస్తుంది వెళ్ళు.

2

ముంషీ శాలిగ్రాం కాశీవాస్తవ్యుడు. గొప్ప ధనవంతుడు. ప్రిడరువుత్తి తాతముత్తాతలు సంపాదించిన ఆస్తిబాగా ఉంది. దశాశ్వమేధ్ ఘట్టా. (రేవు) ఒడ్డున ఆకాశాన్ని అంటుకునే గొప్పమేడ ఒకటిఉంది. గొప్ప ఉదారస్వభావుడు. విశాలహృదయుడూను. ఏడాదికి ఇరవై ఏడువేల రూపాయల ఆదాయం వస్తుంది. ఐనా ఖర్చుకు సరిపోదు. భక్తులు, సన్యాసులు, బ్రాహ్మణులపట్ల మంచిశ్రద్ధాభక్తులుగల మానిషి. సంపాదనంతా భక్తుల, సన్యాసుల సత్కారాలకు, బ్రాహ్మణ సంతర్పణలకే వ్యయమైపోతుంటుంది. పట్నంలోకి అడుగు పెట్టిన ప్రతిభక్తుడూ, ప్రతిసన్యాసీ, ముంషీగారి అతిథి అన్నమాటే. సంసృతభాషలో మంచి ప్రావీణ్యముంది. ప్రఖ్యాత విద్వాంస శిరోమణులు సైతం అతని పాండిత్యాన్ని అంగీకరించితీరేవాళ్ళు. వేదాంతశాస్త్ర అనుయాయు. చిత్తశుద్ధి వైరాగ్యం వేపుకు మొగ్గుచూపుతుంటుంది.

పిల్లలంటే అమితప్రేమ. ముంషీగారికి సహజంగా పేటలోని బాలబాలికలంతా అతని ప్రేమ - తీర్థంలో అభిషిక్తులౌతుంటారు. గుమ్మందాటి వీధిలో కొస్తేచాలు, వెంట పిల్లల వాణరసైన్యమొకటి సిద్ధమవుతుంది. ఒకరోజున ఎవ్వరో

ఒక రాతిగుండె తల్లి తనబిడ్డను పట్టుకుని చావనితక కొడు
తొడి. పిల్లవాడు లబోలిబోమని కేకలు పెట్టి పెద్దగా ఏడు
స్తున్నాడు. ఆ దృశ్యం చూడలేకపోయాడు ముంషీజీ. గబ
గబా పరుగెత్తుకెళ్ళి ఏడ్చేపిల్లవాణ్ణి చంకనెత్తుకున్నాడు.
ఆవిడఎరుట తను తలవంచి నిల్చొన్నాడు. ముందెన్నడూ
ఇక తనబిడ్డను దాడించనని ఒట్టుపెట్టుకుంది ఆతల్లి. పరాయి
వాళ్ళ పిల్లలంటేనే ఇంత గాఢమైన ప్రేమవున్న వ్యక్తి. తన
సొంత బిడ్డలాంటి ఎంతప్రేమగా వూటాడో అన్న విషయం
వూహితీతం. ముంషీజీకి కొడుకుపుట్టాడు. ఇక ప్రపంచం
గొడవేలేదు. ప్రపంచవిషయమే మరచిపోయాడు. కొడుకుని
ఉయ్యాలలో పడుకొడెట్టి వూపుతూ కూర్చుంటాడు. ఆయన
పడే సొబరానికి అంతువుండదు. ఇంకొకప్పుడు మంచి అంప
మైన సికారుబండిలో కూర్చోపెట్టి స్వయంగా తాను బండి
లాగుతుంటాడు. ఒక్క తుణుకుకూడ పిల్లవాణ్ణి నశలింపక
లేడు. సంతానప్రేమలో తన్ను తాను మరచిపోయాడు

పుత్రునికి ప్రతాపచంద్ర్ అని నామకరణ చేసింది
తల్లి సువామి సార్ధకనామం. పేరుకు తగిన గుణగణాలన్నీ
ఉన్నాయి. గొప్ప మేధావాడు. మంచి అండగాడు. ముద్దు
లొలికే పలుకులు పలుకుతుంటే వినేవాళ్ళు ముగ్ధులైపోతుం
టారు ధగధగలాడే భవ్యలలాటం. మంచి జేహాజ రుద్ధ్యం గల
వాడు. ఈ చిన్నవయస్సులోనే అతని మాఖిమండలంలో గొప్ప
తేజస్సు, గొప్ప ప్రతిభ గోచరిస్తున్నాయి. ఎనిగినివాడెప్పు
డైనా ఎచ్చి అకస్మాత్తుగా చూస్తే విస్మయంతో స్తబ్ధుడై
పోతాడు.

ఈ విధంగా ఆశుకూ - పాడుకూ ఆశేళ్లు గడచి పోయాయి. సుఖ - సౌఖ్యాల రోజులైతే గాలిలా ఇట్టే ఎగిరి పోతాయి. అసలేలాగడచాయోకూడ తెలియదు. ఇక దుఃఖ దరిద్రాల రోజులంటారా, ఎంతగడిపినాగడవవు ప్రతాప్ పుట్టి అప్పుడే ఎన్నిరోజులయ్యా యేమిటి? అభివందనాలు, ధన్యవాదాలధ్వని ఇంకా చెవుల్లో ప్రతిధ్వనిస్తూ వేవుంది. అప్పుడే ఆరోజు జన్మదినోత్సవం వచ్చింది. ఆరోపకు ఆఖరురోజులు కన్నాలకు, కడగండ్లకు తొలిరోజులు. ముంషీగారి పుత్రప్రేమ-వాత్స్య్యాలు బహిఃప్రదర్శనలు మాత్రమే, నిజంచెప్పాలంటే అతనికి సాంసారిక జీవిత-పట్ల పెద్దగా అనురాగాభిమానాలులేవు. నిష్కామ నిస్సంబంధ జీవితం. పైకిమాత్రం సామాన్య ప్రాపంచిక వ్యక్తులవలె సగసారబాధలతో బాధపడుతున్నట్లుగానూ, సుఖసౌఖ్యాలుమంచి సంతోషపడుతున్నట్లుగానూ పైకి కనబడుతుంటాడు. కాని కష్టపరంపరల తుఫానుల, సుఖసౌఖ్యాల మలమూరుతాల ప్రభావం రవ్వంతకూడ పడని బ్రహ్మానంద సుఖాన్ని చూరగొంటోంది అతని హృదయం.

మాఘ మాసం. ప్రయాగలో కుంభఉత్సవాలు బ్రహ్మాండంగా జరుగుతున్నాయి. దూదిగోనెల్లా కుక్కికుక్కి యాత్రీ కుల్ని ప్రయాగచేరవేస్తున్నాయి రైలుబళ్లు. ఎన్నో వర్షానంది కూర్చుంటే లేవలేని ముడుసళ్లు, ఎన్నో వర్ష ముడుసళ్లు కుంటు కుంటూ, కర్రపోట్లు పొడుచుకుంటూ, మజిలీలు మజిలీలుగా ప్రయాగచేరుకుంటున్నాడు. ఎందరో హుళిళ్ళు, భిక్షులు, సన్యాసులు ఆ సమయంలో గంగా యమునా జల పవిత్ర తరంగాలలో మునిగి, తమ్ము పవిత్రం చేసుకోడానికి వేంచేసి

యున్నారు. ముంషీశాలిగారికి కూడా ప్రయాగ వెళ్ళాలని కోర్కె కలిగింది, “ రేపున్నావాలు ప్రయాగలో ” అన్నాడు భార్యతో.

సునామ :- పేటలో చూద్దామన్నా ఒక మనిషి లేడు అంతా వెళ్ళిపోయారు.

ముంషీ :- నువ్వేమో ఇల్లు కదలనంటావు. ఇద్దరమూ వెళ్ళితే ఎంత ఆనందంగా ఉంటుంది. ఇటువంటి ఉత్సవాలు ఎన్నడూ చూడ లేదనుకుంటా.

సునామ :- ఇటువంటి ఉత్సవాలంటే నా కమితభయం.

ముంషీ :- నా మనస్సేమో ఆగదు. పరమానందస్వామిల వారి శుభాగమనవార్త చెవినిబడింది. ఆ ఘడిమినుంచి వారి నెప్పుడు దర్శిస్తానా అని మనస్సు ఆరాటపడుతోంది.

మొదట్లో ఐతే ముంషీగారి ప్రయాణానికి అంగీకరించ లేదు సునామ. కాని వద్దన్నా ప్రయోజనంలేదు శుభక వెళ్ళి తీర్తాడు. అని గ్రహించిన వెంటనే గత్యంతరంజైక సరేని ఒప్పుకుంది ఆ రాత్రి పదకొండు గంటల బండికి ప్రయాణ మయ్యాడు ముంషీ. తెల్లవారేటప్పటికి ప్రయాగ చేరు కున్నాడు. వెళ్ళబోయేముందు ప్రతాపున ముఖావంద మొకసారి ముద్దు పెట్టుకున్నాడు. భార్యను ప్రేమపూర్వకంగా ఆలింగనం చేసుకున్నాడు. ఆ సమయంలో అతని నేత్రాలు అస్రబిందువుల్ని జలజలరాల్చుతున్నాయి. అదిచూచింది సునామ. గుండెలు గుభేలుమన్నాయి - చైత్రమాసంలో కాదు

మేఘాలు చూస్తే కృషీవలుని గుండెలు దడదడలాడిపోయిన విధంగా సునామ గుండెలు భర్త అశ్రుపూరిత నేత్రాలు చూచి దడదడలాడిపోతున్నాయి. ఆ అశ్రుధారలు అగాధ వైరాగ్య త్యాగసాగరాలు. చూపులకెంత చిన్న జలకణాలు! కాని ఎంత గంభీరంగా, ఎంత విస్తృతంగా వున్నాయో!

అటు ముంషీ గడపదాటి అవతలికి అడుగుపెట్టాడు. ఇటు సునామ 'అమ్మ' అని ఒక నిట్టూర్పు నిట్టూర్చింది. 'ఇక నీ భర్త దర్శనం దుర్లభం' అని ఎవ్వరో తన హృదయంలో ప్రవేశించి అంటున్నట్టుగా అనుభవమయింది. ఒక రోజు గడిచింది, రెండురోజులు గడిచాయి. మూడోరోజు గడచి నాలుగోరోజుకూడ వచ్చింది. వెళ్ళిపోయిందికూడ. ఇంతదేనికి, చివరకు ఒకవారంకూడ గడచిపోయింది. కాని ముంషీజీ తిరిగి రాలేదు. అప్పటిక వ్యాకులపడసాగింది సునామ. తెల్లిగ్రాములు ఇచ్చింది. మనుష్యుల్ని పంపింది. కాని ఎక్కడా అంతూపంతూ లేదు. ఈ ప్రయత్నాల్లోనే రెండోవారంకూడ గడచిపోయింది. ముంషీజీ తిరిగి వస్తాడన్న ఆశ అడియూపయింది. ముంషీజీ కనపడమంజూ పోవడం తన ఒక్క కుటుంబానికేగాక సమస్తపట్టణానికే ఒక విషాద సంఘటన. ఎక్కడమూచినా, ఏమూలమూచినా - దుకాణాల్లో, సందుల్లో, గొండుల్లో - ఇదేచర్చ. ఈ విషాదవార్త విన్నవాడల్లా విచారపడుతున్నాడు. ధనవంతుడుగానీ, దరిద్రుడుగానీ ప్రతివాడూ 'అయ్యో! పాపం' అనేవాడే. అందరికీ విచారంగానేఉంది. అతనుంటే నలువేళులా సందడిగావుంటూ ఉండేది. ఇప్పుడెక్కడ మూచినా నిరుత్సాహమే తాండ

విస్మయించి. పిల్లలు రానుదండొకటి వెంటబెట్టుకొని వెళ్తుండే సమయంలో ఇప్పుడు దుమ్ముమాత్రమే ఎగురుతోంది. అలాని దగ్గర కెప్పుడు వెళ్తామా అని పిల్లలు మారాం చేస్తుండేవి వున్నాయి. ఆ వినోదసభ ముగిసిపోయిందని ఆ పసి బిడ్డల కేుతెలుసు. వాళ్ళ తల్లులు పైటకొంగులతో కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ మొగాలను కప్పుకుని విలపించుతున్నారు. తమనాళ్ళే చనిపోయారన్నట్లుగా.

మొంషీజీ అంతర్ధానమై పోవడం సామాన్యంగా అందరికీ విచారంగానే ఉంది. కానీ అప్పులు పెట్టిన కోమట్లూ, మామలూ కామూ తాటికాయంతో కన్నీటిబాట్లు కారుస్తున్నారు. కాదు, నెత్తురుబాట్లులే కారుస్తున్నారు. పదిపన్నెండు రోజులు ఏదో రకంగా ఓపిక పట్టారు. తర్వాత ఒక్కొక్కడే వచ్చి అప్పుల ఖాతాలు ముందు పెట్టసాగారు. ఏదో ఒక బ్రాహ్మణ సంతర్పణ సందర్భంగా వెయ్యిరూపాయల నేతిడబ్బాలు తెచ్చారు అందులో ఒక రాగిదమ్మిడి కూడా చెల్లించలేదు. ఇంకో చోట రెండు నెండుల రూపాయల మైవాపిండి వచ్చింది. మరో వర్తకని కొట్లో వేలరూపాయల ఖాతా వుంది. దేవాలయం కట్టించే నిమిత్తం ఇంకో వ్యాపారిదగ్గర ఇంకా వేలు-అక్షరాలా ఇంకా వేలు అప్పులెచ్చాయి. అదీ చెల్లించకుండా అలాగే ఉంది. అప్పుల పరిస్థితి చూస్తే ఇలా ఉంది. అటు తనకున్న ఆస్తిపాస్తు లేమో ఒక పెద్దమేడ, దానికి సంబంధించిన సామానూ మినహా అటు పెద్ద విలువ చేసే సామాన్లమీలేవు. ఇకపోతే భూమి ఉంది ఆదొక్కటే ఉంది అమ్మితే నల్గుడబ్బులొచ్చేది. ఋణం తీర్చడానికి మరో డబ్బా మేమీలేదు.

తలవంచుకుని చాపమీద కూర్చుండింది దిగాలుగా పాపం సువామి. తనకొయ్యగుర్రంమీదకూర్చుని మండు వాలో టకటకమనిపిస్తున్నాడు ప్రతాప్, ఇంతలో కులపురో హితుడు మోతేరామశాస్త్రి ఇంట్లో కడుగుపెట్టాడు ముసి ముసిగా నవ్వుకుంటూ. అతని ప్రసన్నముఖించూచి ఏమీ తోచక మనోవ్యధతో కుమిలిపోతున్న సువామి గభాలాన లేచి నిలబడింది. ఏదైనా శుభవార్త తెచ్చాడేమోనన్న ఆశతో. కూర్చోమని పీటవేసింది. ఆశాపూర్ణ దృష్టితో శాస్త్రిగారి ముఖంకేసి రెప్పవాల్చుకుండా చూస్తోంది. శాస్త్రి గారు చల్లగా చతికిలపడ్డారు నశ్యంపట్టిస్తూ. “వ్యాపారస్థుల ఖాతాపుస్తకాలు చూశారా?” అని ప్రశ్నించాడు.

ఔను, చూశాను.

మోతే :- తలమునిగే అంత లోతుగాడింది. వెనకాముందు ఆలోచించ నేలేదనుకుంటూ ముంషీగారు. తనదగ్గర లెఖిక - వ్రతం అంటూ ఏమీవాసి వుంచుకోలేదు.

సువామి :- ఔను, చూస్తే తలమునిగే లోతుగానే వుంది. ఇంత డబ్బేమిటి? ఒక్కొక్క సంతర్పణకు ఖర్చుకావడమే?

మోతే :- కాలం ఎప్పుడూ ఒకటిగా వుంటుందా?

సువామి :- ఇప్పుడిక చేసేదేముంది? అన్నిటికీ ఆభగవంతుడే ఉన్నాడు.

మోతే :- ఔను నిజమే. అన్నిటికీ ఆసర్వేశ్వరుడే ఉన్నాడు. ఐనా నువ్వుకూడ ఏమన్నా ఆలోచించావా లేదా?

సువామి :- ఆ, ఆలోచించా. ఒక గ్రామం అమ్మదలచుకొన్నా.

మోతే :- రామ ! రామ !! అదేం మాటలమ్మా ? భూమి •
కాస్తా అమ్మకు కూర్చుంటే ఇంకా పరువు ప్రతిష్ఠలేమన్నా
ఉంటాయా ?

సువామి :- అది మినహా మరోవుపాయం మాత్రం ఏముంది ?

మోతే :- చాలు చాలు, ఇక వూరుకోవమ్మా ! ఆ కొండ
కాస్తాపోతే జీవించే మార్గ మింకేముంది ?

సువామి :- ఆ భగవంతుడే దిక్కు. వాడే ఏదో ఒక దారి
జేరుస్తాడు. పుట్టించినవాడు పెట్టక చంపుతాడా ?

మోతే :- అలాగైతే ఇది చాలా విచారవిషయం. అలాంటి
పరోపకార పురుషుని సంతానం చివరికీ విధంగా కష్టాలు పాలు
కావడమా ?

సువామి :- భగవంతునికిదే ఇష్టం కాబోలు. అలాంటప్పుడు
ఎవ్వడేం చేయగలడు ?

మోతే :- సరేగాని కర్రవిరకుండ పాము చచ్చేవిధంగా
నన్నొక ఉపాయం చెప్పమంటారా ?

సువామి :- ఆఁ ఆఁ చెప్పండి. ఎంతో మేలు చేసినవాళ్ళ వు
తారు.

మోతే :- ఓం ప్రథమంగా చేయవలసిన పనేమంటే శిస్తు
పూర్తిగా రద్దు చేయమని కలెక్టరుగారి కొక ఉగ్ర పేట్టుకొ. ఇక
బాక్సీల విషయమంటావా, ఆ బరువు భారమంతా నా కప్పు

గించు. నాకు తోచినవిధంగా చేస్తా. దీనివల్ల ఎన్నోమంది కేమీ ఎసరు రాకుండా పోతుంది.

సువామి:-తమరింత డబ్బు ఎక్కడనుంచి తెస్తారు? ఆతెచ్చే ఉపాయమేమిటో కాస్త తెలియచెప్పండి ముందు.

మోతు:-మీకు డబ్బుకొర తేమిటమ్మా? ముషీగారి పేరు చెబితే రాతకోతలు లేకుండానే యాభైవేలు తేనడ మొక లెక్కలోని విషయంకాదు నిజం చెప్పాలంటే డబ్బుసిద్ధంగా ఉంది. నీ నోటినుండి 'సరే - అలాగే' అన్నమాట రావడమే ఇక ఆలస్యం.

సువామి:-పట్నంలోని పెద్దమనుష్యులంతా కూడి చందాలు వేసుకుంటున్నారా ఏమిటి?

మోతు:-ఔనాను. చిటిక వేసినంత సేపటిలో డబ్బుంతా వస్తూలే పోయింది. దొరగారి కనుసంజ్ఞ చేయడమే తడవుగా పనంతా జరిగిపోయింది.

సువామి:-శిస్తు రద్దుకోసం నాచేత అర్జీ పెట్టించనూవద్దు; నా భర్తగారి పేరుమీద అప్పలూ, చందాలూవద్దు. గ్రామాలమీద వచ్చేరాబడితోనే అందరి బాకీలూ దమ్మి డీలతోసహా చెల్లిస్తా.

ఇలాఅని ముఖం త్రిప్పుకుంది కోపంగా సువామి. ఆ శోకాన్వితవదన మండలంలో క్రోధాభాసం స్పష్టంగా కనపడుతోంది. వ్యవహారం శ్రుతిమించి రాగాన పడిందని గ్రహించాడు పురోహితుడు. వెంటనే సంబోధించుకుని - 'సరే మీ

యిష్ట ప్రకారమే కానీయండి. ఇందులో బలవంతమేమీ లేదు. కాని మీకేమైనా కష్టాలు కల్గితే మాత్రం ఆ రోజు ప్రళయంగా వుంటుంది. ఇదొక్కటి మాత్రం గుర్తుంచుకోండి. ఇంతకన్న నే చెప్పేదేమీలేదు." అన్నాడు.

సువామి:-ఎంతే మరి నా భర్త పేరుమీద లోకుల కృతజ్ఞతాభారం నెత్తినవేసుకుని నన్ను మోయమని మీ అభిప్రాయమా? కూడూ - నీళ్ళు దొరక్కపోతే ఈ కొండలోనే మలమలమాడి చచ్చిపోనన్నాపోతా కాని ఒకడిచేత ఉపకారం మాత్రం చేయించుకోను.

మోతు:-మీమీద కృతజ్ఞతాభారం వేసేవాడెవ్వడమ్మా? ఎంతమాట అన్నావంటే అప్పటినుకోవడంలో సిగ్గుమంది? ఒకటి రెండు లక్షలు రుణంలేని భాగ్యవంతు డెవ్వడమ్మా? సువామి:-ఈరకమైన రుణంలో కృతజ్ఞతలేదని నాకు సమ్మతంలేదు,

మోతు - సువామా! అలా మాట్లాడుతావేమిటి? నీ వెలివి తేటలన్నీ ఎక్కడ బుగ్గంబుపోయాయమ్మా? ఎన్నికష్టాలొచ్చినా భరిస్తానంటావా? ఈ పిల్లవాణి చూచేనా దయరావడంలా?

మోతు రామశాస్త్రులుగారి ఈ చివరివాక్యం ఆమె నెంతో కదలించివేసింది. వెంటనే కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి. కొడుకుకేసి కడుగాపూర్ణ దృష్టితో చూచింది. ఈ బిడ్డకోసం సేచు చేయని కరోరప్రతినియమా లేమన్నాయి? వీడినోసటన కష్టాల రాతే రాసిపెట్టివుందా?

“చాలాసేపు ఈ ఎడతెగని ఆలోచనల్లోనే మునిగి పోయింది సువామి. మోతేరామశాస్త్రేమో లోలోపల సంకోషపడుతున్నాడు. తన అమోఘ అస్త్రం వృధాపోలేకు కదా, కృతార్థుడనై తికదా అని ఉబ్బితబ్బిబ్బుతాతున్నాడు. ఇంతలో తలెత్తి ‘లక్షలమందిని పోషించి, ఆదరించిన తండ్రిగర్భాన జన్మించిన పుత్రుడు పరాశితుడు కాజాలడు. తండ్రిచేసిన పుణ్యం వృధాగాకుండ ఫలించితే అతని కొడుకూ పదిమందికి పెట్టగలవాడవుతాడు అంది.’ (కొడుకుని పిలుస్తూ) నాన్నా ! కొంచెం ఇలారా. రేపటినుంచి నీకు పాలూ-పెరు గులూ-మిఠాయిలూ ఏదీదొరకవు కాబోలు. ఏడ్వవుకదూ?” అంటూ పిల్ల వాణ్ణిముద్దుగా ఒడిలోకి తీసుకుంది. వాడి గులాబి రంగు చెక్కిళ్ళపైని చెమట బిందువులు తుడిచి ముద్దు పెట్టుకుంది.

ప్రతాప్:- ఏంటిఅన్నావూ ? రేపటినుండి మిఠాయిదొరకదా? ఏం ? ఎందుకని ? మిఠాయివాడి అంగడివట్టి పోయిందా ?

సువామి:- మిఠాయిలేకేం ? కానిడబ్బేది ?

ప్రతాప్:- నేను పెద్దవాడినయ్యాక వాడికి కావలసినంతడబ్బి స్తాగా. చల్, చల్, చూడవేలమ్మా. వా గుర్రం ఎంత వడిగా పరుగెత్తుతోందో చూడు.

సువామి కళ్ళల్లో మళ్ళీ ఒకసారి కన్నీళ్ళు గిర్రున క్రమ్ముకొచ్చాయి. “అయ్యో ! దైవమా !! ఈ సౌందర్య సౌమ్యార్యాలమూర్తి ఇప్పటినుండే దారిద్ర్యదేవతకు బలి అవుతాడా ? కాదు, కాదు. అన్ని బాధలూ నేనే అనుభ

విస్తా. కాని నా ప్రియపుత్రునిపై విపదలనీడకూడ పడ నీయను. “ఇటు ఈ విధంగా ఆలోచిస్తోంది తల్లి. అటు తన పెంకి గుర్రంపై ఎక్కడానికి తనశక్తి సంతా ధారవోస్తున్నాడు పుత్రుడు ప్రతాప్. పిల్లలు మనోచక్రవర్తులు.

సారాంశమేమంటే మోతురామ్ ఏదో గొప్ప పన్నా గంతో వచ్చాడు. అనేక విధాలుగా వాక్చాతుర్యం ప్రదర్శించాడు. తెలివితేటలన్నీ ఉపయోగించాడు. కాని సువామి చీమతలకాయ దూరేఅంత సందేహ ఇవ్వలేదు. “కాదు” అని మళ్ళీ “ఔను” అనలేదు. ఆవిడ ఈ ఆత్మాభిమానం వార్త విన్నవాడల్లా “భళీభళీ” అన్నాడు. ప్రజల హృదయాల్లో ఆమెపట్ల గౌరవం ఇనుమడించింది. ఒక ఉదారహృదయుని భార్య, ఒక పరమసంతోషి భార్య చేయతగినపనే సువామా చేసింది.

తర్వాత పదిహేనురోజులకు ఎట్టేటు వేలంపెట్టబడింది. యాభై వేలు వచ్చాయి. రుణమంతా దమ్మిడిలతో సహా చెల్లించబడింది. ఇంట్లో అనావశ్యక సామాన్లన్నీ అమ్మి వేయబడ్డాయి. మధ్యలో గోడలుపెట్టించి ఇల్లా రెండు భాగాలుగా చేయబడింది. ఒక భాగంలో తానుంటూ రెండో భాగం అద్దెకిచ్చింది.

3

మొంషీ సంతోషనలాల్ మంచి గుణవంతుడు, సహృదయు డూను. సువామి గారింట్లో అద్దెకుంటున్నాడు. మొదట్లో చాలా

గొప్పఉద్యోగంలో వున్నాడు. కాని స్వతంత్రభావాల కారణంగా ఆఫీసర్ అడుగులకు మడుగులొత్తలేకపోయాడు. అంతేకాదు, వాళ్ళ ఆములు ధూములు, వాళ్ళ కన్నెర్రలు, సహించలేక ఉద్యోగానికి తిలోదకాలిచ్చాడు. ఉద్యోగకాలంలో కొద్దిగా ఆరించాడు. ఆ కొద్దిపాటి పెట్టుబడితో ఉద్యోగంలో నుండి విరమించుకోగానే కంట్రాక్టు పనుల్లోకి దిగాడు. కొద్దికాలంలోనే తన పరిశ్రమమూలంగా బాగా గడించాడు. ఇప్పుడు నెలకు నాలుగైదువందలకు తక్కువలేకుండా రాబడి వస్తోంది. మంచి అనుభవమూ సంపాదించాడు. అద్భుతమైన తెలివితేటలుగలవాడు. దేనిలో వేలుపెడితే అది బంగారం అవుతోంది. అసఫలత అనే దెలావుంటుందో తెలియని స్వక్తి ముంషీసంజీవనలాల్ పెద్దకుటుంబీకుడు. ఈశ్వరుని కటాక్షంవల్ల ఇంటినిండాసంతానంఉండేది. ఏనా ఇప్పుడు తలిదండ్రులకు గారాబుపట్టి ఒక కన్యారత్నం మాత్రమే, ఆ కన్యకు వ్రజరాణి అని పేరుపెట్టుకున్నారు. ఆ పిల్లయే వాళ్ళకు ప్రాణాధారం.

ఇట్లోకి వ్రేవేళించిన రోజునే ప్రతాప్ - వ్రజరాణిల మధ్య స్నేహం ఏర్పడింది. ఒక్క అరగంటలో పక్షుల జోడులా కలకలమని ఆడుకోసాగారు. తన ఆటబొమ్మలూ, ఆటవస్తువులూ, బూరలూ తెచ్చి చూపించింది. వ్రజరాణి. తన పుస్తకాలూ, కలాలూ, బలపాలూ తెచ్చి చూపించాడు ప్రతాప్. వ్రజరాణి తల్లి సుశీల ప్రతాపుని ఎత్తుకుని మూద్దాడింది. ఆ రోజులగాయితు వాడూ సత్యం సాయంకాలం వాళ్ళ ఇంటికొస్తున్నాడు. ఇద్దరూ జతగా ఆడు

కు చీ వాళ్ళు. అన్న చెల్లెలులా కనపడేవాళ్ళు. వాళ్ళిద్దర్నీ ఎత్తుకొని ముద్దుపెట్టుకుండేది సుశీల. వాళ్ళకేసి రెప్ప. వాళ్ళుండ గంటలతరబడిమానేది. విరజనూ ప్రతాప్ ఇంటికే వెళ్తుండేది. ఆ పిల్లను చూస్తే సువామకు తన కష్టాలు మరపుకొస్తూండేవి. రొమ్మున హత్తుకుని ముద్దుల వర్షం కురిపించేది. దాని ముద్దులొలికే చిలుక పలుకులువిని ఆనందంగా కాలం వెళ్ళబుచ్చేది.

ఒకరోజున సంజీవన్ లాల్ ఎక్కడికో వెళ్లి వచ్చాడు. గదిలో కెళ్లి చూస్తే ప్రతాప్ - విరజను లిద్దరూ కుర్చీలపై కూర్చున్నారు. ప్రతాప్ ఏదో పుస్తకం చదువుతున్నాడు. విరజన్ చెవులు నిక్కపొడుచుకుని ఎంతో ధ్యానపూర్వకంగా వింటోంది. ముంషీగార్ని చూడగానే ఉభయూలా లేచి నిల్చిన్నారు. విరజన్ పరుగున వెళ్ళి నాన్న చంక నెక్కికూర్చుంది. ప్రతాప్ తలకాయ వంచుకుని నిల్చున్నాడు. ఎంత బుద్ధిమంతుడైన పిల్లవాడు! సరిగ్గా ఇంకా ఎనిమిదేళ్ల న్నా వెళ్ల లేదు. కాని లక్షణాలు చూస్తే భవిష్యత్తులో గొప్ప ప్రతిభాశాలి అవుతాడని స్పష్టంగా బోధపడుతోంది. సుందర ముఖమండలం. ఉల్లిపొరిలవంటి పల్చని ఎర్రని పెదవులు. జ్యోతులవంటి నేత్రాలు తుమ్మెదలను బోలిన నల్లనికేశములు. ఆపైన పరిశుభ్రమైన దుస్తులు. "ఇలారాబాబు ప్రతాప్ ఇలారా!!" అని పిలిచాడు ముద్దుగా ముంషీజీ.

స-కోచిస్తూ సంకోచిస్తూ నెమ్మదిగా దగ్గరకొచ్చాడు ప్రతాప్. పిచ్చిత ప్రేమతో చంక నెత్తుకున్నాడు ముంషీజీ.

“నేనువచ్చినప్పుడు నువ్వు చదువుతున్న పుస్తకమేమిటి బాబూ?” అని ప్రశ్నించాడు.

ఏదోచెప్పబోతున్నాడు ప్రతాప్. ఇంతలో విరజన్ “నాన్నా! బలే బలే కథలు చదివాడు. ఏం నాన్నా! మొదట పక్షులుకూడ మన మాదిరిగా మాట్లాడేవేనా?” అంది.

“ఔనమ్మా! మాట్లాడేవే.” అన్నాడు ముంజీ చిరుమోముతో.

వాళ్ళసంభాషణలు సాగుతుండగానే ప్రతాప్ అందుకుని కాదు విరజన్! నీకు మాయమాటలు చెబుతున్నారు. పక్షులు మాట్లాడవు. ఇవన్నీ కల్పించిరాసిన కథలే” అన్నాడు. ఈ జంకుగొంకులేని మాటలువిని పకపకా నవ్వాడు ముంజీ.

ఇప్పుడిక రామచిలుకలా కేరింతలుకొడుతూ కబుర్లు దంచసాగాడు ప్రతాప్. “మా బడి ఎంతపెద్ద దనుకున్నావు. పట్నంలో వాళ్ళంతావచ్చినా కూర్చోవచ్చు. తాటిచెట్టంత గోడలున్నాయి. బలదేవప్రసాద్ బంతి తన్ని తే చుక్కలంటు కొచ్చింది. హెడ్లాప్టరుగారి డ్రాయరుమీద మంచి ఉన్ని జట్టొకటి పరచివుంటుంది. దానిమీద గ్లాసులనిండా పువ్వులు పెట్టి ఉంచుతారు. గంగానదినీళ్ళు నీలంరంగుగా వుంటాయి. ఎంత వడిగా పరుగెత్తుతాయో తెలుసా. మధ్యలో పెద్ద పెద్దకొండలు అడ్డంవచ్చినాసరే కొట్టుకుపోవాల్సిందే. అక్కడొక స్వాములవారున్నాడు. రైళ్ళు గవ్వగవ్వమంటూ పరుగులు తీస్తుంటాయి. దీని ఇంజన్ భగ్భగ్మని అంటుంది.

ఇంజనులో ఆవిరి వూటుంది. దాని ఒత్తిడివల్ల బండిపరుగెత్తుతుంది, బండితోపాటు చెట్లూచేమలూకూడ పరుగెత్తుతున్నట్లు కనపడతాయి.

ఈ రకమైన మాటలెన్నో ముచ్చటగా, ముద్దుగా చెప్పాడు ప్రతాప్. నిశ్శబ్దంగా నిల్చునివింటోంది విరజన్. రెండుమూడుసార్లు తానూ రైలుబండి ఎక్కి పూరికెళ్ళింది. కాని రైలుబండి నెవ్వరుచేశారు? అచెలానడుస్తుంది? అన్న సంగతి నేటివరకు తెలియదు. రెండుసార్లు అడిగిచూచింది మాష్టరుగార్ని. కాని ఆ గురువుగారు “బిడ్డా! ఈశ్వరుని మహిమ” అని మాత్రమే చెప్పి పూకుకున్నాడు. ‘ఈశ్వరుని మహిమ అనేదేదో ఒక పెద్దగుర్రం కాబోలు, మంచిబలంగా కూడ వుండొచ్చు. లేకపోతే ఇన్ని పెట్టెల్ని చరిచరమని ఎలా లాక్కుపోగలదు? అని అర్థంచేసుకుంది విరజన్. ప్రతాప్ చెప్పడం చాలించగానే నాన్నమెడలో చెయ్యివేసి నాన్నా! ప్రతాప్ చదివేపుస్తకం నేనూ చదువుతానే” అంది.

ముంషీ:-అమ్మా! నువ్వు చదివేది సంస్కృతంగా. ఇదేమో వట్టి భాషేనయ్యే.

విరజన్:-ఐతే మరి నేనూ భాషే చదువుకుంటా. ఇందులో ఎంత మంచిమంచి కథలున్నా యనుకున్నావు. నా పుస్తకంలో ఒక్క కథన్నాలేందే. ఏంనాన్నా! చదవడం అంటే ఏమిటి?

ముంషీజీ దిక్కులు చూస్తున్నాడు. ‘చదవడం’ అనే దేంజంతువో, ఎలావుంటుందో అతనికే ఇంతవరకు తెలియదు.

బుర్రగోవుంటూనే ఉన్నాడు. ఇంతలో “నేను చదువుతుం
డగా చూశావుకదూ. దాన్నే చదువటాను” అన్నాడు
ప్రతాప్.

విరజన్:-అలా నేనూ చదువుతున్నాగా అమ్మా! మరిదాన్ని
చదవడం అనరా?

విరజన్ సిద్ధాంతకొముది చదువుతోంది. నువ్వు చది
వేది చదువేమిటి? చిలుకమాదిరిగా అన్నమాటే పదిసార్లు
అంటూవుంటావేమిరి అన్నాడు ప్రతాప్.

4

కొంతకాలం నుండి డబ్బు ఇబ్బందికారణంగా ఒక
వంటమనిషిని, ఒక నీళ్ళమనిషిని, ఇద్దరు పరిచారికల్ని తగ్గించి
వేసింది సువామి. ఇప్పుడు వాళ్ళ అనసరమూలేదు, జీత
భత్యాలు యివ్వవడమూ కష్టంగానేఉంది. ఇప్పటికే ఒక్క
ముసలి పనిమనిషి మిగిలింది. బైటపనంతా అది చేసుకు
పోతుంది. ఇంట్లో పనేమో స్వయంగా సువామి చేసుకుం
టోంది. ఇంతకష్టం చేయడం ఎన్నడూ అలవాటులేదు. అందు
వల్ల కొద్దిరోజుల్లోనే శ్రమ ఎక్కువై అలసటగా ఉండడం
ప్రారంభమయింది. తర్వాత కొన్నాళ్ళకు రాత్రేళ్ళు జ్వరము
రాసాగింది. క్రమంగా అది శ్రుతిమించింది. అసలు ఎప్పుడూ
తీయకుండానే జ్వరంఉంటోంది. ఒళ్ళంతా పేలాపుగింజల్లా
మాడిపోతూంటోంది. అన్నం రుచించదు. ఏ పనిచేయటానికి
మనస్కరించదు. ఏనా క్రమం తప్పకుండా నిర్వంచేయవలసిన

పనులన్నీ చేస్తూనేవుంటోంది. ప్రతాప్ ఇట్లో ఉన్నంతసేపూ ముఖంలో జబ్బుమసిషి ఆకారం కనపడనివ్వదు. కాని అతను బడికి వెళ్ళిపోగానే దుప్పటి కప్పుకుని మూల్గుతూ పడి ఉంటుంది. మళ్ళీ అతను తిరిగి వచ్చేవేళదాకా అలాగే పడి ఉంటుంది.

ప్రతాప్ గొప్ప తెలివితేటలు గల పిల్లవాడు. సూక్ష్మ గ్రాహి. లిల్లి పరిస్థితి నానాటికీ అధ్యాన్నంకావడం చూచి అసలు విషయమేమిటో వెంటనే గ్రహించాడు. ఒకరోజున బడి వదలిపెట్టగానే తిన్నగా ఇంటికొచ్చాడు. కొడుకును చూచి లేచి నిలబడ్డానికి ప్రయత్నించింది తల్లి. కాని ఓపిక లేక లేవబోతూ మూర్ఛిల్లిపడిపోయింది. కాళ్ళూ - చేతులూ బండ పారి పోయాయి. తల్లిని పట్టుకున్నాడు ప్రతాప్. ఆమె ముఖంలోకి సూటిగా, తీవ్రంగా చూస్తూ “అమ్మా! నీవు ఏమన్నా జబ్బుగా వుంటున్నావా? ఏమిటి, ఇంత చిక్కి పోయావేమిటి? చూడు, అమ్మా! నీ ఒళ్ళెంత వేడిగాఉందో చూడు. అబ్బ ఒంటిమీద చెయ్యివేస్తే భగ్గుమని కాలి పోతోంది. అన్నాడు.

నవ్వు తెచ్చుకోవాలని ప్రయత్నించింది సునామ. తన రోగం విషయం చెప్పి కొడుకును కష్టపెట్టడం సుశరణం ఇష్టం లేదు. ఈ భావం నిస్వార్థ, నిషామ ప్రేమకు పరాకాష్ట. కంతం సంవరించుకుని “లేదు నాన్నా, జబ్బూ గిబ్బూ ఏమీ లేదుబాబు. ఇవ్వాలే కాస్తజ్వరం తగిలింది. సాయంత్రానికి ఆడే పోతుంది. శుభంగా లేచి కూర్చుంటాను. ఆ గొడవలా వుంచు. ఇదిగో, బీరువాలో హల్వాచేసివెట్టా. తీసుకుపో

నాయనా. వద్దులే, నువ్వు వెళ్ళొద్దులే, నేనేవెళ్ళి తీసు
కొస్తాలే. నువ్విక్కడే కూర్చో.

ప్రతాప్:- అమ్మా! నాతోనువ్వు నిజంచెప్పడంలేదు. ఏమో
మాయమాటలు చెబుతున్నావు. నిజంగా నీకేరోజుబుద్ధి వర్ప
డింది. లేకపోతే ఒక్కరోజు జ్వరంతో ఇంతచిక్కిపోయే
వాడెవ్వడన్నా ఉన్నాడా?

సునామ:- (నవ్వి) నీ కళ్ళను చిక్కిపోయినట్టుగా కన్నడు
తున్నానా? నా కలాంటిదేమీ కన్నడడంలేదే.

ప్రతాప్:- డాక్టరుగారి దగ్గరకెళ్ళొస్తా.

సునామ:- (ప్రతాపుని చెయ్యిపట్టుకొని) ఆయనెక్కడుం
టాడో నీకేంతెలుసు?

ప్రతాప్:- అదుగుతూ అదుగుతూ వెళ్తాలే.

ఇంకేదో చెప్పబోయిందితల్లి. కాని మళ్ళీ కళ్ళుతిరిగి
పడిపోయింది. గ్రుడ్లు తేలిపోయాయి. ఈ దృశ్యం చూచే
టప్పటికి భయకంపితుడయ్యాడు ప్రతాప్. ఇంకేమీ తోచలా
ఒక పరుగునవెళ్ళి విరజన్ ఇంటిముందువాలాడు. నిల్చొని
వూరికే వీడుస్తున్నాడు.

ప్రతిరోజూ ఈ వేళప్పుడే విరజన్ గారింటికి వస్తుండే
వాడు. ఇవ్వాలి కాస్త ఆలస్యమయ్యేటప్పటికే కాలు కాలిన
పిల్లిలా పచ్చార్లు చేస్తూ నలువేళులా చూస్తోంది. తటాలున
గుమ్మలోనుండి బైటగు తొంగిచూచింది. ముఖంమీద అర
చేతులుమూసుకుని నిల్చొని ఉన్నాడు. ఏదో వేళాకోళానికలా

మూసుకున్నాడని అనుకుంది మొదట విరజన్. కాని దగ్గర కెళ్ళి చేతులులాగి చూస్తే బొటబొటమని కన్నీటిధారలు కారు తున్నాయి. త్రుళ్ళిపడింది. కంగారుగా “లల్లా! దేనికేడుస్తున్నావు? ఏమిటో చెప్పుబాబు” అంది.

ప్రతాప్ నుండి జవాబు శూన్యం. వైపెచ్చు వెక్కి వెక్కి ఏడ్పులు మరింత ఎక్కువయ్యాయి.

—నాతో చెప్పవా? పిన్నేమన్నా అందా? ఊరు కోవా?” అంది.

—అదేమీకాదు విరజన్! అమ్మకు జబ్బుగాడంది. అన్నాడు ప్రతాప్. ఈమాట నోట్లోనుంచి యింకా సరిగా వచ్చిందో లేదో వెంటనే ఒక్క పరుగున వెళ్ళిపోయి సువామి మంచందగ్గర నిలబడింది. చూస్తే స్పృహలేకుండా పడిఉంది. కళ్ళు మూతబడిఉన్నాయి. ఎగరొప్పుగా ఉంది. ఆమెచేతులు సట్టుకుని వూపుతూ “పిన్నీ! ఎలాగుంది? కళ్ళు తెరచిచూడండి” అంది విరజన్ ఆతురతతో.

కాని పిన్నీ కళ్ళు తెరవలేదు. అప్పుడు బల్లమీదనుంచి నూనెసీసా ఒకటి తెచ్చి తలకు నూనెరాచి చల్లగా మర్దన చేసింది. ఎన్ని కెలలయిందో తలకు నూనెరాచుకుని పాపం. అసలు తీరికఉంటేనా? మెదడుకు కాస్త చల్లదనం కల్గేటప్పటికీ కనురెప్పలు వాటంతటవే విడిపోయాయి.

విరజన్:-పిన్నీ! ఎలావుంది? ఎక్కడన్నా నొప్పిగా ఉందా?

సువామి:-లేదు నా చిట్టితల్లీ! నొప్పేమీలేదు. చూడు ఇప్పుడు నేను బాగానే ఉన్నాను కదూ? సరిగాని నీ అన్నగా రెక్కడ?

విరజన్:-మా ఇంటిదగ్గరున్నాడు. అబ్బో, ఎంతగానో ఏడుస్తున్నాడు.

సువామి:-వెళ్ళమ్మా - నువ్వువెళ్లి వాడితో ఆడుకోతల్లీ. ఇప్పుడింక నా కేరోగమూలేదు. బాగానేఉన్నా.

ఈ సంభాషణ లిలా జరుగుతూనేఉన్నాయి. ఇంతలో సుశీలవచ్చింది. సువామినుచూడాలని ఎన్నాళ్ళనుంచో కోర్కెగాఉంది. కాని ఆలాంటి సదవకాశం ఎన్నడూ లభించడంలా. ఇప్పుడేదో కాస్తచూచి, ధైర్యంచెప్పి పోవాలన్న వంకతో వచ్చింది. తన తల్లిని చూడగానే ఎగిరి గంతువేసింది విరజన్. చప్పట్లు కొట్టుకుంటూ - అదిగో మా అమ్మవచ్చింది, మా అమ్మ వచ్చింది. అని పదేపదే అనసాగింది.

ఇద్దరూ పరస్పరం కుశల స్రశ్నలు ప్రశ్నించుకున్నారు. తదనంతరం ఏవో లోకాభిరామాయణం చెప్పుకోసాగారు. దీపాలు పెట్టే వేళయింది. ఆ ముచ్చట్ల సందట్లో ప్రార్థన గూకింది కూడా తెలియలా. ప్రతాప్ ఏమయ్యాడో, ఎక్కడున్నాడో, ఎవ్వరికీ అంతుపట్టలా. కొంచెంసేపు వాక్కిట్లో ఏడుస్తూ నిల్చొన్నాడు. తర్వాత వెంటనే కన్నీరుతుడుచుకుని డాక్టర్ కిచూగారింటిముఖంగా సాగిపోయాడు. డాక్టర్ గారు ముంషీశాలిగ్రాంగారి ఘనిష్టమిత్రులలోఒకడు. కాకితో కలు రంపి తే ఇంటికొచ్చినా లేమనిషి. ఎప్పుడవసరమొచ్చినా ఆయన్నే పిలుస్తుంటారు వర్ణనది ఒడ్డున ఒకబంగళాలో కాపురముంటున్నాడనిమాత్రమే తెలుసు ప్రతాపుకు. ఇంతవరకెన్నడూ తనపేటవాటి అవతలకు పోయి ఎరుగడు. అసలలాంటి అవసరమూ కల్గలా. కాని ఆ రోజున మాతృభక్తి - ప్రేమలతో

విశ్వానందే ఉన్నాడు. అందువల్ల ఈ అవరోధాలూ - ఆటంకాలూ అసలు దృష్టిలోనే లేవు. ఇంటినుంచి బయలుదేరి తిన్నగా బజారులోకొచ్చాడు. “ఎర్రబంగళా కొస్తావా?” అని అడిగాడు గుర్రం బండివాడొకణ్ణి. ఎర్రబంగళా అందరికీ తెలిసినచోటు. చస్తాను బాబు అన్నాడు బండివాడు. ఎనిమిది గంటలు కొట్టకమునుపే సువామిగారింటిముందు కొచ్చి ఆగింది డాక్టరుగారి బండి ఇక్కడ ప్రతాప్ కోసం ఇల్లిల్లా, వీధి వీధి గాలిస్తున్నారు. ఇంతలో పెద్దపెద్ద అంగలేసుకుంటూ గబగబా లోపలికొచ్చి ప్రత్యక్షమయ్యాడు. ‘చాటుకుపోండి; డాక్టరు గారొస్తున్నారు.’ అన్నాడు.

ఈమాట వినగానే ఉలిక్కిపడ్డారు. సుశీల సువామిలు. వీడు డాక్టరుగారికోసం వెళ్ళాడని గ్రహించారు. ప్రేమానురాగం పొర్లుకొచ్చింది తల్లి హృదయంలో. దగ్గరకుతీసి ఒళ్లో కూర్చోబెట్టుకుంది. కళ్లనిండా నీళ్ళుతెచ్చుకుని - “ఒక్కడవే వెళ్ళానానాన్నా? దారెలా తెలిసిందిరా నా చిట్టితండ్రి. భయమేయలా? నాకు మాటమాత్రమన్నా చెప్పలే దెందు కని? నీ అంతటికి నీవే వెళ్ళిపోయావా? ఎక్కడన్నా దారి లెచ్చుకోతే నా గతేమయ్యేది? ఇలా అని కొడుకు నెన్నో సార్లు బుద్ధుపెట్టుకుంది. పరీక్షలో నెగ్గిన విద్యార్థిలా సంతోష పడిపోతున్నాడు ప్రతాప్. కాస్సేపటిలో మధ్యలో తేరవకటి అడ్డంగావేసారు. డాక్టరు లోపలికొచ్చి ఆసీనుడయ్యాడు. సువామి నాడిని పరీక్షించి ‘మరేం ఫర్వాలేదు’ అని ధైర్యం చెప్పాడు. ప్రతాపుని ఒడిలోకి తీసుకుని ముద్దులాడాడు. వచ్చే బస్సును మందు వెంటతీసుకొచ్చాడు. అవి త్రాగించమని

చెప్పి తొవ్విదింటికల్లా మళ్ళీ బంగళాకు చేరుకున్నాడు. జ్వరం ఎనాళ్ళనుంచో ఒంట్లో జీర్ణించివుంది. అందువల్ల సరిగ్గా నెలరోజులు ఆ చేదుమందులు త్రాగవలసి వచ్చింది. డాక్టరు గారు రెండుపూటలూ వచ్చి చూచిపోతున్నాడు. తన సొంత చెల్లాయిని చూచినవిధంగా, జాగ్రత్తగా చూస్తున్నాడు సువామను. ఒకరోజు నఫీజు డబ్బు ఒకవత్సరంలో పోసి ముందుంచింది, దాన్ని ముట్టుకోనన్నా ముట్టుకోలేదు డాక్టరు పైగా ఈడబ్బు నా తరపున ప్రతాపున కివ్వండి. పాపం బడికి నడచిపోతున్నాడు. పై కీలు కొనుక్కుంటాడు" అన్నాడు.

తల్లి బిడ్డలిద్దరూ సువామ సేవాశుశ్రూషలకు ఇరవై నాల్గుగంటలూ చేతులు కట్టుకు నిలబడి ఉంటుండేవాళ్లు. తలెనా కాస్త ఆలస్యంగా వస్తే వచ్చేదేమో, కాని విరజన్ మాత్రం ఒక్కనిమిషంకూడ మంచందగ్గరనుంచి అసలు కదలనే కదిలేదికాదు. మందు త్రాగిస్తుంది. కాస్త తేలిగ్గా, కులాసాగా వున్నప్పుడు అమృతమట్టపడే కబుర్లు చెప్పి సువామనెంతో ఆనందపరుస్తుండేది. ఆటలూ-పాటలూ అన్నీ బందయ్యాయి. వెళ్ళి ఆడుకోమని సువామ బలవంతపెట్టి నప్పుడుమాత్రం తోటలోకెళ్లి ప్రతాపుని జతనుఆడుకునేది. దీపాలు పెట్టగానే మళ్ళీ మంచందగ్గరకొచ్చేది. నిద్రవచ్చే వరకూ అక్కడే కూర్చోనిఉండేది. తరచుగా అక్కడే క్రింద పడి నిద్రపోయేది. రాత్రిళ్ళు నాకరొచ్చి ఎత్తుకుని ఇంటికి తీసుకుపోయేవాడు. మరిదేంపిచ్చో, మరెందుకు పట్టుకుందో దేవునికెరుక.

ఒకరోజున సువామి తలదగ్గర కూర్చుని వినరుతోంది ప్రజరాణి. ఏదో పరద్యాసలో ఉంది. కళ్ళుమాత్రం గోడకేసి చూస్తున్నాయి. మరి పెడవులపై చిరునవ్వు అలరారుతోంది. వృక్షగ్రములపై వెన్నెల ప్రకాశిస్తున్నట్లుగా. పిన్ని తన్ను చూస్తున్నదేమో అన్న ద్యాసకూడ లేదు. చేతిలోంచి జారి క్రిందపడింది వినకకర హఠాత్తుగా. దాన్ని తీయడానికి వంగింది. తటాలున కౌగిటచేర్చుకుంది సువామి. ముఖ మండలం నిమేరుతూ “విరజన్ ! నిజంచెప్పు ఇప్పుడు నువ్వు ఆలోచిస్తున్నదేమిటో చెప్పు.” అని అడిగింది ముద్దుగా.

సిగ్గేసి తలవంచుకుంది విరజన్. ఏమీలేదు. నీకు చెప్పను” అంది సంకోచంగా.

సువామి:- నాతల్లికదూ. నా విరజన్ ఎంతమంచిదో. ఏం ఆలోచిస్తున్నావో చెప్పు కాస్తవింటాను.

విరజన్:- (సిగ్గుపడుతూ) ఏం ఆలోచిస్తున్నానంటే, నవ్వు కూడదమ్మాయి, పో, నే చెప్పను పో.

సువామి:- సరే అలాగే, నవ్వునులేచెప్పు. అదిగో అందుకే నాకు బాగుండదు. ఇదిగో ఈసారి చెప్పకపోయావా అంటే మళ్ళీ కళ్ళుమూసుకుంటా నమ్మాయి

విరజన్:- ఎవ్వరితోనూ చెప్పనని ఒట్టుపెట్టుకోమరి.

సువామి:- నిజం, ఒట్టు, ఎవ్వరితోనన్నా చెప్పితే ఒట్టు.

విరజన్:- ప్రతాపుకూ నాకూ.. పెళ్ళి..జరిగితే ఎంతహాయిగా వుంటానోగదా; అని...

సువామి విరజచుని రొమ్మున చేప్పకుండు చుట్ట పెట్టు
• కుంది.—“బిడ్డా! వీడునీకు అన్నయ్య అవుతాడమ్మా” అంది.

విరజన్:- బాబో; అన్నయ్య అవుతాడన్న సంగతి నాకూ
తెలుసు. కాని నన్ను కోడలిగాచేసుకోవడం ఇష్టం లేదా?

సువామి:- సరే. బాబునురానీ వాడినడిగిచూస్తా. ఏం
అంటాడో తెలుసుకుందాం.

విరజన్:- వద్దువద్దు, వద్దు. అతనికిమాట చెప్పాదు. నీ కాళ్లు
మొక్కుతా. అతనికిచెప్పొద్దు.

సువామి:- చెప్పకుండానేను మాత్రం పూరుకోనమ్మాయి.

విరజన్:- చెప్పితే నన్ను చంపినంత బట్టు. ఏమీ చెప్పొద్దు.

5

కాలచక్రం గిరున తిరిగిపోతుంటుంది. చూస్తూచూ
స్తూనే అప్పుడే రెండేళ్లు గడచిపోయాయి. శాస్త్రిగారు నిత్యం
ప్రొద్దుటవచ్చి సిద్ధాంత కాముదిపాఠాలు చెప్పిపోతుంటాడు.
ఇప్పుడు అతను రావడం కేవలం నియమపాలన కోసమే, అం
తకన్న మరేప్రయోజనంలేదు, ఎందుకంటే ఆ గ్రంథం చద
వటానికిప్పుడు విరజన్కు ఇష్టంగా వుండడంలా. ఒకరోజున
ముంషీజీ ఇంజనియరు ఆఫీసునుండివచ్చి గదిలో కూర్చోని
ఉన్నాడు. నాకరు బూట్లు విప్పతున్నాడు. ఇంతలో ముసి
ముసినవ్వలతో ఇంట్లోనుంచి గదిలోకొచ్చింది రథిదేవి. పరి

చారిక, ముద్రవేసిన కషరొకటి పట్టుకొచ్చి ముంషీచేతి కం దించింది. తర్వాత ముఖంవెనక్కి తిప్పుకుని నవ్వుతోంది. పైన చిరునామా చూస్తే “శ్రీయుత నాన్నగారి పాదపద్మ ముల సన్నిధికి” అని వ్రాసిఉంది.

ముంషీ:-ఏమే! ఎవ్వరి దీకవరు? నాదిమాత్రంకాదే.

రధిమా:-దొరగారిదేనండీ. కాస్త విప్పిచూడండి ముందు.

ముంషీ:-ఎవ్వరిచ్చారు? బైటమచుప్పు లెవ్వరన్నా ఇచ్చి పోయారా? “విప్పిచూచుకుంటే మీకే తెలుస్తుందిగా. తిన బోతూ రుచులడుగుతారేం?” అంది రధియా చిరుమోముతో.

విస్మితుడై కవరు చించాడు ముంషీ. అందులోవున్న కాగితంలో ఇలా వ్రాసిఉంది.

మహారాజశ్రీ పూజనీయులైన నాన్నగారిక,

మీ కుమార్తె విరజన్ కోటి నమస్కారములుచేసి వ్రాయునబేమవగా, మీ దయవల్ల నే నిక్కడ షేమంగానే ఉన్నాను. మీరూ షేమంగా ఉండాలని విశ్వనాథస్వామిని సదాప్రార్థిస్తుఉంటా ప్రతాప్ దగ్గర భాష నేర్చుకుంటున్నా. బడిపదలిపెట్టగానే వచ్చి రోజూ పాఠాలు చెప్పిపోతుంటాడు. నాకు మంచి మంచి పుస్తకాలు కావాలి. వెంటనే తెప్పించండి. ఎందుకంటే చదువులోనే జీవితసుఖం ఉంది. విద్య అమూల్యరత్నం. వేదపురాణేతిహాసాల్లో దీని మాహత్వం వేనోళ్ళ నర్ణించబడింది. ఈ విద్యాధనాన్ని మనోవాక్యాయ కర్మాలతో అర్జించడం ప్రతిమనుష్యుని కర్తవ్యం. విద్యమూల

- కంగా నుఖదర్శిద్రవ్యాలన్నీ మాసిపోతాయి. నిన్న బైతాల్
- పచ్చీసీ (భేతాలుడు చెప్పిన ఇరవై ఏడు కథలు) చదివి పిన్నికి వినిపించా ఆమె నాకొక మంచిబొమ్మ బహుమతిగా ఇచ్చింది. ఎంత అందమైన బొమ్మా! దానికి పెళ్ళిచేయాలనుకుంటున్నా. అప్పుడు మిమ్మల్ని డబ్బు అడుగుతా. ఇక శాస్త్రీగారి చదువు నాకొద్దు. నేను భాష నేర్చుకుంటున్నానని అమ్మకు తెలియదనుకుంటా.

ఇట్లు
మీ ప్రేమకుమార్తె
విజయన్

ఉత్తరం చూడగానే ముంషీజీ అంతఃకరణంలో చక్కలి గింతలు పెట్టినట్లయింది. చరచరా ఉత్తరమంతా ఒక్క గుక్కలో చదివేశాడు. ఆ ఆనందంలో చెప్పులుకూడ వేసుకోకుండా ముసిముసిగా నవ్వుకుంటూ గబగబా లోపలి కెళ్ళాడు. ముందు ప్రతాపుని చంక నెత్తుకున్నాడు తర్వాత ఇద్దర్నీ చేతులు పట్టుకుని సుశీల వద్దకు వచ్చాడు. ఆమెకు ఉత్తరంచూపిస్తూ “ఇదిగో, ఇదెవరి ఉత్తరమో తెలుసా? కనుక్కో చూద్దాం.” అన్నాడు.

సుశీల :- ఏదీ, ఇలా ఇవ్వండి. నాచేతిలో పెట్టండి చూస్తా.

ముంషీ :- అలా ఇవ్వనులే. అక్కడనుండే చెప్పు. ఉం, త్వరగా.

సుశీల :- కనుక్కుంటే ఏం ఇస్తారు?

ముంషీ :- ఎవరిదో చెప్పితే యాభై రూపాయలు.

సుశీల:- ముందురూపాయలుతీసి అక్కడపెట్టండి. లేకపోతే తర్వాత తిరిగి పోతారు. మిమ్మల్నినమ్మిం దెవరు ?

ముంషీ:- తిరిగిపోవడమా ! అలాంటిది మా వంశంలోనేలేదు. ఇదిగో రూపాయలిప్పుడే తీసుకో. ఏం అనుకున్నావేమిటి, మేమేమీ దివాళాకోరు పాపముకార్లంకాదులే.

ఇలాఅని చంగున పదిరూపాయల నోటాకటి జేబు లోంచిలాగి చూపించాడు.

సుశీల:- ఎంతదేమిటి నోటు ?

ముంషీ:- ఏదై రూపాయలనోటు. ఇదిగో చూచుకో.

సుశీల:- కాజేస్తా నండోయ్. ముందుగానే చెబుతున్నా.

ముంషీ:- సరే, అలాగేకాజేద్దువుగానీ, ముందుకనుక్కొనురి.

సుశీల:- లల్లూది, ఊం, రాసివ్వండి. ఇక నేనొప్పుకోను తెండి ఇలా (అనిలేచి ముంషీజీ చెయ్యి గట్టిగా పట్టుకుంది.

ముంషీ:- బందిపోతుమన్నానా ఏమిటిది ? అలా మీదబడి లాకుంటావేమిటి ?

సుశీల:- ఇస్తానని అసలేదా ? ఇంతలోనే మాటతప్పిపోవాలా ?

ముంషీ:- అసలు నువ్వు సరిగా కనుక్కుంటేగా. భ్రమపడు తున్నావు.

సుశీల:- చాలుచాల్లే పెద్దమనషీని. పైగా భ్రమలు గిమలు అని కబుర్లు చెబుతున్నారా ? ఇంతకూ నోటుకాజేయాలని వుందితెండి. ఏం లల్లూ ! ఇదిరాసింది నువ్వుగాదూ !

ముఖంవంచుకుని ప్రక్కగా ముంషీవేపుసు చూచి “నే నెందుకు వ్రాశాను ?” అన్నాడు వినీవినపడనట్లుగా.

ముంషీ:- సిగ్గు, సిగ్గు, ఇకతగ్గు. ఇకతగ్గు.

- సుశీల:- అబద్ధాలాడుతున్నాడు. వాడుగాక ఇంకెవ్వడు రాశాడు? మీరంతా ఏకమై, కూడబలుకునికా వచ్చారు లెండి.

ప్రతాప్:- నేనువ్రావాలా, నిజం. విరజన్ రాసింది.

“విరజన్ రాసిందా? నిజంగానా?” అంది సుశీల ఆశ్చర్యంగా. వెంటనే రెండంగలువేసి భర్త చేతిలోంచి ఆ పుస్తకం లాక్కుంది. సంతోషంతో రెప్పవాల్చుకుండ ఉత్తరం చూస్తోంది. ఇప్పటికే నమ్మకం కల్గక “ఏం అమ్మా! నువ్వేనా రాసిందిది?” అని కుమార్తెను ప్రశ్నించింది.

“ఔను” అంది విరజన్ తల ఎత్తకుండానే. తల్లి ఆనందంతో చంగున విరజనుని కౌగిలించుకుంది.

ఆ రోజునుండి విరజన్ పరిస్థితి పూర్తిగా మారిపోయింది. ఎప్పుడు చూచినాసరే, కలంతీసుకుని కూర్చుంటుంది. తెల్లకాగితాలన్నీ ఏదో నలుపుచేస్తూంటుంది. ఇంటిపనులు గొడవ మొనటనుంచీలేదు. ఇప్పుడు కాస్త చదువుసంధ్యలు అబ్బటం అంటే పువ్వునకు తావు ఆబ్బినట్టుగా ఉంది. విద్య పట్ల దాని శ్రద్ధాశక్తులుచూచి సుశీల విపరీతంగా మురిసిపోతోంది. ఇక తండ్రిపడే ఆనందం వర్ణించడం తరమేకాదు. నిత్యం ఏదోఒక కొత్తపుస్తకం కొనుక్కొస్తుంటాడు - నెవరైనప్పుడు కూతురు చదువుకుంటున్న ఆశతో. ఇకతల్లి తన కూతుర్ని ఇటుపుల్లతీసి అటు పెట్టనివ్వదు. స్వయంగా కార్ఖా చేతులు కడుక్కోవడం చూచినా, లేక అన్నం తిన్న

చెయ్యి కడుసుకుంటూ వుండడం కంటబడినా ఆ రోజు ఇక పెరిచారికలను మూడిందన్నమాట. అమాంతంగా మ్రింగి వేస్తున్నదా అన్నట్లు విరుచుకుపడేది—“ఏం, కళ్ళల్లో జిల్లేడు పాలు పోసుచున్నారా ఏమిటే? లేక కొవ్వెక్కి కళ్ళు కనిపింపకుండా పూడిపోయాయా? దాని మానానికది కాళ్ళు కడుసుకుంటుంటే, నువ్విక్కడ దెయ్యంలానిల్చునివున్నావా?”

ఈ రకంగా రోజులు గిరుగిరున తిరిగి వస్తున్నాయి. అప్పుడే పన్నెండేళ్ళు వచ్చాయి విరజన్కు. కాని ఇంతవరకు వంటచేయడమంటే ఏమిటోకూడ తెలియదు. పొయ్యిదగ్గర కూర్చునే అవసరమే కల్గింది. ఒకరోజున సువామి

“చిల్లీ ! విరజన్కు ఈడొస్తోంది. ఇకనన్నా పనిపాటలు నేర్పవా ఏమిటి? అని ప్రశ్నించింది సుశీలను.

సుశీల:-ఏమనిచెప్పను అక్కయ్య? ఏదో ఒక మెలిక పెట్టి పసిలోకి దించాలని అనుకుంటా. కాని మళ్ళీ ఏదో ఆలోచించి మెదలకుండా వూరుకుంటూఉంటా.

సువామి:-ఏమిటేమిటి ఆ ఆలోచన?

సుశీల:- ఆలోచనాలేదు వల్ల కాడూలేదు. ఒంటిబద్ధకమే కారణం.

సువామి:-నితీ కాపని నా కప్పగించు. వంటచేయడం స్త్రీకి పాపమవశ్యకం.

సుశీల:-ఇంకా పొయ్యిదగ్గర కూర్చునే ఈడురాలేదు.

సువామి:-పనిచేస్తుంటేనే పనిఅబ్బుతుంది.

సుశీల:-(సంతోచంగా) పువ్వుల్లాంటి బుగ్గలు కందిపోతూ?

సువామి:- (నవ్వి) పువ్వులనేవి కందకుండ, వాడకుండ ఎక్కడైనా కాయలు కాస్తాయా?

మర్నాటినుంచి వంటపని నేర్చుకోటం ప్రారంభించింది విరజన్. మొదట్లో పది - పదిహేను రోజులు పొయ్యిసెగను కూర్చోవడమంటే చాలా కష్టంగావుండేది. పొయ్యిమండదు. పూ పూ అని వూదితే కళ్ళల్లోకి పొగపోయి కన్నీళ్లుకారేవి. కందగడ్డలా ఎర్రబడిపోయేవికళ్లు. రవ్వలుపడి ఎన్ని పట్టుచీరెలు ఎందుకూ పనికిరాకుండ పోయాయో తెలియదు. చేతులుబొబ్బలెక్కేవి. కాని క్రమంగా ఈకష్టాలనుండి గట్టెక్కింది. సువామి గొప్పగుణవంతురాలు. కోపమనేదెలా వుంటుందో ఎరుగని మనిషి. ప్రతిరోజూ చక్కగా బుజ్జగించి, నచ్చజెప్పి ముద్దుగా పనిచేయించుతుంది విరజన్ చేత.

విరజన్ వంటచేయడం ప్రారంభించి ఇంకా రెండునెలలన్నా నిండాకాలేదు. ఐనా ఒకనాడు లల్లూ! నాకు వంట చేయడం వచ్చేసింది" అంది ప్రతాప్తో.

ప్రతాప్:- నిజంగానా?

విరజన్:- నిన్న నేనేసినవంట రుచిచూచింది పిన్ని. ఎంతో మెచ్చుకుంది.

ప్రతాప్:- ఐతే, నన్నుకూడ ఒకరోజున అహ్వానించుమరి?

సరే, ఐతే రేపు. అంది సంతోషంగా.

మర్నాడు ఉదయం తొమ్మిది గంటలకల్లా వంట తయారుచేసింది. భోజనానికి రమ్మనమని కబురుచేసింది ప్రతాపుకు. వెళ్ళిచూస్తే భోజనశాల చక్కగా అలికిడింది. కొత్త

పుట్టమట్టితో అలికింది. కమ్మటిసువాసన కొడుతొంది. పరిశుభ్రమైన చాప ఒకటి చక్కగా వేసింది ఒకపళ్ళెంలో రొట్టెలూ, అన్నమూ, మరి రెండుగన్నెల్లో పప్పు, కూర వడిచింది. చెంబూ, గ్లాసునిండా మంచినీళ్లు పెట్టింది. ఈ స్వచ్ఛత. ఈ పడన పద్ధతి చూచి గభాలున వెనక్కే తిరిగి ముంషీ సంజీవనలాల్ గారి దగ్గరకు పరుగెత్తుకుపోయాడు ప్రతాప్ ఆయన్ని వెంట బెట్టుకొచ్చి వంటఇంట్లో నిలబెట్టాడు. ముంషీ గారి ఆనందానికీ, సంతోషానికీ అంతులేదు. వెంటనే చొక్కా విప్పి వంకెన తగిలించాడు. గబగబాచేతులూ కాళ్ళూ కడుక్కున్నాడు. తైమంటూ వెళ్ళి ప్రతాపుని జతను కూర్చున్నాడు. పిలువని పేరంటానికి ఈ మహాశయుడూ తయారవుతాడని పాపం ఆపిల్ల కేంతెలుసు. ప్రతాపుడికొక్కడి కోసమే వంట చేసింది. పాపం ఎంతో సిగ్గుపడింది. కనురెప్పలు వాల్చి తల్లి కేసి చూచింది. ఆవిడ వెంటనే అర్థంచేసుకుని, నవ్వుతూ “మీకోసం వేరేవంటచేశానుగా. చంటిపిల్లవాళ్ళలా పిల్లల మధ్యకొచ్చి కూర్చున్నారేమిటి?” అంది భర్తతో.

రెండు పళ్ళెల్లో కొద్దికొద్దిగా వడిచింది సంకోచ బిడియనులతో.

ముంషీ:- రొట్టెలు బలేబాగాచేసిందే. మెత్తగా, తెల్లగా, తియ్యగా ఉన్నాయి.

ప్రతాప్:- ఇదిగో అన్నం చూడండి ఎంత పొడిగావుందో. విరజిమ్మి మళ్ళీ ఏరుకోవచ్చు.

ముంషీ:- ఇలాంటి రొట్టెలు నా జీవితంలో తినలేదంటేనమ్మ. అబ్బ, పులుసుకూ ర ఎంతరుచిగా వుందంటే.

“విజరన్ ! పెద్దనాన్న గారికి బంగాళాదుంపల పులుసు మరోసారి వడ్డించు.” అని నవ్వుతున్నాడు ప్రతాప్. పాపం సిగ్గుపడిపోయి తలకాయవంచుకుంది విరజన్.

సుశీల:- (భర్తతో) ఇకనన్నా లేస్తారా లేదా? వండినదంతా ఎగరేశారు. ఏనా ఇంకా కదలకుండా అక్కడే కూర్చున్నారా?

ముంషీ:- నీకూనోకూరుతోందా ఏమిటి?

ఇద్దరూ కలిసి వండినదికాస్తా ఒక్క మెతుకు దిగడకుండా సుష్టుగా ఆరగించి మరీలేచారు. అప్పటికప్పుడు ఒక నవరసు తీసి బహూకరించాడు ముంషీజీ.

6

పట్నంలో మంచి పలుకుబడిగల వ్యక్తులలో ఒకడు డిప్టీ శ్యామాచరణ్. ప్రజలచే ఇంతగా గౌరవించబడే వ్యక్తి పట్నం మొత్తంలో ఇంకెవ్వరూ లేరనే చెప్పొచ్చు. దీనికెన్నో కారణాలున్నాయి. మంచి సరళస్వభావుడు; కలుపుగొట్టు మనిషి. గొప్ప సహనశీలుడు. అన్నిటికంటే ఎక్కువ చెప్ప తగిన విషయమేమంటే లంచాలంటే ఒళ్లుమంట. న్యాయా న్యాయాలు బాగా లోతుకుపోయి అలోచించే వ్యక్తి. ఇటు పది పద్నెండేళ్లు ఉద్యోగం చేశాడు ఈ కాలంలో అతను చెప్పిన తీర్పుల్లో అప్పీళ్ళకుపోయిన కేసులు మహాఉంటే వకటి రెండు ఉంటాయేమో. పొట్టపోడిచినా ఇగ్గీషు ముక్కలురావు. కాని మంచి సూక్ష్మగాఢి. గొప్ప స్వేచ్ఛక దృష్టిగలవాడు ఈ లక్షణాలు చూచి బారెస్టరు, వీడ్డరు

నైతి ముగ్ధుని వేలువేసుకుంటూ ఉంటారు స్వాతంత్ర్య ప్రేమికుడు. తన ఇల్లేమో, తన కోనేటిమో, తానేమో. అంతకుమీసహా ఇంకోచోటికి వెళ్ళడు. ముంషీ శాలిగ్రాంగారు బ్రతికేవున్నప్పుడు, వెళ్ళుతుండేవాడు ఏమీతోచనప్పుడు. అది కూడ అడపాదడసాగానే, ఆయన పూరొదిలి వెళ్ళిపోయాడు. తర్వాత ఈయన తన ఇల్లొదిలి ఇంకోచోటికి వెళ్ళివరుగడు. చాలా సంవత్సరాలక్రితం సంగతి. వకసారి కలెక్టరుగారి దర్శనార్థం వెళ్ళాడు. దొరగారు స్నానంచేస్తున్నారని చెప్పాడు వంటవాడు. వరండాలో ఒక ముక్కలిపీటవుంటే దానిమీద కూర్చున్నాడు. సరిగ్గా రెండుగంటలు ప్రతీక్షించాడు. అప్పుడు దొరగారు చేతిలో టెన్నిస్ బ్యాట్ ఒకటి పుచ్చుకుని పైట కొచ్చారు. “ఏమయ్యా! నాకోసం వేది ఇతనేపు కూర్చో వలసి వచ్చినందుకు విచారం. ఇవ్వాళ బాత్రిగా తీరికలేదు. క్లబ్బు కెళ్ళాల్సిన పనిఉంది. మరోసారి దయచేయండి” అని చావుకబురు చల్లగా చెప్పాడు.

ఈ కబురు విని దొరగారి కొకసలాంకొట్టి వచ్చినదారి పట్టాడు. ఈమాత్రం దానికి మరింకెప్పుడూ ఏ ఇంగ్లీషువాడి గుమ్మమూ తొక్కలేదు ఎంతమర్యాదలు, ఆత్మగౌరవంపట్ల ఎంతో అభిమానంగల వ్యక్తి. వీటోపాటు మంచి సర్దా పురుషుడుకూడ. వారిమాటల్లో హాస్యరసం తొణికిసలాడు తుంది. సాయంకాలంపూట చల్లగానికి వాకిట్లో పదిమంది ఇష్టమిత్రుల్ని పోగుచేసుకుని సభతీర్చి కూర్చుంటాడు. ఆ సభలో ఆయన పరపకమని నవ్వేనవ్వాలి, ‘హాహాహా’ అని చేసే వికటాట్టహాసాలు తోటదాకా విసిపిస్తుంటాయి సొకర్ల-

చాకర పట్ల చాలా దయగడంటాడు. కలిసి మోసి సర్దాగా ఉంటాడు, దీనికొక్క ఉదాహరణచాలు. వాళ్ళ సరసన కూర్చుని చలిచుంటాగాడంటో సంకోచముండదు. అతని ప్రభావం సర్వత్ర వ్యాపించిఉంది. ఆచారణంగానే అతని సరళత సజనతలను దురుపయోగంచేసి వినియోగించుకోటాని కెవ్వడికీ దమ్ములుండేవికావు. వేషభూషలూ అతిసామాన్యంగానే ఉంటాయి కోటు - బూటు - సూటు లంటే ముక్కు విరుస్తాడు. పొడుగాటి గుటన్ దారు బనియన్, దానిపైన ఒక అంగరఖా తొడుగుతాడు. పైన ఇంకో నల్లటి జాకీటు వేస్తాడు వస్త్రాలైన పొడుగులాగులు, కాళ్ళకు మొనతేలిన ఢిల్లీ చెప్పులు ఇవీ అతని ద్రస్సు. ఫుష్టిగలదేహం; గులాబిరంగు ముఖం; మధ్యరకం ఎత్తు. దేహమీద ఈ దుస్తులున్నంత అందంగా కోటు - బూట్లు ద్రస్సువుండదు. యావత్తు పట్నంలో పలుకు బడివున్నమాట వాస్తవమే. కాని ఇట్లోమాత్రం సున్న. ఏమాటసాగదు. ఇంటి సామాన్యాధికారిం అంతా భార్యదే. ఆమెది స్వేచ్ఛాపరిపాలన. చాలావళ్ళక్రితం సంగతి. భార్య కిష్టంలేకుండ వంటదాన్ని వంటకు పెట్టాడు. ఆమె కాస్త ఎర్ర ఎర్రగా పుల్ల పుల్లగా ఉంటుంది. భర్తగారి ఈ రకమైన అనుచిత వ్యవహారం చూచి మూతి బిగించుకుని, కొన్ని వారాలవరకూ మాట్లాడనే మాట్లాడలేదు చివరకు వివశుడై ఆమెను చల్లగా సాగనంపాడు. అదేమొదలు, మళ్ళీ సంసార గొడవల్లో తలమార్చటానికి సాహసించలా పాపం.

ముంషీజీకి ముగ్గురు సంతానం. ఇద్దరు కుమార్లు, ఒక కుమార్తె. పెద్దవాడిపేరు రాధాచరణ్. క్రిందటివడే పట్ల

భద్రుడయ్యాడు. ఈ సంవత్సరం రుడకీ ఇంజనీరింగు కాతే జీలో ప్రవేశించాడు. ఫతహపుర్ సీకరి (యు. పి లో ఒకజిల్లా) లో ఒక శ్రీమంతుని కుమార్తెను వివాహం చేసుకున్నాడు. రెండోసంతానం ఆడకూతురు పేరు సేవతి. ప్రయాగపట్నం లో ఒక భాగ్యవంతుని గృహంలో ఆ అమ్మాయికి పెళ్ళి చేశారు. కడసారి కొడుకు కసులాచరణ్ ఇంకా పెళ్ళికాతే. తల్లిప్రేమవతికి గారాబుబిడ్డ. ఆవిడగారాబమే వాడిజీవితానికి విషమూలికగా రుజువయింది. చదువుసంధ్యలంటే ఒళ్లునంగడు. పదిహేనేళ్ళకు పైబడ్డాయి కాని ఇంతవరకు ఉత్తరం వ్రాయటం చేతకాదు. ఒక మహమ్మదీయ పంతుల్ని పెట్టారు ట్యూషన్ చెప్పటానికి. ఆ మియాగార్ని నెలతిరిగిరాకముందే ఒక సలాం కొట్టి చల్లగా సాగనంపాడు. ఇక గత్యంతరం లేక అప్పుడు బళ్లో కూర్చోపెట్టారు. బళ్లో కడుగుపెట్టే జ్వరం ఎగేసుకొచ్చేది. తలకాయ బ్రద్దలయ్యే పిచ్చితలనొప్పి వచ్చేది. అందువల్ల ఆ బడి మాన్పించారు. తర్వాత ఒక మాష్టరుగార్ని పెట్టారు. అతనూ మూడుమాసాలకంటే ఎక్కువ ఉండలేదు. ఈ తొంభైరోజుల్లో ఈ గారాబుచల్ల చదివిందల్లా మూడుపాఠాలే. అదికూడ అతికష్టమైనది. నాంగ్ నెలలో గురువులచారికి స్వస్తిచెప్పబడింది. అప్పుడిక డిప్టీగా రే స్వయంగా చదువుచెప్పపూనుకున్నాడు. కాని తొలిరోజునే పుత్రుని తెలివితేటలు అర్థమయ్యాయి. ఎన్నోదెబ్బలుకొట్టి టిట్టికూడ ఏమీప్రయోజనం లేకపోయింది. సాక్షులసాక్ష్యాలు ఎక్కిళ్ళ, బాటిస్టర్ల సూక్ష్మ విమర్శలు గూఢాంశమన్నా తేలిగ్గా

అర్థచేసుకోవచ్చుగాని ఒక శ్రద్ధాశక్తితోనే విద్యార్థియగుచున్నాడో విద్యార్థిలాను లేకే తించడం మాత్రం అంతతేలికగాదు.

ఈ టిట్టూ, ఈ దెబ్బలూ స్వయంగా చూచింది తల్లి ఇంకేముంది? కొంప ఎగిరిపోయేటటువంటి గలిదుమారం తేపింది. చివరకు ఈపోరు పడలేక విసుగెత్తి చదువుచెప్పడం నిరవించుకున్నాడు తండ్రి ముగ్గురిగో కమలాచరణ్ అంద మైనవాడు; సుకుమారుడు, మధురభాషి. అందువల్ల వాడంటే తల్లికి తగనిగారాబం. ఈ అతిగారాబం వాడినెన్నో దురల వాటకు గురిచేసింది. గాలిపటా లెగురవేస్తాడు. పావురాల పంజేలువేస్తాడు. ఇంకా ఎన్నో చేయరానిపనులు చేస్తాడు. ప్రొద్దుపొడవడం ఆలస్యం. పావురాల్లోకెళ్లి కూర్చుంటాడు. కౌజుపిట్టలు పంజేలు జరుగుతాయి. ఇక కాస్త ప్రొద్దుపొలితే చాలు, గాలిపటాల చిక్కుల్లో సతమతమవుతుంటాడు. కొద్ది రోజులనుండి జూదకూడ అలవాటయింది. అద్దం, దువ్వెన, ఎప్పుడూ జేబులోవుంటాయి. తలనీండా అగరునూనె పట్టిస్తాడు. ఆ రాసుకున్న విధంచూస్తే వీడసలు అగరునూనె లోనే మునిగివుంటున్నాడా అని అనిపిస్తుంది.

ఒక నాడు సువామిగారింటకి వెళ్ళింది ప్రేమనతి. ఆ సమయంలో అక్కడ వ్రజరాణి కంటి కగవడింది. ఆ పిల్లను చూడగానే తన కొడలిగా చేసుకోవాలన్న అభిలాష కలిగింది. ఆ కన్యారత్నం తన ఇట్టో కడుగుపెట్టితే గృహ లక్ష్మీ తొండవంచేయవా? ఏవో సంవత్సరంలో తన మనోభిలాషను వ్రజరాణి తల్లిదగ్గర వెల్లడించింది. పిల్లకు పదమూడో ఏడు జొరబడింది. తల్లిదండ్రులు కూతురు పెళ్ళివిషయం

లెక్కించుకుంటున్నారు. ప్రేమవతి వెల్లడించిన అభిప్రాయం ఉభయుల్ని సంతోషసాగరంలో ముంచిలేవనెత్తింది. మొదటి విషయం బాగా తెలిసిన కుటుంబం. రెండు పరువు-ప్రతిష్ఠలు గల కుటుంబం. పిల్లవాడు చూస్తే చాలా బుద్ధిమంతుడులా కన్పడుతున్నాడు. పైగా చదువుకుంటున్నాడుకూడ. ఇక ఆస్తి-పాస్తులంటారా, తాతముత్తాతలు సంపాదించిన ముల్ల పెట్టెలో మూలుగుతోంది. భూమికి కొరతలేదు. అటువంటి వారితో వియ్యం పొందే విషయంలో ఇంకా అడగవలసినదీ, వెనకాముందు ఆలోచించవలసినదీ ఏముంది? ఆచారంప్రకారం మాట్లాడటానికి రావలసిందని వెంటనే కబురుచేశారు.

ఆరకమైన ఆకస్మిక సమ్మేళనమే నేడు భావిజీవిత విధ్వంసక విష బీజానికి నాంది. ఆ విషబీజం మొలకెత్తి పెద్దదై వేరూసి మూడేళ్ళలో కుటుంబమంతా ముక్కచెక్కలు చేసిపారేసింది. ఆహా! భావిగర్భనిహిత రహస్యం మనకెంత అమగ్యగోచరమొకదా!

కబురురాగానే అత్త - కోడలు, కూతురు కూర్చుని ముచ్చటలు ప్రారంభించారు.

“ ఏం అత్తయీ! ఈ సంవత్సరమేచేస్తారా? ” అని ప్రశ్నించింది కోడలు చంద్రావతి.

ప్రేమవతి:- బోను. మీ మామగారు తలఎగరవేయడమే ఆలస్యం.

చంద్రా:- అగ్నం, పెళ్ళికట్నాల విషయం తేల్చుకున్నారా?

ప్రేమవతి:- అవన్నీ ఇలాంటి అమ్మాయిలకు వర్తించవు. ఏ వధూపరులు సరిసమీపంగా తూగరో అటువంటివాళ్ళకే ఈ తేల్పులు ఈ మూర్ఖులూనూ. అప్పుడే కట్నం అనే పడిరాయి

వేసి సమానంగా తూస్తుంటారు. మావ్రజరాణి కమలాచరణ్

• కంటె ఎన్నోరెట్లు బరువైనది.

సేవతి:-కొన్నాళ్ళు ఇల్లంతా సందడి సందడిగా వుంటుందిలే. వదిలేమో పాటపాడుతుంది. నేనేమో మద్దెల వాయిస్తా.

కాదువదినా ?

చంద్రా:-పాటలూరావు నాకు గీటలూరావు.

చంద్రావతి కంఠస్వరం వినసాంపుగాఉండదు. పాటలో జీరవస్తుంది. అందువల్ల పాటలంటే తగని చికాకు.

సేవతి:-కొంచెం సరసానికి నవ్వినా నీకు గంపెడకోవంవస్తుంది ఇదిగో వదినా ! “తుమ్తోశ్యామ్ బడేబేఖిబర్ వణ్” అన్న పాట మరోసారి పాడు. వినాలని కోర్కెగాఉంది. ఎన్ని నెలలయిందో నీపాటవిని.

చంద్రా:-నువ్వు పాడరాదూ ! కోకిలకంఠివిగా.

సేవతి:-అదిగో అందుకే మరి ఒళ్లుమండేది. ఈ కుంటిసాకులే పనికిరావు. అబ్బో - మావదినెంత మంచిదో. ఇదిగో వదినా, రవ్వంతంటే రవ్వంతపాడు.

చంద్రా:-నేనిప్పుడు పాడను. మాలముండ ననుకున్నారా ఏమిటి ?

సేవతి:-నీపాట వినకుండ ఇవ్వాళ నిన్ను నే వదలిపెట్టకే.

సేవతి కంఠం చాలా బాగుంటుంది. పాడుతుంటే పళ్లు లాలకిస్తుంటాయి. రూపరేఖావిలాసాలూ అందమైనవే. బంగారు చాయ, విలాసమయ నేత్రాలు, ఉల్లిపాయ రంగు చీరె ధరిస్తే ఎంతో అందంగా కనపడుతుంది తనలోతానే కూనిరాగం తీయసాగింది.

“తుమ్తోశ్యామ్ బడేడేఖిబర్ హాః”

ఆప్తోశ్యామ్ పీయో దూథ్ కే కల్పాడ్

మేరీతో పానీపై గుజర్

॥తుమ్తోః

(కృష్ణా! నీకు మా అంతేమీపట్టదు. నువ్వేమో పాలముంతలు త్రాగు నాకేమో మంచిసీళ్ళేగతి)

“పాలముంత మాటమీద ఫక్కున నన్నింది సేవతి. కాని కోపం వచ్చింది చంద్రావతికి. “ఏమిటది! ఈ మాటల్లో ఏముంది నవ్వుటానికి? ఏమీ లేకుండా నే ఇట్లా పళ్ళికిలించడం చూస్తేనే ఒళ్లుమండేది. సరే నువ్వే చెప్పు, ఇందులో నవ్వు తగిన మాటేముందో?” అంది ముఖం చిట్లించుకుంటూ.

సేవతి:- రా, మనం ఇద్దరం కలిసిపాడతారా.

చంద్రా:- కాకికి కోకిలకు సంబంధంఏమిటి!

సేవతి:- కోపమంతా ముక్కుమీదే ఉంటుందీనీకు.

చంద్రా:- ఐతే మరినన్ను కదలించడందేనికి? నాకు పాడడం చేతగానిమాటనిజమే అనుకో. ఐనా నీకువంకలు పెట్టడానికి ఇక్కడెవ్వడూ నీ మాదిరిగా తైమని రావడంలేదుగా.

‘ఎవ్వడూ’ అన్నపదం రాధాచరణ్ని నిర్దేశించేపదం. చంద్రావతిలో ఇంకేగుణాలున్నా లేకపోయినా భర్తంటే మాత్రం పడిచస్తుంది. హృదయపూర్వకంగా సేవచేస్తుంది. ఆయనకు కాస్త తలకాయనొప్పిగావుంటే చాలు ఈవిడ ప్రాణం ఎగిరిపోతుంది. ఇంటికి రావడం ఒక్కక్షణం ఆలస్యమైతే కాలు కాలిన పిల్లిలా ఇంట్లోకి బైటకీ తిరుగుతుంది, భర్త రుడకి కాలేజీకి వెళ్ళిన తర్వాత చంద్రావతి ఆటలూ,

- పాటలూ అన్నీ బందయిపోయాయి. ఆవిడ విన్నోద-విహారా
లన్నీ అతనివెంటే వెళ్ళిపోయాయి. ఈ కారణాలమూలంగానే
భార్యలోలుడై వుంటున్నాడు రాధాచరణ్. ప్రేమ, రూపం,
గుణంవుంటే తతిమ్మా లోటులెన్నివున్నా కమ్ముకు పోతుం
టాయి.

సేవతి:- వంక లెందుకు పెద్దారేమిటి? ఆ 'ఎవ్వడో' అన్న
వాడు నువ్వంటే ప్రాణాలు విడిచేవాడేగా.

చంద్రా:- ఇటుచాలారోజుల్నుంచి ఉత్తరం రాయలేదు:

సేవతి:- మూడునాలుగు రోజులయిందేమో!

చంద్రా:- ఎన్నోసార్లు దణ్ణ లుపెట్టి, చేతులు, గడ్డం పట్టుకుని
బ్రతిమాలా ప్రాణంలన్నా విసిగెత్తిందికాని, నువ్వుమాత్రం
ఉత్తరం రాసిపెట్టకనే పోతివయ్యె.

సేవతి:- పాడిందేపాడరా పాచిపళ్లదాసుడా అన్నట్టు రోజూ
ఒకే విషయం ఎవ్వడు రాస్తాడూ! ఏదైనా కొత్తసమాచారం
ఉంటే చెప్పు, రాసిపెద్దా. మరి రాయటానికే సర్దాగానే
వుంటుంది.

చంద్రా:- ఇవ్వాల పెళ్ళివిషయంరాయి తీసుకురానా కలనూ
సిరాబుడ్డి!

సేవతి:- అలాగే కాని ఒకవరతు.

చంద్రా:- ఏమిటది?

సేవతి:- 'శ్యామతుమ్తో' అన్న పాట పాడాలి.

చంద్రా:- సరే, అలాగే పాడ్తానులే. పరిహాసించాలని కోర్కె
గావుందికదూ? సరే మీ యిష్టమొచ్చినట్టు నవ్వుకోండి,

సేవతి:-ముందుపాడు, తర్వాత రాస్తా.

చంద్రా:-ముందు రాసిపెట్టు. లేకపోతే తర్వాత మళ్ళీ ఏవో .
మాయమాటలు చెబుతావు.

సేవతి:-ఒట్టు, తప్పక రాస్తా. పాడుమరి.

చంద్రావతి పాడుతుంది “తుమ్తోశ్యామ్” అన్న పాట
చివరిమాటల్లో జీరవచ్చింది. వినటానికెంతో అసహ్యంగా
ఉంది. నవ్వు ఎంత ఆపినా ఆగలా. క్రిందపడిదొరుతూ కడు
పుబ్బేటట్లుగా నవ్వింది సేవతి. చంద్రావతి మళ్ళీ రెండో
చరణం పాడింది.

“ఆప్తోశ్యామ్ రభ్యోదోదో లుగాయయాః”

(కృష్ణా! నువ్వేమో ఇద్దరు ఇద్దరు స్త్రీలను ఉంచుకో)
“లుగాయయాః” (స్త్రీలు) అన్నపదం వినగానే నవ్వుతూ
క్రిందపడి దొర్లింది సేవతి. కంట తడివెట్టుకుని “తనీవితీర
నవ్వావుగా. ఇకఇప్పుడు కాగితం కలం తీసుకురానా” అంది.
సేవతి:-ఇప్పుడప్పుడే వద్దు. ఇంకా కాస్త నవ్వుకోనీ.

సేవతి నవ్వుతూనే ఉంది. ఇంతలో ఎక్కడో తిరిగి
తిరిగి కమలాచరణ్ ఇంటికీచేరాడు. పది పదిహేనేళ్ళొచ్చాయి
ఎర్రటి ఛాయ. నవ్వుముఖం. తళతళ మెరిసిపోయే తెల్లటి
దుస్తులు వేస్తాడు. అత్తరులో మునిగితేలుతుంటాడు, కళ్ళకు
కాటుక దిద్దుతాడు. ముసిముసిగా నవ్వుతూ బుల్ బుల్ పిట్ట
నొకటి చేత్తో పట్టుకుని మంచానికి చేరబడ్డాడు. “తమ్ముడూ!
మిఠాయిపెడ్డానంటే మంచి మాటొకటి చెబుతా. వింటుచాలు
ఎగిరెగిరి గంతులేస్తావు” అంది. సేవతి

కమలా:-ఆ శుభవా ర్తేమిటో చెప్పినాసరే చెప్పకపోయినా సరే. మితాయి ఇవ్వాల నీకు ఎలాగూ పెద్దానులే. ఎటువంటి గొప్పపందెం కొట్టిందో తెలుసా నా బుల్ బుల్. దానిపందెం చూచి అంతా ఆశ్చర్యపోయారు. ఇది బుల్ బుల్ అంటే బుల్ బుల్ కాదు. పైలుమానంటే నమ్ము.

ఇలా అంటూ దాన్ని తన బొటన వ్రేలిపై కూర్చో బెట్టుకున్నాడు.

సేవతి:-ఆ శుభవార్త వింటే అసలు నాట్యమే చేస్తావు.

కమ:-అలాగైతే వినిపించకపోవడమే మంచిది. ఇప్పుడే నాట్యంచేస్తున్నా. ఇంక అదికూడ ఎందుకులే. అక్కా! ఈ పైలువాను ఇవ్వాల నా పరువునిల్పాడు. పట్నంలో వాళ్లంతా సెబాస్ అన్నారు. | నవాబు మున్నేఖాన్ ఎన్నాళ్ళకుండా నా బుర్రలో మెదలుతున్నాడు. ఒక నెలయింది. వాళ్ల ఇంటి మీదిగా వస్తున్నా. నన్ను పిలిచి “ఏదై నా మంచి బుల్ బుల్ ఉంటే తీసుకురా. రెండుతన్నులు విడిపించిచూద్దాం” అన్నాడు. ఇలా అంటూ తన పాతపిట్టను చూపించాడు. దానిమీదట కృపానిధి! ఇప్పుడేదీలేదు. కాని దేవుడు తిన్నగా చూస్తే ఒక నెలరోజుల లోపల తప్పక మీతో పందెం వేస్తా.” అని అన్నా. ఇవ్వాల ఆగాషేర్ అలీగారి అఖాడాలో పందెం వేయటానికి నిర్ణయం జరిగింది. యాభై యాభై రూపాయలు పైపందెం. అంతులేని జనం వచ్చారు. చెప్పితే నమ్మవుగాని అక్కా, వాడిపిట్ట నిజంగా పావురమంతవుంది, ఐనా నా పైలువాను బ్రెలోకిదిగి మెడ పైకెత్తి మత్తగజంలా నడచి ముందుకు

పోతుంటేచూచి అంతా “సెబాస్” సెబాస్” అన్నారు. వెళ్లి వెళ్లడంతోనే ఎగిరి కుత్తుక లంకించుకుంది. అదిమాత్రం సామాన్యం పట్టా? పట్నంలో పట్టలన్నిటినీ ఓడించిన మొన గాడు. లాగిపెట్టి తన్నడం మొదలెట్టింది. ఇదేమో ప్రతిసారీ తప్పించుకుపోయేది. తర్వాత కాస్తేపటికి దానిమీది కురికి, జుట్టుపట్టుకుని నొక్కింది ఇది. అప్పుడది మళ్ళీతన్నింది. ఇది క్రిందకొచ్చింది. ఇంకేమిటి, కేకలూ, బొబ్బలూ మిన్నముట్టాయి. “గెల్చింది గెల్చింది” అన్నారు అంతా. నేనిక కోపం పట్టలేకపోయా. ‘ఛీ నీబ్రతుకు తగలడ’ అని బిగ్గరగా అన్నా ఛాలెంజి చేశా. చూస్తే ఇదేమో పైన అదేమో క్రిందఉంది. పైకిరావాలని ఎంతో పెనగులాడింది. కాని ఈ బెబ్బులిపైకి రానిస్తేనా: గట్టిగా నొక్కిపట్టిగూర్చుంది. నవాబూ అక్కడే ఉన్నాడు. గొంతంత చించుకున్నాడు. అనేక రకాలుగా హుమారుచేశాడు. కాని వృధా. డేగమాదిరిగా నొక్కిపట్టింది. చివరకు జుట్టుపూడి అవతలపడింది; ఇక దాని పరుగుచూడు, మళ్ళీ వెనక్కితిరిగి చూస్తే ఒట్టు. బద్దిదాతువరకు ఇది వెంటాడింది. కాని అందలా. చూచినవాళ్ళంతా విస్మితలయ్యారు. ఖాన్ గారిముఖాన నెత్తురుచుక్కలేదు. చెమటలు క్రమ్మాయి డబ్బుపోయినందుకు విచారపడడంలేదు. సంపాదించినపేరంతా బూడిదలో కల్సిపోతున్నదే అన్నదొక్కటే విచారం. ఏడ్పు ముఖంతో ఇంటికెళ్లాడు. అక్కడ తనపిట్టను ప్రాణాలతోనే పాతిపెట్టాడని విన్నా. ఇలా అంటూ జేబు గలగలమని మ్రోగించాడు.

- సేవతి:- ఐతేమరి ఆలస్యందేనికి? ఆగ్రావాళ్లు దుకాణానికి
- మనుష్యుల్ని త్వరగా పంపవే?
- కమ:- మరిసేకేం తెప్పించమంటావు వదినా?
- సేవతి:- పాలముంతలు
- కమ:- అన్నయ్యకోమరి?
- సేవతి:- రెండేసి రెండేసి లుగాయియాఁ (స్త్రీలు) ఇలా అని అంతా పకపకా నవ్వారు.

7

పెళ్ళిపనుల మూలకంగా సువామి కెక్కడా తీరికలేదు. ప్రొద్దుస్తనూనమూ ఆ కార్యకలాపాల్లో నేమునిగి తేలుతోంది. ఆవిడ చెప్పిందల్లా తు. చ. తప్పకుండా దాసిమాదిరిగా చేస్తుంటుంది సుశీల. ముంషీసంజీవన్లాల్ ప్రొద్దుపొడిచిందిమొదలు ప్రొద్దుగూకేవరకు పాపులన్నీ కలియతిరిగొస్తుంటాడు. ఇక ఈ సన్నాహాలన్నీ ఏవ్వరికోసం జరుగుతున్నాయో ఆ విరజన్ సంగతి. గదివదలకుండా కూర్చుని కన్నీరు కాల్యలు గట్టేటట్లు విలపిస్తోంది. దగ్గరకెళ్ళి వూరడించేంత తీరికెవ్వరికీలేదు. చివరకు ప్రతాపూ పాపాణ హృదయుడుగానే కన్నడుతున్నాడు. అతని మనస్సులోనూ కుళ్లు ఏర్పడింది. చీకటిముఖాన నెళ్ళి మళ్ళీ చీకటిపడ్డాకనే ఇంటికొస్తాడు. పిట్టగోడెక్కి దిగులుగా కూర్చుంటాడు. విరజన్ ఇంటికెళ్ళినని ఒట్టుపెట్టుకున్నాడా అన్నట్టుగా వుంటున్నాడు. దైవవశాత్తు ఎప్పుడైనా విరజనే వాళ్ళింటికే రావడంచూస్తే పిల్లిలా మెల్లగా జారుకుంటాడు.

బ్రతిమాలగా బ్రతిమాలగా అంతగా కూర్చున్నా పెడముఖం పెట్టి కూర్చుంటాడు విరజన్ : శ్ల నీశ్ల పర్యంతమయ్యేటంత కఠోరంగా ప్రవర్తిస్తుంటారు. అదిచూచి “పిన్నీ! చూచానా లల్లూ నామీదెంతకోపం గా వున్నాడో, పలకరించినా పలకకు నువ్వెళ్ళి చెప్పు ” అంటుంది సువామతో. వెళ్ళి చెప్పేదాకా వూరుకొడు. మారాంచేస్తుంది. ఆమె పైటకొంగు పట్టుకొని లాక్కొస్తుంది. కాని నాల్గిద్దరూ వస్తూండడంమూడగానే తేచి ఉడాయిస్తాడు ప్రతాప్ “లల్లూ! ఇదిగో ఒక్కమాట. రాక పోతేనా బిల్లు. ఒక్కటేమాటవినిపో ” అంటూ వెనకాల గుమ్మందాకా వస్తుంది విరజన్. కాని తిరిగన్నా చూడకపోతే అప్పుడు నేలమీదపడి వెక్కిరివెక్కి ఏడుస్తుంది. - “నామీద ఇంతకోపందేనికి ? ఎన్నడూ ఒక్కమాటన్నా అని ఎరగనే ” అంటుంది. సువామ తన బల్లో కూర్చోబెట్టుకుని “తల్లీ! ఏడ్వకు. లల్లూకి పిచ్చైక్కిందిలే” అని వూరడిస్తుంది. తన పుత్రుని కారిన్యానికి కారణమేమిటో కొద్దికొద్దిగా అవగాహనాతోంది.

పెళ్ళిక ఐదురోజులుంది. దగ్గరగా దూరంగావున్న బంధు బాంధవులంతా ఒక్కొక్కరే అప్పుడే దిగసాగారు. మండువాలో పెళ్ళిమంటపం చక్కగా అలంకరించారు. చేతికి నూలుకంకణం కట్టారు. ఈ వడిలేనిచారం ఒక పవిత్రధార్మిక సంకిలి. ఇది ఎప్పుడూ జారిపోనిసంకిలి. పెళ్ళిమంటపం ప్రేమకు ప్రతిబింబం, స్మృతిచిహ్నం. శీవితపర్యంతం తలమీదినుండి దిగదు. ఇన్వాళ సంధ్యాసమయంలో సువామ, సుశీల, వంటావిడ, వగైరాలంతా దేవీపూజ నిమిత్తం గుడికల్గారు.

పరిచారికలంతా తమతమ పనుల్లో మునిగివున్నారు. వ్యాసు
 లతతో గదిలోంచి బైటకొచ్చింది విరజన్. తిన్నగా ప్రతాప్
 గదిలోకెళ్ళింది. ఎక్కడా చీమ చిటుక్కు మనడంలేదు. ప్రతా
 పునిగదిలో మాత్రమే కాస్త వెలుగ్గాడింది. లోపలికెళ్ళి
 చూస్తే డ్రాయరుమీద లాంతరొకటి వెల్లువోంది. ఒక మం
 చంమీద నిద్రపోతున్నాడు ప్రతాప్. ఆ కనపడికనపడని
 వెల్లురులోచూస్తే అతనిదేహమంతా పాలిపోయినట్టుగా కన
 పడింది. పుస్తకాలన్నీ చెల్లాచెదురుగా పడివున్నాయి. గదిలో
 చాలా దుమ్ము పేరుకొని వుంది. ఎన్నేళ్ళనుంచో గది తలు
 పులు తెగవలేడన్నట్టుగా. పరిశుభ్రతను ప్రాణంకంటె
 మిన్నగా భావించే ఆ ప్రతాపుడేనా ఈ ప్రతాపుడు! లేపా
 లనుకుంది. కాని ఇంకేదో ఆలోచించి మెదలకుండా వూరు
 కుంది. క్రిందపడివున్న పుస్తకాలన్నీ తీసి బీరువాలో జాగ్ర
 తగా సర్దిపెట్టింది. డ్రాయరుమీది దుమ్మంతా దులిపింది.
 పటాలన్నీ శుభ్రంగా తుడిచింది. ఇంతలో అకస్మాత్తుగా పక్క
 మార్చాడు ప్రతాప్. నోటినుండి “విరజన్! నిన్ను మరవ
 జాలను” అన్నమాటలు కెలువడాయి. తిరిగి కొంతసేపటికే-
 ‘విరజన్! విరజన్!! ఎక్కడికీ వెళ్తున్నావు? రా కూర్చో.’
 అన్నమాటలు వినపడ్డాయి. మళ్ళీ పక్కమార్చి “కూర్చోవా?
 సరే అయితే వెళ్లు. నీనూ మాట్లాడనులే.” అన్నాడు. కాస్త
 ఆగి మళ్ళీ — “ఐతే వెళ్ళుచూద్దాం, ఎక్కడికెళ్తావోగా.” అని
 కలవరించుతూ అమాంతంగా లేచాడు. పారిపోయేవాణ్ణి పట్టు
 కోబోతున్న వాడిలా. విరజన్ చెయ్యి చేతికిచిక్కింది. వెంటనే
 కళ్ళు తెరచాడు. ఒక నిమిషంవరకు అతని భావశూన్యదృష్టి

అంతా విరజన్ ముఖంవై పే లగ్నమైఉంది. త్రుళ్ళిపడి లేచి కూర్చున్నాడు. విరజన్ చేయివదలి “ఎప్పుడొచ్చావు విరజన్ . ఇంతకుముందు నిన్నే కలలో చూచాను.” అన్నాడు.

ఏదో చెప్పాలనుకుంది విరజన్. కాని గద్గదకంఠంకో నోట మాటరాలేదు. కళ్ళలో నీళ్లు గిగుస తిరిగాయి. నలు వేపులా పరికించి చూచి “ఇదంతా శుభంచేసింది నువ్వేనా ? అనవసరంగా శ్రమపడ్డావు.” అన్నాడు ప్రతాప్ మళ్ళి. కాని దీసికీ జవాబు లేదు.

ప్రతాప్:-విరజన్ ! నన్ను మరచిపోరాదా ?

“నీవు నన్ను మరచిపోయావా ?” అంది విరజన్ కన్నీళ్లుతుడుచుకుంటూ.

లజ్జా వదనుడై తలవంచాడు ప్రతాప్. భావగర్భితులై ఇద్దరూ కొంచెంసేపు నేలకేసిచూస్తూ నిలబడ్డారు. తర్వాత “నా మీది కో పా ని కి కారణంఏమిటి? నే చేసిన తప్పేమిటి?” అని ప్రశ్నించింది విరజన్.

ప్రతాప్:-కారణమేమిటో నాకే తెలియదు. కాని ప్రస్తుతం నిన్ను చూస్తే ఎక్కడికైనా లేచి వెళ్ళిపోవా లనిపిస్తోంటుంది.

విరజన్:-నన్ను జూస్తే నీకు కాస్తన్నా జాలివేయడంలా. ప్రౌద్ధస్తమానమూ ఒకటే ఏడ్పుగా ఏడుస్తున్నా నే. నామీద దయరావడంలేదా ? నాతో మాట్లాడటమే మానేశావుగా. ఇంతకోసం వచ్చేమాట నే నేమన్నానో కాస్తచెప్పు.

ప్రతాప్:-నీమీద అసలు కోపముంటేగా ఏదన్నా చెప్పటానికి.

విరజన్:-ఐతే మరి నాతో ఎందుకు మాట్లాడటం లేదు ?

- ప్రతాప్:-నిన్ను మరచిపోవాలని. నువ్వు భాగ్యవంతురాలివి. నీ తల్లిదండ్రులు గొప్ప శ్రీమంతులు. మరి నేను ఒక అనాధను. తిండికి గతిలేనివాడిని. అలాంటప్పుడు మన ఇద్దరికూ స్నేహమెలా సంభవం ?

విరజన్:-ఇదినరకెన్నడూ ఇలాంటి సాకులు చెప్పలేదే. ఇప్పుడు వెనకటికంటే ఎక్కువ ధనికురాలి నైపోయానా ?

ఇలా అని ఏడ్వసాగింది. ప్రతాపూ కరగి నీరైపోయాడు. “విరజన్ ! నువ్వు. నేనూ చాలా కాలంనుంచి స్నేహంగా ఉన్నాం. ఇప్పుడిక ఎడబాటైపోయే రోజులా చ్చాయి. కొద్దిరోజుల్లో ఇచ్చటివాళ్ళందర్నీ వదిలి అత్తగారింటికి వెళ్ళబోతున్నావు. అప్పుడై నా నన్ను తప్పక మరచిపోతావు అందుకనే నేనూ నిన్ను మరచిపోవాలని ఆలోచిస్తుంటా. కాని నీమాటలు జ్ఞప్తికిరాకుండ వుండాలని ఎంత ప్రయత్నించినా లాభం లేకుండా వుంటోంది. ఇంతకుముందు కలలోకూడ నిన్నే చూస్తున్నా.”

8

ఇవ్వాళ శ్యామాచరణ్ గారి భవనం సుందర యువతీ మణులతో క్రిక్కిరిసి ఇంద్రభవనంలా కళకళలాడుతోంది. సేవతికి నల్లురు స్నేహితురాం డ్రున్నారు. రుక్మిణి, సీత, రామదేవి, చంద్రకుమారి, పోడశ శృంగారములతో శృంగా

రించుకుని టక్కుటిక్కుమంటూ ఇల్లంతా కలియతిరుగుతున్నారు. డిప్టీగారి చెల్లెలూ తన ఇద్దరు కూతుళ్ళతో సహా ఇటావాజిల్లా నుండివచ్చింది. ఆ కూతుళ్ళపేర్లు కమల, ఉమా దేవి కమలకు వివాహమయింది. ఉమా ఇంకా కుమారియే. ఇద్దరూ సూర్య - చంద్రుల్లా ఉంటారు. పెళ్లిమంటపందగ్గర చేరి పాటకత్తెలు పెళ్లిపాటలు పాడుతున్నారు. గులబియా మంగలావిడ జమునీ నీళ్ళావిడ పోకు ఇక అడగాలి? మల్లె పూవుల్లాంటి చీరెలు కట్టారు; పాపటలో కుంకం దిద్దారు. గిల్లుకడియాలు పెట్టుకున్నారు. టంగుటింగుమంటూ ఇంట్లోంచి బైటికి, బైటనుంచి ఇంట్లోకి తిరిగే తిరుగుడి కంతులేదు. గులబియా చల్నాకైన యువతి. జమునీ వయస్సుమల్లిన స్త్రీ. ఇక సేవతిదేవిగారున్నారు. ఆవిడ పోకు వర్ణించ తరం కాదు. ఆనందాని కంతులేదు. సంతోషసాగరం కట్టలుతెగి ప్రవహిస్తోంది. ఉన్నాదంతోకూడిన వగలాడిచూపులు. గులాబీ రంగు చీరమెరుపులో చేమంతిరంగుకూడ గులాబీ రంగుగానే కనపడుతోంది. లేత ఆకుపచ్చని మల్లుజాకీటు ఆ చీరెమీదెంతో అందంగా ఉంది. ఇప్పుడే తలంటుకొచ్చింది. నల్ల త్రాచువంటి ముంగురులు మెడపై వ్రేలాడుతున్నాయి. సరసాలు, సల్లాపాలూ, హాస-పరిహాసాలతోనే తీరికలేదాయె. మరి తలదువ్వుకుని జడవేసుకోటానికి పైమేది? వంటబావ నమ్మకూతురు మాధవీకుమారి. అద్దకంగుడ్డ పరికీణి దిగేసింది. కళ్ళకు కాటుక దిద్దింది. లోపలికి బైటికి ఓ పరుగులు తీస్తోంది.

“సిన్నో ! మీ వదినగారెక్కడ ? దర్శనమేలేదే. మా ఎరుటకూడ ఘోషాయేనా ఏమిటి?” అంది రుక్మిణి సేవతితో.

రామదేవి:- (చిరుమోముతో) ఘోషా కాదేమిటి మరి ? మనంచూస్తే దిష్టితగలదూ మరి ?

సేవతి:-గదిలో ఏమూలో పడుకుని నిద్రపోతుంటుంది. ఐతే ఉండండి. ఇక్కడున్నదాన్ని ఇక్కడున్నట్టుగా పరుగెత్తుకు పోయి లాక్కొస్తా.

ఇలా అని చంద్రావతి గదికెళ్లింది. మాసిపోయిన మాసిపోయిన చీరెక్కట్టుకునిమంచంమీద పడుకునివుందిచంద్రా గుమ్మంకేసి చూస్తూ. సేవతిని చూడగానే లేచి నిలబడింది. “ఇక్కడపడి వున్నా వేమిటి? ఒంటరిగా ఎలాతోస్తుందే నీకు?” అని ప్రశ్నించింది సేవతి.

చంద్రా:-ఉం; ఎక్కడి కెళ్ళమంటావా? ఇంతవరకు చీరన్నా కట్టుకోందే.

సేవతి:-ఐతే మరి కట్టుకోవే ? స్నేహితురాండంతా నీ కోసం ఎదురుచూస్తున్నారు.

చంద్రా:-ఇప్పుడప్పుడే కట్టుకోను.

సేవతి:-ఇదిగో ఈ మునుతనమే నాకు బాగుండదు. వాళ్ళు దరూ ఏమనుకుంటారు ?

చంద్రా:-ఉత్తరం నువ్వేగా చదివావు. ఇవ్వాల వచ్చేమాటలు కదూ ?

సేవతి:-అదా అసలు విషయం. మరి ఆమాట చెప్పవేం ?
ఐతే ఈ అలకంతా వారి రాకకోసం కాబోలు. అందుకే
నేమిటి ? ఈ యోగసాధనమంతానూ ?

చంద్రా:-పొద్దు నెత్తిమీది కొచ్చింది. ఇంకేం వస్తారూ !
ఇన్వాళకిక్కు రారనుకుంటా.

ఇంతలో కమల, ఉమాదేవికూడ అక్కడకుచేరారు.
నెత్తిమీద ముసుగు వేసుకుని మంచందిగి క్రిందకొచ్చి
కూర్చుంది. కమల చంద్రాకు పెద్దఆడబిడ్డ.

కమల:-అబ్బో ! ఇంతవరకు ఈవిడ బట్టలే విడువలేదేమిటి ?

సేవతి:-మీ అన్నయ్యకోసం ఎదురు చూస్తోందిలే. అందు
కని ఈ వేషం వేసింది.

కమల:-తెలివి తక్కువా ఆకలెక్కువానూ. వాడికి గర్జగా
వుంటే వాడేవస్తాడు.

సేవతి:-అందరి దొకదార్తైతే ఉలిపికట్టి దొక దారన్నట్టుగా
ఈ బెడదారివేరులే.

కమల:-మగవాళ్ళపట్లలోపల ఎంత ప్రేమగానైనా ఉండొచ్చు
కాని బైటికిమాత్రం అలాంటిదేమీ కనపడకూడదు. లేక
పోతే అనవసరంగా వేధించుకుంటారు. ఉపేక్షాభావంతో
ఉండు. తిన్నగా మాట్లాడకు. అప్పుడు నీకు అన్నివిధాలా
ఆదరణ లభించిందన్నమాటే. నీవంటే ప్రాణాలర్పిస్తారు. కాని
నీ హృదయంలో తనపట్ల ప్రేమానురాగాలు వేరూని వున్న
వని తెలిసిందా, ఇక ఆరోజునుండే దృష్టి మారిపోతుంది.
షికారుకెళ్ళితే త్వరగా కొంపకు చేరరు. భోజనందగ్గర

- కూర్చుంటే ఎంగిలిచేసి చేయి కడుక్కుంటారు. చీట్లకీమాటకీ అలిగి కూర్చుంటారు. వీడిపైమాత్రం వచ్చి పూరడించుతారు. తర్వాత బలేనల వేసానులే అని చంకలెగరేస్తారు. నీ ఎదుట పరాయి స్త్రీలను పొగుడుతారు. సారాంశం, నిన్ను ఉడికి లించడంలా వాళ్ళికంటే అనందంగా వుంటుంది. ఎవ్వరి విషయమో దేనికి! నేనే అందుకు ప్రత్యక్షప్రమాణం. మొదట్లో ఎంతగానో వంగా చూచేవారో చెప్పలేను. ఎప్పుడు చూచినా నొకరుమాదిరిగా చేతులు కట్టుకుని ఎదురుగా నిలబడి వుండే వారు. విసనకర్ర పుచ్చుకుని విసరటానికి సంగోచించేవారు కాదు. స్వయంగా కలిపి తినిపించేవారు. ఇంతే. దుకు నోట్లో నుండి మాట రావడమే తడవు కోరినకోర్కెలన్నీ నిమిషాల మీద తీర్చేవాళ్ళు. అప్పుడు నే నింకా అబోధస్త్రీని. మగ వాళ్ళ కపటనాటకాల సంగతి నాకేం ఎరుక? ఆయన చెప్పే మాయమాటల్లో పడిపోయాను. ఇదిగో సేవతీ! చెప్పితే నమ్మవుగానీ, ఆరోజునుండే ఆయనదృష్టిమారిపోయిందనుకో. ఇక ప్రాగంభమయ్యాయి పికార్లు ఒకరోజున అలిగి కూడ వెళ్ళిపోయారు. తిరిగి రాతి రెండుజాములప్పుడు ఇంటికి చేరుకున్నాడు. ఇవ్వాలే చేతులు జోడించి ఎదురొస్తుందను కునిపచ్చారు. కాని ఇక్కడమాత్రం తక్కువ తిన్నదెవ్వరు? నిండా ముసుగుపెట్టి నిగడతన్నుకు పడుకున్నా, అసలు ప్రక్కన్నా మార్చలేదంటే నమ్మకం. మర్నాడు పంకరించ లేదు. కడకు దారికొచ్చాడు మహాశయిలు. కాళ్ళుగడ్డం పట్టుకుని బ్రతిమాలాడు. ఆరోజునే పురుషులపట్ల ప్రేమ - ప్రదర్శనం పనికిరాదని గట్టిగా నిర్ణయించుకున్నా.

సేవతి:- బావగారినిచూచాను. అన్యయ్యపెళ్లికొచ్చారుగా. బలేనవ్వుముఖం మనిషి.

కమల:- ఆ సమయంలో పార్వతికడుపులోఉంది. అందువల్ల నే రా లేదు. ఇక్కడనుంచి తిరిగొచ్చారు. నిన్నుపొగడే పొగ డలు వినలేక చచ్చిపోయాను. ఎప్పుడన్నా తాంబూలం ఇవ్వటానికి వెళ్లావా? నీ చెయ్యి లంకించుకున్నాడటగా. కూర్చోపెట్టి తనివితీర సర్దాగా మాట్లాడారటగా?

సేవతి:- వట్టి అబద్ధాలకోరు లాగున్నాడేమాస్తే. అసలు జరిగిన విషయమిది. గులబీరూ జముసి లిద్దరూ ఏదో పని మీద ఎక్కడికో వెళ్లారు. బావగా రప్పుడే భోంచేసివెళ్లారు. తాంబూలమిచ్చిరావే అంది అమ్మ. తాంబూలమివ్వటాని కెళ్లా. మంచంమీద పడుకునివున్నాడు. నన్నుచూచి లేచి కూర్చున్నారు. తాంబూలం చేతికందించబోయా. గభాలున మణికట్టు పట్టుకున్నాడు. “ఇదిగో ఒక్కమాటవినిపో, ఒక్క మాటంటే ఒక్కమాట వినిపో” అని అనడం సాగించాడు, మాటాలేదూ గీటాలేదంటూ చెయ్యివిదిలించుకుని ఒక్క పరుగుతీశా.

కమల:- అబద్ధాలకోరని నేనన్నమాట రుజువయిందాలేదా? నేనూ బాగానే సాగతీసిఅడిగా. పది పన్నెండేళ్ళన్నా నిండా లేవే పిల్లకి, దాంతో ఏం మాట్లాడారు? అని అన్నా. కాని తాబట్టిన కుండేలుకి మూడేకొళ్ళుటాడే. మగవాళ్లు వట్టి బడాయికోరులు. ‘నేను ఇలా అన్నా, నేనలాఅన్నా’ అని ఏమేమో కోతలు కోస్తుంటారు. ఇలాంటి మాటలువింటే

అరకాలి మంట నెత్తికెక్కుతుంది నాకు. ఇలా అబద్ధాలు చెప్పుకోవడంలో - ఆ సర్దాపాడుగాను, అదే సర్దాయో నా కర్థంకాదు. అందునల్ల ఒరిగి ఒళ్లోపడేదేమిటో తెలియదు. చెడుగానీ, మంచిగానీ, ఏదిచేసినా దాన్ని గుట్టుగా వుంచుకో వడం మానవుని లక్షణం. కాని ఈమగవాళ్ళు అలాంటి మానవులుకాదే. కాస్తంత ఏమో చేస్తారు. కొండంతేమో చెప్పుకుంటారు. అదే మొదలు, మగవాళ్ళు చెప్పేమాటల్లో రవ్వంతకూడ సమ్మతం లేకుండా పోయింది.

ఇంతలో గులబియావచ్చి “మీరంతా ఇక్కడకూర్చుని ముచ్చట్లు చెప్పుకుంటున్నారా? అక్కడ మీ స్నేహితురా లేమో మిమ్మల్ని త్వరగా లోపలికి పిలుచుకు రమ్మనమని తొందరపెడుతోంది.

సేనతి:- ఇదిగో వదినా! ఇక ఆలస్యంచేయకు. ఏమే గుల బియా! ఈవిడపెట్టెతీసి కాస్త బట్టలు తీసుకురావే.

చంద్రదానతికి బట్టలు కట్టి సింగారిస్తోంది కనుల. సేన తేమో స్నేహితురాండ్ర వద్దకెళ్ళిపోయింది. “మా దొడ్డ అక్కవే దొరికాను. వెళ్ళిఅక్కడే కూర్చున్నావుకదా, ఇక్కడ మాసంగతేమిటి? ఎవ్వరితో మాట్లాడాలి? గోడలతోనా?” అంది రుక్మిణి

సేనతి:- కనులక్కయ్య వచ్చింది. ఆవిడితో ఏదో మాట్లాడుతూ కూర్చున్నా. ఇద్దరూ నస్తున్నారు.

రుక్మిణి:- పిల్లలావహన్నా?

సేనతి:- ముగ్గురు పిల్లలు.

రామదేవీ:- చాలామంచి పుట్టకగలవాళ్లు.

చంద్రకుమారి:- వాళ్ళముక్కులు ముద్దొస్తుంటాయి. లాక్ష్మో వాలనిపిస్తుంది.

సీత:- అక్క, చెల్లెలూ ఇద్దరూ ఒకరికి మించిన వాళ్లొకళ్ళు.

సేవతి:- సీతకు మంచి అందగాడు దొరికాడు. ఏనాడో బంగారు వినాయకుణ్ణి పూజించిపుట్టింది.

రుక్మిణి:- (ఈర్ష్యగా) ఎర్రతోలుల్ల వచ్చిపడేదేమీలేదులే.

సీత:- ఔనులే, నీకు నల్లతోలే బాగుంటుందికాబోలే.

సేవతి:- నాకుగనక నల్ల మొగుణ్ణి కట్టివుంటేనా, విషంత్రాగి చావకపోయానూ.

రుక్మిణి:- వట్టి కబురెన్నైనా చెప్పొచ్చు. కాని నిజం చెప్పాలనుకుంటేమాత్రం నల్ల మొగుడువల్లే ఎక్కువసుఖముంటుందని చెప్పాలి.

సేవతి:- సుఖంకాదు, బూడిదవుంటుంది. గ్రహణం పట్టినట్లుగా పడుతోందొచ్చు.

రుక్మిణి:- అవే తెలిసీ తెలియని మాటలంటే. దీన్నిబట్టిచూస్తే ఈ విషయంలో నీ కేమీ తెలియదనుకుంటున్నా. కాస్త అందంగా వుండే మగవాళ్ళు తమ పోకుల్లో, తమ సింగారాల్లోనే మునిగివుంటారు. వాళ్ళ దృష్టిలో వుండనేవుండదు భార్య. ఒక పేళ ఆడ అందకత్తె గనక ఐతే ఫర్వాలేదు. లేకపోతే కొద్దిరోజుల తర్వాత ఇద్దరిమధ్యా ఆనుడదూరం

ఉంటుందన్నమాటే. ఇలాంటివాళ్ళ కెందరినో తన్ను చూచి
తహతహలాడేటటు చేయగలను గదా అని అనుకోసాగుతాడు.
కాని నల్లటివాడికో లేక కురూపికోగనక మంచి అందమైన
భార్య లభిస్తే తనకు వజ్రాలగని దొరికినట్లుగా భావిస్తాడు.
తన అందవికారం లోటును ప్రేమ, ఆదరణలద్వారా భర్తీ
చేస్తాడు. కాస్త బెడిసిందంటే ఎక్కడ అసహ్యించుకుంటుందో
నని గుండెలెప్పుడూ కొట్టుకుంటుంటాయి.

చంద్రకుమారీ:-మాటనోటోంచి రావడమే తడవుగా పూర్తి
చేసే భర్తయే నిజంగా ఉత్తమ భర్త.

రామదేవి:-నీ విషయమే చెప్పావు, మంచిమంచి నగలుంటే
చాలు, నీకు, వరుడెలా వున్నా సరే ఫర్వాలేదు.

సీత:-నాకది కావాలి, నాకిది కావాలి అని తన పెనిమటి
కెలా ఆర్డరు వేస్తారో తెలియదు. సిగ్గు - సంకోచమూ
ఏమీ వుండవా ఏమిటి ?

రుక్మిణి:-నీ కళ్ళకు తోడు ఆర్డరు ఇవ్వడం కూడానా ? అసలు
ముందు పలకరించేవా డున్నాడా అని.

సీత:-అలాగా ? ఆయన్ని చూస్తేనేచాలు, కడుపు నిండి
పోతుంది నాకు. ఇంక నగలూ నాణ్యాలూ ఎవ్వరికి కావాలి?
వాటిమీ దసలు నాకు దిష్టేవుండదు.

ఇంతలో ఇంకో ఆవిడవచ్చి చేరింది. ఒంటినిండానగలు
దిగేసుకుంది పచ్చ పొడిపించుకున్నట్లుగా కాళ్ళకు బూటేసింది
అత్తరులో ఓలలాడుతోంది. కళ్ళలో చాంచల్యం నాట్యం
చేస్తోంది.

రామదేవి:-రండి, రాణిగారూరండి నీదే కొరతగా ఉంది.

రాణి:-ఏంచేయను? ఆ మంగలిముండ పూపిరాడనిస్తేనా? ఎప్పుడూ ఏదోఒకటి తెమ్మనమన్న మాటేనయ్యే. మరి కది లేదెట్లా? కుసుమ తల్లి వచ్చింతర్వాతగాని కాస్త తలదాపు కోటానికి అవకాశం చిక్కలేదు.

సీత:-మీ జాకీ టెంతఅందంగా వుందండీ.

రాణి:-దీని కథ అడక్కు. కుట్టమని ఇచ్చి సరిగ్గా నెలయింది. దర్జీ పది పన్నెండు సార్లన్నా కుట్టుకొని తెచ్చివుంటాడు. ప్రతిసారి ఏదో ఒక లోటుచేసి తెచ్చేవాడు. చేతులుపొడవో వదలో, కుట్టుబాగా లేకపోవడమో, కుచ్చీళ్లు సరిగా లేక పోవడమో ఏదో ఒక లోటువుండేది. ఇంతకు ముందే సరిగ్గా బయలుదేరే సమయంలో తీసుకొచ్చి ఇచ్చిపోయాడు.

ఈ విధంగా మాట్లాడు కుంటూండగా ఇంతలో “అన్నయ్య వచ్చాడు, అన్నయ్య వచ్చాడు. వెంట బావ కూడా వచ్చాడు. అహహా!” అని కేరింతలు కొట్టుకుంటూ వచ్చింది మాధవి.

రాణి:-రాధాచరణ్ వచ్చాడావమిటి?

సేవతి:-బోను. పరుగెత్తికెళ్లి ఈ శుభవార్త వదినగారి చెవిని పడేసివస్తా. ఏమమ్మా వదినగారూ; ఎక్కడేమిటి?

మాధవి:-ఆ పెద్దగదిలోవుంది. బావేమో తలగుడ్డ చుట్టు కున్నాడు. అన్నయ్యేమో కోటుతొడుక్కున్నాడు. బావ నాకు రూపాయలిచ్చాడు.

ఇలాఅంటూ గుప్పిట తెరచి చూపించింది మాధవి.

• రాణి:- సితో! మిఠాయిపంచిపెట్టు.

సేవతి:- నేనేమీ మొక్కుమొక్కులేదే.

ఇలాఅంటూ చంద్రావతి గదిలోకెళ్ళి “ఇదిగోనదినా! నీ తారాబలం చంద్రబలం బాగా వూడి.” అంది సేవతి

చంద్రా:- వచ్చారా ఏమిటి? కాస్తలోపలికి పిలుచుకురా.

సేవతి:- బోను వచ్చారు. అక్కడంతా మగవాళ్ళున్నారు. నే నెలావెళ్తా? మీ అన్నగారూ వచ్చారట.

చంద్రా:- అక్కడ బైటంచేస్తున్నారా? ఇంకెవ్వరినన్నా పంపి పిలిపించరాదూ. లేకపోతే మళ్ళీ ఇంకో పుల్లయ్యతో మూట్లాడుతూ కూర్చుంటారు.

ఇంతలో పాముకోళ్ళ చప్పుడు వినవచ్చింది. రాధా చరణ్ వస్తున్నట్టుగా కన్నడ్డాడు. ఇరవైనాలుగో ఇరవై ఐదో ఏళ్లుంటాయి. నవ్వుముఖం. ఎర్రనిఛాయ. క్రాపు, ఫ్రెంచి కటింగు మీసాలు, చూస్తే ధగధగమెరసి పోతున్నాడు. పల్చటి చొక్కా తొడిగాడు. వచ్చిమంచంమీద ఆసీను డయ్యాడు - ‘ఏం సితో! వారం రోజులనుంచి వుత్తరం ముక్కన్నా వ్రాయలేదెందుకని? అని ప్రశ్నించాడు సేవతిని. సేవతి:- ఇప్పుడిక ఇంటికే వస్తున్నావుగదా, ఇంకా వుత్తరం చేసకలే అని అనుకున్నా.

ఇలాఅని అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది.

“అక్కడికెళ్ళితే మేం జ్ఞాపకమే వుండమా ఏమిటి?”

అని అడిగింది చంద్రావతి నెత్తిమీది ముసుగు కాస్త తొల గించి.

రాధాచరణ్:- (కౌగిటచేర్చుకొని) ఔను, జాపకంలే కేమరి
వందలమైశ్యమారాన్నుండి ఈ పరుగెత్తుకు రావడం.

9

వివాహానికి కొన్నాళ్లు పువ్వులనుండే విరజన్ ఇంటికి
వెళ్ళడం మానేశాడు ప్రతాప్. పెళ్ళిపనుల్లో ఏ ఒక్కదాని
లోనూ పాల్గొనలేదు. చివరకు పెళ్ళినాడు మేజువాణి దగ్గర
కూడ వెళ్ళలేదు. లోపలేదో ద్వేషం పెటుకుని, ముఖం
వేలాడేసుకుని ఇట్లోనే కూర్చున్నాడు. ముంషీ సంజీవన
లాల్, సువామి, సుశీల మొదలైనవాళ్లంతా చెప్పిచూచారు
బ్రతిమాలారు. కాని ససేంకాదన్నాడు. అసలు పెళ్ళిపనికి
కేసి కన్నెత్తిచూస్తే బట్టు. చెప్పిచెప్పి చివరకు ముంషీకి
విరక్తి కల్గింది. తర్వాత మళ్ళీ పలకరించి ఎరగడు. ఇదంతా
వివాహానికి పూర్వం స్థితి. వివాహానంతరం ఆ వీధినిగూడ
నడవడం మానేశాడు. స్కూలుకు బయలుదేరితే పక్కదారిన
పోతాడు. దారి మధ్యలో ఏదో పెద్దచులి కూర్చున్నట్టుగా;
లేదా అప్పులమొకణ్ణి చూచి బాకీదారుడు ముఖంబిప్పించి
పోయినట్టుగా పోతాడు. విరజన్ నీడచూస్తేనే ఆమడదూరం
ఎడంగా తప్పుకుంటాడు. ఖర్మచాలక ఎప్పుడన్నా ఆవిడ
తన ఇట్లో కడుగుపెట్టేదా అంటే చాలు తాను లోపలికిరాడు.
తల్లి ఎన్నోవిధాలుగా చెప్పిచూచింది. “ఒరేబాబూ! ఆపిల్ల

మీద ఇంతకోపం దేనికిరా ? దాంతో మాట్లాడక పోనటానికి
 • కారణమేమిటి ? నే నేం తప్పుచేశానని ప్రతాప్ ఇంతకోపంగా
 వున్నాడని చెప్పి పాపం గంటలతరబడి ఏడుస్తోంటుందిరా.
 ఇదిగో ఇలా చూడు, మీ రిద్దరూ ఎంతోకాలంనుండి
 స్నేహంగా ఉన్నారు. అదంటే నువ్వెంత ప్రేమగా వుండే
 వాడివి ! ఇంతలో నే నేం వచ్చింది ఇంతగా మారిపోటానికి ?
 ఇలాగే ఇంకా కొన్నాళ్ళు అలిగి కూర్చున్నావంటే పాపం
 దాని ప్రాణానికొస్తుంది. ఇప్పటికే ఎండి గోగుపుల్లయి
 పోయింది, దైవసాక్షిగా చెబుతున్నా. దాన్నిచూస్తే జాలే
 స్తుంటుంది. నీ చర్చమినహా ఇంకోమాట చెబితే దానికిష్టం
 గా నేవుండదు.”

తలవంచుకుని తల్లి బోధనలన్నీ వింటాడు మెదలకుండా
 ప్రతాప్. తర్వాత చల్లగా జారుకుంటాడు. జ్ఞానం తెలియని
 పసిబాలుడు కాదు ఇప్పుడు ప్రతాప్. అతని జీవితవృత్తానికి
 యశాస్విన చిగురుటాకులు చిగుర్చుతున్నాయి. తనకు కాస్త
 వూహ వచ్చినప్పటినుండే విరజన్ జీవితాన్ని తన జీవితంలో
 మధు - క్షీరములవలె కల్పివేసుకున్నాడు. ఏవేవో కలలు
 గన్నాడు. ఆ మరోహార, సుఖదస్వప్నాలన్నీ బూడిదపాలై
 పోవటం చూచి కఠోర, కఠిన్యాలకు సాక్షాత్ మూర్తిలా
 తయారయ్యాడు. అతని కోమల హృదయాన్ని విదీర్ణం చేయ
 టానికి ఈ పరిస్థితేచాలు. విరజనే తన సర్వస్వం అని భావించే
 వ్యక్తి ఎందుకూ కొరగాకుండా పోయాడ ? కాని విరజన్
 మొఖమెలా వుంటుందో ఎరుగని వ్యక్తికి ఆమె సర్వస్వమై
 పోయింది ! ఈ ఆలోచన హృదయాన్ని కలనక పెడుతోంది.

తన సుఖదస్వప్నసాధం కూలక్రొసిన పాపాత్మునికి, తన జీవితాశలు గంగలోకల్పించ అధమునకి ప్రతీకారంచేసి, తీరాలనే వాంఛ మనస్సులో కల్పింది. ఈ ప్రతీకార జ్వాలలకు ఆహుతి చేయతగిన ప్రధమవ్యక్తి సుశీలయేనని తోచింది.

కాలక్రమేణ ఈర్ష్యా-వ్యేషాల మూర్తిగా తయారయ్యాడు. స్కూలునుంచి వస్తాడు. కమలాచరణ్ గురించి రోజూ ఏదో ఒక కొత్త వింతనార్త మోసుకొచ్చి వర్ణిస్తుంటాడు. అందులోను సుశీలపున్నపుడు మరీ విడ్డూరంగా అసహ్యంగా వర్ణిస్తాడు పాపం. ఆ పిల్లను మానసికంగా బాధపెట్టడంతోనే ఎంతో మజాగ వుంటుంది. అబద్ధాలు చెప్పడంతోనే జంగా అసహ్యించుకునే వ్యక్తి ప్రతాప్. ఆ చెప్పేదానిలో పెద్దగా అబద్ధాలేమీ వుండవు ఐనా అతను వర్ణించే పద్ధతి, చెప్పేవకునా చూస్తే సుశీల హృదయం దహించుకు పోతోంటుంది, ఆవిడ కోమలహృదయాన్ని భేదించుకుని పోయే బాణాలులా గుచ్చుకుంటూఉంటాయి. “కమలామహోదయుడు ఇవ్వాల బెంచీమీద తాడిలానుంచున్నాడు. తలవెళ్ళి చుక్కల్ని అంటుకుంటోంది. ఐనా ఎంత సిగ్గులేనివాడో చూడు. బెంచీమీద నిల్చొని పళ్ళికలిస్తున్నాడు. ఇవ్వాల మా బల్లో జరిగినవంత అసలెక్కడా, ఎప్పుడూ జరగలేదనుకో ఎవ్వరో ఒక అబ్బాయి గడియారం మాయంచేశాడు కమలాచరణ్ పాపంకాదుగారు వాడెళ్ళి మాష్టరుగారితో మొరపెట్టుకున్నాడు. ఈ మహానుభావుడే వాడిపక్కన కూర్చున్నాడు. మాష్టరుగారొచ్చి తనిఖీచేశాడు. అన్నీ తడిమి చూచాడు. ఈయనగారి బెల్టులోఉంది. ఇంకేంకావాలి ?

దొంగదొరకనే దొరికాడు, వెంటనే హెచ్చాస్తరుగారికి
రిపోర్టు చేయబడింది. ఇక ఆయన పేనుబెత్తు పుచ్చుకుని
చిందులు తొక్కుకుంటూ పరశురాముడిలా వచ్చిపడ్డాడు.
వచ్చి రావడంతోనే 'ఫెడీఫెడీ' మరి లెక్కపెట్టి మూడు
డజన్లు వడించాడు. బడిఅంతా విరగపడి తమాషా చూచింది.
దెబ్బలు కొట్టినంతసేపూ 'అమ్మా, నాయనో' అని కప్పెగిరి
పోయేటటుగా కేకలు పెట్టాడు. కాని బైటికడుగుపెట్టాడు,
మరి ఆ కేకలన్నీ ఏమైపోయాయో, పకపకానవ్వుతున్నాడు;
మీసాలు దువ్వుకుంటూ పోతున్నాడు. "ఇదిగో పిన్నీ!
ఇంకా విన్నావాలేదా? ఇవ్వాల బావగార్ని సూక్ష్మలో గేటు
దగ్గర పట్టుకుని బాగా నలుగుపెట్టారు విద్యార్థులు" ఈ వర్ణ
నలు విని లోలోపల కుమిలిపోయేది సుశీల. కాని ఒక విష
యం. ఇలాంటిమాటలు విరజన్ ఎకుటమాత్రం ఎన్నడూ
చెప్పేవాడు కాదు. దైవనశాస్త్ర విరజన్ ఎప్పుడన్నా ఇంట్లో
వుండడం లెటస్థిస్తే ఆమె వెళ్ళిపోయేవరకు అలాంటి ప్రసంగం
తెచ్చేవాడు కాదు. తన మాటలూ - నర్లనలూద్వారా
ఆమెకు బాధ కల్గించడం ఇష్టంలేదు.

ముంషీ సుజీతన్ లాల్ కూడ అనేకసార్లు ప్రతాప్ చెప్పే
మాటల్ని సమర్థించాడు. ఒకరోజున వీధుల్లో గాలిపటాలెగుర
వేస్తూ కనపడతాడు. ఇంకోరోజున రాడీలతోచేరి సిగరెట్లు
త్రాగుతూ, కిళ్ళీలు నమలుతూ కానవస్తాడు. అల్లుడుగారి ఈ
పద్ధతులు చూచి ఒళ్ళు మండిపోయి చరాచరా యింటికొ
స్తాడు. ఆ కోపమంతా పాపం సుశీలమీద చూపిస్తుంటాడు.
ఇదంతా నువ్వు చేసిన ఘనకార్యమే. గొప్పనశమనీ, సుగు

కాలగననీ, అంత సాంప్రదాయములు అసలీ పట్నంలోనే
 తేరని చెప్పింది నువ్వుకాదూ. భూమిమీద నడచావా?" ఈ
 విధంగా నేరమంతా భాగ్యనె తిన గుద్దిచారేస్తాడు. కాని ఇం
 దులో తనకూ సంభాద్యత వుందన్న మూటమాత్రం దృష్టిలో
 ఉంచుకోడు. పాపం ఆవిడదేముంది? గడవదాటి బైటకురాదు
 కదా. మరి వెళ్ళికొడుకెలాంటినాడో ఎలా తెలుస్తుంది?
 జ్యోతిషం చదవలేదుగదా. పిల్లవాడి తలిదండ్రులు మంచి
 మర్యాదస్తులుగా కనపడ్డారు. అటూ భాగ్యానికి లోటులేదు.
 సరే మంచి సంబంధమేకదా అని వూహించి తలకాయ ఎగ
 రేసింది. ఇదే ఆమె నేరమంతా. కాని ముంషీమహోదయుడు
 తన ఒంటిబద్ధికం, అకర్మణ్యతా కారణంగా ఇల్లు కదలలేదు.
 వెళ్ళి మంచిచెడ్డలు విచారించలేదు. వెళ్ళి చూచుకునే, మాట్లా
 డేసదపకాశం ఎన్నోసార్లు లభించింది. కాని ఇంట్లోనుండి
 బయలుదేరితేనా! ఇ. కొవిషయంకూడ వుంది. తమ ముద్దు
 బిడ్డల్ని తీసుకెళ్ళి ఈ రకంగా కళ్ళుమూసుకుని నూతిలో
 పారవేసే తన కులస్తు లెందరో ఈ దేశంలోనే ఉన్నారు.
 మరి కులమర్యాదెక్కడికి పోతుంది?

విరజన్ కన్న మించిన ప్రియతమవస్తువు ప్రపంచంలో
 సుశీలకు మరొకటిలేదు. విరజన్ ఆవిడకు ప్రాణం; విరజనే
 ఆవిడకు చుక్క; విరజనే ఆవిడకు పశ్యం. విరజనే ప్రాణా
 ధారం, నేత్రజ్యోతి, హృదయోల్లాసం. తన ప్రియపుత్రిక
 మంచి కుటుంబంలో కల్పాలి. అన్నదొక్కటే ఆమె భౌతికాభి
 లాష. దానికి దైవస్వరూపులైన అత్తమామలు లభించాలి.

శ్రీరామచంద్రునినంటి సుశీలుడైన భర్త లభించాలి. దాని మీద కష్టాల ఛాయ నైతం పడకూడదు. ఎన్నో నోములు నోచి, ముడుపులు చెల్లించి ఈ పుత్రికారత్నాన్ని పొందింది. ఈ అందాల బరిణి, ఈ హరిణాక్షి యావజ్జీవితం తన కళ్ళ ఎదుటనే ఉండాలని ఆమె హృదయాభిలాష. అల్లుణ్ణి తెచ్చు కుని తన ఇంట్లోనే వుంచుకోవాలని కోర్కె. విరజన్ కు సంతానం కల్గితే వాళ్ళను పెంచి పెద్దవాళ్ళను చేయాలని కుతూహలం. అల్లుడు తన్ను 'అమ్మ' అని పిలుస్తుంటే తాను అతన్ని కొడుకులా చూచుకుంటుంది. ఇటువంటి అభిలాషలతోనిండిన హృదయంపై ఇలాంటి హృదయ విదీర్ణవర్ణనల ప్రభావం ఎలా వుంటుందో వేరే చెప్పనవసరం లేదు.

అయ్యో! పాపం సుశీల మనోవాంఛలన్నీ బూడిదలో కల్సిపోయాయి. ఆశలన్నీ అడియాసలయ్యాయి. ఏమేం కలలు కన్నది? ఏమేం జరిగింది? 'ఇప్పుడప్పుడే ఏపాటి వయస్సులే; ఇంకా రెండేళ్ళు పోతే దురలవాట్లన్నీ తనంతట తానే వదలిపెట్టాడు.' అని తన్ను వూరడించుకుని సంతృప్తి పడి వూరుకుండేది. ఒక నేరారోపణ ద్వారా తగిలిన గాయం మానకముందే ఇంకో కొత్తగాయం తగులుతోంది. 'అయ్యో! విరజన్ నొసటన ఏంరాసిపెట్టాడోకదా దైవం! నా సుగుణాలబరిణి, నా వంశజ్యోతి, నా శరీరప్రాణం ఈ దుర్గుణ మూర్తితో కలిసి కాపరం ఎలాచేస్తుంది? నా గారాబు కపోతం ఈ డేగనాతనే పడుతుందా?' ఈ విధంగా ఆలోచిస్తూ విలపిస్తుంది. గంటలతరబడి కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడుస్తుంది. మొదట కూతుర్ని అప్పుడప్పుడు కాస్తమందలిస్తూ

ఉండేది. కాని ఇప్పుడు పొరపాటునకూడ నొరెత్తి ఒకమాట అనదు. కూతురు ముఖం చూడగానే ఇవన్నీ జ్ఞప్తికొస్తాయి. ఒక్క నిమిషమైనా ఎడంగా వుండనివ్వదు. కొంచెంసేపు సువామిగారింటికెళ్ళి కూర్చుంటే వెంటనే స్వయంగా వెళ్లి పిలుచుకొచ్చేది. తన బిడ్డను ఎన్నడో బలవంతంగా ఎత్తుకు పారిపోతున్నట్లుగా కనపడుతుంటుంది. తన బిడ్డ మెడపై కసాయివాడి కత్తిరిచూచి వలవలవిలపించే 'గోమాతలా తన బిడ్డ దుఃఖించూచి విలపిస్తుంటుంది మాత సుశీల. జగత్తే సార హీనంగా, శూన్యంగా, కన్నడతుంది. ఇప్పుడు కూతుర్ని వదలి ఒక రెప్పపాటుకాలంకూడబంటరిగా వుండలేకపోతోంది. ఎప్పుడన్నా అలాంటిదిసంభవిస్తే గూటిలోనిపిల్లలు మాయమై పోయిన తల్లిపక్షిలా వ్యాకులపడిపోతుంది.

సుశీల అసలే రోగిష్టిమనిషి, దానికితోడయ్యాయి భావించితలూ, వర్తమాన ఈర్ష్యాగ్నలూనూ ఇవన్నీ కలిసి ఆమెను మరింత పీల్చిపిప్పిచేసేశాయి. నిందారోపణలు గుండె కాయకు తూట్లుపొడిచాయి. ఆరుమాసాలన్నా గడవకముందే క్షయరోగ లక్షణాలు పొడ చూపాయి. మొదట్లో కొన్నాళ్ళ వరకు ధైర్యం చేసి, జబ్బుసంగతి తెలియనీయకుండా కాలం గడిపింది. కాని ఎన్నాళ్ళదాచగలదు? రోగం చూస్తే రోజు రోజుకీ ఎక్కువై పోతోంది. తత్ఫలితంగా శరీరమా క్షీణించి పోసాగింది. కడకు మంచంమీదనుంచి లేవలేనిస్థితికూడ వచ్చింది. వైద్యులూ, డాక్టర్లూ మందుల మీద మందులు పోస్తున్నారు. విరజన్ సువామి లిద్దరూ తెల్లవాడూ మంచం దగ్గరే వుంటున్నారు. ఒక్కనిమిషంకూడ విరజన్ ఎడబాటు

సహించలేకుండావుంది సుశీల. కాస్త ఎక్కడికన్నా వెళ్ళితే
 స్పృహలేనిదానిలా అయిపోయేది. వెళ్ళి వెళ్ళి ఏడ్చేది.
 మొదట్లో కొన్నాళ్లు మంచిదై స్వంతోనే ముడులిప్పించాడు
 ముంషీసంజీవనలాల్. కాని ప్రయత్నాలన్నీ వృథాఅయ్యాయి.
 ఆరోజు కారోజుకి స్థితిమరీ విషమిస్తోంది. ఈ దశ చూచి అద్వైతం
 చెందిపోయాడు. అందువల్ల పెద్దగా ప్రయత్నించడమూ విర
 మించుకున్నాడు. చాలా వశ్యక్రితం ఒకసారి సునామా ఇలాగే
 జబ్బుపడింది. అప్పుడు ఆమెకెంతో సేవచేసింది సుశీల.
 ఇప్పుడు సుశీలజబ్బుపడితే సేవచేయవలసినవంతు సునామ
 కొచ్చింది. ఇరుగుపొరుగమ్మగా, చెల్లెలుగా తన విధ్యుక్త
 ధర్మం నెరవేర్చింది. ఆవిడపరిచర్యల్లో తన సంసారం గొడవ
 కూడమరచి పోయింది. ఒక్కొక్కసారి రెండేసి మూడేసి
 రోజులవరకూ కన్నకొడుకుముఖం పైతం చూచుకునే అవ
 కాశంకూడ లభించేదికాదు. తరచుగా భోంచేయకుండానే
 బడికిపోయేవాడు ప్రతాప్. ఐనా మనస్సుకు కష్టం తగిలే
 మాట అని ఎరుగడు. సుశీల రోగపరిస్థితి అతనిద్వేషాగ్నిని
 చాలావరకు చల్లార్చింది. ద్వేషింపబడేవాడు కొంచెం బాగు
 పడుతుంటే ద్వేషించేవాడి ద్వేషాగ్ని పెరుగుతుంది. వాడి
 జీవిత దీపం ఆరిపోతే వీడి ద్వేషమూ ఆరిపోతుంది.

ఇవ్వాళ భోంచేయకుండానే ప్రతాప్ సూకులు కెళ్ళి
 పోయాడని తెలిస్తే చాలు, వెంటనే పనులన్నీ వదలి ముందు
 వాళ్ళింటికి వెళ్లేది విరజన్. అన్నం తినమని బలవంతపెట్టేది.
 కాని ప్రతాప్ మాత్రం పలకరించడం చేవుడికెరుక, అసలు
 కన్నెత్తిచూచేవాడు కాదు. అంతగా ఏడ్వడం ప్రారంభిస్తే

చల్లగా జూరుకు నేవాడు. విరజన్ నిర్దోషురాలని అతనికి తెలుసు. కాని ఎలాగై నా ఎడబాటు తప్పకుకదా, కనుక ముందుగానే ఎడబాటు చేసుకోవడం మంచిదనే నిర్ణయానికొచ్చాడు. ఒంటరిగా కూర్చుని కన్నీరు కారుస్తాడు. ఐనా ప్రేమో ద్వేగాన్ని మూతం హద్దులు దాటిపోనిచ్చేవాడు కాదు.

ఒకరోజున స్కూల్లోంచి వచ్చి తనగదిలోకూర్చొని ఉన్నాడు. ఇంతలో విరజన్ వచ్చి ఎదుట నిలబడింది. ఆమె చెక్కిళ్ళపై అశ్రుకణాలు జలజలరాలుతున్నాయి. ముక్కుల్లు ఎగరవేస్తూ వెక్కివెక్కి ఏడుస్తోంది. ముఖంపై నిరాశా వాతావరణం వ్యాపించివుంది. ఆ స్థితిచూచి తన్ను ఆపుకో లేకపోయాడు. “ఏం విరజన్! దేనికి ఏడుస్తున్నావు?” అని ప్రశ్నించాడు. కంటతడివెల్లుతూ. విరజన్ నుండి జవాబు రాలేదు. పైగా ఏడ్పు మరింత ఎక్కువయింది. ప్రతాపుని గాంభీర్యం చలించిపోయింది. లేచి నిలబడ్డాడు. నిస్సంకోచంగా విరజన్ కన్నీళ్ళు తుడువసాగాడు. కొత్త గొంతు సడలించుకుని “లల్లూ” అమ్మ ఇక జీవించదు,” అంది నెవ్వరిగా. ఇలా అని ఒక్కసారి ఆవురుమంది

ఈ పిడుగువంటివార్త విని స్తబ్ధించిపోయాడు ప్రతాప్. ఒక్క పరుగునవెళ్ళి వాళ్ల ఇంట్లో వ్రాలాడు. సుశీల మంచం వద్ద నిల్చొని ఏడుస్తున్నాడు. ఆహా! మానవుని అంతిమ సమయం ఎంత అభివందనీయమోగదా! ఎ-తోకాలంనుండి మన ముఖం చూడరాదనుకున్న వాళ్ళను మనకళ్ల ఎడటికి లాక్కొచ్చి నిలబెడుతుంది. ఈ సమయమొక మహాశక్తి. దీన్ని జయించటం వాళ్ళ తరంకాదు. మహా పరాక్రమశాలి

యైన బద్ధశత్రువును సైతం మనముందు మోకరింపజేస్తుంది. అజేయ శత్రువులపై విజయమందుభి మోగిస్తుంది. అస్త్ర శస్త్రాల కభేద్యమైననాళ్ళు సైతం మనమెంత దుర్బలకాయులమైనా మన అధీనం చేస్తుంది. ఈ ఇంటిలో కడుగుపెట్టి సరిగా సంవత్సరమయింది. సుశీల కళ్ళు మూతబడివున్నాయి. ముఖమాత్రం పద్మంలా వికసించివుంది “లల్లూ నొక్కసారి చూపించండి.” అని ప్రోద్బుధితుంది ఒకే కలవరించడం. ఆ కారణంచేతనే వ్రజరాణి నంపింది సువామి.

“అక్కా! అక్కా!! కళ్ళు తెరువు. ఇదిగో లల్లూ వచ్చాడు” అంది సువామి.

కళ్ళు తెరచి చూచింది సుశీల. అత్యంత ప్రేమాతుర తతో చేతులు చాపింది. ప్రతాపుని హృదయంలో దాగి మిగిలివున్న ద్వేషాగ్ని కణంకూడ చల్లారిపోయింది. ఇలాంటి సమయంలోకూడ తన మనస్సులో మాలిన్యం వుంచుకునే అభాగ్యుడెవ్వరుంటాడు? ఒకవేళ ఎవ్వడన్నా వుంటేవాడికి మానవుణ్ణిపించుకునే హక్కులేదు. యదార్థ పుత్రభావంతో ముంచుకెళ్లాడు ప్రతాప్. ఆవిడ ప్రేమాంకస్థలంలో కెళ్ళి ఆసీనుడయ్యాడు. ఒకరిమొఖం ఒకరు చూచుకుంటూ ఉధయలూ ఒక అరగంటసేపు విలపించారు. ప్రతాపుని తన బాహువుల మధ్య గట్టిగా నొక్కే పట్టుకుంది. అతను విదలించుకుని పారిపోబోతున్నాడన్నట్టుగా. తన్ను విపరీతంగా దూషించుకుంటున్నాడు. “ఈ దుఃఖితురాలి ప్రాణం లపహరించిన పాపాత్ముణ్ణి నేనే. ఈర్యా - ద్వేషాలకులోనై ఈవిడ నీ స్థితికే తెచ్చిన దుర్మార్గుణ్ణి నేనే. ఈ ప్రేమమూర్తి వినాశ

నానికీ కారకుడను నేనే. “ఇలాంటి భావాలు రేకె తినకొద్ది కన్నీటిధార లెక్కువై పోతున్నాయి. చివరకు “లల్లూ! నేనిక రెండుమూడు రోజుల అతిథిని మాత్రమే. తప్పులుంటు ఉమించు.” అంది కన్నీళ్లు కారుస్తూ సుశీల.

ప్రతాపుని కంఠస్వరం వశం తప్పిపోయింది. అందు వల్ల సమాధానమేమీ ఇవ్వలేకపోయాడు.

“నామీద ఇంతకోపంగా దేనికున్నావో నాకు తెలియదు. మా ఇంటికిరావు; మాతో మాట్లాడవు. నిన్ను చూడాలనీ, ముద్దుగా పలకరించాలనీ మనస్సెంతో తహతహలాడిపోతుంటుంది. కాని నా ధ్యాసే నీకులేదు. చెప్పు! ఈ అనాథ పిన్నిపై కోపందేనికోచెప్పు. దైవసాక్షిగా చెబుతున్నా, సదా నిన్ను కన్న కుమారునిగానే భావించా. నిన్ను చూస్తే ప్రాణం లేచివచ్చేది. ఆనందానికి హద్దులుండేవికావు.” అని అంది మళ్ళీ సుశీల. ఇలా అంటూఅంటూనే బలహీనతవల మాట ఆగిపోయింది. విశాల గగనాంతరాళంలో ఎగిరిపోయే పక్షి కంఠస్వరం ప్రతిక్షణమూ మందగిస్తూ పోతుంటుంది. చివరకు దాని శబ్దం ధ్యానమాత్రమే మిగిలిపోతుంది. అదే విధంగా సుశీల కంఠస్వరం క్రమక్రమంగా తగ్గుతూ చివరకు ‘ఇస్, ఇస్’ అనేది మాత్రమే మిగిలిపోయింది.

10

మరో మూడురోజులు గడిచాయి. సుశీల జీవించడం అసంభవంగా కనపడింది. ఆ మూడురోజులూ దగ్గరకూర్చుని

మరేం ఫర్వాలేదని ధైర్యం చెప్పాడు ముంషీ సంచీవనలాల్.
 మంచందగ్గర ఒక్కనిమిషం కనపడకపోయినా ఎంతో
 వ్యాకులపడేది. కంటతడివెట్టుకుని “నన్ను వదలిపెట్టి
 పోయాడు” అని అనేది. ఎదురుగా కనపడుతున్నా సంతృ
 ప్తిగా వుండేదికాదు. పిచ్చిదానివలె చెయ్యి పట్టుకునేది.
 “నన్నొదిలిపోవుగదా?” అని ప్రశ్నించేది నిరాశాభావంతో.
 ముంషీ మంచి గుండెగల మనిషి. ఐనా ఆ మాటలకు
 గుండె నీరైపోయేది. తెరలుతెరలుగా మూర్ఛ వచ్చేది సుశీ
 లకు. మళ్ళీ కాస్త తెలివిరాచానే త్రుళ్ళిపడి బిత్తర బిత్తరగా
 దిక్కులుచూచేది. “ఆయనేడి? నన్ను వదలివెళ్లిపోయాడా?”
 అని మళ్ళీ అనేది. ఒక్కొక్కసారి ఆ మూర్ఛతెర ప్రమా
 దంగా వచ్చేది. “నేనెక్కడికీ వెళ్ళడంలేదు. ఇక్కడేవున్నా.
 మరేం భయంలేదు.” అని పదేపదే ముంషీకి చెప్పవలసిన అవ
 సరం కల్గేది. ఐనా సుశీలకు నమ్మకం కల్గేదికాదు. అతనికేసి
 రెప్పవాల్చుకుండ చూస్తూ “ఇక్కడలేరే, ఎక్కడికెళ్లారు?”
 అని అడిగేది. కాస్తేపటికి మళ్ళీ ఆమైకం విడిపోతే మెదల
 కుండా వదుకుని విపరీతంగావచ్చేది. ఆమూడురోజుల్లో ఒక్క
 సార్తే నా విజన్, సువామి, ప్రతాపులలో ఏ ఒక్కరి సంగతి
 ఎత్తలేదు. వాళ్లంతా అక్కడేవున్నా, ఒక్క ముంషీజీని
 మాత్రమే అడిగేది. అతన్ని మినహా ఇంకెవ్వరినీ ఎరగదన్న
 ట్టుగా. సంక్షుబ్ధురాలై విజన్ ఆమెను కౌగిలించుకుని ఏడ్చి
 నప్పుడు మాత్రం కొద్దిగా కళ్ళువిప్పి “ఎవ్వరు? విరజనా?”
 అని అనేది. మృత్యువు సమీపించినప్పుడు పిసినిగొట్టుదృష్టి
 ధ్యాసలన్నీ పాతిపెట్టిన ధనఃమీననేవున్నట్టుగా హిందూస్త్రీ

దృష్టి - ధ్యాసలన్నీ మృత్యువుకాలంలో భర్తమీదనే
వుంటాయి.

మధ్యమధ్యలో త్రుళ్ళిపడి లేస్తుంది సుశీల. విస్మిత
రాలై “అరే! ఈ నిల్చొన్నదెవరు? ఆపరుగెత్తేవాడెవ్వడు?
వాణ్ణి ఎందుకు లాక్కుపోతున్నారు? అదేంకాదు, నేవెళ్ళ
నివ్వను” అని ప్రలాపిస్తుంది. ఇలా అంటూ ముంషీగారి
చేతులు రెండూ గట్టిగా పట్టుకుంటుంది. కొంచెం ఆగి
కొద్దిగా తెలివిరాగానే “మిమ్మల్ని ఎవ్వరో లాక్కుపోతున్న
ట్టుగా కలలో చూచాను. ఇదిగో, నాతోడు, ఎక్కడికీ
వెళ్ళకండి. ఏమో ఎక్కడికి లాక్కుపోతాడో వాడు. మళ్ళీ
మిమ్మల్ని చూడగలనో లేదో?” అని అంటుంది సిగ్గు
పడుతూ. ఈ మాటలువిని ముంషీకి బేజారెత్తేది. భార్యకేసి
అతి దీనంగాచూస్తూ “లేదు. ఎక్కడికీ వెళ్ళను. నిన్నొదిలి
ఎక్కడికిపోతాను?” అని అనేవాడు, ఈ పరిస్థితి చూచి ఈ
దీపం ఆరిపోతున్నదని గ్రహించి ఏడ్చేది సువామి. పరిస్థితుల
ముందు సిగ్గులులేకుండా పోయాయి. ముంషీగారి ఎదుట
గంటలతరబడి ఘోషా లేకుండానే వుండేది సువామి.

నాల్గోరోజున సుశీల స్థితి కొంచెం బాగుపడింది. ఇది
అంతిమసమయమని గ్రహించాడు ముంషీ. దీపం ఆరిపోయే
ముందు ఒక్కసారి గప్పుగప్పుమంటుంది. ప్రొద్దుట ముఖా
రనంచేసి లోపలికిరాగానే చేతిలో నైగచేసి మంచందగ్గరకు
పిలిచి “మీచేత్తో కాసిని మంచిసిల్లు త్రాగించండి. అని అడి
గింది. ఇవ్వాళ బాగా తెలివిగావుంది, విరజన్, ప్రతాప్,

సువామి వగైరాలందర్నీ గుర్తుపడతోంది. విరజనుని చాలా
 సేపు కౌగిటచేర్చుకుని ఏడ్చింది. మంచిసీళ్లు త్రాగిన తర్వాత
 సువామితో “అక్కా! కాస్తలేచి కూర్చోబెట్టు. ఆయన
 చరణకమలములను కడసారిగా కళ్ళకద్దుకుంటా. ఏమో,
 మళ్ళీ ఎన్నాళ్ళకీ చరణయుగదర్శన సౌభాగ్యం సంప్రాప్తి
 స్తుందో ఎవ్వడికెరుక.” అంది. ఈమాటలువిని కన్నీరుకారుస్తూ
 చేతులమీదలేపి కూర్చోబెట్టింది. విరజన్ ప్రతాపులూ అక్కడ
 ఎదురుగా వున్నారు. భర్తనుచూచి “దగ్గరకు రండి” అంది.
 కరుణతో విహ్వలుడై భార్యను కౌగిట చేర్చుకుని గద్గదకం
 తంతో “మరేం ఫర్వాలేదు. దేవుని దయవల్ల శుభ్రంగా
 నయమైపోతుంది.” అన్నాడు. “ఔను, ఇవ్వాలి తప్పక నయ
 మైపోతుంది. కాస్త మీ కాళ్ళిటు అందించండి.. కాస్త కళ్ళ
 కద్దుకుంటాను.” అంది నిరాశాభావంతో సుశీల. ముంషీజీ
 సంకోచిస్తున్నాడు. ఇంతలో “ఆమె కోర్కెను కాదనడందేనికి
 కాళ్ళు అందించండి.” అంది సువామి ఏడుస్తూ. ముంషీకాళ్ళు
 చాపడంతోనే రెండుచేతులతో పట్టుకుని ఎన్నోసార్లు ముద్దిడు
 కుంది. తర్వాత చరణములపై చేతులుంచి ఏడ్వసాగింది.
 కాస్తేపటిలోనే చరణద్వయం ఉష్ణాశ్రుజలరాశితో తడిసి
 పోయింది. పతిప్రతాప్రి తన ప్రేమ ముత్యాన్ని పతిదేవుని
 చరణాల కర్పించింది. కంఠస్వరం కాస్తదారికి రాగానే విరజన్
 హస్తం పట్టుకుని భర్త హస్తంలో వుంచింది. అత్యంత క్షీణ
 కంఠస్వరంతో “స్వామీ! చాలాకాలం మీతో కలిసి
 కాపరంచేశా. జీవిత సౌఖ్యానందం అనుభవించా. ఇప్పుడు
 ఆ ప్రేమ - బంధం తెగిపోనున్నది. ఇంకొక నిమిషం అతిథిని

మాత్రమే. ప్రియ విరజనుని మీ హస్తాలలో ఉంచిపోతున్నా. నా స్మృతిచిహ్నం ఇదే. దీనిపట్ల సదా దయార్థ్ర హృదయంతో వుండండి. నా ప్రియకుమార్తె సుఖ - సౌఖ్యాలు కళ్ళతో చూచుకునే అదృష్టం నాకులేదు. ఎన్నడూ పల్లెత్తి ఒక్కమాట అనలేదు. కఠోరంగా చూడలేదు. ఇది నా జీవిత ఫలం. ఈశ్వరసాక్షిగా దీన్ని మరచిపోకండి." అని అంటోంది. ఇంతలో చాలీ, ఎక్కిళ్లు వచ్చాయి, మూర్ఛలావచ్చింది.

ఎక్కిళ్లు కాస్త తగ్గాయి. కొద్దిగా చాలితీర్చుకుని సువామకు చేతులు జోడించి నమస్కరిస్తూ "అక్కా! విరజనుని నీ కప్పగిస్తున్నా. నీవే దానికి తల్లివి." అంది ఏడుస్తూ. తర్వాత ప్రతాపు నుద్దేశించి "లల్లూ! ఈశ్వరుడు నిన్ను చిరాయువునిగా చేయుగాక. నీ విరజనుని మరచిపోవద్దు. ఇది అనాధ. మాతృ హీన చెల్లాయి. దాని ప్రాణమంతా నీమీదనే ఉంటోంది. దాన్ని ఏడ్పించవద్దు; దానిమనస్సును బాధ పెట్టవద్దు; ఎన్నడూ కటోక్తులాడవద్దు; దానిపై కోపించవద్దు; ఒక్క ఊణమాత్రమైనా మర్చివద్దు. లేకపోతే ఏడ్చి ఏడ్చి ప్రాణంకోల్పోతుంది. దాని నొసటన బ్రహ్మదేవుడేం రాసిపెట్టాడో ఎవ్వడికి తెలుసు. కాని నీ సొంతసోదరినిగా మాత్రం భావించు. సదా ధైర్యంచెబుతుండు. కొద్దిరోజుల్లోనే మిమ్మల్ని ఎడబాసి పోతున్నా. కాని నామీదబట్టు, దానియెడ మనస్సులో కల్పవ మేమీ వుంచుకోవద్దు. దాన్నొకదరికి చేర్చ గల్గినవాడవు నీ వొక్కడవే. నా హృదయంలో ఏమేమో అసంఖ్యాక అభిలాషలుండేవి. నీ వినాహంచేయాలని, నీ పిల్లల్ని సాకాలనీ

అనుకున్నా. కాని బుద్ధి భూములేలుతుంటే రాత గాడినల్ని కాస్తున్న చందమయింది.

ఇలా అంటూ అంటూ మళ్ళీ తెలివితప్పిపోయింది. ఇల్లంతా ఘోలుమంటోంది. 'దాసదాసీలూ, పంటనాల్లూ' "ఆడదికాదు, సాక్షాత్ దేవత" అని పొగడుతున్నారు.

రథియూ:- ఇన్నాళ్లనుంచి చాకిరి చేస్తున్నా. కాని ఒక్కనాడైనా పల్లెత్తుమాట అనలేదు.

వంటావిడ:- నన్ను సొంతకూతురుగా చూచేది. ఎలావండినా, ఏం వండినా అదేమన్న పాపాన పోలేదు. ఎప్పుడు మాట్లాడినా నవ్వుతూ మాట్లాడేది. ఎప్పుడన్నా మా ఆయనోస్తే ఇన్ని బియ్యం, ఇంత పప్పు మూటకట్టకుండా పోనిచ్చేది కాదు.

అందరూ ఈ విధంగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఇంతలో మధ్యాహ్నమయింది. చకచకావెళ్లి వంట తయారుచేసింది. కాని తినేనాధుడేడి? అగ్రహపెట్టగా పెట్టగా ముంషీజీ వెళ్లి తిన్నాననిపించివచ్చాడు. ప్రతాప్ వంటశాలగుమ్మమేచూడలేదు. విరజన్ సువామలల కసలు ఆకలే చచ్చిపోయింది. సుశీల ఒకసారి కుమార్తెను ముద్దుగా పలకరించుతుంది. ఇంకోసారి సువామనుకొగిలించుకుంటుంది. మరోసారి ప్రతాపునిముద్దుపెట్టుకుంటుంది. అప్పుడప్పుడు తన జీవితగాధ విణ్ణించి విలపిస్తుంది. మూడో జామున నౌకర్లందరినీ పిలిపించింది. అందరికీ అప్పగింతలు చెప్పతూ ఎప్పుడన్నా ఏమైనా అనివుంటే మరో విధంగా భావించనద్దని చెప్పింది. వాళ్ళంతా వెళ్ళిపోయిన

తర్వాత “అక్కా! బాగా దాహంగా ఉంది. తమచేతులతో కాసిని మంచినీళ్లు త్రాగించమని ఆయనకు చెప్ప” అంది. ముంషీజీ మంచినీళ్లు తెచ్చి పట్టించాడు. ఎంతో కష్టమైన ఒక గుక్కెడు గొంతుకలోకి దిగాయి. ఎవ్వడన్నా అమృతం త్రాగించాడా అన్నట్టుగా ప్రతీతమయింది. ముఖం వికసించింది. కన్నీళ్లు ముంచుకొచ్చాయి. భర్త మెడమీద చేయివేసి “మీ అంకస్థలంపై మహావిశ్రాంతి తీసుకుంటున్నా. ఎంత పుణ్యం చేసుకున్నానోగదా.” అని అంటూ ఆగిపోయింది. ఏదో చెప్పాలని వున్నట్టుగా కాని సంకోచ పడుతున్నట్టుగా కొంచెం ఆగి తిరిగి భర్తహస్తం పట్టుకుని “మిమ్మల్ని ఏదైనా అడిగితే తప్పక ఇస్తారా?” అని ప్రశ్నించింది.

“నువ్వుకూడ అడగాలా? నిస్సంకోచ భావంతో చెప్ప” అన్నాడు ముంషీజీ పిస్మయంగా.

సుశీల:-ఎన్నడూ నామాట కాదనలేదు.

ముంషీ:-ఇప్పుడూ అంతే.

సుశీల:-భయంగావుంది; ఎక్కడన్నా కాదంటారేమో.

ముంషీ:-నువ్వు చెప్పడమూ, నేను కాదనటము కూడానా?

సుశీల:-ఒక్కమాటదుగుతా చెప్పండి. అంతాక చెయ్యి వదలను. సిల్లీ (సుశీల) మరణిస్తే దాన్ని మరచిపోతారా?

ముంషీ:-ఇలాంటి మాటలు రానీయకు. అటుమాడు విరజన్ ఏడుస్తోంది.

సుశీల:-ఐతే చెప్పండి, నన్ను మరచిపోరుగదా?

ముంషీ:-కలలోకూడ అలాంటిది జరగదు.

సుశీల తన కపోలములను చల్లగా ముంషీజీ అధరములపై ఆనించింది. రెండు చేతులూ ఎత్తి మెడకు పెనవేసింది. కుమార్తెను దగ్గిరికిపిలిచి క్షీణస్వరంతో ఏవో నీతులు బోధించసాగింది. "ఇదిగో తల్లీ! నాన్నగారిమాట జవదాటకు. వారిని శ్రద్ధగా చూడు. సంసారభారమంతా ఇక నీదే. నిన్ను చూచేవాళ్ళెవ్వరూ లేరిక. ఇలాంటూ భర్త కేసి కరుణామయదృష్టితో చూచి "మనస్సు లోనిమాట చెప్పనేలేదు. ప్రాణంపోతోంది," అంది.

ముంషీ :- అనవసరంగా సంకోచంలోపడి ఉన్నావు.

సుశీల :- మీరు నా వాళ్ళవునా కాదా?

ముంషీ :- ముమ్మాటికీ నీవాడినే. జన్మజన్మాంతరం నీవాడినే.

సుశీల :- నన్ను మరచిపోతారేమో. ఈ నా వస్తువు పరమాస్తగతమవుతుందేమో.

ముంషీ - (గ్రహించి) అనవసరచర్చ ఆజన్మం నీవాడిగానే వుంటా

సుశీల కుమార్తెను మళ్ళీ పిలిచింది. కౌగిట చేర్చుకోవాలనుకుంటూండగానే ఇంతలో మూర్ఛతెర వచ్చింది. విరజన్ వ్రతాపులిద్దరూ ఒక్కసారి ఘోషమన్నారు. వణకిపోతూపోతూ ఆవిడ గుండెపై చెయ్యిపెట్టి చూచాడు ముంషీజీ. అతి మందగతితో శ్వాస ఆడుతోంది. వంట బాపనమ్మను పిలిచాడు. నేలమీద పెట్టండి. అంటూ విపరీతంగా ఏడ్వసాగాడు. బాపనమ్మ సువామలు కలిసి నేలమీద పడుకోబెట్టారు. కుయరోగం ఎముకల్ని సైతం తినేసింది.

చీకటిపడుతోంది. ఇల్లంతటా భయావహ శోకమయ వాతావరణం వ్యాపించిఉంది. ఏడ్చేవాళ్ళు ఏడుస్తున్నారు పైకి వినబడకుండా, మాటలు చెప్పుకునేవాళ్ళు చెప్పుకుంటున్నారు. కాని వినపడి వినపడనట్టుగా అటు సుశీల భూమాత అంకస్థలంపై పడివుంది. ఒకప్పుడు స్వమాత అంకస్థలంపై ఆడుతూ పెరిగిన దేహం, ఒకరోజున ప్రేమాంకంపై పవ్వళించిన దేహం, ఒకనాడు పుష్పవాన్ముపై శయనించిన దేహం నేడు కటికినేలమీద పడివుంది. మందంగా ఇంకా నాడి ఆడుతూనేవుంది. శోకసాగరంలో మునిగి తలదగ్గర కూర్చొని ఉన్నారు బంధుబాంధవులంతా. వాతాత్తుగా తలపైకెత్తింది. రెండుచేతులతో భర్తచరణారవిందాలను పట్టుకుంది, జీవ పక్షి ఎగిరిపోయింది. చేతులురెండూ భర్తపాదాలను మెలివేసుకునే ఉన్నాయి. ఇది ఆవిడ కడసారి శారీరక క్రియ.

ఓ ఏడ్చే సోదరులారా! ఏడ్వండి; తనివితీర ఏడ్వండి. ఎంచేతంటే ఏడ్వడం మినహా మిరింకేం చేయగలరు? ఈసమయంలో మిమ్మల్ని ఎవరెంత ఓదార్చినావృధా. మీ నేత్రాలు అశ్రుప్రవాహానికి అడ్డుకట్టవేయలేవు ఏడ్వటం మీ కర్తవ్యం జీవితంలో ఏడ్చే అవకాశాలు చాలా అరుదుగా వస్తుంటాయి. ఈ సమయంలో మీ అశ్రునదం ఎండిపోదు; ఏకధారగా ప్రవహిస్తోంది కన్నీటి ప్రవాహం. వెక్కిరివెక్కిరి ఏడ్వలద్దని వినవస్తూనే ఉంది. ఇంతలో వంటమనిషి దీపం వెలిగించి లోపలికి తీసుకొనుకొచ్చింది. అటు కొన్నిక్షణాల పూర్వమే సుశీల జీవితదీపం ఆరిపోయింది.

11

రుడకీ ఇంజనీరింగు కాలేజీలో కోర్సుపూర్తిచేశాడు రాధాచరణ్. వెంటనే మురాదాబాద్‌లో ఇంజనీరుగా నియమించబడ్డాడు. భార్య చంద్రావతి వెంట బయలుదేరింది. వెళ్ళకుండా ఆపాలని అత్తగారెంతో ప్రయత్నించింది. కాని పోయేవాళ్ళను ఆపగలవాడెవ్వడు? సేవతి ఎప్పుడో వెళ్లిపోయింది అత్తవారింటికి. ఇప్పుడిక ఇంట్లో ప్రేమవతి ఒక్కరే ఉంది. ఇంట్లో పనిపాటల బరువంతా ఆమె ఒక్కరెమీదనే పడింది. అందుచేత చిన్నకోడల్ని కావరానికి తీసుకొస్తే బాగా వుంటుందనుకున్నారు. మామగారికి మాత్రం ఇష్టంలేదు. కాని గృహ వ్యవహారాల్లో అతనిమాట వినేవాడెవ్వడు? పెత్తనమంతా ప్రేమవతిదేనయ్యే.

ముంషీ సంజీవనలాల్ కూతుర్ని పంపటానికి వెంటనే అంగీకరించాడు. ఆయనా కొన్నాళ్ళనుండి తీర్థయాత్రల కల్లా లని ఆలోచిస్తున్నాడు. ఆ దృష్టితోనే క్రమక్రమంగా సంసారబంధనమూ, భౌతిక సంబంధాలూ సడలించుకుంటూ వస్తున్నాడు. ప్రౌద్ధస్తచూనమూ గదిలోనే పీఠం వేసుకుని కూర్చుంటాడు. భగవద్గీత, యోగవాసిష్ట మొదలైన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాల పఠనలో తల్లీనుడై ఉంటాడు. సాయంత్రం కాగానే గంగకు స్నానానికళ్ళిపోతాడు. చాలా ప్రౌద్ధపోయి ఇంటికి చేర్తాడు. ఏదో స్వల్పంగా ఫలహారంచేసి పండుగుంటాడు. ప్రౌద్ధుటపూట ప్రతాపూ ఆయనవెంట స్నానానికెళ్తుంటాడు. పదిహేను, పదహారు ఏళ్ళకన్న ఎక్కువ వయస్సు

ఉండదు. ఐనా కొంతస్వభావం, కొంత తల్లిదండ్రుల శిక్షణ, కొంత సత్సంగత్యం మొదలైన కారణాలవల్ల ఈ లేత వయస్సులోనే ఆధ్యాత్మిక విషయాలపట్ల శ్రద్ధాసక్తులు ఏర్పడాయి. తత్సంబంధమైన గ్రంథాలు చదవడం, చర్చించడం అంటే ఎంతో ఇష్టంగానూ, ఆనందంగానూ ఉంటుంది. ఆధ్యాత్మిక విషయాలు చర్చిస్తూ, వింటూ ఉంటే అతని ప్రవృత్తి భక్తి వైరాగ్యాల వేపుకు మరలింది. ఒక్కొక్కసారి సూక్ష్మా తిసూక్ష్మ విషయాలపై వాదోపవాదాలు చేస్తుండేవాడు. అది చూచి ముంషీజీ సైతం ఆశ్చర్య చకితుడౌతుండేవాడు.

ప్రతాపునిపై పడిన ముంషీగారి బోధనల ప్రభావం కంటే ఎక్కువగా సువామి నీతిబోధల ప్రభావం పడింది ప్రజరాణిపై. ఇప్పుడు పదిహేనో సంవత్సరం. వివిధకోర్కెలు, అనేకాభిలాషలూ అలలు అలలుగా లేస్తూ చిత్తాన్ని చలింప చేసే వయస్సిది. చూపుల్లో సరళత్వ, చంచలత్వాలకు బదులు మనోహర విలాసం తొణికసలాడుతుండే వయస్సిది. కాని ప్రజరాణి ఇంకా ఏమీ తెలియని అబోధ బాలికయే. అభిమా శుభిమా తెలియని కన్యయే. ముఖంలో హృద్గత పవిత్ర భావాలు ప్రతిబింబిస్తున్నాయి. సంభాషణల్లో మాధుర్యం ఉత్పన్నమయింది, చీకటితోనే లేస్తుంది. అన్నిటికంటే ముందు ముంషీగారి గది ఊడుస్తుంది. ఆయన పూజాద్రవ్యాలన్నీ యథాస్థానంలో వుంచుతుంది. అప్పుడు వంటపని ప్రారంభిస్తుంది. మధ్యాహ్నంపూట మాత్రం ఒక్కగంట సమయం చదువు సంధ్యలకోసం వినియోగిస్తుంది. సువామివల్ల వున్నంత ప్రేమా, భక్తి తన కన్నతల్లిపట్ల కూడ ఉండి

ఉండవు. సువామయూట విరజన్కు ఆజ్ఞ అని చెప్పినా అతని
యోక్తేమీలేదు.

ప్రజరాణిని ఇప్పుడప్పుడే కాపరానికి పంపటం సువామ
కిష్టంలేదు. కాని ముంషీగారి వట్టుదల కారణంగా పంపటాని
కేర్పాట్లు జరుగుతున్నాయి. ఆ ఆపద గడియలు సమీపిం
చిన కొద్దీ విరజన్ వ్యాకులత మితిమీరిపోతోంది. అహర్నిశం
కన్నీరు మున్నీరుగా విలపిస్తోంది. ఒకసారివెళ్లి తండ్రి కాళ్ళపై
బడి వలవల ఏడుస్తుంది. ఇంకోసారివెళ్ళి సువామ ఒడిలో
కూర్చుని కన్నీరుకారుస్తుంది. కాని వివాహితకుమార్తె పరాయి
ఇంటిదైపోతుంది. దానిమీద ఇతరులకేం అధికారముంది ?

ఎంతోకాలం అన్న - చెల్లెలు మాదిరిగా కలిసిమెలిసి
వున్నారు. విరజన్ ప్రతాపచంద్రులు. కాని విరజనుని నేత్రాలు
అతనికేసి చూడ లేకపోతున్నాయి. ప్రతాపూ ఇదే పరిస్థితిలో
వున్నాడు. ఇంటికి రావడమే తగ్గిపోయింది. పెద్దగా అవసర
మున్నప్పుడే వస్తాడు. అప్పుడు క్రిందికే చూస్తూ చల్లచల్లగా
వస్తాడు. పెళ్ళికూతురులా. అతనిచూపుల్లో ఏదో ఒక ప్రేమ-
రహస్యం దాగివుంది. దాన్ని ఎవ్వరిముందూ - చివరకు
విరజన్ ముందుకూడ, వ్యక్తీకరించడం ఇష్టంలేదు.

ఒకానొక రోజున సంధ్యాసమయం. అప్పటికింకా
మూడు రోజులు మాత్రమే వున్నాయి అత్తగారింటి కెళ్ల
టానికి. ఏదో పనిమీద తనగదిలోకెళ్ళి లాంతరు వెలిగిస్తు
న్నాడు ప్రతాప్. ఇంతలో విరజన్ వచ్చింది. పమిటకొంగు
కన్నీటి ధారలతో తడిసి ముద్దయిఉంది. అశ్రుపూరిత నేత్రా

లతో ప్రతాపుని కేసి చూడడం రెండు సంవత్సరాల అనంతరం ఇదే మొదటిసారి. “లల్లూ! ఎలాసహించగలను? ఎలా వుండగలను?” అంది.

ప్రతాపుని కళ్ళు కన్నీరు కార్చలేదు. కంఠస్వరమూ గద్గదం కాలేదు. గంభీరభావంతో “ఈశ్వరుడు నీకు దైర్య ధారణశక్తి ప్రసాదించుగాక” అన్నాడు.

విరజనుని శిరస్సు క్రిందికి వాలిపోయింది. మాటలో వర్ణించలేని హృదయావేదన గాఢను వర్ణించి పారేసింది ఒకే ఒక వెక్కిరివెక్కి రోదనం.

కన్యలకు ఎడబాటురోజు ఎంతకష్టమయంగాఉంటుందో కదా! బాల్యస్నేహితులు, జననీజనకులు, బంధు బాంధవులు - అందరితోనూ సంబంధం విచ్ఛేదమై పోతుంది. వదలిపోతున్న ఈ గృహంలోకి మళ్ళీ అడుగుపెట్టే అవకాశంవున్నదీ అన్న ఆలోచనకూడ వాళ్ళను సంతృప్తి పరచలేక పోతుంది. కారణం, ఇక రావడమంటే అతిథిగా, చుట్టూగా మాత్రమే. జీవిత - ఉద్యానవనంలో కలిసిమెలిసి ఆడుకున్న వాళ్ళను, స్వాతంత్ర్య - వాటికలో జతగా విహరించిన వాళ్ళను ఎడబాసి పోవటం అన్నమాట తలంపుకు వస్తేనే గుండెలు బ్రద్దలైపోతాయి. ఆరోజునుండి చచ్చేదాకా మోయవలసిన సంసారభారం నెత్తినవచ్చి పడుతుంది.

విరజనుని సింగారిస్తున్నారు. కాళ్ళకూ - చేతులకూ గోరింటాకు పెడుతోంది పరిచారిక. తలదువ్వి జడవేస్తోంది ఇంకోఇల్లాలు. సవరానికి అత్తరుపూసి సవరిస్తోంది మరో

స్నేహితురాలు. కాని ఇవన్నీ ఎవరికోసం చేస్తున్నారో ఆవిడ మాత్రం నేత్రాలనుండి అశ్రు - ముత్యాలు వెదజల్లుతోంది భూమిమీద. “ప్రయాణ ముహూర్తం తప్పిపోతోంది. త్వర త్వరగా కానీయండి” అని వా రింట్లోంచి కబురొచ్చింది. సువామి అక్కడే నిల్చునివుంది. విరజన్ గభాలునవెళ్లి సువామి వక్షస్థలంలో అంటుకుపోయింది. ఇంతవరకు నివురు కప్పిన నిప్పులా రాజుతున్న అశ్రు - ప్రవాహాన్ని ఒక్కసారి భగ్గుమంది. ఎవ్వడో హఠాత్తుగా అగ్నిలో కిరసనాయిలు పోసాడన్నట్టుగా.

కాస్నేపటికి మీనావచ్చి దిగింది వాకిటిముందు. ఇరు గుపారుగు స్నేహితురాండ్రను వరుసగా కౌగిలించుకుంటూ నమస్కరించుకుంటూ పోతోంది విరజన్. ఆఖరున సువామి కాళ్ళకు నమస్కరించి కళ్ళకద్దుకుంది. అప్పుడు ఇద్దరు ముగ్గురు స్త్రీలు చెయ్యిపట్టుకుని తీసుకెళ్ళి మేనాలో కూర్చో బెట్టారు. అటు మేనా ఎత్తుకున్నారు బోయీలు. ఇటు స్పృహతప్పి పడిపోయింది సువామి - బ్రతికుండగానే తన ప్రాణమెవ్వడో తీసుకుపోతున్నట్టుగా. ఇల్లు పాడుపడిపోయిన కొంపలా అయిపోయింది. ఉండడానికి వందల స్త్రీలు ప్రోగ్గ వున్నారు. కాని ఒక్క విరజన్ లేకపోయేటప్పటికి ఇల్లు కరవ వస్తోంది.

12

విరజన్ శుభాగమనంతో ప్రేమవతి గృహశోభ ఇను మడించింది. సువామి ఆ పిల్లకు నేర్పిన మంచిలక్షణాలు వర్ణించ

తరంకాదు. ఆమెను చూచినవారల్లా ముగ్ధులైపోతున్నారు. కడకు సేవతీదేవి స్నేహితురాలు రాణీకూడ “మీ చిన్న కోడలు ముందు మేమంతా బలాదూరే” అని ప్రేమవతి ఎదుట ఒప్పుకుంది. ప్రౌద్ధస్తమానమూ ఆవిడదగ్గరే కూర్చుని ముచ్చట్లతో కాలక్షేపం చేస్తుంటుంది సేవతి. ఎంతసేపు కూర్చున్నా విసుగుపుట్టేదికాదు. తానెంతో సంగీతం వచ్చిన దాన్నని ఇంతకు పూర్వం గర్వపడుతుండేది. కాని ఆ రంగం లోనూ విరజన్ దే ముందడుగు.

“ఏరా! కొత్తపెళ్ళాన్ని తీసుకొచ్చావు. మరి మాబోటి స్నేహితుల సంగతికూడా చూడు. గొప్ప అందాల బరిణి అని విన్నాం” అనికీలనసాగారు. కమలాచరణ్ మిత్రులు అత్తగారింటిదగ్గర ఏదోకొంత ముట్టనే ముట్టింది. ఇంకేం, జేబు గలగలలాడిస్తూ “ఓన్! ఇదెంత భాగ్యమోయ్? వింధుకూడ వెనక్కితీస్తానా ఏమిటి? సరే అలాగే కాసీయండి సారాసీసాలు ఎగరేయండి. కాని ఒరేయ్! ఒక్క సంగతిరా, పెద్దగా అల్లరిమాత్రం చేయవద్దు, లేకపోతే ఖర్చుంచాలక ఇంట్లో ఎక్కడన్నా తెలిసిందా అంటే మిమ్మల్ని పచ్చి రొడ్డిలనుకుంటారు. ఆవిడ ఇంట్లోకి అడుగుపెట్టిన నిమిషం నుంచీ ప్రాణాలు గుప్పిట్లోపెట్టుకు తిరుగుతున్నానంటే నమ్మండిరా. ఇంగ్లీషు, ఫార్సీ, సంస్కృతం, వల్లకాడు-వసన కాడు- అంతా దిగమ్రుంగి కూర్చున్నదట. ఇంగ్లీషులో ఏమన్నా అడుగుతుండేమో, లేక ఫార్సీలో మాట్లాడటం మొదలెడుతుండేమోనని గుండెల్లో రైళ్లు పరుగెత్తుతుంటాయి.

అలాంటి దేమన్నా జరిగితేమాత్రం గ్రుడ్డుఅప్పగించి చూడడం మినహా చేయగల్గిందేముంది? అంచేత ప్రస్తుతం ఎడమెడంగా, అఘోరిస్తున్నా.

చెప్పాలంటే కమలాచరణుని స్నేహితుల సంఖ్య కంటే లేదు. పట్నంలో వుండే పావురాల పందెగాళ్ళూ, గాలిపటాలెగురవేసే రాడీలూ అంతా అతని స్నేహితులే. కాని వాళ్ళందరిలో ముఖ్యమైన మిత్రులు ఒక్క ఐదుగురుమాత్రమే. అదొక దుష్టపంచకం. అందరిలోకీ నాలుగు అక్షరం ముక్కులెక్కువ గావున్నవాడు మజీద్ ఒక్కడే. కోర్టులో అరీలు, నకళ్లు వగైరాలు రాస్తుంటాడు. ప్రొద్దుగూకులూ సంపాదించినది కాస్తా కోర్టులోంచి ఇవతలకు రాగానే సారాబుడ్లకు సరిపోతుంటుంది. రెండోవాడు హమీద్ ఖాన్ - తాతముత్తాతల ఆస్తి చాలా వచ్చింది. కాని పంచుకున్న మూడేళ్ళలో అంతా ముక్కచెక్కలు చేశాడు భోగవిలాసాల్లో. ఆస్తి పోయింతర్వాత ఇంకో చావుతెలివి మొదలెట్టాడు. సాయంత్రం కాగానే సబ్బుతో ముఖం రుద్దుతాడు అగరునూనె పట్టిస్తాడు. ఇస్త్రీగుడ్డలు వేస్తాడు. తర్వాత ఇక పట్నంలోని వీధులూ, సందుగొందులూ అన్నీ వాడివే. మూడోవాడు సయ్యద్ హుస్సేన్ గారు ఒకటోరకం జూదరి. బ్రెలో ఒక వరద కాయడమంటే వాడి కదొక కానీలావుంటుంది. పెళ్ళాం ఒంటిమీది నగలు ఒల్చుకుపోవడం నిత్యకృత్యాలలో ఒకటి తలిమ్మా మహానుభావులు - రామసేవకలాల్, చందూ. ఇద్దరూ కోర్టు బంట్లోతులు. జీతం ఆటేపెద్దదికాదు

గాని పైరాబడి మాత్రం బాగావుంటుంది. దానిలో సగం సురానానానికి పోతుంది. తలిమ్మా సగం భోగవిలాసాలో నలిగిపోతుంటుంది. ఇట్లా వాళ్లు తిండిలేక చచ్చినాసరే బ్రతికినాసరే. వాళ్ల కేమీపట్టను. వాళ్ళకల్లా కావలసింది జలసా శీషిలం గడపటం ఒక్కటే.

నిర్ణయమేమిటో ఇదివరకే చేసుకున్నాను. దానిప్రకారం ఇవాళ డిప్టీ గారు పషకోగానే దుష్టపంచకం ఒకచోటికి పోగయింది. సీసాలకు సీసాలు ఎగిరిపోతున్నాయి. అందులో అంతా ఆరితేరిన మొనగాళ్లే. కాస్త తనరంగుచూపిందిసారా. ఇకచూడు, ఒళ్లు తెలియకుండా ప్రేలిపోతున్నారు.

మజీద్:- ఏరా తమ్ముడూ కమలా: నిజం చెప్పరా; పెళ్ళాన్ని చూస్తే సంబరంగా వుందా లేదా?

కమలా:- అదిగో, మొదలెట్టావు అప్పుడే వాగుడు?

రామసే:- చెప్పరాదేంటిరా; ఇందులో సిగ్గేంటిరా?

కమలా:- ఏంటిరా చెప్పేది? నా బొందా? ఒక్కనాడన్నా కళ్ళతో చూచినపాపాన పోతేనా? నిన్నమాత్రం తలుపు సందులోనుండి కాస్తచూచా. అబ్బ! ఆ రూపం కళ్ల ఎదుట తిరుగుతోందిరా.

చందూ:- ఓరి మిత్రమా! బలే అదృష్టవంతుడివిలే నువ్వు.

కమలా:- అబ్బ! ఎంత కంపంమెత్తిపోయిందిరా? తాళలేక క్రిందపడి పోయాపోతూ నిలదొమ్మ కున్నానురా. ఎందుకురా. ఇన్నిమాటలు, అసలు అప్పుడసంటే నమ్ము.

మజీద్:- అయితే తమ్ముడూ! మరి మనస్సేమాం ఇంకోరో?

కోసగరా ? ఒక్కసారంటే ఒక్కసారి చూడనివ్వరా.

సైయద్:- అసలు స్నేహమంటే అర్థమేంటిరా ? ఇజేగా.
మనలోమనకు దాపరికమనేది వుండి నేవుండగూడదు.

చందూ:- స్నేహంలో మళ్ళీదాపరికమా ? ఇగ్గీషు వాళ్ళు
చూడు, వెళ్లాండ్లోలోంపిడిగిందో లేదో, స్నేహితులంతా
షేక్ హేండ్సు యిస్తారు.

రామసే:- ఒకరిసంగతి నా కెందుకు ? చూడకపోతే నాకు
మాత్రం నిద్రపట్టేదొట్టిది.

మజీద్:- ఒరేయ్ తమ్ముడూ ! ఇందులో తిప్పేముందోయ్ ?
నీ స్నేహితుల కోరికలు తీర్చడం ఇప్పుడు నీ విధి

కమలా:- అయితే నేనుమాత్రం 'కాద'ని ఎప్పుడన్నానురా?

చందూ:- సెబాష్ ! మూతిమీద మీసం ఉన్న మగవాడి
మాటలంటే ఇవేరా. అయితే మరి మమ్మల్ని వెళ్ళి ముస్తాబై
రమ్మంటావా ?

కమలా:- బేను, కాని ముఖానికి కాస్త బూడిద పూసుకు
రండి. ఆ మాత్రంచాల్లే.

సైయద్:- అయితే మరి ఇవ్వాలేగా ?

ఇటు ఈ రకంగా సారాబుడ్లు ఎగిరి పోతున్నాయి.
అటులోపల పందిరిమంచం మీద పడుకుని ఎడతెగని ఆలోచ
నల్లోపడి కొట్టుకుంటోంది విరజన్. చిన్నతనంరోజులు ఎంత
హాయిగావుంటాయో! ఆహా! ఆ రోజులు మళ్ళీ ఒకసారి తిరిగి
వస్తే ! ఓహో! ఎంత మనోహర, సుఖప్రద జీవితం ! జగత్తు
ప్రేమ-ప్రీతుల గనిలా కనపడుతుండేది. ఆ రోజుల్లో ప్రపంచ
వస్తువులన్నీ ఎంత అందంగా ఉండేవి? ” ఇలా ఆలోచిస్తూ

అలోచిస్తూ కూర్చుట్టొచ్చాయి సుఖద స్వప్న మొకటి చూచింది. చిన్నప్పటి సంఘటనొకటి ప్రత్యక్షంగా కనపడుతోంది. 'ఒకరోజున లల్లా తన ఆటబొమ్మొకటి నలిపి వేశాడు. తా నేమో అతని పుస్తకములో రెండుకాగితాలు చింపేసింది. అప్పుడు లల్లా తన వీపుమీద గంటుపడేటట్లు గిచ్చాడు. తా నేడుస్తూ తిడుతోంది. ఇంతలో సువామి లల్లాను చెయ్యిపట్టుకు తీసుకొచ్చి "ఏం పాప! నిన్ను కొట్టి పారిపోయాడుకదా వీడు? ఇవ్వాలి వీడి అంతుతేల్చుకుంటా వీడి చూడనీ, ఎక్కడ కొట్టాడు" అని తన్ను అడిగింది. లల్లా కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతమై తనకేసిచూచాడు. అప్పుడు తాను చిగుమోముతో "ఇతను నన్నెందుకు కొట్టాడు? అసలెప్పుడూ నాజోలికెరాడే? అని అంటూ అతనిచెయ్యి పట్టుకుంది. తన మితాయీ అతనికేపెట్టింది. తర్వాత ఇద్దరూ మళ్ళీ కలిసి ఆటలకు పోయారు" ఆరోజు లిప్పుడెక్కడ?

రాత్రి చాలా ప్రాద్దుపోయింది. ధమధమమని ఎవ్వడో గోడను తట్టుతున్నట్లు ధ్వని వినవచ్చింది. చెవి గోడదగ్గర చేర్చి జాగ్రత్తగా వింది విరజన్. ధ్వని తీయకుండా వస్తోంది. ఒకప్పుడు ఆగిపోయినట్లుగావున్నా మళ్ళీ వెంటనే వినపడుతోంది మరికాస్సేపటికి మట్టబెడ్డలు రాలసాగాయి. భయంతో కాళ్ళూచేతులు గజగజ వణకిపోతున్నాయి. గుండె కొట్టుకుంటోంది. ఐనా కాస్త ధైర్యం తెచ్చుకుని లేచి నిలబడింది. వంటబాపనమ్మ మంచందగ్గర కెళ్ళింది. నెమ్మదిగా ఛేత్తో తట్టిలేపుతోంది. నొట్లోంచి మాటరావడంలేదు. ఇంతలో పెద్దపెల్లొకటి వచ్చి ముందుపడింది. వంటమనిషి త్రుళ్ళిపడిలేచి

కూర్చుంది. దొంగలని ఉభయలకూ నమ్మకం కల్గింది. వంట బాపనమ్మ తెలివితేటలుగల మనిషి. అరిస్తే అంతా లేస్తారనుకుంది. దొంగలు కన్నంలో మూడు కాళ్ళు మారుస్తారని చిన్నప్పుడు వింది. ఒక దుడ్డుక్కర తీసుకొచ్చి గోడనుచేరి నిల్చింది కాళ్ళు కనపడగానే కాళ్ళు జరిగిపోయే విధంగా కొట్టాలనుకుంది. కాని దొంగ మూడు తలదూర్చాడు. కాచుకుకూర్చునేడిందిగా. వెంటనేలాగి సత్తునకొద్దీ ఒకటి జబురు కుంది, ఏదో పెద్ద చప్పుడైనట్టుగా వినపచ్చింది. దొంగ వెంటనే తల వెనక్కి లాక్కున్నాడు. 'అబ్బ! చచ్చానురా. తల దిమ్మెక్కిపోయిందిరా.' అన్నమాటలు వినవచ్చాయి. తర్వాత ఎవ్వరో చాలామంది నవ్వి నట్టుగా వినపడింది. తదంతో పూర్తిగా నిశ్శబ్దం. ఇంతలో ఇంకా చాలామంది మేలొక్కన్నారు. తతిమ్మా రాత్రంతా కబుర్లతో వెళ్ళమారి పోయింది.

ప్రొద్దున్నే ఇంటికి చేరాడు కమలాచరణ్. కాళ్ళు ఎర్రగా ఉన్నాయి. నెత్తిన బొప్పితేలిఉంది. వంటనునిషిడగ్గర కెళ్ళి పరిశీలించి చూసింది. వెంటనే విరజన్ వద్దకు తిరిగొచ్చి "అమ్మగారూ! ఒకమాట చెప్పనా? మరోవిధంగా భావించవలసినదా? కోపంరాదుకదా?" అంది.

విరజన్:-కోపందేనికి? నిశ్చంకోచంగా చెప్పు.

బాపనమ్మ:-రాత్రి జరిగిన పని దొంగలు చేసిందికాదు.

విరజన్:-మరింకెవరు?

బాపనమ్మ:-ఇంట్లోవాళ్ళే.

విరజన్:-నీళ్ళవా డెవ్వడన్నా చేసిన కొంటెపనా?

బాపనమ్మ:-వాళ్ళలో ఆలాంటివా డెవ్వడూలేడు.

విరజన్:- అయితే మరికెవ్వడు ? తిన్నగా చెప్పివద్దురాదూ.

బాపనమ్మ:- నా దృష్టిలో చిన్న బాబుగాగని. నేనుకొట్టిన కర్ర దెబ్బ అతని తలమీద తగిలింది. బాగా బాప్పితేలిఉంది.

ఈ మాత్రం వినగానే వ్రజరాణి కను బొమ్మలు గభా లున పైకి చూచాయి. కందగడ్డలా ముఖం కందిపోయింది. “ఓ వంటలమ్మా ! కాస్త ఒళ్లుదగ్గరపెట్టుకు మరీ మాట్లాడు. నా ఎకుట ఇలాంటి మాటలు మాట్లాడటానికి నీకు గుండె లెక్కడిచుంచి వచ్చాయ్. పండు ముసలిదాని వని జాలి వేస్తోంది. లేకపోతే ఒక్కక్షణంలో నిల్చున్నదానిని విల్చున్నట్లుగా బైటకు గెంటించేసేవాన్ని. నోరు అదుపులో వుంచు కోకపోతే ఎలాంటి పరిణామాలు కలుగుతాయో స్వయంగా గుచిచూచేదానివి. పోఫో వెధవముండ నీ ముఖం చూస్తేనే జ్వరం ఎగేసుకొస్తోంది. ఏ మాట్లాడుతున్నానో, ఎవ్వరి ముందు చెబుతున్నానో అన్న జ్ఞానమన్నా కాస్తవూడొద్దూ? దేవుని దయవల్ల ఆయన కేంతక్కువ ? అన్నీవున్నాయి. ఈ ఇల్లంతా ఆయనదే. నాదగ్గరేమైనావుంటే అవీ ఆయనవే. నేను స్వయంగా ఆయన దాసిని. అలాంటి వ్యక్తినిగురించి ఇలాంటిమాటలు అనేశావుగా ?” అంది మండిపడుతూ.

కాని ఏ విషయంలో విరజన్ ఇంతకోపగించుకుందో దానిలో తతిమ్మా వాళ్ళందరికీ నమ్మకమే డిప్టీగారి చెవిలో పడిందీవార్త. స్వభావసిద్ధంగా తనకొడుకు ఎంతదుర్మార్గుడుగా వుంటాడో - అంతకంటే ఎక్కువ దుర్మార్గుడని అతనితలంపు. కోడలినగ లెక్కడన్నా ఉడాయించుకు పోతాడేమోనని

సందేహభయాలు కల్గాయి. హస్తలుకు పంపటం మంచిదనుకున్నాడు. ఈ వార్త తెలియగానే వెళ్ళుని కాస్త చిందు లేశాడు కమలాచరణ్. కాని మళ్ళీ ఏదో ఆలోచించుకుని హస్తలుకెళ్ళాడు. విజన్ రాకపూర్వంకూడ అనేక నాల్గు హస్తలుకు పంపాలని ప్లానులు వేశారు. కాని అతని మకు పట్టు అన్ని ప్లాన్లన్నీ వమ్ము చేసింది. భార్య దృష్టిలో ఎందుకూ పనికిరాని వెధవనై పోతా నేమోనన్న భయమే ఈసారి హస్తలుకెళ్ళటానికి ప్రధాన కారణం.

13

హస్తలో మొదటిరోజు ఏదో విధంగా గడిపాడు కమలాచరణ్. పొద్దున పడుకున్నాడు. మళ్ళీ పొద్దు కూకినప్పుడే కళ్లు తెరచాడు. ఇవ్వాల నవాబుగారు, మీరాజ్ గార్ల మధ్య కొజుపిట్టల పందెమని మర్నాడు ఉదయం స్మరణకొచ్చింది. ‘అరేరే. ఏం మొనగాడు జోడు! వాటి పట్టు - విడుపులు తప్పక చూడతగినవిగా వుంటాయి. పట్నమంతా విరగబడి వచ్చినా ఆశ్చర్యమేమీలేదు. పట్నంలోని ఆబాలగోపాలం పందెంచూచి ఆనందించడమా? మరి నేనేమో ఇక్కడ హస్తలో పడి మురిగిపోవడమా? మరి ఇదేనున్న జీవితమనుకున్నారా లేక తమాషా అనుకున్నారా?’ ఇలా ఆలోచించి తటాలున లేచాడు. మరుక్షణంలో పంజేల మైదానంలో ఉన్నాడు.

ఇవ్వాళ పండేల దగ్గరవున్న జనానికంటులేదు. పెద్ద తిరణాలలాఉంది. పాకీనాళ్ళు సీళ్ళు చల్లుతున్నారు బీడీ, కిళ్ళీ, మిఠాయి మొదలైన దుకాణాలు చక్కగా పెట్టుకు కూర్చున్నారు దుకాణదారులు. పట్నంనాని కుర్ర పందెగా శ్లంతా తమచేతులమీదనో లేక మలుకుడులు చుట్టబడిన పుల్లలమీదనో తమ కౌజుపిట్టల్నీ, బుల్ బుల్ పక్షుల్నీ కూర్చోబెట్టుకుని మైదానమంతా కలియతిరుగుతున్నారు. ఇక్కడిక కమలాచరణుని మిత్రుల కేంకొరత? వట్టిచేతులతో ఉండడం చూచి “ఏరా రాజా! ఇవ్వాలేదో కొత్తవింతగా వుండే. పిట్టలన్నీ ఏమయ్యాయేమిటి?” అని ప్రతివాడూ ప్రశ్నించేవాడే. ఇంతలో సైయద్, మజీద్, హమీద్ వగైరా ప్రేయమిత్రులందరూ సమాలో తూలుతూ - తుమ్ముతూ, గప్పుగప్పుమని సిగరెట్ల పొగ వదలుకుంటూవచ్చి ప్రత్యక్షమయ్యారు. కమలాచరణుని చూడగానే అమాంతంగా వెళ్ళి అందరూ ఒక్కసారి వాటేసుకున్నారు

మజీద్:-ఏరా మిత్రమా! ఇవ్వాలేక్కడ మాయమైపోయా వురా? ఖురాన్ తోడు. మీ ఇంటిచుట్టూ తిరగలేక చచ్చి పోయాననుకో.

రామసే:-ఓరి పిచ్చిదద్దమ్మా, ఇప్పుడు బైటకొచ్చే రోజులా ఏమిటిరా? ఆనందరాత్రులు కదోయ్. వాడికళ్ళుచూస్తే తెలియడంలా. చూడు మత్తెక్కినట్టుగా వున్నాయి.

చందూ:-ఇంద్రభోగంరాబాబూ, ఆ అప్పరసగారు ఇంట్లోకి పాదంపెట్టారు. మళ్ళీ వీధిముఖం చూస్తే ఒట్టు. ఎప్పుడన్నా

చూడు, ఆ గదిలోనే వుంటాడు. సరేలే, సిరోజులు భోగ మంతా వెళ్ళబోయరా.

కమలా:-ఇంద్రభోగంలాగానే వుందిరా నా పని ఇప్పుడు. మూడురోజు లయిందిరా ఆ బోరింగులోకి తగలబెట్టి దాని కంటే జైలే మెరుగ్గా వుంటుందేమో.

మజీద్:-విజమేనా! దేవుడుతోడు!

కమలా:-బేనురా, దైవసాక్షిగా చెబుతున్నా. మొన్నటి నుంచి నే అనుభవిస్తున్న యమయాతనల సంగతి అడిగేవు? ఇవ్వాళ అందరికళ్ళలో దుమ్ముకొట్టి చల్లగా తప్పించుకు బైటపడ్డా.

రామసే:-భలేగా తప్పకొచ్చావురా. ఆ మీసాలపోతు సూపరిండెంటు చిందులు తొక్కుతుండొచ్చు.

కమలా:-ఒరేయ్! ఇలాంటి పందెం చూడమండ ఆ వెధవ పుస్తకాల్లో కూర్చుని మెదడు పాడుచేసుకునేవా డెన్వీడురా ఇక్కడ.

సైయద్:-ఒరేయ్! ఇవ్వాళొక్కనాడు తప్పించుకురాగానే సరా ఏమిటిరా? బోరింగులో ఉండటమంటే నిజంగా యాత నేరా. అటునువ్వు రోజూ ఎలాగూరాలేవు. ఇటు చూస్తే మరి రోజూ ఏదోఒకటి వుండనే వుంటుంది- క్రొత్త ప్రదేశా లకు పిన్ కోడ్, విహారాలో ఏదోఒకటి వుంటుంది. రేపు లాల్ డిస్కాగ్గి, ఎల్లుండి పరేడ్ మైదానంలో, ఆవలెల్లుండి తెప్పల మీది ఈడటం - ఎన్నని లెక్కపెట్ట చెప్పరు. అసలు నువ్వు వెళ్లటమే పొకపాటై పోయిందనుకో.

కమలా:-ఆరు నూరై నాసరే, రేపు గాలిపటాల పోటీలు తప్పక చూచి తీర్తా.

సై యద్:-మరి తెప్పల తిరణాలో. అది చూడలేకపోతే అసలేమీ చూడలేదన్నమాట.

ప్రొద్దు వాలిపోయింది. మిత్రులదగ్గర శెలవు తీసుకుని ఖన్న మనసుకడై బోరింగు వేపుకు నడచాడు. మనసులో దొంగలా ఏదోకూర్చోనిఉంది. గేటుదగ్గరకెళ్ళి తొంగి చూస్తున్నాడు. సూపరిండెంటుగారు గనక లేకపోతే గభాలున వెళ్ళి గదిలో దూరాలని ఆలోచన. చూస్తే ఆయనా గేటువేపుకే వస్తున్నాడు. కంగారు పడకుండా చంగునవెళ్ళి గదిలో ప్రవేశించాడు “ఇప్పటిదాకా ఎక్కడున్నావు?” అని ప్రశ్నించాడు సూపరిండెంటు.

“ఏదో కాస్తపనుండి బైటికెళ్ళానండీ”

“ఇది బైటికెళ్ళే వేళకాదు.”

నా కీ విషయం తెలియదు. ఇకముందీసంగతి దృష్టిలో వుంచుకుంటాను.

రాత్రి మంచమెక్కగానే ఆలోచనలు ప్రారంభమయ్యాయి — “సరే! ఇవ్వాళ కేదో గండంగడిచింది. కాని రేపటి సంగతేమిటి? రేపుకూడ గడిస్తే అప్పు డనుకోవాలి. కాదు మరచిపోయా, ఎల్లుండికూడ కళ్ళలో కారం కొట్టగల్గాలి. రేపటిదృశ్యం చూడతగింది. గాలిపటాలు చూడాలి చూస్తుంటాయి. గొప్పగా మెలికలూ, పట్టీలూ కొట్టిస్తారు.” ఇదే మవస్సులో పెట్టుకుని నిద్రపోయాడు. మర్నాడు చీకటి ముఖానేలేచి మాయమైపోయాడు. లాల్ డిగ్గీదగ్గర

ఎదురుచూస్తూ నిలబడిఉంది మిత్రబృందం. కనపడగానే ఎగిరి ఒక్క గంతువేసింది. సెబాష్ అని వీపుశట్టింది.

కొంచెంసేపు గాలిపటాల తెంపుళ్ళు-పందాలుచూస్తూ నిలబడ్డాడు కమలాచరణ్. తర్వాత నేనుమాత్రం నా గాలి పటమెందుకు తీసుకురాకూడదూ? నా హస్తలాఘవమూ రవ్వంత చూపిస్తే ఎంత బాగుండును? అని పెరపెరలాడింది. ఇదిచూచి 'తప్పకుండా తీసుకురారా, పందెంకూడ కాచి మరీ వేద్దాంరా; డబ్బు కావాలంటే నే యిస్తానులే. ఇక ఆలస్యం చేయకు; ఇప్పుడే ఇంటికి ఎవ్వడినన్నా పంపించు." అని బాగా పుర్రేక్కించాడు మజీద్. తన పురిత్రాటితో అన్నిటిసే త్రేంపివేయగలనని బాగా ఆత్మవిశ్వాసముంది. వెంటనే మని పినిపంపాడు. వెళ్ళినవాడు వట్టిచేతులతోనే తిరిగి వస్తూండటంచూచి దేహం ఉడికిపోయింది! హంటరు తీసుకుని గబ గబా ఇంటికి పరుగెత్తాడు. వెళ్ళివెళ్ళడంతోనే నాకర్లందర్నీ వరసగా చర్మం చిట్టేటట్లు ఫెళ్ళుఫెళ్ళు మనిపించాడు. పాపం కూర్చుని హుక్కా త్రాగుతున్నారు. హఠాత్తుగా నేరమేమీ లేకుండా వీపుపై హంటరు పడేటప్పటికే 'బాబో' 'నాయనో' అంటూ బిగ్గరగా ఏడ్వసాగారు. పేటంతా వాళ్ళ ఏడ్పులతో ప్రతిధ్వనించింది. ఎందుకు కొడుతున్నాడో, చేసిన తప్పేమిటో ఎవ్వడికీ అర్థం కావడంలా. బైట నాకర్లను ఈ విధంగా మర్యాదచేసి చరాచరా లోపలికెళ్లాడు. అక్కడ తనగది దశచూస్తే మండుతున్న క్రోధాగ్ని మరింత ప్రజ్వలిల్లింది. గాలిపటాలన్నీ చింపివేయబడిఉన్నాయి. రింగులూ, చక్రాలూ విరగగొట్టి ఉన్నాయి. పురిత్రాటి ఉండంతా చిక్కుపడిఉంది.

ఏనో ఒక గొప్ప ఆపదవచ్చి ఈ మహాయవనయోధుని (పురిత్రాడు) నాశనంచేసి పోయినట్లుగా. ఇదంతా తప్పక అమ్మచేసిన పనేనని నిశ్చయించుకున్నాడు. కోపతాపాలతో గబగబా తల్లివద్ద కెళ్ళాడు గొంతంతా చించుకుంటూ “ఏమే అమ్మా! నా ప్రాణాలు తీయటానికే ఆఖరుకు నిశ్చయించుకు కూర్చున్నా నా ఏమిటి? మూడురోజులనాడు జైలుకు పంపావు. ఐనా నీ కసి తీరలా; నీ మనస్సుకు శాంతికల్గలా. అందుకని ఇప్పుడు నే ఆడుకునే వస్తువులన్నీ నాశనంచేసి కూర్చున్నావు. ఇలా చేస్తే మీ కొచ్చేదేముంది ?

ప్రేమ:- (విస్మయంతో) నే నేమిటీ నీ వస్తువులు పాడుచేయటమేమిటిరా! రామరామ అసలు నేను అంటుకోనన్నా అంటుకోలేదే. ఏం జరిగిందిరా ?

కమలా:- అబద్ధాలు చెప్పితే నోట్లో పురుగులు పడ్తాయట. నువ్వు అంటుకోకపోతే నా గదిలో కెళ్ళి ఇంతపని చేయటాని కింకెవ్వడికి దమ్ములున్నాయి ? ఈ వెధవవస్తువులు కూడ చూచి ఓర్వలేకుండా వున్నావన్న మాటేగా ?

ప్రేమ:- దైవసాక్షి, నీ గదిలో కడుగు పెట్టలేదురా. పద, నడువు ఏమేం పాడై పోయాయో చూపించు

ఇలా అని గదిలో కెళ్ళింది ప్రేమవతి. కోపంతో మూతిముడుచుకుని వాకిట్లో నుంచొన్నాడు కమలాచరణ్. ఇంతలో విజన్ గదిలోంచి బైటకొచ్చింది మాధవీ. అతని చేతికేదో చీటీ అందించి వెళ్ళిపోయింది. అందులో “ నేరం

చేసింది నేను. కనుక శిక్షార్హురాలనూ నేనే. కాన మీ ఇష్టం వచ్చిన శిక్ష విధించండి.” అని వ్రాయబడివుంది.

ఆ చీటీ చూడగానే తడిసిన పిల్లల ముడుచుకు పోయాడు కమలాచరణ్. చడిచప్పుడు కాకుండా మెల్లగా జారుకున్నాడు. వెక్కివెక్కి ఏడుస్తున్న నౌకర్లను తిట్టిపోస్తోంది తల్లి. అలా తిట్టవద్దని చెప్పాడు కొడుకు. గదిలోకెళ్ళి మిగిలినవికూడ చించి అవతల పారేశాడు. రింగులన్నీ ముక్కలు చేశాడు. దారానికి అగ్గిపుల్లగీసి అంటించాడు. తల్లికిదంతా అయోమయంగా ఉంది. కారణమేమిటో బోధ, పడటంలా. ఈ వస్తువులకోసమేగదా ఇంతకు రెండు నిమిషాలు ముందు ప్రపంచమంతా తనదే నన్నట్టు వ్యవహరించింది. మరి ఇంత లోనే ఇంత బద్ధశత్రువు కావడానికి కారణమేమిటి? కోపంలో అలా చేస్తున్నాడేమో అని అనుకుంది తల్లి. వెళ్లి ఎంతో బ్రతిమాలింది. అతని ముఖంలోమాత్రం కోపమనే దెక్కడా కన్పించడంలా. “నాకేం కోపంలేదమ్మా. ఇకెన్నడూ వాటి జోలికి పోనని ప్రతిజ్ఞ చేస్తున్నా. ఈ వెధవ వస్తువులకోసం మీతో దెబ్బలాడినందుకు సిగ్గుపడుతున్నా.” అన్నాడు గంభీరంగా.

గదిలో ఒక్కడే కూర్చోనిఉన్నాడు. ఆలోచనలొచ్చి ముట్టడేశాయి. “ఈ రకంగా గాలిపటా లెగరవేస్తూ తిరగడం ఆవిడ కిష్టంలేదన్నదాంట్లో సందేహమేమీలేదు. ఈపనులంటే ఎంతో అసహ్యంగావుంది. లేకపోతే ఇంత దుస్సాహసానికి దిగదు. ఒకసారి కలుసుకునే సౌభాగ్యం కల్గితే బాగుండును. మనస్సులో వున్నదేమిటో చెప్పమని అడు

గుతా. కాని ఏ ముఖం పెట్టుకుని ఎదుటికి వెళ్తాను? అసలే మూఠాచాచ్చుణి. దానికి తోడు తన ఆచార్యత్వమూ మిత్రులతో కలిసి ప్రదర్శించా. ఆరాత్రి కన్నంసంగతి ఆమెకు తెలియకుండా వుండదు. తల ఎత్తుకు మాట్లాడే అర తకూడ లేకుండా చేసుకున్నా. కనుక ఈ పీడంతా దేనికి? నా ముఖమూ చూపించొద్దు, ఆవిడ ముఖమూ చూడొద్దు. ఇదే సర్వోత్తమ ఉపాయం. లేదా ఏదోరకంగా కష్టపడి కాస్త విద్యన్నా సంపాదించితీరాలి. అయ్యో! ఎంత అందకత్తె! స్త్రీకాదు, అప్పరస. నాపట్ల ప్రేమగా ఉండేరోజు వస్తుందా? ఎంత చక్కటి అరుణాధరములు! ఎంత మృదువుగావున్నాయో కాని హృదయంమాత్రం పాషాణం. దయాదాక్షిణ్య మనే దెక్కడా లేదనుకుంటా. “మీ యిష్టమొచ్చిన శిక్ష విధించండి” అని వ్రాసింది. నా ముఖం, నేనేం శిక్ష విధించను? దొరికితే వక్షస్థలాన హత్తుకోవాలని ఇక్కడ చస్తుంటే శిక్ష విధించాలట శిక్ష. సరే, ఇక ఈ రోజునుండి ఈ వెధవపనులన్నీ మాని శ్రద్ధగా చదువుకోవాలి. “ఈ రకంగా ఆలోచిస్తూలేచాడు. పావురాల. గూటివద్దకెళ్ళి పావురాలన్నిటినీ పైకి వదిలేశాడు. వందలజోళ్ళు ఒకటికిమించిన జోడు ఇంకొకటి. నభోమండలంలో ఎగిరితే నక్షత్రాల్లా కన్నడుతుంటాయి. ప్రొద్దున ఎగిరితే మళ్ళీ సాయంత్రందాకా దిగేమాటే తలవరాదు. ఒక్కొక్కజోడు చూచి ఉవ్విళ్ళూరి పోతుంటారు పట్నంలోని పావురాల రాయిళ్ళంతా. జీవితపర్యంతం పాలేరు తనం చేయటానికై నా వెనుదీయరు. కానీ నిమిషమాత్రంలో అన్నిటినీ వదలకొట్టాడు. ఖాళీకాగానే గూటికి నిప్పంటించమని

నాకర్లను ఆజ్ఞాపించాడు. పైకప్పుకూడ కూలద్రోయమన్నాడు. లేకపోతే మళ్ళీ వచ్చి దానిమీద వ్రాలతాయి. ఇటు పావురాల బెడద వదలించుకుని అటు కొజుపిట్టలు, బుల్ బుల్ పక్షులూ వున్న చోటి కెళ్ళాడు. వాటికీ కారాగారంనుండి శాశ్వత విముక్తి కల్గింది.

బైట భారత మిలాడూది. లోపలమాస్తే ప్రేమనతి రొమ్ములు బాదుకుంటోంది — “ఏమిటో అర్థం కానడంలా? మనస్సులో ఏం నిర్ణయించుకున్నాడో? ఏమైపోతాడో నా చిట్టిబాబు ” వెంటనే కోడల్ని పిలిచి “చిట్టి! అబ్బాయి కేదో విధంగా సర్దిచెప్పు. ఏం ఆలోచించుకున్నాడో తెలియడంలా” అని ఏడ్వసాగింది. ఆయన మనస్సులో ఇంకేదో వుందని ప్రజరాణికే అనుమానంగానే ఉంది. లేకపోతే ఇంత కోపందేసికి? దుర్జనుడు, దురాచారి, దుశ్చరిత్రుడే ఏనా అతనిలో ఇంకో మంచి లక్షణంకూడ ఉంది. ఏ భార్య ఉపేక్షించలేని సల్లక్షణమది. అదేమంటే ప్రజరాణిపట్ల అతని కెంతో గాఢానురాగం వుంది. దీని పరిచయమూ యదాకదా లభించింది రహస్యంగా. ఆ కారణంగానే ప్రజరాణి ఇంత గర్వంగా వుంటోంది. వెంటనే ఏదోవ్రాసి పంపింది. అందులో.

“ప్రాణేశ్వరా!

ఈ కోపతాపా లెవ్వరిమీద? గాలి పటాలు రెండో మూడో గదిలోవుంటే నే నే చించిపారేశాను. అందుకే నా ఈ పనులన్నీ. ఈ కాస్త భాగ్యానికే ఇంత ఉగ్రరూపం

దాలుస్తారని తెలియను. లేకపోతే అలాచేసి వుండేవాన్ని కాదు. జరిగి పోవలసినదేదో జరిగిపోయింది. ఇది ప్రథమ తప్పుగా భావించి క్షమించ ప్రార్థన.”

ఇట్లు,
మీ అర్థాంగి
వ్ర జ రాణి.

ఈ వృత్తరం చూచి విశ్వసామ్రాజ్యం లభించి దన్నట్లుగా ఆనంద భరితుడయ్యాడు. సమాధానం వ్రాయాలనుకున్నాడు. కాని కలం ఎదురు తిరిగింది. ముందుకు నడవనే నడవటంలా. ఏమని సంబోధించాలో, ఏం వ్రాయాలో, ఎలా ప్రారంభించాలో, ఎలా ముగించాలో అోచడంలా. భాగగర్భితంగా ఉత్తరం వ్రాయాలని అభిలాషగా ఉంది. కాని రాసేదెలా? తలకాయలో మెదడనే దేమన్నా పనిచేస్తేగా. తన నిరక్షరత, మూగతలు చూచుకుని గుండె చెరువుకావడం ఇదే మొదటిసారి. ఎంత ఆపినా అశ్రుప్రవాహం ఆగడంలా. ఎవ్వడన్నా చూచి పోతాడేమోనన్న సిగ్గుతో గదిలోకెళ్ళి తలుపులు బిగించుకు కూర్చున్నాడు,

సాయంత్రం నాల్గుగంటలకు ముంషీ శ్యామాచరణ్ కోర్టునుండి ఇంటికొచ్చాడు. అన్నిటికంటే ముందు అతనిదృష్టి తగలబడుతున్న తుక్కుపోగు మీదికి పోయింది. ఈ మంట లేమిటిరా?” అని ప్రశ్నించాడు నౌకర్లను, విస్మయంగా. “బాబుగారూ! పావురాలకూటికి నిప్పొడించాం”

ముంషీ:- (గద్దించి) ఇది తగల బెట్టడందేనికిరా? ఇక పావురాలెక్కడ వుంటాయోయ్?

నౌకరు:- గూళ్ళన్నీ శుభ్రంగా తగలబెట్టుమని చినబాబు గారి ఆజ్ఞ.

ముంషీ:- పావురా లేమయ్యాయి ?

నౌకరు:- ఒక్కటికూడ మిగలకుండ అన్నిటిని విడిచిపెట్టేశారు, గాలిపటాలూ చించిపారేశారు. దారానికి నిప్పంటించారు, చాలా నష్టం కల్గిచేశారు.

ఇలాచెప్పి తమ్ముకొట్టినందుకు ప్రతీకారంచేశామనుకున్నారు పాపం నౌకర్లు. ఇంతనష్టం చూచి కొడుకును తప్పక చీవాట్లు పెడ్తారని ఊహించారు. కాని ఈ వార్తవినగానే స్తంభించిపోయాడు డిప్టీ. ఆ పక్షులంటే ప్రాణాలర్పిస్తుంటాడు. మరి ఇవ్వాళ ఇంత గొప్ప మార్పెందుకు వచ్చింది? ఇందులో రహస్యమేమిటో తప్పకఉంది.” అని ఆలోచించి “అబ్బాయి నౌకసారి ఇలా రమ్మనమని చెప్పండి.” అన్నాడు నౌకర్లతో.

“హుజూర్ ! లోపల గడేసుకొని గదిలో కూర్చున్నారు. బ్రద్దలయ్యేటట్టు కొట్టినా తలుపు తీయడంలేదు.” అన్నాడు వెళ్ళిన నౌకరు తిరిగొచ్చి.

ఈ మాట చెవిలో వడేటప్పటికి నిలువునా నీరైపోయాడు ముంషీ. పిల్లవాడు విషంత్రాగాడేమోనని సందేహంకలిగింది. ఇవ్వాళ ఉదయం కోర్టులో విషపాన సంబంధమైన కేసులో తీర్పుచెప్పి వచ్చాడు. నిల్చున్నవాడు నిల్చున్నట్టుగానే పరుగెత్తికెళ్ళి తలుపుమీద శక్తికొలదీ ఒకతన్ను తన్నాడు. “అబ్బాయి! ఒరేయ్ నాన్నా!” అని మాత్రమే అనగలిగాడు.

తండ్రిగారి గొంతు గుర్తుపట్టాడు కమలాచరణ్. గబ గబా లేచి తలుపు తీసాడు కన్నీళ్లుతుడుచుకుంటూ. కాని చీచీలుగాని చీవాట్లూ-చెప్పుదెబ్బలుగాని ఏమీ బహూకరించలేదు. పైపెచ్చు కుమారుని కౌగిలించుకుని “ఓరేయ్! బాబూ! నన్ను చంపినంతబట్టురా, ఏం తిన్నావో చెప్పరా” అని కంగారుగా అడిగాడు. ఈ కంగారంతా చూస్తే ఎంతో ఆశ్చర్యం కల్గింది కొడికికి. ఈ ప్రశ్న అంతరార్థమేమిటో తెలుసుకోవాలన్న అభీష్టంతో తండ్రి ముఖంకేసి చూచాడు. ఆయన కళ్లు చెమ్మగిల్లిఉన్నాయి. తప్పక ఏదో కొంప మునిగి పోయే పని జరిగిందని నమ్మకం కల్గింది. వెంటనే పోయి డాక్టరుగార్ని తీసుకురా. వెంటబెట్టుకు తీసుకురమ్మన్నారని చెప్పా. అన్నాడు నౌకరుతో.

ఈ కంగారుకు కారణమేమిటో ఇప్పటికి కాస్త అర్థమయింది కుర్రవాడికి. చంగున వెళ్ళి తండ్రిని కౌగిలించుకున్నాడు. “మీరు భ్రమపడుతున్నారు. మిమ్మల్ని చంపినంత బట్టు నాన్నా! నేనేమీ ప్రమాదస్థితిలో లేను.” అని అన్నాడు.

కాని డిప్టీగారి మనస్సుకు శాంతి కల్గింది. తనకేదో కల్లిబొల్లి కబుర్లుచెప్పి ఆలస్యం చేయటానికి ఎత్తులు వేస్తున్నాడని అభిప్రాయపడ్డాడు. “ఇదిగో అబ్బాయి! నన్ను వదిలిపెట్టు. వెళ్ళి పెట్టెలోంచి మందుసీసా ఒకటి తీసుకొస్తా. ఇలాంటి దుర్బుద్ధిలో హస్తలు కెళ్లుతున్నావని నాకేం తెలుసు.” అన్నాడు దీనంగా.

కమలా :- దేవునితోడు; నాకేం ప్రమాదంలేదు. ఇంత

నామోషీ గలవాడినైతే ఇంత తెలివితక్కువ మొద్దు నెందు కయ్యేవాణ్ణి. అనవసరంగా డాక్టరును పిలిపిస్తున్నారు.

ముంషీ:- (కొద్దిగా నమ్మి) ఐతే మరి తలుపు బిగించు కెందుకు కూర్చున్నావు?

కమలా:- లోపలనుండి ఏదోవుత్తర మొకటివచ్చింది. దానికి జవాబురాస్తూ కూర్చున్నా.

ముంషీ:- మరి పావురాలు, కౌజులు వగైరాలన్నీ ఎందుకు విడిచిపెట్టావు?

కమలా:- నిశ్చితంగా చదువుకోవాలని. ఈవెధవగొడవల్లో నేనైతే అంతా వృధాగా గడచిపోతుంది. అంచేత ఇవ్వాళ పీటికి స్వస్తిచెప్పా. ఇంక ఎంత శ్రద్ధగా చదువుతానో మీరే స్వయంగా చూస్తారుగా.

ఇన్ని ప్రశ్నలనంతరం ఇప్పటికి డిప్టీగారి మనస్సు కాస్త కుదటపడింది. లోపలికెళ్ళితే ప్రేమవతి ద్వారా జరిగిన రామాయణ మంతా సాకల్యంగా తెలిసింది. కోపంవచ్చి మీ అబ్బాయిగారి ఆటవస్తువులన్నీ తీసికెళ్ళి తుంగలోతొక్కి వచ్చింది మీ కోడలు, అని చెప్పగానే ఫక్కున నవ్వాడు. కుమారుని ఆమోద ప్రమోద సర్వనాశన రహస్యం పూర్తిగా అర్థంకాగానే “ఈ అమ్మాయి ఈ దొరగారిని సరైనదారిలో పెట్టి మరి పూరుకుంటుందన్న సూచనలు స్పష్టంగా కానవస్తున్నాయి” అన్నాడు.

14

అత్తవారింటి కెళ్ళిపోయింది వ్రజరాణి. ఆమె గడప బాటడంతోనే ఇల్లంతా చిలుక ఎగిరిపోయిన పంజరంలా

శూన్యంగా వుంది. ఆమె ఈ గృహానికి దీపంలా, ఈ శరీరానికి ప్రాణంలా కన్నడుతుండేది. అదే ఇల్లు, కాని ఎటుచూచినా కాంతి హీనత్వమే దృగ్గోచరమవుతోంది. ఇంట్లోలోగడ వున్నవాళ్ళే ఇప్పుడూ వుంటున్నారు; కాని ఈ ముఖాల్లో ఆ వెనుకటి కళలేదు; చేత్రాల్లో ఆ వెనుకటి జ్యోతి లేదు. ఉద్యానవనమూ అదే, కాని ఇప్పటి ఋతువు గ్రీష్మ ఋతువు. విరజన్ వెళ్ళిన నెలరోజులకు ముంషీ సంచీవనలాల్ తీర్థయాత్రల కెళ్ళిపోయాడు. ఆ స్త్రీ - పాస్తుల భారమంతా ప్రతాపుని నెత్తినపెట్టి పోయాడు. ఒక మృగచర్మం, ఒక భగవద్గీత, మరికొన్ని భక్తి సంబంధమైన గ్రంథాలుమాత్రమే వెంటతీసుకెళ్ళాడు.

ప్రతాపచంద్రుని ప్రేమాకాంక్ష అత్యంత ప్రబలమైనది. కాని దాంతోపాటు నిగ్రహశక్తి ఉంది. గృహంలో ప్రతివస్తువూ విరజనుని స్ఫురింపజేస్తూంటుంది. 'ఆవిడగనక తన అర్థాంగియైవుండి వున్నట్లయితే తన జీవితం ఎంతిహాయిగా వుండేదోకదా' అన్న ఆలోచన మనస్సులోంచి ఒక్కనిమిషంకూడ వైతొలగి పోవడంలేదు. ఐనా ఆ భావం పదేపదే కల్గకుండా వుండేందుకు శతవిధాల ప్రయత్నిస్తున్నాడు. కాని నిష్ప్రయోజనం. పుస్తకం ముందేసుకు కూర్చుంటాడు, కాని తెరచిన పుస్తకం తెరచినట్టుగానే ఉంటుంది. ధ్యాసంతా ఎక్కడోవుంటుంది. అన్నండగ్గర కూర్చుంటాడు. విరజనుని రూపం కళ్ళెదుట ప్రత్యక్షమవుతుంది. ప్రేమవాసనలను నిగ్రహిస్తూ నిగ్రహిస్తూ జీర్ణరోగిలాతయారయ్యాడు. ప్రియుల దశ విచిత్రంగా వుంటుంది. అభిలాషలు నెరవేరినా నెరవేరక

పోయినా, ప్రియురండను ప్రత్యక్షంగా సందర్శించే అవకాశం లభించినా లభించకపోయినా, మనస్సులో మాత్రం వాళ్ళతో కలుసుకుని ఆనందం అనుభవిస్తుంటారు. భావజగతులో వాళ్ళతో ప్రలాపిస్తుంటారు. ఈ రకమైన భావాలు ఎంతో మానసికతృప్తిని కలుగజేస్తుంటాయి. కాని ఈ భావ ప్రపంచంలోకూడ తిరగకుండా, తమ ప్రియసఖి రూపలావణ్యాలు ధ్యానించకుండా ఏక క్తన్నావచ్చి అడ్డుతగిలితే అలాంటి దురదృష్టప్రియుల కిక గతేమిటి? ఇలాంటి దురదృష్టనంతుల్లో ప్రతాప్ ఒకడు. అభిలాషగావుంటే అలాంటి సుఖప్రద భావామృతం జూరగలడు. భావప్రపంచంలో స్వేచ్ఛగా విహరించగలడు. కాని విరజనుని మనస్సులో సైతం మరోభావంతో చూడడం ఇష్టంలేదు. అంత పవిత్రంగా వుండడమే చాలా కష్టమైనపని. అతని కలాంటి శీతాన ఇవ్వబడింది. అలాంటి నీతినయిమాలు బోధించబడ్డాయి. అటువంటి సత్పురుషుల సాంగత్యవాతావరణంలో పెరిగాడు. అతని దృష్టిలో భావం, ఆచరణ రెండూ ఒకేతూకంగలవి. రెండూ పవిత్రంగావుండాలి. గతంలో అనేక సార్లు 'సోదరీ' అని సంబోధించిన విరజనుని, ఇప్పుడూ సోదరిగానే భావిస్తున్న విరజనుని ధ్యానావస్థలో సైతం అన్యథా ఎలా భావించగలడు? దుర్భావనల కెంతదూరంగా వుండాలని ప్రయత్నిస్తున్నాగానీ చిత్తపికార ప్రవాహంలో కొట్టుకుపోతూనే వుంటున్నాడు. ముంషీ సంజీవన లాల్ గారు వున్న కాలంలో నిత్యం కొంతసేపు ఆధ్యాత్మిక చర్చలలో గడుపుతుండేవాడు. దానివల్ల ఆత్మకెంతోబలం

లభిస్తుండేది. కాని అతని గృహపరిత్యాగంతో అలాంటి సదవ
కాశమూ లేకుండాపోయింది.

పుత్రు డీవిధంగా విచారంగా వుండడంచూచి సువామి
కెంతో కష్టంగా వుంటోంది. ఒకరోజున— “ఒరేబాబూ!
నీ కిక్కడ చదువుకోటాని కిష్టంగా లేకపోతే ప్రయాగవెళ్లి
చదువుకో. అక్కడన్నా మనస్సు కుదురుగా వుంటుందేమో”
అంది. ఈ భావమే అతనికి ఎన్నోసార్లు కల్గింది. కాని తాను
వెళ్లిపోతే ఇంటిదగ్గర అమ్మ ఒక్కతే ఉండవలసినస్తుంది. ఈ
భయంతో ఆ ఆలోచనే విరమించుకున్నాడు. ఇప్పుడు
స్వయంగా అమ్మ నోటినుండే ఈ ప్రతిపాదన వచ్చేటప్పటికి
తప్పక వెళ్లాలని నిశ్చయించుకున్నాడు అందుకు తగిన సన్నా
హాలుచేయ ప్రారంభించాడు. వెళ్ళేరోజు నిర్ణయించబడింది.
ఇప్పుడెప్పుడు చూచినా తల్లిబిడ్డకు నీతులు బోధిస్తూవుంటుంది
“బిడ్డా! పరదేశం వెళ్తున్నావు. అక్కడెవ్వరితోనూ దెబ్బ
లాడవద్దు. అలాంటి స్వభావం నీకు లేకపోయినప్పటికీ చెబు
తున్నా. పరదేశంలో జాగ్రత్తగా మెలగాలి. వేళకు భోం
చేయడం, వేళకు నిద్రపోవడం మొదలగు విషయాలలో అజా
గ్రత్తగా వుండరాదు. నీకో చెడ్డ అలవాటుంది. శీతాకాలంలో
ప్రొద్దుగూకగానే మంచమెక్కుతావు. తర్వాత ఎవ్వడెంత
లేపినా లేవవు. ఈ అలవాటే పరదేశంలోకూడ వుంటే
రాత్రిళ్లు రోజూ ఉపవాసంతోనే గడుస్తుంది. పగలు కాస్తేపు
నిద్రపో. కాని పగటి పూట నీకంటికసలు నిద్రేరాదయ్యే.”
ఆమెకు తీరికగా ఉన్నప్పుడల్లా ఈ విధమైన బోధనలుచేస్తూ
ఉంటోంది.

కడకు ప్రతీక్షిస్తున్న ప్రయాణం రోజు వచ్చేసింది. ఉదయం పదిగంటలకు బండి బయలుదేరుతుంది. ప్రజరాణి నొకసారి చూచివస్తే బాగుండును పరిజేశం వెల్తున్నా. మళ్ళీ ఎన్నాళ్లకొస్తానో, మళ్ళీ ఎప్పుడు చూస్తానో ఎన్నడి కెరుక." అన్న ఆలోచనతో మనస్సుకు కాస్త కొతూహలం కల్గింది. వెళ్లి తల్లికీవిషయం చెప్పాడు. ఆమె ఎంతో సంతోషించింది. వెంటనే ఒక పళ్ళెంలో మిఠాయి ఉండలూ, కాజాలూ, రెండు మూడు రకాల మురబ్బాలూ పెట్టింది. అల్లూ వెంట వెళ్లిరావే అని పళ్ళెం రధియూ చేతికిచ్చింది. ప్రతాప్ ఔరం చేయించుకుని స్నానం చేశాడు. కొత్తబట్టలు వేసుకున్నాడు. విరజన్ గారింటికి బయలుదేరాడు. కాని ఒక్కొక్కఅడుగు ముందుకు వేసినకొద్దీ గుండెదడ ఎక్కువై పోతోంది. రకరకాల భావాలు ముంచెత్తుకొస్తున్నాయి. విరజన్ ఏమచుకుంటుందో తెలియదు. వెళ్లి నాలుగు నెలలయింది. ప్రత్యేకంగా నాకొక ఉత్తరమన్నా రాయలేదు. అలాంటప్పుడు నేవెళ్లినా పెద్దగా మురిసిపోయేదేమీ ఉండదు. ఏమిటీ తెలివితక్కువ పని? అసలు నాఆలోచనెందుకుంటుంది! చచ్చినా చూచి కంటతడి పెట్టదు. ఇక్కడున్నప్పటి సంగతివేరు. అక్కడికెళ్లిన తర్వాత జ్ఞాపకముండే వాడెవ్వడు? అసలేం ఆలోచించుకుని ఈ రకంగా ముస్తాబై బయలుదేరానూ? ఇదిచూచి తప్పక సందేహిస్తుంది. లాలా గారు తన షోకు చూపించటానికి దయచేశారు. అని అనుకుంటుండేమో." ఈ రకమైన ఎడతెగని ఆలోచనలతో ముందుకు సాగిపోతున్నాడు.

శ్యామాచరణ్ గారి ఇల్లు కనుచూపుమేరలో కొచ్చింది. కమలాచరణ్ ఆరుబైట పచార్లు చేస్తున్నాడు. అతను కంటి కగపడగానే పోలీసును చూచి భయపడే దొంగమాదిరిగా భయపడుతున్నాడు ప్రతాప్. తక్షణం ఒక ఇంటిచాటును తప్పుకున్నాడు. “నీ వొక్కదానివే వెళ్ళి ఇవన్నీయిచ్చిరా. నా కింకా బజారులో అర్జంటుపనులున్నాయి. తిరిగి వెళ్ళేటప్పుడు వస్తా.” అని అన్నాడు రధియాతో. ఇలా అని బజారుకేసి బయలుదేరాడు. కానిసరిగా పదిఅడుగులన్నా వెళ్లాడో లేదో వెంటనే వెనక్కితిరిగి రధియాను పిలిచి “బహుశ నేను రావడంలో ఆలస్యం కావచ్చు. బండివేళమించి పోతుంది. అంచేత వాళ్ళింటికిరాను. అంతగా అడిగితే ఈ వుత్తరం ఇవ్వు.” అన్నాడు. వెంటనే జేబులోంచి పెప్పలూ కాగితమూ తీసి వీదో రాసి యిచ్చాడు. ఆ వుత్తరం అతని మానసిక స్థితిని చక్కగా తెలియజేసే వుత్తరం.

“ఇవ్వాల ప్రయాగ వెళ్తున్నా. ఇక అక్కడేఉండి చదువుకుంటా. తొందరలో మీ యింటికొచ్చి నిన్ను కలుసుకొని వెళ్ల లేకపోయాను. బ్రతిమంటే మళ్ళి ఎప్పుడన్నానట్టి చూస్తా. తరచు టేమ సమాచారాలు తెలియచేస్తూ ఉండవలసింది.

ఇట్లు,

ప్ర తా ప్.

ఈ వుత్తరమిచ్చి ప్రతాప్ వెళ్ళిపోయాడు. రధియా నెమ్మదిగా విరజన్ ఇంటికి చేరుకుంది. దాన్ని చూడగానే పరుగున వచ్చింది విరజన్. కన్నవారింటి టేమ సమాచారాలు

అడిగిన అనంతరం “నాన్న గారిదగ్గరనుండి ఉత్తరాలేమన్నా వచ్చాయా?” అని ప్రశ్నించింది.

రధియా:-ఇక్కడనుంచి వెళ్లాడు. అంతే మళ్ళీ ఉత్తరమూ లేదు-గిత్తరమూలేదు.

విరజన్:-పిన్ని బాగావుందా ?

రధియా:-లల్లూ ప్రయాగ వెళ్తున్నాడు. అంచేత కాస్త విచారంగా ఉంటోంది.

విరజన్:-(ఉలిక్కిపడి) లల్లూ ప్రయాగ వెళ్తున్నాడా!

రధియా:-ఔను. పరదేశం వెళ్ళటం మంచిదికాదని మేమంతా చెప్పాం. కాని ఎవ్వరిమాటా వినలా.

విరజన్:-ప్రయాణ మెప్పుడు ?

రధియా:-ఇవ్వాలే. పదిగంటల బండికి. మిమ్మల్నిచూచి పోదామని బయలుదేరాడు. తీరా వాకిట్లోదాకా వచ్చినవాడే తిరిగిపోయాడు.

విరజన్:-వాకిట్లోదాకావచ్చి తిరిగి పోవడమేమిటి ? అప్పుడక్కడ ఎవ్వరూ లేరావేమిటి ?

రధియా:-అబ్బే! నామతి పాడుగానూ; వాకిట్లో కెక్కడోచ్చాడు ? బజారులోంచే తిరిగిపోయాడు.

విరజన్:-కారణమేమిటో చెప్పలేదా ?

రధియా:-కారణమూలేదు గీరణమూలేదు. బండివేళ మించి పోతోంది. వెళ్ళిపోతున్నా” అనిమాత్రమే చెప్పాడు.

ప్రజరాణి గడియారంకేసి చూచింది. ఎనిమిది కాబోతోంది. అత్తవద్ద కెళ్ళి “అత్తయ్యా ! లల్లూ ఇవ్వాలే ప్రయాగ వెళ్ళి పోతున్నాడట. మీ రనుజ్ఞ ఇస్తే వెళ్ళి చూచివస్తా.

మళ్ళీ ఎన్నాళ్ళకు కన్నడుతాడో ఎవ్వరికి తెలుసు. నన్ను చూడాలని వచ్చి రోడ్డుమీదనుండే తిరిగిపోయాడని రధియా చెప్పింది.

ప్రేమ :- ఇంతవరకు తలన్నా దువ్వకోలేదు. బొట్టు పెట్టు కొని బట్టలు విడువలేదు. కాని వెళ్తాననిమాత్రం చెబుతున్నావా?

విరజన్ :- అత్తయ్యా! ఇవ్వాళ కొక్కరోజు ఇవన్నీ అలాగే ఉండనీయండి. తల దువ్వించుకుంటూ కూర్చుంటే పది ఇక్కడే అయిపోతుంది.

ప్రేమ :- సరే, అయితేనెళ్ళు. కాని సాయంత్రం తిరిగిరా. బండి కట్టించుకెళ్ళు. సువామగార్కి నా అభివందనాలు తెలియచేయ్.

విరజన్ బట్టలు కట్టుకుంది. బండి తయారు చేయించమని చెప్పి రమ్మని మాధవీని బైటకంపించింది. ఇంతలో ఏదో స్పృహించి “ఉత్తరమేమీ ఇవ్వలేదా?” అని ప్రశ్నించింది రధియాను.

ఉత్తరం తీసియిచ్చింది రధియా. ఎంతో హర్షంతో అందుకుంది విరజన్. కాని చూడగానే ముఖం వెలవెల పోయింది. ఆలోచిస్తోంది - “వాకిట్లోదాకా వచ్చి తిరిగిపోవటానికా కారణమేమిటి? కాదు ఉత్తరం వ్రాశాడు. మరి అదీ ఏదో బరికేసినట్లుగానూ, అస్పష్టంగానూ వ్రాశాడే! అంత ముంచుకుపోయే తొందరేంవచ్చింది? బండికి అమ్మడు పోయామా ఏమిటి? పదిగంటలబండి రిప్పిపోతే ఇంకోబండి కెళ్ళవచ్చు. ప్రొద్దుగూకులూ - ఐదారుబండ్లన్నా వెళ్తు.

టాయి. అదీగాక నన్ను చూచిపోవటానికి రెండుగంటల ఆలస్యంకూడ సహించలేకపోయాడా? తప్పక ఇందులో ఏదో రహస్యంఉంది. నావల్లేమైనా తప్పు జరిగిందా? తటాలున వెనకటి విషయమొకటి గుర్తుకొచ్చింది. “ఎప్పుడో ఒకనాడు ఎంతో వ్యాకులతతో ప్రతాప్ వద్దకెళ్ళింది. ఆ సమయంలో “లల్లూ! నేనెలా వుండగలను?” అన్నమాట నోట్లోంచి జారిపోయింది. ఆ పరిస్థితిలో అతనివద్దకెళ్ళి ఉండడం భావ్యంకాదని తర్వాత ఎన్నోసార్లు అభిప్రాయపడింది. లల్లూ దృష్టిలో పతితనయ్యానని అనుకుంది. ఇప్పుడతని హృదయంలో నాపట్ల ప్రేమాభిమానాలు లేవు. అని అనుకుంటూ ఒక శీతల నిట్టూర్పువిడిచి చతికిలపడింది. బండి కట్టవద్దనీ, ప్రయాణం మానుకున్నాననీ బండివానితో చెప్పమని మాధవితో అంది.

15

ఒక హిందూ పతివ్రతాస్త్రీ ఆదర్శ కర్తవ్యాల విషయంలో అత్తవారింటికి రాకపూర్వం ఒక నిశ్చితాభిప్రాయమేదీ లేదు ప్రజరాణికి. అదీగాక స్వగృహంలో భర్త సಂಬంధమైన చర్చలూ ఎన్నడూ జరిగేవికావు. స్త్రీలకు సంబంధించిన పుస్తకాలు మాత్రం కొన్ని చదివింది. కాని వాటి వల్ల ఒక చిరంతన ప్రభావమేమీ పడలేదు. నేను వివాహితను. ఇక ఇది నా ఇల్లుకాదు. నేనిక్కడనుంచి వెళ్లి పోవలసినదానినే.” అన్న సంగతే అసలు దృష్టిలోలేదు.

అత్తవారింటికొచ్చింది. ప్రతి క్షణమూ భర్తను కళ్ళ ఎదుట చూస్తోంది. క్రమంగా చిత్త - వృత్తుల్లో మార్పు

రాసాగింది. ‘ నే నెవ్వరిని ? నా కర్తవ్యమేమిటి ? నా ధర్మమేమిటి ? నా విధులేవి ? వాటినెలా నిర్వర్తించాలి ? ’ అన్న విషయాలు బోధపడసాగాయి. గతించిన విషయాలు స్వప్న సదృశంగా కన్పడుతున్నాయి. ‘ గతంలో తానొక పొరపాటు చేసింది. అది చెరిగేనుచ్చ కాదు. ’ అని వెనకటి ఘటన జ్ఞప్తికొచ్చి నవ్వుడల్లా సిగ్గుతో తలవంచుకుంటుంది. తన్నుతానే తిరస్కరించుకుంటుంది. “ లల్లూ ఎదుటకెలావెళ్లగల్గాను ” అన్నమాట ఎంతో ఆశ్చర్యం కలుగచేస్తుంటుంది. ఈ సంఘటనను ఏదో ఒక స్వప్నంగా భావించి ఎగరగొట్టేయాలని అప్పుడప్పుడు ప్రయత్నంచేస్తుంది. అలాంటిసమయంలో లల్లూ సౌజన్యపూర్ణచిత్రం ఎదుటికొస్తుంది. మనఃపూర్వకంగా అతన్ని ఆశీర్వాదిస్తుంది. కాని ఇవ్వాలి ప్రతాపచంద్రుని నీచ ప్రవర్తన చూచి ఆ భావమంతా మాయమైపోయింది. ‘ ఆ వెనకటి విషయం అతనింకా మరచిపోలేదు. నన్నొక నీచురాలునిగా చూస్తున్నాడు. కడకు నా ముఖంకూడచూడ్డాని కిష్టంలేదు. ’ అని ఆలోచించినపుడు క్రోధావేశాలతోతన్ను మరచిపోయింది. ప్రతాపంలే అసహ్యం కల్గింది. అతనిపట్ల మనస్సులో కుళ్లు ఏర్పడింది. అతనిపట్ల తన హృదయంలో దాగివున్న ప్రేమాదరణలు ఊణంలో జలబుద్బుదములవలె నీటిలో కలిసిపోయాయి. స్త్రీల మనస్సుపై ఘటనలప్రభావం తొందరగా పడుతుంది. ‘ ఈ వ్యక్తికోసం నా అస్తిత్వం సైతం ధూళిలో కల్పటానికే సర్వదాసిద్ధంగావున్నా. కాని ఆ వ్యక్తియే నా యీ చిన్న తనంచేష్ట నొకదానిని ఊమించలేక పోయాడా ? అతని హృద

యం ఇంత సంకుచితమైనదా ?" అన్న భావం విరజనుని హృదయంలో ముల్లులా కలక వేస్తోంది.

ఈ రోజునుండి విరజనులోని జీవకళ క్రమేణ క్షీణించిపోసాగింది. చిత్తం పైపదో బరువులా అనుభవం కాసాగింది. "ప్రతాప్ నన్ను మరచిపోయాడు. నే నంటే రవ్వంతకూడ అభిమానంలేదు. అలాంటప్పుడు అతన్ని గురించి నేనుమాత్రం ఇంతగా కుళ్లి కుళ్లి చావడం దేనికి? అతనికోసం ప్రాణాలు తీసుకుంటే లాభమేముంది? కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బన్నాడు పెద్దలు. నన్ను చూడగోరనప్పుడు నేనుమాత్రం ఎందుకు చూడాలి? నన్ను అసహ్యించుకొంటున్నప్పుడు నేనుమాత్రం అతన్నెందు కసహ్యించుకోకూడదు? తప్పక అసహ్యించుకుంటా. తప్పక అతనిముఖం చూడను. నేనూవెళ్ళి కలుసుకోను. "ఈ రకమైన భావాలు కల్గినప్పుడు తనమీదనే విసుకొంటుంది. పని లేదన్నట్టుగా ప్రతినిమిషమూ అతన్ని గురించే ఆలోచించడం దేనికి? ఇక అతన్ని తలవనుకూడతలవను అని సంకల్పించు కుంటుంది. కాని కా స్సే ప టి లో ఈ వై రాగ్యమంతా అంతులేకుండా మాయమైపోతుంది.

ఆ భావాలే మళ్ళీ కలవరపెట్ట సాగుతున్నాయి. అందుకని తన హృదయసంతాపాన్ని చల్లార్చుకోటానికి ఉపాయాలు వెదకసాగింది. తన భర్తను యదార్థంగా ప్రేమించడమే; ఆ ప్రేమకు నిదర్శనాలు చూపించడమే ఉత్తమ ఉపాయంగా కన్పడింది. రెండు నిమిషాలు ఎడమైతే దెప్పిపోడుస్తుంది. తనవద్ద వున్న డబ్బంతా యిచ్చి గడియారమూ. బంగారపు గొలుసు కొనుక్కోమని చెప్పింది. అతను అక్క

రేదంటే ముఖం వ్రేలాడేసుకుని కూర్చుంది. కమలాచరణ్ అసలే దాసానుదాసుడై ఉన్నాడు. ఇక ఈ ప్రేమ ప్రసంగాలూ ప్రేమ కార్యకలాపాలూ చూచి తన సర్వస్వం విరజనే నన్నట్టుగా వ్యవహరించసాగాడు. మిత్రులు ఇది విని. వేనోళ్ల ప్రశంసించారు. తమకలాంటి స్త్రీరత్నం లభించనందుకు తమ అదృష్టాన్ని నిందించుకున్నారు. ఆహా! ఏం భార్య! అడగా పెట్టకుండానే డబ్బు తీసుకొచ్చి స్వయంగా ఇస్తుంది. ఇటు మాసంగతో? జేబుల్లో డబ్బు గుంజుకోతూనికి పట్టే కుస్తీలతో చచ్చిపోతుంటాం. మొగుడు దగ్గర ఒక దమ్మిడివున్నాసరే, లేకపోయినాసరే, వాళ్ల కోర్కెలు మాత్రం తప్పక నెరవేర్చితీరవలసిందే. లేకపోతే మహా ప్రళయం జరిగిపోయిందన్నమాటే. ఒరేయ్! మిత్రమా! మా గోడెంతని వర్ణించమోయ్? ఎప్పుడన్నా ఒక్క తమల పాకు కిళ్ళీకోసం మొఖంవాచి గదిలోకెళ్లామా అంటే అప్పుడూ నాల్గు వినకుండ బైటకొచ్చే నోము నోయలేదు కదా. నీ భార్యవంటి భార్యనే మాకు దేవుడుప్రసాదించుగాక.

ఇదంతా యదార్థమే. ఉభయులూ పరస్పరం ఎంతో ప్రేమగా వుంటున్నమాట వాస్తవమే. కాని ప్రేయసీ ప్రియుల సమ్మేళనం వల్ల కలిగే ఆనందసంతోషాల లక్షణం ఒక్కటి విరజన్ ముఖంలో కానరాదు. పైపెచ్చు నానాటికి చిక్కీక్షీణించిపోతోంది. చిక్కీపోవటానికి కారణమేమిటో చెప్పమని నానాబట్లు పెట్టి మరీ అడుగుతాడు భర్త. ఆమెను సంతోషపెట్టటానికీ చేయగల్గిన ఉపాయాలన్నీ చేస్తుంటాడు. మిత్రులను సలహా అడుగుతాడు. కాని అన్నీ బూడిదలో

పోసిన పన్నీరు చంద్రుడై పోతున్నాయి. “నాకేమీ జబ్బు లేదు. ఆరోగ్యంగానే వున్నాను” అని ముసిముసిగా నవ్వుతూ సమాధానం చెబుతుంది. కానీ దూలమీద పైపై న ఎన్నికల గులుపులాసినా, ఎంతవార్ని పుపట్టించినా లాభమేముంది? లోపల తొలుస్తున్న పురుగు చస్తుందా? వట్టిది, మరింత బోలు చేస్తుంది. “ప్రతాప్ నన్ను మరచిపోయాడు. అతని దృష్టిలో పతనమై పోయాను.” అన్న భావం కంటకలా హృదయాన్ని బాధిస్తోంది ఆ కారణంగానే పరిస్థితి నానాటికీ విషమించి పోసాగింది. కడకు మంచం మీదనుంచికూడ లేవలేని స్థితి వర్పడింది డాక్టర్ల మందుసీసాలు దిగసాగాయి.

అక్కడ ప్రయాగలో ప్రతాపచంద్రుని మనస్సు బాగా లీనమై పోయింది. వ్యాయామం అంటే సర్దా మొదటి నుంచీవుంది. ప్రయాగలో దీని ప్రచారం ఎక్కువ. మానసిక అలసటను తేలికపరచు కోవాలంటే శారీరకశ్రమకు మించిన ఉత్తమోపాయం మరొకటిలేదు. చీకటితోనే లేచివ్యాయామం చేస్తాడు సాయంత్రం క్రికెట్, ఫుట్ బాల్ మొదలైన ఆటలు ఆడతాడు. రాత్రి ఎనిమిది, తొమ్మిది గంటల ప్రాద్దు పోయే వరకూ తోటలో షికార్లుచేస్తాడు. ఇంత పరిశ్రమానంతరం మంచంమీద నడుం వాలిస్తే మళ్ళీ ప్రాద్దు పొడిచిన తర్వాతనే లేవడం. ఆరు మాసాల్లానే క్రికెట్, ఫుట్ బాల్ టీములకు కెప్టెన్ అయ్యాడు. పట్నమంతా ముక్కుమీద వ్రేలువేసు కునే టటువంటి రెండు మూడు మేచ్ లు ఆడాడు.

ఇవ్వాల క్రికెట్ మేచ్. అలీగఢ్ టీమూతో పోటీ. భారతదేశ మంతటా గొప్పగొప్ప టీములన్నిటినీ ఓడించి,

జయభేరి న్రొంగించుకుంటూ ప్రయాగవచ్చిందీటీము. వాళ్ళకు తమ విజయంలో అణుమాత్రమైనా సందేహంలేదు. ఇటు ప్రయాగవాళ్ళూ నిరాశగాలేరు. వాళ్ళంతా ప్రతాపమీద ఆశలు పెట్టుకు కూర్చున్నారు. ఒక్క అరగంటైనా నిల దొక్కకుని ఆడితేచాలు, 'రన్ను'కు కొరతేమీ వుండదు. ఇంతసేపే బంతివేయవలసి వచ్చిందా అంటే కన్నమూసుకుని వాళ్ళదే విజయమని చెప్పొచ్చు." ఇటువంటి ఆటగాళ్ళతో ఇదివరకెన్నడూ ఆడివుండలేదు ఏ మవుతుందో అని గుండెలు కొట్టుకుంటున్నాయి. సరిగా పదిగంటలకు ఆట ప్రారంభమయింది. మొదట అలీగఢ్ వాళ్ళు ఆడారు, రెండూ రెండున్నర గంటలు తమ ప్రావీణ్యమంతా, తమ ఆటతనమంతా అద్భుతంగా ప్రదర్శించారు. ఒంటిగంటకు వాళ్ళ ఆట సమాప్తమయింది. మొత్తం నాల్గువందలు రన్నుచేశారు. ఇప్పుడు ప్రయాగ టీము వంతువచ్చింది. ఇప్పటికే కాళ్ళూ చేతులు వాచిపోయి వున్నాయి. పరాజయం తథ్యమనుకున్నారు. విజయంమాట దేవుడెరుగు, అసలు సరిసమానం కావడమూ గగనమే. ఇన్ని రన్ను చేసేనాధు డెవ్వడు? ఒక్క ప్రతాపవల్ల ఇదంతా సాధ్యమా? మొదటి ఆటగాడు బర్రీలో కొచ్చాడు. మూడో బంతిలోనే శైలవు పుచ్చుకున్నాడు. రెండోవాడు దిగాడు ఒక్క ఐదుసార్లు ఆడేటప్పటికే బ్రహ్మ ప్రళయమయింది. మూడో ఆయన మొదటి బంతిలోనే బల్ల అక్కడపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. నాల్గో మహాశేయుడు రెండు మూడు 'హిట్లు' కొట్టాడు. కాని ఒక్క టీ సరిగా తగల్గా. ఐదోవాడు తన కాలేజీలో మంచి ఆటగాడని ప్రఖ్యాతి చెంది

ననాడు. కాని ఇక్కడ అతగాడి వప్పులేమీ ఉడకలా. కర్ర పట్టుకున్నాడో లేదో అవుటైకూర్చున్నాడు. ఇప్పుడిక ప్రతాప్ నంతు వచ్చింది మత్తగజంలా అడుగులు వేసుకుంటూ, బ్యాట్ త్రిప్పుకుంటూ ఫీల్డులోకి ప్రవేశించాడు. షేఫయపటౌలు కరతాశధ్వనిచేశాయి. ప్రయాగవాళ్ళ స్థితిచూస్తే జాలి వేస్తోంది. అందరిదృష్టి ప్రతాప్మీదనే. అందరిగుండెల్లోనూ రైళ్ళు పరుగెత్తుతున్నాయి. నలువేపులా నిశ్శబ్దంగా ఉంది. ప్రతాపుకు విజయం చేకూరుగాక అని కొందరు దూరంగా కూర్చుని దేవుని ప్రార్థిస్తున్నారు. దేవుళ్ళూ, దేవరలూ, అంతా స్మరణకొస్తున్నారు. మొదటిబంతి వచ్చింది. ఖాళీగా పోని చ్చాడు ప్రతాప్. ప్రయాగవాళ్ళ గుండెలుగుభేలుమన్నాయి. రెండోబంతివచ్చింది. అదీ ఖాళీగాపోయింది. ఈసారి ప్రయాగ వాళ్ళగుండెలు జారిపోయాయి. ఎందరో గొడుగులు సంభాళించుకుని ఇంటిముఖం పట్టారు. మూడోబంతి వచ్చింది. ఏదో టపాకాయ ప్రేలినట్టుగా శబ్దం వినవచ్చింది. రివ్వుమంటూ వడగాలి మాదిరిగా ఆకాశమండలాన్ని భేదించుకుంటూ వెళ్లి 'హిట్' చేస్తే ఆటగాడికి వందగజాల అవతల పడింది. చప్పట్లతో దశదిశలు మార్మోగాయి. ఎండిపోతున్న మాగాణిలో పరం చినుకులు పడ్డట్లు. వెళ్లే వాళ్లు ఆగిపోయారు. నిరాశుల్లో ఆశాంకురం అంకురించింది. నాల్గోబంతి వచ్చింది. దాని పూర్వం బంతికన్న పదిగజాలు అవతలి కెల్లి పడింది. ఫీల్డర్ కంగు తిన్నాడు. హిట్ వద్దవాడికి సహాయపడ్డాడు. ఐదోబంతి వచ్చింది. కొడితే కట్మీ కెల్లి పడింది. ఇంతలో 'ఒవర్' అయిపోయింది. బాలర్ మారాడు. కొత్తబాలర్ వట్టి

కసాయివాడు. ప్రమాదంగా బంతివిసరుతాడు. కాని వాడి మొదటిబంతే ఆకాశానికెళ్ళి సూర్యమండలాన్ని తాకివచ్చింది. ఇక తర్వాత ప్రతాపుని బాటుకీ బంతికీ మధ్య చక్కటి స్నేహం కుదిరినదా అన్నట్లుగా వుంది. బంతివస్తుంది. కాని నలుదిశలకూ - ఒకసారి తూర్పుగా, రెండోసారి పడమరగా, మూడోసారి దక్షిణంగా, నాల్గో సారి ఉత్తరంగా - వెళ్లిపోతుంది. పరుగెత్తలేక ఫీల్డర్లకు చాలినస్తోంది. ప్రయాగవాళ్ళ ఉత్సాహానికగుతులేదు. ఎగిరెగిరి గంతులేస్తున్నారు. చప్పట్ల మ్రోతతో నభోమండలం ప్రతిధ్వనిస్తోంది. టోపీలూ, హాట్లూ గాలిలో పట్టీలు కొడుతున్నాయి. ఒకడు డబ్బులుతీసి విరజిమ్మి పారేస్తే ఇంకొకడు మెడలోని బంగారం గొలుసు తీసి విసరి అవతల పారేశాడు. ప్రతిపక్షం అసూయతో క్రుంగిపోతోంది ఉక్రోశంతో నోటికొచ్చినట్టుగా ప్రేలుతోంది. ఒకసారి ఫీల్డు మార్పుకుంటే మరోసారి బాలర్సును మార్పుకుంటోంది. కాని వాళ్ళ క్రీడా-కౌశలమూ, చాకచక్యమూ అంతా బూడిదలో పోసిన పన్నీరు లాగుంది, సరిగ్గా రెండుగంటలసేపు టపా కాయలు, బాంబులు, ప్రేల్చుతున్నట్టుగా ఆడాడుప్రతాప్. పిల్లలు చందమామ కోసం ఎగిరెగిరి అగ్రులు చాపినట్టుగా బంతికోసం అగ్రులు చాపి ఎగురు తున్నాడు ఫీల్డరు. రన్ను సంఖ్య మూడునందలకు దేకింది. ప్రతిపక్షానికి బేజారెత్తి పోయింది. ఆ గుండెదడ వర్ణించ శక్యంకాదు. ఒక్కబంతి తిన్నగా రావడంలేదు. ఇంకో యాభై రన్ను అయ్యాయి.

అప్పుడు కాస్తవిశ్రాంతి ఇవ్వవలసిందని ఎంపైరును అడిగాడు. ఫీల్డులోంచి బయలుదేరి వస్తుంటే వేలాదిజనం

ఎదురుగా పరుగెత్తాను ఒకడువిడిచి ఇంకొకడు భుజాలమీద చంకల్లో కెత్తుకోసాగారు. ఫీల్డంతా ఉరుకులు, పరుగులతో నానా గల్లంతుగా ఉంది. వందల గొడుగులూ, కర్రలూ టోపీలూ, చెప్పలూ వాయుమండలంలో వీరవిహారం చేస్తున్నాయి. తామూ ఉల్లాసం పట్టలేక పోతున్నట్టుగా. సరిగ్గా ఆ సమయంలో తెలిగ్రాం బంట్లోతోకడు సైకిలుమీద వస్తున్నట్టు కన్నడ్డాడు. సమీపించి “ఇందులో” ప్రతాపచంద్రుడెవ్వరు?” అని అడిగాడు. ఉలిక్కిపడుతూ అతనికిసి చూచాడు ప్రతాప్. తెలిగ్రాం చేతికందిచ్చాడు బంట్లోతు. విప్పిచూడిగానే జీవచ్ఛవంలా అయ్యాడు. దీర్ఘంగా నిట్టూర్పు విడిచి కుర్చీకి చేరబడిపోయాడు. “మిత్రులారా! ఇప్పుడిక ‘మేచ్’ జయాపజయాలభారం మీ భుజాలమీదవుంది. నా కర్తవ్యమేదో నేను నిర్వర్తించా, ఈ ఎక్స్ప్రెస్సు బండి లోనే ఇంటికెళ్లి పోతున్నా” అన్నాడు గద్గద కంఠంతో.

ఇలా అని బోరింగు హావుస్ వేపుకు చరచరా వెళ్లి పోయాడు. “ఏమిటి? ఏమిటి?” అని వందలగొంతు లొకే సారి అరిచాయి. ప్రేక్షకుల ముఖాలు హఠాత్తుగా కళాకాంతులు తప్పిపోయాయి. ‘ఏమిటి’ అన్నదానికి సమాధానం చెప్పేఅంత వ్యవధిలేదు. తక్షణం జటా చేయించుకుని స్టేషనుకువెళ్లాడు. దారిపొడుగునా మనస్సులో రకరకాల భావాలూ, తర్క - వితర్కాలూ చెలరేగుతూనేఉన్నాయి. వచ్చేటప్పుడు చెప్పకుండా వచ్చినందుకు తన్ను నిందించుకుంటున్నాడు. “ఇప్పుడు చూచే అదృష్టంఉందో లేదోకదా? అలాంటి దురదృష్టం దేవుడు కలుగచేయకుండుగాక. అటువంటి

దేమైనా సంభవిస్తే ముఖానికి మసిపూసుకుని దేనిలో నన్నా పడి చచ్చిపోతా “ఇలా ఆలోచించి ఎన్నోసార్లు కంటతడి పెట్టాడు, రాత్రి తొమ్మిది గంటలకు బండి బెహారన్ చేరింది. బండి దిగి తిన్నగా ముందు శ్యామాచరణ్ గా రింటికి బయలు దేరాడు. మనస్సులోని చింత కళ్ళలో కన్నడుతోంది. గుండెలో దడదడా రావం వినవస్తోంది. డిప్టీగారు సతమస్త కుడై కుర్చీలో కూర్చోనిఉన్నాడు. డాక్టరుకోసం వెళ్లటానికి సిద్ధంగా నిలబడివున్నాడు కమలాచరణ్. ప్రతాపుని చూడ గానే గభాలునవచ్చి కౌగలించుకున్నాడు. డిప్టీగారు ఆలింగనం చేసుకుని అలాహాబాద్ నుండి ఇదేనారావడం?” అని ప్రశ్నించాడు.

ప్రతాప్:-బౌనండి విరజన్ కు చాలా సుస్తీగావుందని అమ్మ దగ్గరనుండి తెలిగ్రాం వచ్చింది. ఏమన్నా కులాసాగావుందా? శ్యామా:-ఏంచెప్పను? ఇటు రెండుమూడు నెలలయింది. ఆరోజు కారోజు క్షీణించిపోతోంది. ఎన్నోమందులు వాడిచూ చూచాం. కాని వృధా. మరి ఈశ్వరుడేంచేయనున్నాడో తెలియదు. ఊయ అంటున్నాడు డాక్టరు. కాదు హృదయ దౌర్బల్యం అంటారు ఆయుర్వేదవైద్యులు.

ప్రతాపచంద్రుని శుభాగమన వార్త చెవినపడింది. ఆ ఊణంనుండి విరజన్ హృదయంలో ఆశ - భయాల మధ్య పరుగు ప్రారంభమయింది. “ఇంటికొచ్చి వుంటాడు. పిన్ని అక్కడకు వెళ్ళి చూచిరమ్మని బలవంతాన పంపించి వుంటుంది.” అని ఒకసారి ఆలోచిస్తుంది. “ఏమో! నా జబ్బుసంగతి తెలిసి తిన్నగా ఇక్కడికే వచ్చాడేమో, కాదుకాదు. నాపట్ల అంత

ప్రేమకూడానా? బౌను, చచ్చేదేనో చావనేచస్తుందిగా. వెళ్లి చూడలేదన్న లోకనింద దేనిని వచ్చివుంటాడు. లేక పోతే నే చస్తే ఏం? బ్రతికితే అతనికేం పట్టింది? ఇన్వాళ నేనూ బాగానే అడుగుతా. ఏమిటీవెర్రీ! మాటలపల్ల ప్రయోజనమేమిటి? పలుకే బంగార మన్నట్లుగా మూతి ముడుచుకు కూర్చుంటే నేనే నేమిటి అంత తిక్కవ తిన్నది? బౌను టైముంగానే ఉన్నా. మీరూ అలాగే ఉంటారని ప్రార్థన, అని ఒక్కమాటతో సరిపెద్దా ఏమిటది! ఈ మాసిపోయిన చీరతో వుండడందేనికి? తన సుఖదుఃఖాల పట్ల సానుభూతిలేని వ్యక్తి ఎదుట ఇలాంటివేషం వేసుకోవడం వల్ల ప్రయోజనమేముంటుంది? మా ఇంటికి అతిథిలా, వచ్చాడు. నేనూ ఆతిథ్యమిచ్చే దానిలా వ్యవహరిస్తాను.” అని ఇంకోసారి ఆలోచిస్తుంది. మానవుడెంత చంచలచిత్తుడు! తన అకృపద్వారా తన్నీస్థితికి తెచ్చిన వ్యక్తిని ఉడికించ తానికి ఇలాంటి ఉపాయాలు ఆలోచిస్తోంది విరజన్.

ఉదయం పది గంటలవేళ, మాధవి కూర్చుని విసరు తోంది. ఏమూలచూచినా మందులసీసాలే కన్నులుతున్నాయి. మంచంమీద పడుకునిఉంది విరజన్. ఈ రకమైన ఆలోచనల్లో మునిగితేలుతున్న సమయంలో లోపలికొచ్చాడు ప్రతాప్. ఉలిక్కిపడిలేచి “అమ్మగారూ! లేచికూర్చోండి. ప్రతాప్ వచ్చాడు.” అంది మాధవి. గభాలున లేచికూర్చుంది విరజన్. మంచందిగి కూర్చోబోయింది. కాని బలహీనత కారణంగా నేలమీద పడిపోబోయింది. గభాలున పట్టుకు న్నాడు ప్రతాప్. మళ్ళీ మంచంమీద నెమ్మదిగా పడుండ

బెట్టాడు. “అయ్యో! ఎంతలో ఎంతమార్పు! ఈ విరజనే కొన్ని నెలల పూర్వం రూప-లావణ్యాలకు మూర్తిలావుంది. ముఖంలో కాంతి, నేత్రాల్లో హాసం వాసంచేస్తుండేవి. పలు గులు కోకిలగానలా వుండేవి. చిరువ్వు ఆకర్షణీయంగా వుండేది. ఆ విరజనే నేడు అస్తి - చర్మవశిష్టంగా వుంది. గుర్తు పట్టడమే కష్టంగా ఉంది. ప్రతాపుని నేత్రాలు అశ్రు వర్షం కుండపోతగా కురిపించాయి. క్షేమసమాచారాలు అడగాలనుకున్నాడు కాని నోటినుండి “విరజన్!” అన్న మాటొక్కటిమాత్రమే వెలువడి ఆగిపోయింది. మనోగతభావాలు పరీక్షించటానికి ప్రేమ - నేత్రాలు గీటురాయి విరజన్ కన్నెత్తిచూచింది, ప్రతాపుని అశ్రుబిందువులు ఆవిడహృదయంలో పేరుకొనివున్న కల్మషమంతా శుభ్రంగా కడిగి వేశాయి.

భావియుద్ధం, దాని స్వరూపం, ఎత్తుగడలు మొదలైన వాటినిగురించి సైన్యాధిపతి ముందుగానే ఆలోచించుకు కూర్చుంటాడు. కాని శత్రువు దండెత్తి నెత్తిమీదికి రాగానే వేసుకున్న ప్లానులూ, ఆలోచించుకున్న ఎత్తుగడలూ అన్నీ గుండెలు జారిపోవడంతో మరచిపోతాడు. అలాగేవుంది విరజన్ పరిస్థితి. ప్రతాప్ ఎదుటికి రావడంతోనే ఇంతకుముందు ఆలోచించిన ప్లానులన్నీ మరచిపోయింది. ప్రతాప్ దుఃఖిస్తూ వుండడంచూచి ముందు తన దుఃఖమంతా మరచిపోయింది. మంచంమీదనుండి లేచి చీరెక్కింగుతో కన్నీళ్లు తుడువసాగింది. దోషార్హుడైన ప్రతాప్ ఇప్పుడు క్షమార్హుడుగా ఉన్నాడు. తన్నెంతో కృశింపజేసుకుని చివర కిటిసితికి తేచ్చుకున్న విర

జన్ ఇప్పుడు భోకున ఏడుస్తోంది. “అల్లా! ఊరుకో. ఏడ్వకు దేవులతోడు, నేను ఆరోగ్యంగానే ఉన్నా.” అని సముదాయిస్తోంది - అనారోగ్యంగా వుండటం తన నేరమన్నట్టుగా. స్త్రీలలో సంవేదన శీలత్వమెంత సున్నితంగా వుంటుందో కదా! ప్రతాపుడేదో కాస్త సంకోచించాడు. ఆ సామాన్య సంకోచమే విరజనుని ప్రాణామిడికి తెచ్చిపెట్టింది. జీవితంపట్ల ఉపేక్షాభావం కల్గిచేసింది. అనేక నెలలనుండి హృదయాన్ని దహింపుతోంది. ఈర్ష్యాగ్ని; రక్తమాంసాలు పీల్చి పిప్పి చేస్తోంది హృదయసంతాపం, కాని అదే కొన్ని అశ్రుకణాలతో చల్లారి పోయింది. గొప్ప గొప్ప డాక్టర్లకూ, వైద్యులకూ సాధ్యంకాని రోగం నాల్గు జలబిందువులు ఇట్టే కదిల్చి వేశాయి. ఇవి జల బిందువులా లేక అమృత బిందువులా?

ప్రతాప్ ధైర్యం తెచ్చుకుని “విరజన్! ఇంతటిదుస్థితికి ఎందుకు తెచ్చిపెట్టుకున్నావు?” అని ప్రశ్నించాడు దీనంగా. విరజన్:- (నవ్వి) నేనుకాదు తెచ్చిపెట్టుకుంది. దీనికంతకూ నువ్వే కారణం.

ప్రతాప్:- అమ్మదగ్గరనుంచి తెలిగ్రాం వచ్చింది. లేకపోతే కబురుకూడ తెలిసేదికాదేమో.

విరజన్:- అవసరమేముంది? ఎవ్వరిని మరచిపోదామని ప్రయాగ దయచేశావో ఆ వ్యక్తి చావు - బ్రతుకులతో నీ కేమిటి సంబంధం?

ప్రతాప్:- కబుర్లకేంటే. కాని పరాయి వాళ్ళకు ఉత్తరాలు వ్రాయాల్సిన అవసరమేముంది?

విరజన్ :- ఇంతదూరాన్నుండి కష్టపడినస్తావనీ, ఉత్తరాలకు సమాధానం వ్రాస్తావనీ ఇక్కడనమ్మించెవ్వరు? గుమ్మంలో కొచ్చి వెనక్కి తిరిగి పోయే మనిషికి, ముఖం చూస్తేనే పాపమని భావించి తిరిగిపోయే మనిషికి ఉత్తరాలువ్రాస్తే ఏమిటి ప్రయోజనం?

ప్రతాప్ :- ఆ విధంగా తిరిగి పోయినందుకు ఎంతగా బాధపడ్డానో అది నాకే తెలుసు. మరి నువ్వు ఆరోజువరకూ ఒక్క ఉత్తరమన్నా వ్రాసిన పాపానపోలేదుగా. అంచేత వీడసలు నీ దృష్టిలోనే లేకుండా పోయివుంటాడని అభిప్రాయపడ్డా.

విరజన్ :- నువ్వు చెప్పే మాటలు నిజంకాదని నేను నమ్మివుంటే ఇవన్నీ కల్పిత గాథలని అనేసి వుండేదాన్ని.

ప్రతాప్ :- నీ యిష్టమొచ్చినట్లుగా అనుకో. గాని ఇప్పుడెలా వుందో సరిగా చెప్పు. ముఖమంతా పాలిపోయింది. చూచి నేనసలు గుర్తుపట్టలేక పోయాను.

విరజన్ :- రోగమిక త్వరగా నయమవుతుంది. తగిన ఔషధం లభించిందిగా.

ఆ మాటల అంతరార్థం గ్రహించాడు ప్రతాప్. “అయ్యో! పాపం! నా రన్వంత పొరపాటు ఎంత ప్రళయానికి దారితీసింది!” చాలాసేపు ఏవేవో బాధిస్తూ కూర్చున్నాడు. తిరిగి ఇంటికి బయలుదేరేటప్పుడు చూస్తే విరజన్ ముఖం కళకళలాడుతోంది. ‘లల్లూ తన్ను మరవలేదు. తన పట్ల అతని ఆదరాభిమానాలు సడలలేదు.’ అని నమ్మకం కల్గింది. ఎన్నో నెలలనుండి కలకవేస్తూ బాధిస్తున్న కంటకం తీసివేయ బడింది. ఒక్క వారం రోజుల్లోనే ముఖవర్చస్సు

పూర్తిగా మారిపోయింది. బాగాదుఛాయవచ్చింది. ఎన్నడూ జబ్బుపడ నేలేదన్నట్లుగా.

16

జబ్బు స్థితిలో ఉన్నంతవరకూ తనకు ఎవ్వరు ముందు లిస్తున్నారో, తన్ను చూడడాని కెవ్వరు వస్తున్నారో రోగి కగతుపట్టకు. స్వయంగా తానే రోగంలో సతమతమై పోతున్నప్పుడు లోకుల గొడవ ఏంపట్టించస్తుంది? కాని ఆ స్థితిలోంచి బైటపడిన అనంతరం తనకు పరిచర్యలు చేసిన వాళ్ళూ, వాళ్ళు తనకోసం పడిన పాట్లూ అన్నీ దృష్టిలో కొస్తాయి. అప్పుడు వాళ్ళపట్ల హృదయంలో ఆదరాభిమానాలూ, శ్రద్ధాధక్తులూ పెంపొందుతాయి. వ్రజరాణి సరిగ్గా ఇదే స్థితిలోఉంది. తాను కష్టదశలో వున్నప్పుడు కమలాచరణ్ పడ్డపాట్లూ, పొందిన వ్యాకులతా వ్యగ్రతలూ ఆమె దృష్టిలోకి రాలేదు. మొదటినుంచీ అతనిసేవా-సత్కారాల విషయంలో ఏలోటూ రానివ్వడంలేదు. కాని ఇదంతా లోకవ్యవహార దృష్ట్యానేగాని యదార్థప్రేమతో మాత్రం కాదు. జబ్బు అనంతరం దృక్పథంలోకూడ మార్పువచ్చింది. కమలాచరణుని శ్రమ, సేవ జ్ఞప్తికొచ్చాయి. ఈ అపార ఉపకారానికి ప్రత్యుపకారం ఏంచేయనా అని అహర్నిశం ఆలోచించసాగింది. “సేవా శుశ్రూషలద్వారా సుఖపెట్టడం నా విద్యుక్తధర్మం. కాని సుఖపెట్టడంమాట అటుంచి ఆయనకు మరింత శ్రమ కల్గచేయటానికే ఉద్యక్తురాలనయ్యా. ఇంత నిష్కల్మష భావంతో ఆయనేమో ప్రేమించడమూనూ!

ఈశ్వరుని ఎదుట ఏం సంజాయిషీ చెప్పగలను? యధార్థ ప్రేమ - పద్మం తరచు కృపా - ప్రభాకరోదయంతో వికసిస్తూ వుంటుంది. రూపయవ్యనాలూ, సరపదధికారాలూ, స్వాభావిక సౌజన్యమూ మొదలైనవన్నీ ప్రేమ - విత్తనం నాటలేక కాళ్లు ఆరచాపిన చోట ఉపకారతంత్రం చక్కగా పనిచేస్తుంది. యధార్థసేవా శుశ్రూషలతో ద్రవించని వజ్ర - కరోరహృదయం బహుశా ఉండదు.

కమలా వ్రజరాణులమధ్య అనురాగం దినదిన ప్రవర్ధిమానమవుతోంది. ఒకడు ప్రేమకు దాసుడైతే రెండోది కర్తవ్యానికి దాసురాలు. వ్రజరాణి నోట్లోంచి మాటరావడమే ఆలస్యం, వెంటనే పూర్తిచేయకుండా వుండడం అసంభవం. అతని బుద్ధితంత ఆ ప్రయత్నాల్లోనే లగ్నమైపోతోంది. చనువనేది తల్లిదండ్రులను మభ్య పెట్టటాని కొక సాకుమాత్రమే. సదా భావ-వైఖర్లు గమనిస్తూవుంటాడు. ఏమనిచేస్తే ఆవిడకు సంతోషంగా వుంటుందో అది జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తూ టాడు. అటువంటి దెట్టిదై నా చేయటానికి సర్వదా నడుం బిగించుకుని తయారవుతాడు. ఒకరోజు సంగతి. తోటలోంచి పువ్వులు తెస్తోంది మాధవి. అతని కంటపడింది. అత్యంత సామాన్య పూలతోట. ఇంటి వెనకప్రక్క నెక్కడో అజలేకుండా ఉంది. ఎవ్వడికీ ఆ తోట విషయం పట్టించచ్చేది కాదు. అంచేత మున్నూటవనై రోజులూ మాడిపోయే వుండేది. పువ్వుంటే ప్రాణాలు తీసుకుంటుంది వ్రజరాణి. పూలతోట స్థితిచూచి మొక్కలకు అప్పుడప్పుడు కాసిసి నీళ్లుపోస్తూ ఉండవలసిందని మాధవితో చెప్పింది. తర్వాత క్రమక్రమంగా

తోట బాగుపడింది. కొద్దిరోజుల్లో పువ్వులు పూయసాగాయి కమలా చరణునికి మాత్రం మిసకేతం చాలు. శక్తంతా ధారపోసి దాన్ని బాగుచేయాలని సంకల్పించుకున్నాడు. మంచి ఆరితేరిన ఇద్దరు నౌకర్లను పెట్టాడు. రకరకాల, సుందర సుందర పూలమొక్కలు నాటించాడు. రకరకాల గడ్డివేళ్ళు పాటించాడు. భిన్నభిన్నతీగెలూ పాదులూ కుంపటలో అలంకరించాడు. చక్కటి మణిలూ, అందమైనగట్టూ పెట్టించాడు. స్థానస్థానంలో తీగెలు పైకి ఎక్కించబడ్డాయి. ఎప్పుడుచూచినా పుస్తకమొకటి చేత్తో పట్టుకుని తోటలోనే తిరుగుతుంటాడు కమలాచరణ్. తోట అలంకారం విషయంలో తోటమాంలులకు చక్కటి సలహాలూ, సూచనలూ ఇస్తుంటాడు. ఈ శ్రమంతా పాపం భార్యానినోదంకోసమే. ఇలాంటి ప్రేమ - భక్తుని గారడీమంత్రం ఎవ్వరిమీద పని చేయదు? ఒకరోజున “ఇదిగో నావోటరా తోట చూపిస్తాను” అన్నాడు. వ్రజరాణి వెంటవెళ్ళింది.

చంద్రోదయమయింది. ఆ పండు వెన్నెలలో ఆసలూ, పువ్వులూ - తీగెలూ అన్నీ అత్యంత శోభాయమానంగా కన్పడుతున్నాయి. మందమందరిగా మలచుమారుతం వీస్తోంది. గుండుమల్లె, మంచిమల్లె పుష్పాల సువాసన గప్పు గప్పు మంటోంది. అలాంటి సమయంలో పట్టచీరకట్టి, తోట మధ్య పికారు చేస్తోంది వ్రజరాణి. ఆవిడముఖ - వికాసం చూచి పుష్పాలు సిగ్గుపడుతున్నాయి. పూలరాణిలా కనపడుతోంది. “నేటికి నా శ్రమ ఫలించింది.” అన్నాడు కమలా చరణ్.

కుంకుమలో ఎర్రటి బుక్కాయిపొడి నిండివున్న విధం గానే వ్రజరాణి నేత్రాల్లో ప్రేమ - రసం నిండివుంది. ముసి ముసిగా నవ్వి పూకుకుంది. పెదవిమాత్రం ఆడించలేదు. కమలా:- ప్రపంచంలో నావంటి అదృష్టవంతు డింకెవ్వడూ లేకపోవచ్చు !

వ్రజ:- నాకంటెకూడానా?

ప్రేమాన్మాదంలో కన్నూ మిన్నూ గానకుండా వున్నాడు కమలాచరణ్. వెంటనే విరజనుని ఆలింగనం చేసు కున్నాడు. కొన్నాళ్ళవరకూ ఇదొక నిత్యనియమంగా ఉంది. ఈ మధ్యలో మనోవిరోధార్థం మరో నూతన సామ్రాజి లభించింది. మంచి మంచి ఫోటోల 'ఆల్బమ్' ఒకటి విరజనుకు పంపాడు రాధాచరణ్. అందులో చంద్రావతి ఫోటోలు చాలా వున్నాయి. అందులో ఒకదాంట్లో కూర్చుని డేగకు మాటలు నేర్పుతోంది. ఇంకోదాంట్లో ఉత్తరాలు వ్రాస్తోంది. మరో ఫోటోలో పురుషవేషంలో ఉంది. ఫోటోగ్రాఫీ ఆర్ట్స్ లో గొప్ప నిపుణుడు రాధాచరణ్. విరజన్ కెంతో నచ్చిందీ ఆల్బమ్. ఇంకమాడవలసిన పనేముంది? ఫోటోగ్రాఫీ నేర్చు కోవాలన్న పిచ్చి పుట్టింది కమలాబాబుకు. విరజన్ ఫోటో తానెన్నడు తీయగలనా అన్న ఆదుర్దా నిద్రపోనివ్వడంలా. కెమెరా - తత్సబంధమైన సామాన్లు పంపమని వెంటనే పుత్తరమొకటి గీసిపారేశాడు. అన్నగారికి ప్రాక్టీసు ప్రారంభమయింది. బడికని ఇంటిదగ్గరనుంచి బయలుదేర్తాడు. కాని దారిలో ఒక పారసీ ఫోటోగ్రాఫర్ షాపులోకెళ్ళి పీఠం వేస్తాడు. ఈ రకంగా మూడు నాల్గు మాసాలు కఠోర పరి

శ్రమచేశాడు. ఫలితమూ దక్కింది. అర్జుల్లో ఆరితేరాడు. ఇంతవరకు ఇట్లో ఎవ్వరికీ తెలియదు. “పగలంతా ఎక్కడ వుంటున్నారు? శైలవర్జునా దర్శనం దుర్లభంగానే వుంటోంది.” అని ఎన్నోసార్లు అడిగింది కూడ విరజన్. కాని ‘ఆ, ఊ’ లతో దాటవేసుకు పోయేవాడు కమలాచరణ్.

ఒకరోజున కమలాచరణ్ ఏదో పనిమీద గ్రామాంతరం వెళ్లాడు. ప్రతాపుకు వుత్తరం వ్రాయాలని బుద్ధి పుట్టింది వ్రజరాణికి. పెట్టెతెరచింది. ఉత్తరం రాయటానికి కాగిత మేమీ దొరకలా. “వెళ్ళి మీ తమ్ముడిగారి డెస్కులోంచి కాగిత మొకటి తీసుకురావే అని చెప్పి మాధవిని పంపింది. అది చరచరా వెళ్ళి డెస్కుమీద తెరచివున్న అల్బమ్ పట్టుకొచ్చింది. తెచ్చి “అమ్మగారూ! ఇదిగో ఈ బొమ్మల పుస్తకం కన్నడితే పట్టుకొచ్చా” అంది

ఎంతో ఉత్సాహంతో, కుతూహలంతో అందుకుంది విరజన్. మొదటి పేజీ తెరచింది చూడగానే సంభ్రమంతో స్తంభించి పోయింది. అది తన ఫోటోయే. దుప్పటి కప్పుకుని మంచంమీద నిద్రావస్థలో పడిఉంది. కేశములు ముఖంపై చెదరివున్నాయి. అధరాగ్రములపై మృదుగుధుర మంద హాసం ప్రతిభాసిస్తోంది. ఏదో మనోభిలషిత స్వప్నం చూస్తున్నట్టుగా. ఫోటో క్రింద వ్రాయబడిఉంది— “ప్రేమ - స్వప్నం” విరజన్ ఆశ్చర్యాని కలుపుతేడు. ‘ఇలాంటి నా ఫోటో ఎలాతీయించాడు? ఎవ్వరిచేత తీయించాడు? ఏ ఫోటోగ్రాఫరు నైనా గదిలోకి తీసుకొచ్చాడా? కాదుకాదు అలాంటి పనిచేస్తాడా? ఒక వేళతానే స్వయంగా తీశాడేమో

అబ్బురమేముంచి ? ఇటు అనేక మాసాలనుండి కష్టపడి కృషి చేస్తున్నానుగా. ఆయనే గనక స్వయంగా అలాటి ఫోటో తీసివుంటే నిజంగా ప్రశంసా పాత్రుడే రెండో కాగితం తీర గేసింది. అందులోనూ ఆమె ఫోటోయేవుంది. ‘ఒక చీర కట్టింది తలమీద ముసుగు వేసింది. కాని సగం తలమీద మాత్రమే. తోటలో పికార్లు చేస్తోంది దాని క్రింద “ఉద్యాన భవనం” అని వ్రాయబడిఉంది మూడో కాగితం త్రిప్పింది అదీ తన ఫోటోయే. ఫోటోలో కూర్చుని పూలదండ గుచ్చుతోంది. ఈ ఫోటో అందంలో ఆ రెంటినీ తలదన్ని వుంది. ఎంచేతంటే చిత్రకారుడు ఇందులో ఎంతో నేర్పుగా ప్రాకృతిక రంగులు దిద్దాడు. ఈ ఫోటోక్రింద “సర్వసుందరీ తోటమాలినీ” అని చక్కటి దస్తూరితో వ్రాయబడిఉంది. ఒకనాడు తాను పువ్వులు గుచ్చుతోంది. అదే సమయంలో ముసిముసిగా నవ్వుకుంటూ చిల్లకంప పొదలోనుండి బైట కొచ్చాడు. ఆ విషయం ఇప్పుడీ ఫోటో చూడగానే స్మరణ కొచ్చింది. ‘తప్పక ఆరోజునే ఇది తీసివుంటాను’ అని అను కుంది. నాల్గో కాగితం త్రిప్పిచూచింది. పరమమనోహర దృశ్యమొకటి కన్నులకింపుగా కనపడింది. నిర్మలజలంతో నిండి, తరంగాలతో అలరారుతున్న సరోవరం. దాని కిరు ప్రక్కల కనుచూపు మేరవరకు గులాబి-మొక్కల పరుసలు విరాజిల్లుతున్నాయి. వాటి కోమల సుగంధపుష్పాలు వాయు వీవెనలతో ఉయ్యాల లూగుతున్నాయి. పచ్చని ఆకాశంలో ఎక్రిచుక్కలు వేలాడగట్టిందా ప్రకృతి అన్నట్లుగా. ఏదో

ఒక ఇంగ్లీషు ఫోటోను నకలు చేసినట్లుగా ఉంది. తతిమ్మా పేజీలన్నీ ఇంకా తెల్లగానే ఉన్నాయి.

తన ఫోటోలన్నీ మళ్ళీ ఒకసారి 'తిరగేసి చూచింది విరజన్. ప్రతి రమణీమణికి తన సౌందర్యం చూచుకుంటే ఒక రకమైన గర్వమూ, ఆనందమూ కలుగుతుంటాయి. వెంటనే కంటికిగపడకుండా అల్బమ్ ను దాచి వేసింది. సాయంత్రం వచ్చి డెస్కుమీదచూస్తే అల్బమ్ లేదు. నిలువునా నీరై పోయాడు కమలాచరణ్. ఆఫోటోలన్నీ ఎన్నో నెలల కఠోర పరిశ్రమఫలితం. దాన్నే ఉపహారంగా బహూకరించి విరజన్ హృదయాన్ని మరింత చూరగొనాలని గంపెడంత ఆశతో కూర్చుని ఉన్నాడు. ఎంతో విచార పడ్డాడు. వర్ణించ వీలేనంతగా బాధపడ్డాడు. లోపలికెళ్ళి విరజనుని అడిగాడు. 'రామ రామ' నాకేం తెలుసు అంది ఆ ఇల్లాలు. ఒళ్ళంతా చీమలు ప్రాకినట్లుగాఉంది. కంగారుపడి పోతున్నాడు. మిత్రులెవ్వరన్నా తీసుకుపోయా రేమోనని కంగారుగా వాళ్ల దగ్గరకు పరుగెత్తాడు. అక్కడా దెప్పి పొడుపులు మినహా మరేమీ చేజిక్కలేదు ఇప్పటికీ పూర్తిగా ఆశవదలుకుని దిగాలపడి కూర్చున్నాడు. తర్వాత సాయంత్రానికి అంతుతెలిసింది. స్వయంగా విరజనే వచ్చి చెప్పింది. ఈరకంగా కాలం ఆనందంగా గడచిపోతోంది ప్రేమ - రంగంలో ఒకరికంటే ఒకరు మించివుండాలని పోటీలుపెడుతున్నారు. కాని ఉధయల ప్రేమ దృక్పథంలో తేడాఉంది. ప్రేమాన్మాదంలో తన్ను మైమరచి తిరుగుతున్నాడు కమలాచరణ్. తిభిన్నంగా కర్తవ్య పునాదు

లపై ప్రేమ-భవనం నిర్మించుకుపోతోంది విరజన్ వాస్తవంగా ఇది ఆనందమయ కర్తవ్యం.

ఇంకోమూడేళ్లు గడిచాయి. ఈ మూడు సంవత్సరాల కాలం ఆ దంపతుల సుఖమయ జీవితంలో సర్వోత్తమ శుభ సమయం. నాలుగో వత్సరం ఆపకలకు నాందికాలం సుఖ సంపదలకు కొరతలేని వాల్లెందరోవున్నారు ప్రపంచంలో. వీరిజీవితం నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా ఉండి కాని హత భాగ్యులకూ కొరతలే దీ జగత్తులో. వాళ్ల సుఖసౌఖ్యాలు పిడుగులా ఒక్కసారి తలుక్కువని మెరసి కాలగర్భంలో లీనమై పోతుంటాయి. అటువంటి వారిలో ప్రజరాణికూడ ఒకతై. శీతగాలి ప్రచండంగా వీస్తోంది. బావుల్లోనీ నీరుసైతం మంచు గడ్డలా పేరుకుపోయే చలివేస్తోంది అలాంటి సమయంలో కలరా వచ్చి తన ప్రతాపమంతా ప్రదర్శిస్తోంది వేలాది పాములు దానికి బలైపోతున్నారు. ఒకరోజున తీవ్రంగా జ్వరంవచ్చింది. గజ్జల్లో బిళ్ళకట్టితే చాలు; తర్వాత రోగి వెళ్ళిపోతాడు. బిళ్ళ కట్టడమంటే మృత్యుసంక్షేప మన్నమాటే. తర్వాత ఎంతమంది వైద్యులొచ్చినా, డాక్టర్లొచ్చినా చేయగల్గిందేమీ వుండడంలా. ఎన్నిగృహాల దీపాలు ఆరిపోయామో అంతలేదు. ఎందరో బాలబాలికలు అనాథులై పోయారు. వేలాది నారీమణులు వితంతువులయ్యారు, ఎవ్వరి కెటు సందుదొరికితే అటు పారిపోతున్నారు. ఎవ్వరికివారే యమునాతీరే లాగు-ది, ఒక్కడికి సహాయ పడేవాడు కానీ, కాస్త ఓపికతో ధైర్యం చెప్పేవాడు కానీ వెదకినా కానరావడంలేదు, ఎక్కడచూచిన -

సందుల్లో, గొండుల్లో, వీధుల్లో - శవాలు గుట్టలుగుట్టలుగా పడి నాసికాపుటాలను బద్దలుకొట్టేస్తున్నాయి. పట్నంలో కొట్లన్నీ మూతపడ్డాయి. ఇళ్ళకు తాళాలు బిగించారు ఎటుజూచినా బజార్లలో ధూళిమాత్రం ఎగురుతోంది. ఎప్పుడన్నా ఏ మహానుభావుడన్నా ఏదో అత్యంత అనసర మూడి ఇంట్లోంచి బైటకు పాదంపెడితే అంగలార్చుకుంటూ నడుస్తాడు. యమదూతలు వెన్నంటి తరుముకొస్తున్నట్టుగా. బస్తీ అంతా దిబ్బెసుకుపోయి జిల్లేలు మొలిచాయి. కాపరం ఎత్తివేయకుండా అక్కడే వున్న వారిం కెవ్వరన్నా వున్నారా అంటే ఇద్దరే ఇద్దరున్నారు. ఒకటి స్మశానం, రెండు గోరీల దొడ్డి. దొంగలకూ, పండుగగాడండి, మిట్టమధ్యాహ్నం తాళాలు పగలగొట్టుతున్నారు. సూర్యభగవానుని కళ్ళెకుట కన్నాలు పడేవి. ఆ దారుణగాధ వర్ణించ బ్రహ్మకైనా శక్యంకాదేమో.

శ్యామాచరణ్ మంచి ధైర్యంగల మనిషి. తన ఇంటి చుట్టూ వున్న పేటలన్నీ లేచిపోయాయి. ఆయన అప్పుడూ ఇల్లు వదలిపెట్టి పోలేడు. కాసి గుర్రం రౌతుచచ్చిపోవడంతో ఇంట్లో గందరగోళం ప్రారంభమయ్యాయి. పల్లెటూరికి తరలి పోవాలని సన్నాహాలు ప్రారంభమయ్యాయి. ఆ జిల్లాలోనే కొన్ని జమీందారీ గ్రామాల కొన్నాడు ముంషీజీ. పెన్నను కాలంలో అక్కడకు వెళ్ళి కాపరం పెట్టాలని సంకల్పం. 'మర్చుగ్రామ్' అనేవూళ్లో మంచి ఇల్లొకటి కట్టించాడుకూడ కాశీవసలి ఆగ్రావెళ్ళి చావడం ఇష్టంలేదు. విరజనుకీ ప్రయాణ వార్త తెలిసినప్పుడు పరమానంద భరితురాలయింది. గ్రామ్య

జీవిత సుందరదృశ్యాలు కళ్ళపైకుట తిరగ సాగాయి. పచ్చ పచ్చగా చీగిర్చిన చెట్లూ; సస్యశ్యామల మైన పొలాల్లా; దుప్పల దుముకుల్లా; పక్షుల కలవరల్లా ప్రత్యక్షంగా కన్నడసాగాయి. ఈ మనోహర దృశ్యాలశోభ చూడ్డానికి మనస్సు తహతహలాడిపోతోంది కమలాచరణుడూ అస్త్ర శస్త్రాలన్నీ సరిచేసుకుంటున్నాడు కాని హఠాత్తుగా తండ్రిగారి పిలుపొచ్చింది. ప్రయాగ వెళ్ళటానికి సిద్ధం కమ్మని చావు కబురు చల్లగా చెప్పాడు. అక్కడ ప్రతాప్ వుండనేవున్నాడు. చేదోడు వాదోడుగా వుంటాడు. పల్లెటూళ్లోఉండి జీవితం వృధాచేసుకుంటే లాభంలేదు." అని బోధింపబడింది. ఈనాల్గు వాక్యాలూ విన్నేటప్పటికీ కమలాచరణుని గుండెలు గుభేలు మన్నాయి. అనజ్జీవాలు క్రుంగిపోయాయి. నే వెళ్ళనని స్పష్టంగా చెప్పాడు. ఏమేమో చాలాసేపు చెప్పాడు తండ్రి. కాని ససేమన్నాడు కొడుకు. చివరకు "నీకు ఇంతకూ చదువు కునే గీతలేదురా తెలిసివుండి దెబ్బలాడడం నాదేశుద్ధతప్పు" అని వూరుకున్నాడు.

ఈ మాటలు వ్రజరాణి చెవినిపడ్డాయి. భరించరాని దుఃఖంకల్గింది. భర్తగారికీ చదువుసంధ్యలకూ ఆరుంపాతిక అని తెలుసు. ఈ అయిష్టత అప్పుడప్పుడు కష్టంగా ఉండకపోగా పైపెచ్చు ఇవ్వాలి బడికెళ్ళకుండా ఇక్కడే వుంటే బాగుండునుగదా అనీ అని పించేది. అతని ప్రేమలొలికే పలుకులు కణ్ణెండ్రియానికి సోకితే ఎంతో హాయిగా వుండేది. కాని ప్రయాగ వెళ్ళ నిరాకరించాడనీ, తండ్రిగారెంత చెప్పినా వినలేదన్న సంగతి తెలిసికప్పుడు విపరీతంగా బాధపడింది. కారణం

తానన్నా కొన్నాళ్లు ఓపికపట్టి ఒంటరిగా వుండగలను, కాని కన్నతండ్రిమాట పుత్రుడు జవదాటడం సహించలేడు. “మీ తమ్ముణ్ణి పిలుచుకురా” అని మాధవిని పంపింది కాని కూర్చున్నచోటునుంచి కదలకూడదని ఒట్టు పెట్టుకున్నట్టుగా కూర్చున్నాడు. “లోపలికెళ్ళితే తప్పక ప్రయాగ వెళ్ళమని చెబుతుంది. నాదూర్దశేమిటో ఆవిడకేం ఎరుక. కబుర్లుమాత్రం కమ్మగా చెబుతుంది. కాని ప్రేమ-పరీక్షాసమయం ఆసన్నమైనపుడు మాత్రం కర్తవ్యం, నీతి, ధర్మం అనేవాటి మాటున మాఖం దాచుకుంటుంది. వాస్తవమేమంటే స్త్రీలలో ప్రేమ వాసన కూడ ఉండదు.”

మాధవి వెళ్లి చాలాసేపయింది. కాని కమలాచరణ్ గదిలోంచి కదల్లా. అప్పుడు తానే స్వయంగా వెళ్ళి “ఇవ్వాలి ఇ-ట్లో కడుగుపెట్టకూడదని ఒట్టు పెట్టుకోలేదుగదా? ఎదురు చూస్తూచూస్తూ కళ్ళకూడ వాచిపోయాయి” అంది.

కమలా:-లోపలికి రావడానికి భయంగాఉంది.

విరజన్:-అలాగైతే లేవండి, నే వెంటవస్తా. ఇప్పుడన్నా భయంపోయిందా?

కమలా:-ప్రయాగ వెళ్ళమని అజ్ఞాపించబడ్డాను.

విరజన్:-నేనూ వెంటవస్తున్నాగా.

ఇలాఅని అతనికేసి కన్నెత్తిచూచింది, భర్తగారు ఓడి పోయాడు. ఈ మోహినీ నేతాల అశ్రుబిందువులు చూస్తే ఎవ్వడి హృదయం కరగదు? ఆమెను కౌగిలించుకుని “నీవే జయిస్తావని నాకు ముందే తెలుసు. అందుకే లోపలికి రానన్నా” అన్నాడు. తెల్లవార్లు ప్రేమ - వియోగ కబు

గతో గడిపేశారు నేత్రాలు పరిస్పరం పడేపడే కలుసుకుంటున్నాయి మళ్ళీ కలుసుకో బోతున్నట్టుగా ఇదే కడసారి కలియక అని ఎవ్వడు కలగన్నాడు? కమలాచరణనిదర్శించే సౌభాగ్యం తిరిగి వ్రజరాణికి ఎండమావులే అయ్యాయి.

17

కమలాచరణ్ పేర విరజన్ జొబులు

మధుగ్రామ్.

1

ప్రియతమా,

ప్రేమ పత్రం అందింది. శిరసావహించి నేత్రాల కద్దు కొన్నాను. ఇలాంటి ఉత్తరాలు వ్రాయకండి. ఇటువంటివి చూస్తే హృదయం విదీర్ణమై పోతోంటుంది. నేను వ్రాస్తే మాత్రం నవ్వుమేమీలేదు. ఇక్కడేమీ తోచుబడిగాక మన స్నేహం వ్యాకులపడుతోంది. ఏమేంవిన్నా. ఏంచూస్తున్నా? మాసిపోయిన. పడిపోయిన పూరికొంపలు, మట్టిగోడలు, ఇళ్ళముందే చెత్త - చెదారం, పెద్దపెద్ద పెంటపోగు గుట్టలు బురదపూసుకున్న బర్రెలు, గాలికి పడిపోయే బక్కచిక్కిన ఆవులు మొదలైనవి చూస్తుంటే తక్షణం ప్రయాణమై ఎక్కడికన్నా వెళ్లిపోవా లనిపిస్తుంటుంది. ఇక మనుష్యుల సంగతి. వాళ్ళ పరిస్థితి ఇంతకంటే అధ్వాన్నంగా, శోకమయంగా ఉంది. వాళ్ళకంటే అస్థిపంజరాలే మెరుగేమో. ఆపదలకుమూర్తులు దారిద్ర్యానికి ప్రతిరూపాలు. ఎవ్వడి ఒంటిమీదచూచినా

చినిగిపోయిన గుడ్డలే కానవస్తాయి. ఎంత దౌర్భాగ్యులు. రాత్రింబవళ్లు చెమటోడ్చి పనిచేస్తారు. కాని ఒక్కవాడూ పొట్టనిండ అన్నందొరకడు. మన ఇంటివెనక ఒక గొయ్యి ఉంది. ఒకరోజున మాధవీ ఆడుకుంటోంది. కాస్త కాలుజారింది వెంటనే గోతిలోవెళ్లి కూర్చుంది. అందులో స్నానం చేయటానికి నిత్యం దెయ్యాలు వస్తూవుంటాయని ఇక్కడకిందంతి. అకారణంగానే దారినపోయేవాళ్ళను కదలిస్తోంటాయట. అదేవిధంగా ఇంటిముందు పెద్ద రావిచెట్టుకటి ఉంది అది భూతాలకు అవాసస్థానమట. రావిచెట్టుమీది భూతాలకూ గోతిలోని దెయ్యాలకూ దగ్గర సంబంధంకలదట గొయ్యంటే అంతగా భయంలేదుగాని, రావిచెట్టు అంటేమాత్రం పూరం తాగజగజ లాడిపోతుంటుంది. ప్రొద్దుగూకితేచాలు. ఆదారిన నడచే నాథుడే వుండడు. ఇక పిల్లలూ, స్త్రీల విషయం చెప్పనే అవసరంలేదు. అటుకేసి అసలు కన్నే ఎత్తిచూడరు. నిజం, అప్పుడప్పుడు ఒకరిద్దరు మగవాళ్లుమాత్రం వెళ్తుంటారు. కానివాళ్ళుప్రాణాలు గుప్పిట్లోపెట్టుకునే. ఈరెండూ ఆనికృష్ట జీవులకు కేంద్రస్థానాలు. ఇవిగాక వందలకొలది దెయ్యాలూ, భూతాలూ వుండే ప్రదేశాలు ఇంకెన్నో వున్నాయట. ఊరందరికీ కనపడుతుంటాయి. వీటి స్వభావం ప్రజలకు బాగా అర్థమయింది. అందులో ఒకభూతమట, నెత్తినఎక్కితే మళ్లి నెలలపక్కంతం దిగనేదిగదట. ఇంకొకటట, అది పాపం తగ్గ పూజలుచేస్తే రెండు మూడు రోజుల్లోనే శెలవువుచ్చుకుంటుందట. ఇవన్నీ ప్రత్యక్షంగాచూచిన విషయాలన్నట్టుగా కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఉంటారు గ్రామస్థులు. అన్నం పెట్టమని,

నీళ్ళు ఇవ్వమనీకూడ వస్తూవుంటాయని వినికిడి. కొంగ ఈ కెల వంటి తెల్లటి చీరెలు కట్టుకు టాయట. ముక్కుతో మాట్లాడు తాయట కొద్దికొద్దిగా. నిజం, ఆ జాతిలో సగల ఆచారం మాత్రంచాలా తక్కువట. చక్క-గాశృంగారించు కుని, రంగురంగుల చీరెలు కట్టుకుని ఒంటరిగా పోయే స్త్రీల మీదనే ముఖ్యంగా దండయాత్ర చేస్తుంటాయట. పుష్ప సువాసనలంటే ఎంతో ఇష్టమట. అంచేత ఏ ఆడదీ, ఏ బాల బాలికా రాత్రిపూట పక్కలో పువ్వులు పెట్టుకు పడుకోవ డనుంటే గగనకుసుమ మన్నమాట.

భూత - ప్రేతాల గౌరవమర్యాదలను గురించి కూడ చక్కటి అంచనాలు వేశారు. ఒక సన్యాసి భూతండంది. అతను నల్లటి కంబళి కప్పుకుంటాడు. పాముకోళ్లు వేసుకుంటాడు. సరిగ్గా రాత్రి పన్నెండు గంటలప్పుడు బయలుదేర్తాడు. ఊరు చుట్టూ తిరిగొస్తుంటాడు. దారి తప్పిన వాళ్ళకు దారి చూపు తుంటాడు. ఏడాదికొక నాడు పూజలు చేస్తారు. ఇప్పుడు అతని గణన భూతాలలోగాదు, దేవతల్లో. ఎటువంటి ఆపదై నా సరే గ్రామ పొలిమేరలోకి అడుగు పెట్టనివ్వడు. దీనికి పూర్తిగా విరుద్ధంగా చాకలిమడేలు భూతమొకటిండంది. అదంటే వూరం దరికీ అల్పాచమానం అవుతుంటుంది. ఒక చెట్టుమీద నివాసం. దీపాలు వెలిగించిన తర్వాత ఆ చెట్టుప్రక్కగా గనక ఎన్వ డన్నా నడచాడాఅంటే వాడిక ప్రాణాలతో వచ్చేపనిలేదు. కాని విచిత్రమేమంటే, ఆ మడేలయ్యను సాగనంపాలంటే రెండుముంతలు కలుచాలు. అతని భక్తులు మంగళవారం పూట ఆ చెట్టుమొదట్లో గంజాయి-చరస్సూ పెట్టివస్తుంటారు.

ఒకలాలాగారు (కాయస్థవంశస్థుడు) భూతమైకూర్చున్నాడు. ఈ మహాశయుడు కరణమట. నానాబాధలు పెద్దంటే చివరకు ప్రాణం విసిగెత్తి రైతులు యనుధామమంపారట. అబ్బో! దీనిపట్ల జిగటపట్ల. పడ్డే ప్రాణంతీసి మరీ వదలుతుంది. ఇక్కడ ఏకరణమూ ఒక సంతృప్తంకంటే ఎక్కువ బ్రతకడు. గ్రామానికి అసతిదూరంలో వటవృక్ష మొకటిఉంది. దాని మీద సాహెబుగారు వుంటున్నారట. పాపం అతనుమాత్రం ఎవ్వరిజోలికీరాడు. ఒకసంగతి. గురువారంనాడు పూజలు చేయకపోతే మాత్రం పిల్లల్ని పట్టుకుని బాధిస్తుంటాడు.

ఏంమూర్ఖత! ఏం మిథ్యాభక్తి! గ్రామస్థుల హృదయాల్లో ఇలాంటిమూఢనమ్మకాలు గట్టిగా పాతుకుపోయాయి. పిల్లవాడికి కాస్త తలనొప్పి వస్తేచాలు. వెంటనే భూతాలకు మొక్కులు, ముడుపులూ ప్రారంభ మయ్యాయన్నమాట. పంటరాసిలో భూతానికివాటా, వివాహం - కార్యం ఇత్యాది శుభకార్యాల్లో వాటా. ఇంత ఏల భూతంలేనిచోటూ, అంటూలేదు. ఈ గ్రామంలో దేవుడూలేడు; దేవతలేదు. అంతటా భూతాలదే సామ్రాజ్యం. యమధర్మరాజుగారి కిక్కడ ఏమీపనిలేదు. భూతాలే యమదూతలపని చేస్తుంటాయి. ఈమూఢ విశ్వాసాలను పోగొట్టే విధమేమిటో గదా?

ఇట్లు, మీప్రియ

వి ర జ న్.

2

మర్షుగ్రామ్.

ప్రియా !

బహు దినానంతరం మీ ప్రేమ - లేఖ అందింది.

ఉత్తరాలు వ్రాయటానికి నిజంగా తీరిక లేదా ? ఈ జాబుమాత్రం ఏం వ్రాశారు, వ్రాశా ననిపించారు. ఇక్కడ ఇలాంటి అలవాటు లేదే. మరి అక్కడి కెళ్ళగానే మరోరకంగా మారిపోయామా ఏమిటి ? ఇక్కడనుంచి వెళ్ళి రెండు మాసాలపైన కావచ్చింది. ఈ మధ్యలో శైలవులు - చిన్నవో పెద్దవో అనేకం వచ్చాయి. కొని మీ దర్శనం లేదు. చేతులుజోడించి మరీ వ్రాస్తున్నా - హోలీ పండుగ శైలవులకు తప్పక దయ చేయండి. ఈసారిగనక తహతహలాడించారా. బ్రతికున్నంత కాలం దెప్పిళ్ళు తప్పవని గుర్తుంచుకోండి

ఇక్కడ వాసంచూస్తే మరో ప్రపంచంలో కొచ్చినట్లుగా అనుభవమవుతోంది. రాత్రి నిద్రపోతున్నా. అకస్మాత్తుగా “హీహీహీ, హూహూహూ” అని ఏదో కోలాహలం వినవచ్చింది. త్రుళ్ళి పడిలేచి కూర్చున్నా. విచారిస్తే పిల్లలుకొందరు ఇంటింటకీ తిరిగి పిడకలూ, పుల్లలూ ప్రోగ్ చేస్తోన్నారని తెలిసింది. హోలీ మాతకిదంతా ఆహారం ఈ తల తోకలేని ఉత్పాతం ప్రారంభమయిందా అంటే కట్టెపుల్లలన్నీ మాయమైపోయాయన్నమాటే. ఈ వానరమూకను వారించగల శక్తి - సామర్థ్యా లెవ్వరికీ లేవు. ఎవడో వెట్టివాడట. పాపం వాడి పాకకాస్తా వూడదీసుకు అంతులేకుండ ఎత్తుకుపోయారు. ఐదారు జతల ఎడ్లకు చక్కగా సరిపోయేపాక అది. ఎన్నాళ్ళ నుంచో దానిమీదకన్నేసి కూర్చున్నారు హోలీవాళ్లు. సందు దొరగ్గానే ఎత్తుకుపోయారు. ఎవ్వరో కుర్మీ కులస్థుడట. అతని పూరి గుడిసె తెల్ల వారేటప్పటికీ మాయమైపోయింది. ఇక పిడకలెన్ని అదృశ్యమై పోయాయో లెక్కించి చెప్పటం

దుష్కరం. పుల్లలన్నీ ఇళ్ళల్లో దాచుకుంటున్నారు గ్రామస్థులంతా. మీ నాన్నగారు పేళ్ల కోసమని ఒకచెట్టు కొన్నారు. అదీ ఇవ్వాలి హోలీమాత గర్భంలో కెళ్లి శరణుజొచ్చింది. రెండుమూడు ఇళ్ళల్లో తలుపుచెక్కలు సైతం వూడదీసుకుపోయారు. వాకీట్లో నిద్రపోతున్నాడు కరణం మహాశియుడు. ఎత్తిబోర్లగా పడేసి మంచం కాస్త ఎత్తుకు కాలికొద్దీ దూసుకున్నారు ఎటుచూచినా కట్టెపుల్లల లూటీగాడింది. హోలీమాత నోట్లో ఒకసారి పడిపోయిన వస్తువును తిరిగి తీసుకోవడం మహాపాపం. “ఇదిగో నా సంగతి తెలుసా; ఏం చేస్తానో చూడండి; పట్టా నెంబర్లన్నీ అబద్ధమని రాసేస్తా; శిస్తులసలు కట్టనేలేదని లెక్కలు చూపిస్తా” అని కరణం చిందులు తొక్కాడు. కాని ఎవ్వడికీ చీమ కుట్టలా. ఏది దొరికితే అది ఎత్తుకుపోవడం ఇక్కడసలు రివాజేనట. ఎవ్వడు ఎవ్వణి తోడురమ్మనమని పిలుస్తాడు? ఈ డొచ్చిన కొడుకు తండ్రులమాడకుండ తనవస్తువులే స్వయంగా ఎత్తించి పంపుతాడయ్యే అలాచేయక పోతే తనసొసైటీలో తలెత్తుకు తిరగడం కష్టమవుతుంది.

పోలాలుపండి కోతకు సిద్ధంగాఉన్నాయి. కాని కోయటానికింకా రెండువారాల ఆలస్యముంది. నా గదిగుమ్మంలో నిలబడి చూస్తే కొన్నిమైళ్ళ వరకూ ఆ రమణీయ దృశ్యం కనపడుతుంటుంది. గోధుమ యవ్వల పంటపోలాలగట్లప్రక్కన కేసరీ, అరుణరంగు పుష్పాల పంక్తి అత్యంత రమణీయంగా కనపడుతుంటుంది. నలుదిక్కులా తచ్చరలాడుతుంటాయి రామచిలుకలు.

ఇక్కడ మాధవి చాలామంది స్నేహితురాండ్రను సంపాదించింది మన ఇంటిప్రక్కన ఒక గొల్లవాడున్నాడు. పేరు రాధ. గత సంవత్సరం కలరావచ్చి తలిదండ్రులు కాలధర్మం చెందారు. తర్వాత కుటుంబభారమంతా ఇతని నెత్తి మీదనే పడింది. అతనిభార్య తులసీ. తరచు మన ఇంటి కొస్తూపోతూ వుంటుంది. అందచందాలు వర్ణించ సాధ్యం కాదు. మంచి గుణవతురాలుకూడ. ఎన్నిగంటలు మాట్లాడినా తనివితీరదు. ఆ అమ్మాయితో అక్కయ్య వరుస కల్పింది మాధవీ రేపు వాళ్ళ బొమ్మలపెళ్ళిళ్ళు. తులసీది పెళ్ళి కూతురు. మాధవిది పెళ్ళికొడుగు. కటిక దరిద్రురాలు. ఐనా ముఖారవిందంలో విచారమనేదెక్కడా కంచుకాగడా పెట్టి వెదకినా కానరాదు. పిడకలు అమ్మి రెండురూపాయలు కూడ బెట్టిందట ఒక రూపాయేమో కట్నంక్రిందా, రెండో దేమో పెళ్ళిపెద్దలకు సత్కారాల క్రిందా ఖర్చు చేస్తుందట. బొమ్మల అలంకారాభూషణాల భారమంతా రాధ నెత్తిన వేసింది. ఆహా! ఎంత సరళ, సంతోషమయ జీవితం.

చాలు. ఇక శైలవు. నిరర్థకమాటల్లో మీ అమూల్య సమయం వృథావుచ్చా. తుమించండి. మీకు జాబురాయ టానికి కూర్చుంటే కలం ఆడినా ఆగదు. వ్రాయవలసిన విషయాలు ఇంకా చాలా వున్నాయి ప్రతాపచంద్రునికి నా సమస్కారిములు తెలియచేయండి.

ఇట్లు మీప్రియ, వి ర జ న్.

ప్రియా ।

3

మీ ప్రేమ జాబుచేరింది. హృదయానికి హత్తుకు

న్నాను. బలే! దొంగిలించడమూ పైగా డబాయిండమూనా! స్వయంగా రాకుండా కూర్చున్నాను. పైగా ఆ నేరమంతా నా నెత్తిన ధద్దుతున్నారా? మీ దగ్గవార్థం నా మనస్సెంత తహతహ లాడిపోతోందో మీ కే తెలుసు? అది నా మనస్సుకే ఎరుక. ఈ తహతహ క్రమంగా వ్యాకులత రూపం ధరిస్తోంది. అప్పుడప్పుడు స్పృహ తప్పిపోతుంటోంది. ఈ దశ ప్రారంభమై ఎన్నాళ్లో కాలేదు. అక్కడకు వెళ్ళినతిర్వాత నన్నీ విధంగా డ్రిల్లు చేయిస్తారని ఇక్కడనుంచి బయలుదేరేటప్పుడు తెలియదు. సరే మంచిది. మీరే సత్యహరిశ్చంద్రులూ, నేనే అబద్ధాలకోరినీ అని అనుకోండి. నా జాబులు రెండూ మీకు నచ్చినందుకు నా కెంతో సంతోషం కల్గింది. కాని ప్రతాపునికి చూపించటం అనవసరమనుకుంటా ఆ రెండూ ఏదో అజాగ్రత్తగా వ్రాసినటువంటివి. తప్పు లనేకం ఉండొచ్చు. వాటిని విలువగా ప్రతాప్ చూచివుంటాడని నాకు నమ్మకంలేదు. నిజంగా అమూల్యమైనవని భావించుతున్న పక్షంలో వాటి నాధారంగా తీసుకుని గ్రామజీవితం పై వ్యాసమొకటి వ్రాయగల్గితే నన్ను పరమ సాభాగ్యురాలునిగా భావించుకుంటా.

నిన్న ఇక్కడ అమ్మవారిపూజ జరిగింది. నాగళ్ళు, తిరగళ్ళు, పొయ్యిలూ అన్నీ బందు. అమ్మవారి ఆజ్ఞ అదే. మరి ఆవిడ ఆజ్ఞ నుల్లంఘించగల దమ్ము తెవ్వడికున్నాయి? హుక్కా త్రాగటం ఆపుచేయబడింది. సంవత్సరం మొత్తం మీద శెలవుదినంగా పరిగణింపబడే రోజు ఇదొక్కటే. హోలీ - దీపావళి మొదలైన పండుగ రోజుల్లోనూ నిత్య

కార్యకలాపాలన్నీ జరుగుతూనే ఉంటాయి. పూజా సమయంలో మేకపోతును బలిఇచ్చారు. యజ్ఞం జరిగింది. అందరికీ సత్తూ (శనగలూ యవ్వలూ వేయించి చేసిన పిండి) పెట్టారు. ఇక ఆ పూర్ణోక్త ప్లేగు అడుగుపెట్టదని ఆబాలగోపాలానికి గట్టి నమ్మకం. ఈ వినోదమంతా చూచి చూచి సీగ్గపోయా. షుమారు రాత్రి పన్నెండు గంటలవేళ దీటీలు వెలిగించారు. కేకలు బొబ్బలు పెట్టుకుంటూ వందల మంది బయలుదేరారు గ్రామంచుట్టూ ప్రదక్షిణం చేశారు. ఈ సరిహద్దు దాటి అమ్మవారు రాలేదని దీని తాత్పర్యం. ప్రదక్షిణానంతరం కొందరు ప్రక్కపూరి పాలిమేరలో కెళ్ళారు. కొద్దిగా పువ్వులూ, అక్షతలు, తమలపాకులు, లవంగాలూ మొదలైనవి అక్కడ పెట్టారు. అంటే తమ గ్రామ విపదలన్నీ ఆ గ్రామం నెత్తినపెట్టి వచ్చారన్నమాట. తనుపని పూర్తిచేసుకుని వాళ్ళంతా అక్కడనుంచి బయలుదేరారు. ఇంతలో ఆ పూరు వాస్తవ్యులకు ఈ రహస్యం తెలిసింది. పసికరలూ, బాణాకరలూ చేబూని వందల మంది రిప్పుమంటూ వచ్చిపడ్డారు. ఉధయపక్షాలూ తారసిల్లాయి. రక్తం కళ్ళమాచుకున్నారు. ప్రస్తుతంలో పూర్ణోచాలామంది గాయాలతో మూల్గుతున్నారు.

నిన్న మిగిలిన రివాజులు ఇవ్వాలి ఉదయం పూర్తి చేశారు. ఆ రివాజును ఇక్కడ “పెనం వేయటం” (కథాయీ దేనా) అంటారు. నా గదికెదురుగానే గాడిపోయి ఒకటి త్రవ్వారు. పాలతోనిండిన ఇనపగుండె గొకటి పోయ్యమీద పెట్టారు. కాశీఅనే పేరుగల “భిర్” కులస్తుడొకడున్నాడు.

ఒంటినిండా విభూతిరాసుకుని వచ్చాడు. పోయ్యిముందు పట్టా
 లమీద ఆసీనులయ్యారు గ్రామస్థులంతా. శంఖారావం
 చేశాడు. గుండెగచుట్టూ పువ్వులూ, పూదండలూ వెద
 చల్లాడు. గుండెగలో పాలపొంగు వచ్చింది. గభాలున లేచి
 నిలబడ్డాడు కాశీ. “జయ్ కాశీ” అంటూ చలచలమని కాగే
 గుండెగలోకి ఒకదూకుదూకాడు. ప్రాణాలతోమాత్రం రాడని
 అభిప్రాయపడ్డా. కాని ఆశ్చర్యం! ఐదునిమిషాల అనంతరం కాశీ
 మళ్ళీ ఒక్కవేగురెగిరాడు. చూస్తే బైట నేలమీదవున్నాడు.
 రవ్వంతకూడ ప్రమాదం కల్గింది. జనులు దండలువేసారు.
 చేతులుజోడించి “మహాప్రభూ! ఈ సంవత్సరం పాడిపంటలెలా
 వుంటాయి? వర్షాల పరిస్థితేమిటి? జబ్బులు గొడవేమిటి?
 ఊరంతా సలక్షణంగా వుంటుందా? బెల్లంధర ఎలావుంటుంది?
 ఇత్యాది ప్రశ్నలవర్షం కురిపించారు. ఈప్రశ్నలన్నిటికీ స్పష్టం
 గానూ, కాని కొంచెంమార్మికంగానూ, సమాధానంచెప్పాడు.
 ఆతర్వాత సభ ముగిసింది. ఈ రకంగా ప్రతిసంవత్సరమూ
 జరుగుతోంటుందని చెప్పగా విన్నా. అతని భవిష్యవాణీ
 అంతా అక్షరాలా జరుగుతుంటుంది. ఎప్పుడన్నా ఒకటి అరా
 అబద్ధమైతే దాన్నెంతో చాకచక్యంతో సమర్థించి చెప్పతాడు.
 అతని గొప్ప దివ్యదృష్టిగల మనిషి. ఊళ్లో ఎక్కడన్నా
 దొంగతనం జరిగితే దాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలన్నీ చెప్పేస్తాడు.
 తక్కువ కులస్థుడైనా గ్రామంలో మంచి గౌరవముంది. ఈ
 భక్తి - పూజలకు పురస్కారరూపేణ కల్లూ - సారాయీ
 మినహా ఇంకేమీ ముట్టుకోడు. వస్తువులు దొంగిలించినవాడి
 పేరు చెప్పించుకోండి; ఒకబుడ్డి ఎర్రనీళ్లు సమర్పించండి.

కోర్టులో మీదావావుంది. దానిలో విజయంకోసం కాశీ అనుష్ఠానం చేస్తున్నాడు. ఇంకేమీ అవసరంలా. ఒక గ్లాసు సురా విలువడబ్బులు మీవి కాదనుకోండి

హోలీ సమీపించింది. ఒకవారం రోజులుంది. నా హృదయకమలం ఇప్పుడెలా వికసిస్తోన్నదో? మనస్సులో సుఖప్రద చక్కలిగింత పెట్టినట్లుగా ఉంది నయనాలు భవదీయ దర్శనార్థం ఆతురపడిపోతున్నాయి. ఈవారం కాస్త కష్టంగా గడుస్తుంది. సరే తర్వాతే నా ప్రియుని తలివితీర చూచుకునే సౌభాగ్యం కలుతుందిగా.

ఇట్లు
విరజన్.

4

మధుగ్రామ్.

ప్రియా,

మీరు పాపాణహృదయులు; మొండిశిఖిందులు; వాత్సల్యశూన్యులు; నిర్దయులు, నిష్కరుణులు; అసత్యసంధులు. మీకింకా ఏమేంటిట్లు నడ్డిచమంటారు? ఏమేం శాపనార్థాలు పెట్టమంటారు? ఇప్పుడుగనక ఎదుట ఉన్నట్లయితే అప్పుడు చెప్పేదాన్ని. మీ ఈవజ్రహృదయతత్వమేమిటో అంతు కనుక్కొని ఉండేదాన్ని. మీరు పచ్చిమోసగాండ్రు అని నొక్కినొక్కి మళ్ళీ అంటున్నా. ఏంచేస్తారోచేయండి. అంతగా రావడానికి ఇష్టంలేకపోతే అక్కడే శిలేసుకు పోని ఉండండి. కాదు, నా ప్రాణం తీయాలని కోర్కెగావుంటే తప్పక కోర్కె తీర్చుకోండి. ఏడ్చించాలని అభిలాషగావుంటే ఏడ్చించండి. ఇంత

దేనికి? మీ కేది ఇష్టంగావుంటే అదల్లా చేయండి. కాని ఒక విషయం, మరి నే నెందుకు ఏడ్వాలి? ఎందుకు మొత్తం కోవాలి? ఆ ఏడ్పు పాడుగాను. రావాలంటే రెండు గంటలన్నా సరిగ్గా పట్టడే. నెల్లి ఒక్కసారి చూచి వస్తే బాగుంటుంది గదా అన్న మాటే వేదాయే. మరి అలాంటప్పుడు ఏడ్వాలనీ, ఏడ్చి ఏడ్చి ప్రాణాలు తీసుకోవాలనీ నాకే పట్టింది?

ఉత్తరం ముక్కలు ముక్కలుగా చించి దూరంగా పారేయాలనీ, మళ్ళీ మీతో అసలు మాట్లాడనే మాట్లాడ గూడ దన్నంత కోపం వస్తోంది ఎన్నో ఆశలు పెట్టుకు కూర్చున్నా. అన్ని గంగలో కల్పారు. “హోలీ! హోలీ!” అన్న ముక్క ఎవ్వడి నోటినుంచైతే వస్తే చాలు, నా హృదయంలో చక్కిలిగిరితే పెట్టినట్లుగా అనుభవమయ్యేది. కాని విచారం! ఆ హోలీ ఏమో గడచిపోయింది. మరి నా నిరాశమాత్రం ఇంకా అలాగే వుండిపోయింది. మొదట్లో ‘హోలీ’ అన్న పదం చెవుల్లో కొస్తే చాలు. ఎంతో పరమానందంగా ఉండేది కాని ఇప్పుడు విచారంగా వుంటోంది. ఎవ్వడి అదృష్టవాడిది గ్రామంలో కూటకీ - గుడ్డకూ గడ వని వాళ్లు కూడ ఎండలో గోచి గుడ్డలతోనే చక్కగా పండగ చేసుకున్నాడు. రంగులు పోసుకున్నారు. ఎంతో ఆనందంగా హోలీ ఆటలు ఆడుకున్నారు. ఇక నాబోటి అభాగ్యురాలు వుంది. తెల్లటి చీరకట్టి మంచంపట్టెలు కరచుకుని పడుకుంది. ఆ చీరెమీద ఒక్క ఎర్రటిరంగు బొట్టన్నా పడితే ఒట్టు. ఆ రంగులూ, ఆ గులాములూ ఎలా వుంటుందో ముట్టుకోనన్నా ముట్టుకోలేదని ఒట్టు పెట్టుకు చెబుతున్నా. అత్తరు కలిపిన

రంగుపొడీ, పన్నీరుచల్లిన గులామూ, నేర్పుగాకట్టిన
తాంబూలాలూ అన్నీ మీ రాతిగుండెకు పడి ఏడుస్తు
న్నాయి. మాధవీ వచ్చి ప్రాణం తీయగాతీయగా ఒకచిన్న
ఎర్రటి బొట్టుమాత్రం ముఖాన మండపెట్టించుకున్నా. సరే,
ఈ నేరారోపణలన్నీ నేటితో సరి. మళ్ళీ ఇలాంటి నేరారో
పణ మేదన్నా నోట్లోంచి వచ్చిందా, ఈసారి నాలుక తెగ్గోసి
మరీ మాట్లాడుతా.

మొన్న సాయంత్రంనుంచే వూల్లో సందడి ప్రారంభ
మయింది యువకులు కొందరు పోగయ్యారు, డప్పుకట్టి
తీసుకున్నారు. అశ్లీల గీతాలు పాడుకుంటూ గడవగడపకూ
తిరగసాగారు. ఈ రోజున ఈ వూల్లో ఇన్ని పాడుకూతలు
వినవలసి వస్తుందని ఎరుగను సిగ్గుతో తలకాయ వంచుకునే
ఆ కూతలు నదురూ బెడరూ లేకుండ నోట్లోంచి జలజల
రాలుతున్నాయి చెట్టునుంచి పండ్లు రాలినట్టుగా. లజ్జా సం
కోచం అనేవి మచ్చుకూడ లేవు. తండ్రి కొడుకు ఎదుట,
కొడుకు తండ్రి ఎదుట బాహటంగా అశ్లీలపదాలు వాగు
తాడు. 'ఇవ్వాలి హోలీ; ఇవ్వాలి హోలీ' అని బిగ్గరగా అం
టాడు కోడలితోమామ. కోడలేమో విని తలవంచుకుని ముసి
ముసిగా నవ్వుకుంటుంది. ఊరందన్నీ తలదన్నిన మహాపురుషు
డొకాయన వెలిసాడు. ఆయన కరణం. చిత్తుగా డోన్
వేసాడు. మాసిపోయిన టోపీ ఒకటి పెట్టుకున్నాడు. ఈ
యువకుల జట్టులోకొచ్చి చేరాడు. సొంతకోడల్లా, కూతుల్లా
కూడ అతని బూతుకూతల ప్రచండవాయువునుండి తప్పించు
కోలేకపోయారు. తిట్లు తినండి. నవ్వులు ఒలికించండి. లేక

రవ్యంతన్నా నొసలు విరిచినట్లు కనపడిందా అంటే ఇదే వ్యత్యో “ముహూరమ్” ముస్లింలపండుగ రోజున పుట్టినట్లున్న దేరా అని గభాలున అనెశారన్నమాటే. బలే ఆచారం లెండి!

రాతి షుమారు మూడుగంటలు కావచ్చింది. ఈ గుంపు ‘హోలీమాత’ వద్దకు చేరుకుంది. పిల్లలంతా అగ్ని-క్రేడల్లో నిమగ్నులై ఉన్నారు. కొందరు స్త్రీలతో కలిసి నేనూ వెళ్ళా ఒక ప్రక్కన కూర్చుని స్త్రీలు హోలీగీతాలు పాడు న్నారు. ఎట్టకేలకు హోలీకా దహనసమయం ఆసన్న మయింది. నిప్పంటించారు. గప్పుమని మంటలులేచాయి. ఆ కాశమండలమంతా సువర్ణవర్ణంగా మారిపోయింది. ఆ వెలుగులో దూరదూరపు చెట్లసైతం స్పష్టంగా కనపడసాగాయి. తర్వాత ఆ అగ్నిగుండం చుట్టూమూగి “హోలీమాతికు జై” అని మిన్నుముట్టేటట్లు అరుస్తూ చిందులు త్రొక్కసాగారు. అందరి చేతుల్లోనూ గోధుమ-యవ్వలకంకులు ఉన్నాయి. అవన్నీ ఈ అగ్ని-దేవునికి సమర్పించారు.

ఇప్పుడు అగ్నిజ్వాలలు మరింత ప్రజ్వరిల్లాయి. కొంచెం ఎడంగా నిల్చొని ‘కబీర్’ గీతం పాడసాగారు. ఒక అరగంట వరకు ఈ కార్యక్రమం కొనసాగింది కొయ్యదుంగల కణుపులు చిట్టి ‘టపాకాయలు మాదిరిగా ప్రేలుతున్నాయి. ఈ ప్రేలుడు ధ్వనులు విని పశువులు కట్టుకొయ్యలు పూడ బెరుక్కొని పోవటానికి గుంజకొంటూ బిగ్గరగా అరుస్తున్నాయి - “ఈ సంవత్సరం ‘హోలీ’ - మంటలు పైకి వంక్రగా పోతున్నాయి. శుభలక్షణం కాదు; మంటలు తిన్నగా

వెళ్లితే ఏడాదంతా సుఖంగా గడుస్తుందని గుర్తు. లేక పోతే కష్టపరంపరల కంతువుండదని అర్థం." అని అంది విచారంగా తులసీ. కాస్తేపటికి మంటలు తగ్గుముఖం పట్టాయి. వేషి తగ్గి సాగింది. అప్పుడు హోలీకాగుండం సమీపించి జాగ్రత్తగా పరిశీలించుతున్నారు కొందరు ఏరోపోయిన వస్తువును వెదకు తున్నట్లుగా ఇంటలో "వసంతం రోజున హోలీకాగ్నికి శ్రీ గణేశ్ చేయబడుతుంది ఆరోజున ఒక ఆముదం మొక్క నాటుతారు. దాన్ని పుల్లలు-పిడకలతో పైకల్లా కప్పుతారు. అదే ఇప్పుడు వెదకుతున్నారు. దాన్ని గనక ఒకే దెబ్బతో దూరంగా వెళ్లి పడేబట్టు ఎవ్వడన్నా కొట్టగలిగితే వాడు అంద రిలో గొప్ప వీరుడుగా పరిగణించబడ్డాడు." అని చెప్పింది తులసీ. మోళి అడుగులు వేసుకుంటూ అందరికంటెముందు కరణం వచ్చాడు. కాని పదిగజాల దూరాన్నండే తిరిగి పోయాడు. తర్వాతచేత్తోకర్రఒకటి పుచ్చుకుని ధైర్యసాహ సాలతో ముందుకొచ్చాడురాధ. నిప్పులోదూరి గట్టిగా ఒక దెబ్బకొట్టాడు. తటాలున వెళ్ళి అవతల వడింది ఆముదం మొక్క ఆ విరిగిపోయిన తుంపులుమీద విరుచుకు పడ్డారు జనంఅంతా. గుండంలోని బూడిద తీసుకుని ముఖాన బొట్టు పెట్టుకొన్నారు. ఆ రకంగా పెట్టుకోవడం శుభమని నమ్మకం.

హోలీకా గుండందగ్గర తంతు పూర్తిఅయింది. అప్పుడు ఈ మగగుంపు అంతా అమ్మవారి అరుగుముఖంగా బయలుదేరింది. ఈ మాటవల్ల అమ్మవారి శంఖుస్థావనం ఈ స్త్రాలో చేశారుకాబోలు అని అర్థం చేసుకోకండి. ఇవ్వాళ తిల్లు తినడమంటే ఆవిడకూ ఇష్టమే. చిన్నా-పెద్దా అంతా

ఒక్కొక్కమూడిగా నోటికొచ్చిన అల్లీలములన్నీ సర్దాగా అనేస్తారు. కొద్దిరోజుల క్రితం ఈ అమ్మవారి నే పాదాలకు మొక్కిమరీ పూజించారు. ఈ రోజుల్లో దేవుని తిట్టడమొక పెద్ద తప్పుగా భావించరు గ్రామస్థులు. ఇందులో అతిశయోక్తేమీ లేదు. ఇక కన్నతల్లుల్ని, తోబుట్టువుల్ని తిట్టడమనేది అంతి సామాన్యవిషయం.

తెల్లవారగానే వంటబ్రాహ్మణ్ణి పిలిపించారు లాలాగారు. “ఇవ్వాలి షుమారు రెండుశేర్లు “భంగు” తయారు చేయించండి. రెండు రకాలుగా వ్రాడాలి. ఒకటి కారం, రెండు తీపి, అని ఆజ్ఞాపించారు. వంటమనిషి వెంటనే వెళ్లి చాలామంది మనుష్యుల్ని పట్టుకొచ్చాడు. భంగు నూరడం ప్రారంభమయింది. తట్టనిండా మట్టిగ్లాసులు తెప్పించి వరుసగా పేర్పించబడ్డాయి. ఆ రెండురకాల భంగూ రెండు కడ వల్లో నిండాపోసి అక్కడ వుంచబడింది. తర్వాత సంగతి ఇక అడిగేరు? మూడు నాల్గు గంటలు ఇచ్చేవాళ్లు ఇస్తుంటే త్రాగేవాళ్ళు త్రాగుతున్నారు. కాస్త రుచిచూచిన వాడల్లా ప్రశంసలవగ్గం కురిపించేవాడు. గంగిరెద్దులా తలకాయలెగర వేస్తూ “పంతులూ! ఏందుచిగా చేశావయ్యా” అని వంటమనిషి నుద్దేశించి అనేవాళ్ళు. ఇక పంతులూ ఉబ్బిపోయి అలా పొగడినవాడికల్లా మళ్లీ ఒక గ్లాసుడుపోసి “ఇదిగో! ఇది కారంభంగు. ఇదీ కాస్త రుచిచూడు. ఏమిటలాచూస్తావు? శుభ్రంగా మరొకటి పుచ్చుకునేదానికి! హోలీరోజు రోజూ ఉస్తుందా, మరినేనూ రోజురోజూ భంగుచేసి యిస్తానా? అని అనేవాడు. దీనికి జవాబుగా తన కెవ్వరన్నా సంజీవిని

మూలిక ప్రసాదించారా అన్నట్లుగా అతనికేసి చూచేవాడు త్రాగేరైతు. తర్వాత ఒకటికి బదులు మూడు నాలుగు గ్లాసులు గటగట ఎగరగొట్టేసేవాడు కరణంగారి అల్లుడు ముందీ జగదంబా ప్రసాద్ గారు అత్తవారింటి కొచ్చిఉన్నారు. వీరు కోర్టులో గుమాస్తా. వీరికన్ని గ్లాసులిచ్చాడో వంటమనిషి అంతులేదు. త్రాగి పాపం ఒళ్ళు తెలియక చిండాలు, త్రొక్కుతూ తందనాలాడటం ప్రారంభించాడు. ఊరంతటికీ సరసాలాడటానికి మంచి మసాలా దొరికింది. ఒకరైతు లేచి గభాలున ముందుకొచ్చాడు. “ఇక్కడకొచ్చి కూర్చున్నావేంటే? చాల్లే ఇకపద ఇంటికెళ్ళి తొందరగా వంటచెయ్యి. ఇప్పుడే వస్తున్నా.” అన్నాడు చిరుమోముతో. కూర్చున్నవాళ్ళంతా ఒక్కసారి ఫక్కున నవ్వారు. తర్వాత నిషాలో మునిగి, భుజా న్నొక కర్రపెట్టుకుని ముందుకొచ్చాడు కాశీభర్. సభాసదు లందరికేసీ కృత్రిమ క్రోధంగా చూచి “ఓ పంతులయ్యా! మా కొత్తకోడలితో సరసాలాడటం నీకు తగనివని” అని గర్జిస్తూ అన్నాడు. ఇలా గర్జించి గభాలున వెళ్ళి ఆ అత్తింటి అల్లుణ్ణి కొగలించుకున్నాడు.

జగదంబా ప్రసాద్ పొట్టిమనిషి. అటుగుంజుకొన్నాడు ఇటు గుంజుకొన్నాడు. ఏ మేమిటో గొణుకొన్నాడు; సణుకొన్నాడు. కాని మొర ఆలకించే నాధుడేడి? ఒకడు ప్రియోక్తులాడితే ఇంకొకడు వెళ్ళి ఆలింగనం చేస్తుంటాడు. మధ్యాహ్నండాకా ఇదే తంతంటే నమ్మండి. ఇప్పటిదాకా కూర్చునే ఉంది తులసీ. దాన్ని ఉద్దేశించి “ఇవ్వాల మా ఇంటిదగ్గర నీస విడు. ఇద్దరమూ జతగా భోంచేద్దాం”

అన్నా. ఇలా అసీ అనడంతోనే రెండు పళ్ళేల్లో వడ్డించి శీను కొచ్చింది వంటమనిషి. ఇప్పుడూ కిటికీవేపుకే తిరిగి నిలబడి ఉంది తులసీ. ఆవిడ చెయ్యిపట్టుకునిలాగా. చూస్తే దాని ప్రియచక్షుద్వయం ముత్యాల కణాలు వెదజల్లుతోంది. వెంటనే కాగిట చేరుకుని “సఖ! అబద్ధం చెప్పితేనా బట్ట. ఎందుకేడుస్తున్నావో చెప్పు. నా దగ్గర దాపరికమేమిటి?” అని అడిగా. దానిమీదట మరింత ఏడ్వసాగింది. ఎంతగానో పట్టుపట్టిన మీదట నాకేసిచూస్తూ “అక్కా! ఇవ్వాలి చీకటి ముఖాన్నే ఆయన్ని పట్టుకెళ్ళారు. ఏం జరిగిందో, ఎలా గున్నారో తెలియదు.” అని వెక్కిరించి ఏడ్చింది. రాధతండ్రి ఎప్పుడో కొంతఅప్పుతెచ్చుకున్నాడట. ఇంతవరకూ అందులో ఒక్కదమ్మిడికూడ జమపెట్టలేదు. సబ్ జైలుకు పంపితే డబ్బు వసూలు కావచ్చునను కొన్నాడు రుణదాత. రాధ ఎన్నాళ్ల నుండో తప్పించుకుతిరుగుతున్నాడు. ఇవ్వాలి వాళ్లకుమంచి అవకాశం చిక్కింది తాముచేయదలచింది చేసి పారేశారు. అయ్యో! ఇంతకూ అంతా కల్పితే ఇరవైరూపాయలే. నాకే గనక ఈ సంగతి తెలిసివుంటే పండగ పూట ఇలాంటి వని జరగనిచ్చేదాన్ని కాదు. రహస్యంగా వంటమనిషిచేతికి ఆ సొమ్ము ఇచ్చి వెంటనే రాధను విడిపించుకు రమ్మని పంపించా.

ఆసమయంలో మన వాకేటిముందు పట్టాఒకటిపగచారు లాలాగారు మధ్యలో తివాచీమీద ఆసీనులైవున్నారు. రైతులు ఒక్కొక్కరే వచ్చి కూర్చుంటున్నారు. మోకాళ్ళపైకి పంచెలుకట్టారు. కొందరికీమాత్రమే చొక్కాలున్నాయి. తతిమ్మావాళ్ళంతా దిగంబరదేహులే. కొందరు టోపీలతో,

మరికొందరు బోసితలలతో ఉన్నారు. గులాంమాత్రం అక్కరి
 ఒంటిమీదా క నపడుతోంది. వాళ్ళ శ్యామల దేహచ్ఛాయపై
 ఎంతో శోభాయమానంగాఉంది. వచ్చిన ప్రతివ్యక్తీ ముందు
 లాలాగారి చరణసన్నిధిని కొద్దిగా గులాం ఉంచేవాడు. లాలా
 గారు తమ పళ్ళెంలోంచి కొద్దిగా గులాంతీసి అతని ముఖాన
 రాచేవారు. తర్వాత ఏదో ఒక పరిహాసం మాట వదలే
 వారు చిరుమోసుతో. దాంతో అతనికి ఏడుతరాలు తరించి
 పోయినట్లుగా ఉండేది. వినయ పూర్వకంగా నమస్కరించి నిరు
 పేదవానికి రత్న-రాశి లభించిన విధంగా సంతోషంతో వెళ్లి
 తన స్థానంలో కూర్చునేవాడు. ఈ మూర్ఖ రైతుల సరసన
 కూర్చుని లాలాగా రీవిధంగా సరసస్థలాపాలు ఆడ్తారని నేను
 కలలోకూడ అనుకోలా. ఈ మధ్యలో కాశీ 'భిర్' అరు
 దెంచాడు. చేతిలో ఒక చిన్న గిన్నెఉంది. దానినిండా
 గులాం ఉంది. అందరిమాదిరిగా లాలాగారి చరణ సన్నిధిని
 గులాం ఉంచలేదు. గుప్పెటనిండా గులాం తీసుకున్నాడు.
 ఎంతో దుస్సహసంతో ఆయన ముఖానికేసి గట్టిగారుద్దాడు.
 అది చూస్తే నాకు ఒళ్లు జలదరించింది. లాలాగారు కోపగించు
 కుంటారేమోనని భయంవేసింది. కాని అలాంటిదేమీ జరక్క
 పోగా పైగా ఎంతో ఆనందించాడు. ఆయనా బొట్టుపెట్టలా
 ఇంత తీసుకుని కాశీ ముఖమంతా పులిమి వదలిపెట్టాడు.
 'నిజంగా నువ్వు వీరుడవురా. మా అందరికీ నాయకుడుగా
 వుండతగిన వాడవోయ్." అన్న భావంతో మిత్రబృందమంతా
 అతనికేసి చూసింది. ఈ రకంగా ఒక్కొక్కడు చొప్పున
 రెండుమూడు వందలమంది వచ్చిచేరారు. అప్పుడు హఠా

త్తుగా “ఇవ్వాలేక్కడా రాధ జాడలేదే? ఎక్కడి కెళ్లా
 డేమిటి? ఇంటికెళ్లి కనుక్కురండి” అన్నారు లాలాగారు. తన
 యోగ్యత ప్రదర్శించటాని కిది మంచి అదననుకొన్నాడు జగ
 దంబా ప్రసాద్. వెంటనే అందుకుని- “హుజూర్! అతను
 ‘ఎ’ ఆస్తు, పదమూడో నెంబరు సెక్షను ప్రకారం అరెస్టు
 చేయబడ్డాడు. రామదీన్ పాండేగారు వారంటు జారీచేయిం
 చారు.” అని అన్నాడు. అదృష్టవశాత్తు రామదీన్ పాండే
 కూడ ఆ సమయానికక్కడే వున్నాడు. అసహ్యభావంతో
 అతనికేసి చూచి “ఏమయ్యా! పాండేగారూ! ఈ దరిద్రుణ్ణి
 జైలుకంపితే మీ ఇల్లు సిండిపోతుందా ఏమిటి? ఆమాత్రం
 మానవత్వ సజ్జనతలు లేకుండాపోయాయా? ఇవ్వాలి హొలి
 పండుగగదా. ఇలాంటిరోజున పెళ్లాం బిడ్డలదగ్గర వుండకుండా
 దూరం చేయటానికి నీ మనస్సెలా ఒప్పుకుందయ్యా! నిజం
 చెబుతున్నా, నేనే గనక రాధస్థానంలో వుంటేనా, నాకీ
 రోజులు చూపించిన మహాశయ్యని కొన్నాళ్ళు మంచం పట్టు
 కుని దేకులాడేటట్టు చేయడం నా ప్రథమ కర్తవ్యంగా
 భావించుతా. ఇంత గొప్ప షాహుకారులై ఉండి, ఒక దిక్కు
 లేని నిరుపేద పక్షినింత పనిచేసినందుకు సిగ్గు కల్గడంలా. ఇంత
 లోభితనంతో ఉండటంకంటే ఎందులోనన్నా పడి చావడం
 అత్యుత్తమం” అన్నాడు లాలాగారు ఆయనకు నిజంగా
 కోపంవచ్చింది. రామదీన్ సిగ్గుతో క్రుంగిపోయాడు. బుద్ధి
 కాస్తా బుగ్గిపాలయింది. అసలు పెదవి ఆడిస్తే ఒట్టు. కుయిక్కి
 మనకుండా కోర్టుముఖంగా వెళ్లిపోయాడు. రైతులంతా అతని
 కేసి చురచుర చూచారు. లాలాగా రేమన్నా అంటారేమో

నని భయంగా ఉంది. లేకపోతేనా పాండేగారి ఎముకలన్నీ అక్కడే విరిగిపడి వుండేవి.

తదనంతరం పాటల సంబరొచ్చింది. అందరికీ నిషా ఎక్కేవుంది. ఆపైన లాలాగారి సానుభూతి పూర్ణవాక్యాలు మరింత ఉత్సాహాన్ని రేకెత్తించాయి శక్తివంచన లేకుండా పాటలు పాడసాగారు. ఇదిగో పగిలిపోయాయి, అదిగో పగిలి పోయాయి' అన్నంత మోతగా మ్రోగుతున్నాయి మృదం గాలు మళ్ళీ రెండోసారి భంగు వేసుకున్నాడు జగనంబా ప్రసాద్. కొంత ఏమో స్వయంగా అతనికే హుషారు కలిగింది. మరికొంత ఏమో ఇతరులు రెచ్చగొట్టారు. ఇక చూడండి. మధ్య సభలో నిల్చొని నృత్యం మొదలెట్టాడు. చొక్కా, టోపీ, పంచె కట్టుకున్న మీసాలరాయుడు నృత్యంచేయగా చూడటం నే నిదే మొదటిసారి. అరగంటసేపు కోతిలా పిప్పి గంతులేశాడు. చివరకు నిషాశ్రుతి మించి నేలకొరగ వేసింది. తర్వాత ఇంకో గొల్లవాడు లేచాడు. అటు స్త్రీలలోంచి ఒక గొల్లవడుచు లేచివచ్చింది, ఇద్దరూ నడిబజారులో కెళ్ళి నృత్యం చేయసాగారు. ఇద్దరూ చురుకైన వాళ్ళూ, మంచి వయస్సులో వున్న వాళ్ళూనూ. వాళ్ళ నడుం వంపులు ఎంతో విలక్షణంగా ఉన్నాయి. హావ - భావాలు, అవయవాలన్నీ వంకరటింకర్లుగా త్రిప్పడం చూస్తే చాలా ఆశ్చర్యం కల్గేది. నిజంగా ఎంతో అభ్యాస - శ్రమలతో కూడినవని.

ఈనాట్యం ఇలా జరుగుతూనే ఉంది. ఇంతలో పొడు గాటి కర్రలు భుజాన పెట్టుకుని ఎదురుగా ఎవ్వరో చాలా మంది నృత్యం కన్నడింది. వాళ్ళదగ్గర డప్పులూ ఉన్నాయి.

కొంతమంది చేతుల్లో తాళాలూ, తప్పెట్లూ ఉన్నాయి. పాటలు పాడుకుంటూ వచ్చి మన ఇంటిముందు ఆగారు. హఠాత్తుగా ఇద్దరు ముగ్గురు కలిసి ఆకాశం భేదించే టట్టుగా అరరరర అని అరచారు. ఇల్లంతా దద్దరిలి పోయింది. లాలా గారు బైటికెళ్ళారు. నీటితీరువా కట్టేరోజున ఈ గ్రామస్థులతో దెబ్బలాడిన వూరువాళ్లేవీళ్లు. లాలాగార్ని చూడగానే గబ గబావచ్చి గులాం చల్లి ముఖానరంగుపూశారు. ఆయన ప్రత్యుత్తరమిచ్చారు. తర్వాత అంతా అరుగులమీద కూర్చున్నారు. ఏలకులు, లవంగాలూ, తమలపాకులూ ఇవ్వ బడ్డాయి. తర్వాత పాటలు పాడారు. మన గ్రామస్థులూ ప్రేమతో రంగులుచల్లారు. చల్లించుకున్నామానూ. శేలపు పుచ్చుకుని వెళ్ళబోయే సమయంలో ఈ గీతం పాడారు—

“సవా ఆనందగహా, ఏహిద్వారే మోహన్ ఫేలేహాళీ”
(సవా ఆనందంగావుండాలి. ఈ వాక్కిట్లో కృష్ణుడు హాళీ ఆడాలి)

ఎంత చక్కటిపాట! రసభావాలు ఇమిడివున్నట్లుగా ప్రతీతమయింది. హాళీ భానం ఎంతసామాన్య సంక్షిప్త వాక్యంలో పూర్ణ రూపేణ వ్యక్తీకరించబడింది ఇప్పుడెప్పుడూ ఈ గీతం పాడుంటాను. ఎంతో ఆనందంగా వుంటుంది. పరస్పరం స్నేహ-సద్భావాలు పెంపొందించుకొనే నిమిత్తం హాళీ పండుగ ఏర్పాటు చేయబడింది. కొద్దిరోజుల క్రితం కర్రలు పుచ్చుకు బుర్ర రామకీర్తనం చేసుకున్న వాళ్ళి విధంగా ఒకరి గ్రామం ఇంకొకరు వెళ్ళి ప్రేమతో కలుసుకోవడం సామాన్య విషయం కాదు. కాని ఇది హాళీ పండుగరోజు ఇవ్వాలి కక్క

రోజు ఎవ్వరికీ ఎవ్వరితోనూ వైరంలేదు. నేడు ప్రేమాను
రాగాల స్వరాజ్యం, ఇవాళటి రోజున నెత్తిన గుడ్డవేసుకుని
విచారంగావుండే వారెవ్వరూలేరు. ఒకవేళ వుంటే అది
ప్రవాసీపురుషుని భార్యయో, లేక యువతీ వితంతువో అయి
వుండాలి. ఇక తతిమ్మావాళ్లందరికీ ఆనందవసంతం.

సాయంత్రం గ్రామంలోని స్త్రీలంతా మన ఇంటికి
హోలీ ఆడాని కొచ్చారు. వాళ్లందరినీ చక్కగా మర్యాదచేసి
కూర్చోబెట్టింది అత్తయ్య. అందరూ రంగులు చల్లుకున్నారు.
అనంతరం తాంబూలాలు పంచిపెట్టారు. భయంవేసి నే గది
లోంచి బైటికడుగు పెట్టాలా. ఈ రకంగా బ్రతికి బైటపడ్డాను.
మాధవీ మధ్యాహ్నంచుంచే మాయమైపోయింది. దాని
సంగతి ఇప్పుడు గుర్తుకొచ్చింది. ఊళ్లో హోలీ ఆడానికెళ్ళిం
దేమోననుకున్నా. కాని ఈ అమ్మలక్కల్లో ఎక్కడా కన్పిం
చలా తులసీ ఇంకా కిటికీ వేపుకే చూస్తూ అలాగే కూర్చొని
ఉంది. దీపాలుపెట్టే వేళయింది. హఠాత్తుగాలేచింది. వచ్చి
నాకాళ్లు పట్టుకుని భోరున ఏడ్వసాగింది. కిటికీలోంచి చూచా.
ముందు వంటవాడూ, అతని వెనక రాధ. తర్వాత రామదీన్
పాండే నడచి వస్తున్నట్టుగా కన్నడ్డారు. ఊళ్లో జనమూ
చాలా మంది వెంటవున్నారు. రాధముఖం వాడిపోయివుంది.
అతనిరాకవార్త తెలిసింది. వెంటనే బైటకొచ్చారు లాలా
గారు. వెళ్ళి ఎంతో ప్రేమతో కౌగిలించుకున్నారు తన
పుత్రుని కౌగిలించుకొన్నట్టుగా. రాధ శోకాలుపెట్టి ఏడుస్తు
న్నాడు. తులసీకి ఇక దుఃఖం ఆగలా. గబగబామెట్లుదిగివెళ్లి
లాలాగారి కళ్లపై పడింది. ఆయనతో ప్రేమతో లేచి

కూర్చోబెట్టారు. నా నేత్రాలూ నావశం తప్పిపోయాయి. జలజలమని జలబిందువులు రాలాయి. గ్రామస్థులూనూ చాలా మందికి కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. అత్యంత కరుణాపూర్ణ దృశ్యం. ఇంతవరకెన్నడూ లాలాగారి కళ్లలో కన్నీటిబిందు తెలా వుంటాయో చూచి ఎరుగను. ఆయన కళ్లూ అశ్రు - కణాలు రాలాయి. రామదీన్ పాండ్ తలవంచుకుని నీలొప్పని ఉన్నాడు గోహత్య చేసిపట్టుగా. “నా పైకం ముట్టింది. కాని ఇది పెట్టి తులసీ కొక ఆవును కొనిపెట్టాలని కోర్కెగావుంది ” అన్నాడు రామదీన్.

తులసీ రాధ లిద్దరూ తమ ఇంటికి వేంచేసారు. కాని కొద్ది నిమిషాలకే మాధవి చెయ్యిపట్టుకుని నవ్వుకుంటూ తిరిగొచ్చింది తులసీ. “ఇప్పుడుదాకా ఎక్కడుందో ఈ బిడ గారిని కాస్త అడగండి.” అంది.

నేను:- ఎక్కడున్నావే? మధ్యాహ్నంనుండి కన్నడకుండ పోయావు.

మాధవీ:- ఇక్కడే వున్నానుగా.

నేను:- ఇక్కడెక్కడున్నావు? మధ్యాహ్నంనుండి చూడ లేదు. ఎందుకుగాని నిజంచెప్పు. నే నేమీ కోప్పడనులే.

మాధవీ:- తులసీగా రింటికెళ్లాను.

నేను:- తులసీ ఏమో ఇక్కడే కూర్చోని వుందిగా. మరి నువ్వ ఇక్కడే, చేస్తున్నావు? గురకలుపెట్టి నిద్రపోతున్నావా?

తులసీ - (నవ్వి) నిద్రదేనికి. మేల్కొనేడంది వంట చేస్తోంది. అంటుతోమి వాకిలూడుస్తోంది.

మాధవీ:-నిజమే. అంట్లు తోముతున్నాను. మరి నీ నొకర్ని కదూ!

రాధను విడిపించుకు రమ్మనమని వంటవాణ్ణి పంపాను అప్పటినుంచీ మాధవి తులసీగా రింట్లో వంటచేస్తూ కూర్చున్నదట. ఈ విషయం తర్వాత తెలిసింది. వెళ్ళి స్వయంగా తలుపుతీసింది. ఇక్కడనుంచి పిండి, నెయ్యి, పంచదార మొదలైనవన్నీ తీసుకెళ్ళింది. పొయ్యి రాజేసింది. చక్కగా కూర్చుని పూదీలు, గారెలు, బూరెలు, పంచదారలడ్డూ అన్నీ తయారుచేస్తోంది. చేసి ఎవ్వరికీ తెలియకుండా వెళ్ళిపోవాలనుకుంది. తులసీ రాధలుచూచి ఎవ్వరి పేనాలని ఆశ్చర్యపడిపోతారుకదా అని అనుకుంది, కాని కాస్త ఆలస్యమయ్యేటప్పటికే దొంగదొరికాడు చూచారా, ఎంత సుశీల బాలో!

ఇప్పుడిక శెలవు. తప్పులు తమించండి. మీ దాసీని గదా. ఎలా వుంచ కోర్కెగావుంటే అలాగే ఉంటాను. ఇందులో గులాం పంపుతున్నా. మీ చరణసేవకురాలి ఉపహారం ఇది. మీరు నా ఒట్టు. మిథ్యా నాగరికత పొంగులో పడి కొట్టుకుపోతూ దీన్ని పారవేయకండి. లేనిచో నాహృదయ మెంతగా బాధపడుతుందో అది అనుభవైక వేద్యం.

ఇట్లు మీ ప్రియ

వి ర జ న్.

5

మధుగ్రామ్.

ప్రియా!

మీ లేఖ అత్యంత బాధ కల్గించింది. ఇక ఇక్కడ వుండటం కష్టం. వెంటనే అక్కడికి పిలిపించుకోండి. ఒక్క

సా కంటినిండా చూచి మళ్ళీ వెంటనే వచ్చేస్తా. నిజంచెప్పండి, అక్కడికొస్తే ఎగతాళి చేయరుకదా? ఏమో మనస్సులో ఏమనుకుంటారో ఎవ్వడికి తెలుసు? ఐనా వచ్చేదెలా? లాలాగారికి వ్రాయండి. బలే! ఓహో! ఇదేదో కొత్తరకం పిచ్చిసవా రయిందల్లే వుండే అని అనవచ్చు.

నిన్నటిసంగతి. మంచంమీద పడుకొనేవున్నా. ఇంతలో తెల్లవారిపోయింది. చల్లటిగాలి హాయిగా వీస్తోంది. స్త్రీల పాటల కంఠధ్వని చెవిలోకొచ్చి ప్రతిధ్వనించింది. స్త్రీలు కోతల కత్తున్నారు. తొంగిచూస్తే పన్నెండు పన్నెండు మంది కలిసి ఒక ముఠాగా వున్నారు. చేతుల్లో కొడవళ్ళూ, భుజాలపై మోపులుకట్టే త్రాళ్ళు, నెత్తిన బఠానీలబుట్టలూ పెట్టుకుని ఉన్నారు. ఇప్పుడు వెళ్ళినవెళ్ళడం మళ్ళీ ప్రొద్దు నెత్తిమీద కొచ్చింతర్వాతనే తిరిగివస్తారు. కలిసి పాడుకుంటూ ఎగచికాలుగా ఒకర్నొకరు తోసుకుంటూ వెళ్తున్నారు.

మధ్యాహ్నంవరకు ఆకాశం నిర్మలంగానే ఉంది. తర్వాత హఠాత్తుగా మేఘాలు క్రమ్ముకొచ్చాయి. పెద్దగా గాలివాన వచ్చింది. వడగండ్లు పడ్డాయి. ఇంత పెద్దపెద్ద వడగండ్లు నే నిదివరకెన్నడూ చూచిఎరుగను. బంగాళాదుంపల కంటే పెద్దవిగా ఉన్నాయి. పడడంకూడ తుపాకుల్లోంచి గుళ్ళు పడటంగా పడ్డాయి. క్షణంలో నేల అనేదెక్కడా కన్నడకుండాపోయింది. పైన అడుగుఎత్తున పరుపు పరచినట్టుగా పేరుకుపోయాయి. ఎటు చూచినా రైతులు పరుగులు తీసుకుంటూ వస్తున్నారు. ఆవులు, మేకలు గొర్రెలు మొదలైన నోరులేని జంతువులన్నీ చెట్లచాటుకోసం

వెదక్కుంటున్నాయి. పాపం తులసీకేం ప్రమాదం కల్గిందో అని భయం వేసింది. తేరిపారచూస్తే ఆరుబైట రాధ, తులసీలూ, ఒక మోహనీఆవూ కన్నడాయి. ముగ్గురూ ఈ భయం కర వడగళ్ల దెబ్బలకు గురైవున్నారు. తులసీ నెత్తిన ఒక బుట్టా, రాధనెత్తిన ఒక పెద్దమూటా వున్నాయి. వాళ్లస్థితి చూచి నాకళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. ఎలాంటి దుస్థితికి లోనయ్యారా అని జాలివేసింది. హఠాత్తుగా పెద్దగాలివూపొకటి వచ్చింది. రాధనెత్తినవున్న మూటకాస్తా క్రిందపడిపోయింది మూటపడి పోవడం చూచి వెంటనే తననెత్తిమీది బుట్టతీసి అతని నెత్తిన బోర్లించింది. ఆ పుష్పంలాంటి శిరస్సుపై ఎన్నో వడగళ్లు పడ్డాయో దేవుడికెరుక. చేతులకు బాగా పని తగిలింది. ఒక సారి వీపుమీదికి పరుగెత్తితే ఇంకోసారి బుర్రమీదికెళ్ళి సవరిస్తోంటాయి ఇలా ఒకసెకండు కంటే ఎక్కువసేపు ఉండలే దనుకుంటా. తర్వాత రాధ పిడుగులా గభాలునవెళ్ళి మూట మళ్ళీ నెత్తికెత్తుకున్నాడు. అటు బుట్టమో తులసీకిచ్చాడు. ఆహా! ఎంత గాఢానురాగం!

వినాశకారీ అభాగ్యదేవత చేసినదంతా వ్యర్థంచేసింది. ప్రొద్దున పాడుతూ ఆడుతూ పొలాల కెల్లారు స్త్రీలు. కాని సాయంత్రం చూస్తే ప్రతి ఇల్లూ ఒక స్మశాన భూమిలా ఉంది. ఎందరి శిరస్సులు రక్తం చిందించాయో తెలియదు. మరెందరు గాయాలతో మూల్గుతూ పడివున్నారో అంత లేదు. నోటిదగ్గరకొచ్చిన పంటలన్నీ తుడిచిపెట్టుకుపోయాయి గింజంతా వడగళ్ళ అడుగునపడి ముక్కిపోతోంది. ఇదిచాలాక పైగా జ్వరాలొచ్చిపడ్డాయి. గ్రామమంతా ఒక ఆస్పత్రిగా

వూది. కాశీ చెప్పినదంతా యదార్థమని కుజవయింది.
హోలికాదహన సంకరమంటల అంతర్ధాని విశదమయింది.
పంటలస్థితి ఇలావూది అటు శిస్తు వసూళ్ళు ప్రారంభమ
య్యాయి అబ్బి ఎన్నకష్టాలూ! శిస్తులకోసం ఛీవాట్లూ -
తిట్లూ, తన్నులూ-గుడ్డులూ, ఒకటేమిటి అన్నిరకాల నాథ
నాలూ ప్రయోగించ బడున్నాయి. దీనులపై ఈ దైవీ
ప్రకోపం!

ఇట్లు, మీప్రియ

వి ర జ న్.

6

మర్సుగ్రామ్.

నా ప్రాణాధిక ప్రియతమా!

పూర్తిగా పనిహేను రోజుల అనంతరమైనా విరజన్
కాస్త గుర్తుకొచ్చినందుకు పరమసంతోషం. జాబు ఎన్నో
సార్లు చదువుకున్నా. అది కన్నీరు కార్పించకుండా వూరుకోవ
డంటేమి. అసలే ఏడ్వటం ఎక్కువ. దానికి తోడు ఇదొకటి.
ఏమేం విషయాల్లో మీ దృష్టికి తీసుకురమ్మంటారు? అసలే
నాది దుర్బల శృంగారం. ఎప్పుడన్నా ఈ విషయాలన్నీ
జ్ఞప్తికొస్తే అప్పుడు నా స్థితి అవర్ణనీయం విచిత్రమూనూ.
ఏదో వేడిలా అనుభవమవుతోంటుంది. ఏదో ఒకగొప్ప దురా
శాపూర్ణ ఆవేదన, నీడ పీడిస్తోంటుంది. అదిఎంతో వ్యగ్రంగా
కాని మధురంగా, అత్యంత బాధాకరంగా వుంటుంది. మీరు
రావడంలేదనీ, రావోననీ తెలుసు. ఐనా పదేపదే గుమ్మంలో
కెళ్లి ఎక్కడన్నా వస్తున్నారేమో అన్న ఆశతో నిల్చోంటూ
ఉంటాను.

నిన్నసాయంత్రం ఈ పూల్లో ఒక గొప్ప కితాకన
 ణీయమైన వింత చూచాను ఇది చాకళ్యసృష్ట్యం. వది పది
 హేనుమంది కలిసి ఒక జట్టుగా ఏర్పడతారు. అందులో ఒక
 యువకుడు పొడుగాటి పరికిణీ ఒకటి దిగేస్తాడు. నడుచుటూ
 చిరిమొవ్వలు కట్టుకుంటాడు. కాళ్ళకుగజ్జెలూ, నెత్తిన ఎర్రటి
 టోపీ ధరిస్తాడు. అతను సృష్ట్యం చేసినపుడు మృదంగం
 వాయిచబడుతుంది. వీళ్లంతా హోలీ పండుగ మామూలు
 అడుక్కోటానికి బయలుదేరారని విన్నాం. ఈ కులం బహు
 మతులు వసూలు చేసుకోవడంలో అందెవేసిన చెయ్యి.
 మీ పనిచేసినా, లేక వాళ్ళే ఏదన్నా చేసుకున్నా మామూలు
 ముట్టవలసిందే. సృష్ట్యసమయంలో పాటలు పాడకు వీళ్ల
 సాత కవిత్వమే వీళ్ల పాటలు. స్త్రీ వేషం వేసినవాడు వద్దెల్ల
 పై చెయ్యి ఆనిస్తాడు. ఒక విరహ (గొల్ల సుద్దులవంటిపాట)
 చరణం పాడాడు. ఒక పురుషుడు ఎవరుగా వచ్చి దానికి
 జవాబుఇస్తాడు. తర్వాత ఉభయలూ కలిసి అప్పటి కప్పుడు
 'విరహ' ఒకటి అల్లి పారేస్తారు. ఈకులంలో గొప్ప కవిత్వం
 చెప్పే శక్తి ఉంది. ఈ 'విరహ' లను గనక జాగ్రత్తగా పరిశీ
 లిస్తే అందులో ఉత్తమోత్తమ భావాలు నిక్షిప్తమై
 స్పష్టంగా విదితమవుతుంది. స్త్రీ వేషధారి యువకుడు ప్రప్రథ
 మంలో పాడిన చరణం తాత్పర్య మేమంటే - "ఓ చాకలి
 బిడలారా! మీ రిప్పుడు నిల్చున్న గుమ్మం ఎవరిది?"
 రెండోవాడు సమాధానం ఇచ్చాడు - "ఇప్పుడిక అక్కరు
 చక్రవర్తి లేడు, భోజరాజులేడు; ఇప్పుడు ఉన్నదల్లా మన
 వారగారొక్కరే. కాబట్టి వారినే యాచించండి" "మూడో

‘విరహః’ గీతంలో” యాచించేవాళ్ళకు గౌరవమర్యాదలు తక్కువ. అంచేత అసలేమీ యాచించవద్దు. చక్కగాపాడి, అందంగా ఆడి వెళ్ళిపో. ఇచ్చేదాత ఎలాగూ ఇస్తాడు.” అన్న భావం ఇమిడిఉంది. ఈ విధంగా రెండుగంటలనుంచి పాడు న్నారు ఆ చరణాలు, ఆ పదాలు అన్నీ అప్రయత్నంగా, అనాయాసంగా వెలువడుతుంటాయి. బహుశ మీరు నమ్మక పోవచ్చు. కాన ఆ ఆశుకవిత్వధోరణిచూస్తే ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. బహుశ విశ్రాంతిగా కూర్చుని చెప్పుకునే కబురైనా ఇంతతేలిగ్గా, ఇంతత్వరగా నోట్లోంచి రావేమో. త్రాగుడుకు పేరుగన్నకులం. కల్లు-సారాయి అంటే మంచినీళ్లప్రాయంగా త్రాగుతుంది. పెళ్లిలో మద్యం, కార్యంలో మద్యం, కుల తప్పల విచారణలో మద్యం, పూజా పునస్కారాల్లో మద్యం, చివరకు బహుమతులూ మద్యంకోసమే. ఉతికినకూలి సబ్బులు అడిగినా “ఇవ్వాళ ఒకముతకై నా బొత్తిగాడబ్బుల్లేవు దొరగారూ” అని అడుగుతారు. వెళ్ళబోయే సమయంలో బేషూచాకలి పాడిన ‘విరహః’ కావ్యాలంకారంతోనిండిఉంది.

“గంగాజలంలా మీ కుటుంబం వరిలాలి, మామిడి పూతలా మీ బిడ్డలు ఆయురారోగ్యాలతో అభివృద్ధి చెందాలి ఇంటి ఇల్లాలు పసుపుకుంకంతో సదా శోభిల్లాలి గరిక దుబ్బులా” ఎంత విచిత్ర, అద్భుతకవిత్వం ?

ఇట్లు, విరజన్.

మధుగ్రామ్.

7

ప్రియా,

ఒకవారం రోజులవరకూ మానంగా కూర్చున్నందుకు

తమిచ్చాచార్యున. ఈనాడొక్క బొత్తిగా తీరికలేదు. మాధవి
 జబ్బుపడింది. మొదట ఎన్నో క్వినైన్ మాత్రలు ఇచ్చాం.
 కాని నుగునమేమీ కన్నడలా పైగా మరింత విషమించింది.
 అప్పుడు గత్యంతరం లేక దిహలూరాయ్ వైద్యుని పిలిపించాం.
 షుగారు చూపై వల్ల వయస్సుఉంటుంది చెప్పలుతోడుగడు.
 ఒకతలగుడ్డ, భుజం మీద అంగోస్త్రం, చేతిలో దుడ్డుకర్ర.
 ఇవే వేషభూషణులు. వాకిట్లో కొచ్చి కూర్చున్నారు. పెద్ద
 జమీందార్లు. కాని ఒంటిమీద చొక్కాగుడ్డన్నారేదు. తన
 శక్తిర రక్షణ - పోషణల గురించి జాగ్రత్తలు తీసుకునేటంత
 అవకాశమే లభించదు. ఈ తాలూకాలో ఏడేనిమిది కోసుల
 దూరంగావున్న ప్రజలందరికీ అతనిపట్ల ఎంతో నమ్మకముంది.
 వాళ్ళ కింకోవైద్యుడూ తెలియదు. డాక్టరూ తెలియదు.
 వాళ్ళకు తెలిసిందల్లా దిహలూరాయ్ ఒక్కడే కబురందగానే
 వచ్చి వాకిట్లో ప్రత్యక్షమయ్యాడు. డాక్టరమారిరిగా బట్టా,
 కార్డు తీసుకురమ్మనమని - వాళ్ల సమయం వృధాకాకుండ
 గిలంగులకు అడగడు. కబురందితే చాలు ఇంటిముందుకొచ్చి
 పాలతాడు. మూగచోముపట్టి కూర్చుంటాడు. ఇక రోగిని
 చూడడానికి ఇట్లోకి అడుగిడితే మహాచురుగ్గా వెళ్తాడు - గదిలో
 విషవామువుండివున్న దన్నట్టుగా. రోగనిదానం, ఔషధోప
 చారం అంతా రెండు సమిపాలపని. దిహలూరాయ్ డాక్టరు
 కాదు. కాని అతనివల్ల ఆరోగ్యలాభం పొందిన రోగులు వేసకు
 వేలున్నారు. దయార్ద్రహృదయుడు. సహాయసానుభూతులకు
 నామోత మూర్తి స్వరూపుడు. అతన్ని చూస్తేనే రోగం సగం
 నయమై పోయిపట్టుంటుంది. మందులూ చాలా అందుబాటు

లోనూ, అతిచౌకగానూ వుంటాయి. రాగిదమ్మిడిలేకుండ మణుగులకు మణుగులు తెచ్చుకోవచ్చుననీ చెప్పినా అతిశయోక్తి కాదు. మూడురోజుల్లోనే లేచి తిరగసాగింది మాధవి. నిజంగా ఆ వైద్యుని మందుల్లో గారడీవుంది.

ఇక్కడ ప్రస్తుతం కాబూలీవాళ్ళ ఉపద్రవం మితిమీరిపోయివుంది. వీళ్లు శీతకాలంలో బట్టలు అరువుకిస్తారు. చైత్రం లోడబ్బు వసూలుచేసుకుంటారు. అప్పుడిక ఏ వంకలూ చెల్లవు. తిట్లూ, చీవాట్లూ, బెదరింపులూ, దెబ్బలాటలూ ఒకటేమిటి అన్నిటికీ దిగుతారు. ఊళ్లో ఇద్దరి ముగ్గుర్ని చచ్చేటట్టుకొట్టారు, రాధకూడ కొద్దిగా బట్టలుపుచ్చుకున్నాడట. డబ్బుకోసం వాకిట్లోచేరి బూతుల పంచాంగం విప్పారు. భయమేసి తలుపులు బిగించుకుంది తులసీ. ఈ రకంగా పని జరక్కపోవడంచూచి కట్టుకొయ్యను ఒక నల్లఆవు కట్టేసివుంటే వూడదీసుకుపోతున్నారు. ఇంతలో రాధ దూరానవస్తున్నట్టు కన్నడ్డాడు. వచ్చీ రావడంతోనే శక్తికొలదీ కర్రతో ఒకటి జబురుకున్నాడు. మణికట్టు విరిగి ప్రేలాడిపోయింది. అప్పుడిక వాళ్ళకు సింహ మెక్కింది. కవాయదు చేసుకుంటూ, తొడలుకొట్టుకుంటూ పైపైకి రాసాగారు. రాధా ప్రాణానికి తెగించి కూర్చున్నాడు ఆ దుష్టత్రయాన్ని మళ్ళీ ఎందుకు పనికి రాకుండేటట్టు మర్దనచేసాడు. ఇంతలో ఎక్కడనుంచో కాళీ 'ధర్' వూడిపడ్డాడు. అతనూ ఒకడి పసిపట్టించాడు. దిహలూరాయకు కాబూలీవాళ్ళంటే తగని అసహ్యం. అప్పుడప్పుడు "వీళ్ళ రూపాయలెన్ని ఎగగొట్టించానో; ఎంతమందిని మరమ్మతు చేయించానో అంతులేదు." అని సగర్వంగా

చెబుతుండేవారు. ఈ గల్లంతు విని ఆయనా నచ్చాడు. తర్వాత ఇక వందల కర్రలుడిగాయి. వాళ్ళంతా ఆ కాబూలీ వాళ్ళ భరతం బాగా పట్టించారు. జలుబునీళ్లు కాసినీ వదలించారు. మళ్ళీ ఇటుకేసి వస్తారన్న సమ్మకంలేదు.

ఇప్పుడు మేనల గడచిపోయింది. ఇంకా శైలవు లివ్వలేదా. అహర్నిశం మీ రాకకోసం ఎదురుచూస్తున్నా. పట్నంలో జబ్బులు తగ్గిపోయాయి. మేమందరమూ త్వరలోనే ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోతాం. విచారం! ఈ గ్రామం చూచే అదృష్టం మీకు లేదుకదా.

ఇట్లు మీ ప్రియ,
విరజన్.

18

ప్రతాప్ ప్రయాగ-కాలేజీలో చదువు ప్రారంభించప్పుడే మూడేళ్లు దాటిపోయాయి. ఈ కాలంలో గురుజనుల్ తోటి విద్యార్థుల ఆదరాభిమానాలు చక్కగా చూరగొన్నాడు. కాలేజీ జీవితంలో ప్రతాప్ పాల్గొనని కార్యక్రమంగానీ, అందులో అతని ప్రతిభ ప్రదర్శితం గాకపోవడంగానీ ఏదీ, ఎన్నాడూలేదు. అతనంటే ప్రొఫెసర్లకు చచ్చినంత అభిమానం. ఏకైక నాయకుడని విద్యార్థులకుగర్వం. ఆటపాటల్లో అందెవేసినచెయ్యి. హస్త-నైపుణ్యం ప్రశంసనీయం. చూస్తేనే తనివితీరుతుంది. ఇక ఉపన్యాసరంగంలో అతని వాక్పాతుర్యం తార్కికపద్ధతి, సూక్ష్మదర్శిత్వం వగైతాలన్నీ స్వయం సిద్ధ

ప్రమాదాలు. కాలేజీలో మిత్ర-మండలాలకంటే స్థాపించబడింది. సగరంలోని సామాన్య నాగరికులూ, కాలేజీ ప్రొఫెసర్లూ, విద్యార్థులూ అందరూ దానిలో సభ్యులు. ఈ సంఘంలో మహాజ్వల చంద్రుడు ప్రతాప్. ఇందులో జాతీయ, సాంఘిక సమస్యలపై చర్చలు జరుగుతుంటాయి. ప్రతాపుని ఉపన్యాసాలు మహాప్రతిభావంతంగాను, తర్క పూర్ణంగానూ వుండేవి. అతని భావాలు, అనుసంధానపూర్ణ యక్తులూ చూచి ప్రొఫెసర్లు సైతం ముక్కుమీద వ్రేలువేసుకునేవాళ్లు. ఈ రకంగా ఉపన్యాస-క్రీడారంగాలు రెండింటిలోనూ గొప్పపేరు-ప్రఖ్యాతులు సంపాదించాడు. సామాన్యచస్తులతో ఉపన్యాసవేదికపైకెక్కగానే ప్రేక్షకుల దృష్టి అంతా అతనిమీదికే పరుగెత్తుకుపోయేది హృదయసాగరంలో ఉత్సాహ-బొత్తుకళ్ళ తరంగాలు తరంగిలమయ్యేవి. అతని వాక్పటిమ, నిర్దేశం, శ్రుతిమధుర ఉచ్చారణ, హాసభావాలు మొదలైనవన్నీ ఎంతో ప్రభావ ప్రపూరితంగా వుండేవి. శారదాంబే స్వయంగా వచ్చి జిహ్వాగ్రంపై ఆసీనురాలైనట్టుగా వేదికపై ఉపన్యసించినంతసేపూ ప్రేక్షకులంతా మోహినీ మంత్రానికి విశీభూతులై వున్నట్టుగా కూర్చోని ఉండేవాళ్ళు. అతని ఉపన్యాసంలోని ప్రతిపదమూ, ప్రతివాక్యమూ హృదయాంతరాళంలోకెళ్ళి గుచ్చుకుంటూ ఉండేది. ప్రేక్షకుల నోటినుండి “సెబాస్, బలే-వహ్య” అన్న పదాలు అప్రయత్నంగా, అనాయాసంగా వెలువడుతుండేవి. అతని ధారా ప్రవాహిక చచనామృత రసాస్వాదన నిమిత్తం అనేకమంది వచ్చేవాళ్లు అతని పదజాలలో, ఉచ్చారణలో స్వతహాగా ఏదో గారడీఉంది. సాహిత్య చరిత్రలకు ఆసక్తి

మోడు. జాతుల వికాసావసరములూ, అందుకు కారణాలూ మొదలైన వాటిని గురించి తరచుగా అధ్యయనం చేస్తుండే వాడు. ప్రేక్షకుల ప్రశంసలే అతని అభివృద్ధికి, శ్రమకూ కారణం. ఆ ప్రశంసలనే తన కఠోర పరిశ్రమ - అధ్యవసాయాలకు బహుమానములుగా భావిస్తుండేవాడు. అతని ఉత్సాహ పరిశ్రమలుచూచి ఈ మొక్క భవిష్యత్తులో ఎలాంటి పూవులు పూచికాయలు కాస్తుందో చక్కగా అంచనా వేయవచ్చు. ఇంతవరకు తన భావిజీవిత రూపురేఖలగురించి ఆలోచించిన పాపానపోలేకు ప్రతాప్. అనేక భావాలూ, అనేక ఆలోచనలూ, వచ్చి కాలగర్భంలో లీనమై పోతుండేవి. ఒకప్పుడు ప్రాఫెసరైతే బాగుండుననీ, మంచి పుస్తకాలు వ్రాయవచ్చుననీ అనుకుంటాడు. ఇంకొకప్పుడు ప్రిడరునైతే బాగుండునని ఆలోచిస్తాడు. మరొకప్పుడు స్కాలర్ షిప్ లభిస్తే ఐ.సి.యస్. చదివి సివిల్ సర్విస్ ఉద్యోగం చేయాలని కలలు గంటుంటాడు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే ఇద మిథ్య అని వదీ నిర్ణయించుకోలేక పోతున్నాడు.

కాని కేవలం పుస్తకాలూ, ఉపన్యాసాల సరిహద్దుల్లోనే కూప మండూకముల్లావుండే విద్యార్థులవంటి విద్యార్థి కాదు ప్రతాప్. తన కాలంలో తన విద్యాబుద్ధుల్లో కొంత భాగం ప్రజాసేవకై వినియోగిస్తూవుంటాడు. ప్రకృతివంటి బౌద్ధాగ్యం, దయ, కరుణ మొదలైన సద్గుణాలు నేర్చుకున్నాడు. ప్రజాసామాన్యంతో కలిసి మెలిసి తిరుగడం, ప్రజల మేలుకై పనిచేయడం మొదలైన లక్షణాలు తండ్రి నుండి పొందాడు. అతనిలో ఎలాంటి ఉత్సాహావృందో అది

ఈ కార్యకలాపాల్లోనే పూర్తిగా రుజువవుతుండేది. తరచు సాయంకాలముప్పుడు ముక్కులు బద్దలయ్యే చెడుకంపుకొళ్ళే 'కీటగంజ్' 'కటరా' పేటల్లో తిరుగుతుండేవాడు. ఈ పేటల్లో అధిక సంఖ్యాకులు హరిజనులు. ఎవరి క్రీడ చూచి సవరణహిందువుడు ఆమడదూరంగా పోతూంటాడో అలాంటి వాళ్ళ సరసన మంచంమీద కూర్చుని కబుర్లు చెబుతుంటాడు ప్రతాప్. అందువల్లనే ఆ పేటల్లోని వాళ్ళంతా అతనంటే ప్రాణాలర్పిస్తూంటారు. సోమరిపోతుతనం సుఖ - సౌఖ్య లనుభవించాలనే వాంఛ ఈ రెండు అవలక్షణాలూ ప్రతాపునిలో మచ్చుకూడా లేవు. ఇతను అనాధుడు అని తెలిస్తే చాలు వెంటనే సహాయం చేయటానికి సిద్ధం. గుడిసె లలో కుక్కి మంచాలపై మూలే రోగుల కాళ్ళదగ్గర కూర్చుని ఎన్నిరోజులు కంటిమీద కూనికలేకుండా గడిపాడో చెప్పటం కష్టం. ఈ ఆశయంతోనే ప్రజాసేవ నిమిత్తం ఒక సంఘంకూడ స్థాపించాడు. రెండూ రెండున్నర సంవత్సరాల అత్యల్పవ్యవధిలోనే ఈ సంఘమెంతో సేవచేసింది. ఫలితం ప్రయాగవాసులకు దానిపట్ల ప్రేమానురాగాలు ఏర్పడ్డాయి.

ప్రయాగ వెళ్ళినపుడు కమలాచరణాన్నెంతగానో మర్యాదచేశాడు ప్రతాప్ అతని మనస్సులోని ఈర్ష్యాద్వేషాన్ని పూర్తిగా చల్లార్చివేసింది కాలచక్రం. విరజన్ కు జబ్బు గావుందని వార్త అందగానే బెహరన్ వెళ్లాడు. అతను కంటి కగపడగానే ఆవిడ స్థితిలో గొప్పమార్పువచ్చింది. ఆవిడ హృదయంలో తనకున్న స్థానం ఇంకా కమలాచరణుడు సంపాదించలేదు. అని ఆనాటినుంచీ ఒకనమ్మకం ఏర్పడింది. ద్వేషా

గ్నిని చల్లార్చటానికి ఈ భావమే చాలు. ఇంతేగాక సుశీల మరణానికి తానే కారకుడ నన్న భావంకూడ హృదయంలో ఇంకోమూల పట్టుకు ఏడ్చిస్తోంది. మరణానన్న సమయంలో కన్నీరు కాగుస్తూ తన తప్పులు తమించమని ప్రార్థించింది సుశీల. ఈ పాపపరిహారార్థం ప్రాయశ్చిత్తం తప్పక చేసు కుంటానని ఆ ఘడియలోనే దృఢంగా నిశ్చయించుకున్నాడు. కమలాచరణానికి ఆదర - సత్కారాలు చేస్తున్నాడు. విద్యా బుద్ధులు గరపుతున్నాడు. చదువుసంధ్యల్లో సహాయపడు తున్నాడు. ఈ రూపంలో నైనా కొంతవరకు తన ప్రాయ శ్చిత్తం పూర్తి చేసుకునే అవకాశం లభించింది. అన్నగారి యెడ తమ్ముడు వ్యవహరించిన విధంగా అతని యెడ వ్యవహరించే వాడు. తన టై.లో కొంతభాగం అతని పనుల్లో తోడ్పడ టానికి వినియోగించేవాడు. ఎంతో సులభశైలిలో పాఠాలు చెబుతుండేవాడు. అతని బోధనాపద్ధతులు విద్యార్జనపట్ల అభి రుచిని కలుగజేస్తుండేవి.

ఈ రకంగా ఎన్నోవిధాల తోడ్పడుతున్నాడు ప్రతాప్. ఐనా కమలాచరణానికిక్కడ పెద్దగా తోచడంలేదు. హస్తలు మొత్తంలో అతని స్వభావానికి అనుకూలుడై నవ్యక్తి ఒక్కడూ లేడు. మరి ఎవ్వరిదగ్గర తన మనోభావాలు వెల్లడిస్తాడు? నిజం, ప్రతాపునివద్ద నిస్సంకోచభావంతో మెలగుతూఉన్నా, మన న్నలో వున్న విషయాలన్నీ స్పష్టంగా వెల్లడించేవాడుకాదు. ఈ ఏకాకితనంలో ఎప్పుడన్నా మనస్సు మరింత చికాకు పడితే అత్తమీద కోపం దుత్తమీద చూపిస్తున్నట్లుగా తన చికాకుతా ప్రజరాణిపై దూషణలవర్షం కురిపించడంలో

చూపించేవాడు. "దాని మూలకింగానే నా కీనాడిన్ని కడ గండ్లు వచ్చాయి. దానికసలు నామీద ప్రేమ లేనేలేదు. రాత్రు - కూతల ప్రేమకూడ ఒక ప్రేమయేనా? దానికోసం నే బలైపోయినాసరే, కాని దాని ప్రేమమాత్రం ఆ చిలుక పలుకులూ, ఆ కలంగీతలూ ధాటిమాత్రం ఇవతలకు అడుగు పెట్టకు. జాలీగీలీ ఎరుగని పాపాణమూర్తి ఎదుట మొత్తు కుంటే, శిశుస్సు పగలగొట్టుకుంటే మాత్రం ప్రయోజన మేమిటి?" ఈ రకమైన ఆలోచనలు వెర్రితలలువేసి కడకు విరజిన్ కు జాబులు వ్రాయకుండా వుండేవరకు పోయాయి. పాపం ఆవిడేమో తన జాబుల్లో తన గుండెకాయ తీసి అక్కడ పెట్టోంటుంది. ఇతగాడుమాత్రం జవాబుగా రెండు ముక్కలన్నా గీసివేసిన పాపానపోడు. ఒకవేళ అంతగా ఎప్పుడన్నా వ్రాస్తే, మనస్సుకు బాధ కల్పించేవిధంగా, వికటంగా వ్రాస్తాడు. కామెర్లరోగికి అంతా పచ్చగానే వున్నట్టు అతనికిప్రదు విరిజనుని ప్రతివాక్యంగానూ, ప్రతి న్యవశా రంలోనూ ఆపడ ప్రేమ - శూన్యతే కానవస్తోంది. నిజా, పైకి కానరాకుండా అడుగున మరుగుపడివున్న విషయాలు కొన్నివున్నాయి. అందులో ఒకటి విజయని అచిరాగ పూర్ణవాక్కులు, రెండు ఎడబాటు ప్రయాగ పాతున్న సమయంలో జలబి దువులు చిందించిన మత్త జలజ నయనాలు; మూడు సదాజాబులు వ్రాస్తూవుండిమని ప్రార్థిస్తూ జోడించిన కోమల హస్తాలు. ఇవిగనక స్మరణకు వస్తూవున్నట్లయితే కొంత ఆత్మ సంతృప్తి కల్గటాని కవకాశ ముండేదేమో. కాని ఇలాంటిసమయాల్లో మానవుని స్మరణశక్తి నగాచేస్తోంటుంది.

అప్పుడు; ఎలాగైతే చివరకు శోధించి శోధించి తన
కాలాన్ని గడిపేందుకొక నూతనపద్ధతి కనుగొన్నాడు కమలా
చరణ్. కాస్త ప్రపంచజ్ఞానం కల్గిపెట్టినచో సౌందర్యం -
నాటికలో విహారించే వ్యసనమొకటి అబ్బింది. సౌందర్యోపా
సన అతని నైజగుణంగా తయారయింది. నిత్యజీవితంలో
శరీరపోషణకు అవసరమైన అన్న పానీయాల్లో సౌందర్యో
పాసనకూడ ఒకటిగా అంతర్భాగమై పోయింది. హస్తలుకు
ఆనుకున్న ఒక శ్రేష్టిగారి పూలతోటాకటి వుంది. దానికొక
తోటమాలి ఉన్నాడు. అతనికి ఈడొచ్చిన కూతురొకతె
వుంది. పేరు సరయూదేవి. పెద్ద అంకతై ఏమీకాదు.
ఐనా అందచందాలెవ్వడికి కావాలి? కమలాచరణ్ కి కావల
సిందల్లా మనోవినోద సామాగ్రి, ఆడది ఎలావున్నా ఇబ్బంది
లేదు కాస్త పక్షమ పిల్లలాగుంటే చాలు, అతని తోచుబడికి
తగిన మసాలా దొరికిందన్నమాటే. అతను నెమ్మదిగా
తోటమాలి కూతురుపై పాచికలు వేయ ప్రారంభించాడు.
నిత్యం సాయంత్రం తోటలో కొయ్యబల్లలపై కూర్చోవడం
షికార్లుకొట్టడం మొదలెట్టాడు తోటి విద్యార్థులంతా
వ్యాఘ్రానందమొస్తూంటే కమలాచరణ్ తోటలోకి చేరి పొంచి
పొంచి తొంగి తొంగి చూపులతో కాలం గడుపుతుండేవాడు.
కాలక్రమేణ సరయూదేవితో మాటలు కలిశాయి. మంచి
పరిచయమూ ఏర్పడింది. ఆ పిల్లదగ్గర పూలమాలలు కొనే
వాడు. ఖరీదుకు నాల్గురెట్లు డబ్బులిచ్చేవాడు. పండగ
మామూళ్ళు అందరి దగ్గరకంటే కమలాచరణ్ దగ్గరే
ఎక్కువ మాడుతుండేవి తోటమాలికి. చివరకు సరయూ

దేవిపై వేచిన పాచికపారింది. ఆతని ప్రేమవలలో చిక్కుకు పోయింది కటిక చీకటి తెరచాటున రెండు మూడుసార్లు దర్శన - స్వర్ణలూ జరిగిపోయాయి.

ఒక రోజున సాయంత్రం అటు విద్యార్థులంతా షికారు కల్గారు. ఇటు కమలాచరణ్ ఒంటిరిగా తోటలో వెళ్ళి షికారు కొస్తున్నాడు. ఉండుండి తోటమాలి గుడిసెలోకి తొంగి తొంగి చూచేవాడు. గుడిసెలోంచి హఠాత్తుగా సరయూ దేవి లోపలికి రమ్మనమని సైగచేసింది. ఇంకేం, వాయువేగం తో వెళ్ళి గుడిసెలో దూరాడు. కమలాచరణ్ బహుశ రించిన మల్లుచీరె కట్టింది తోటమాలికూతురు. బెనారస్ నుంచి అతను తెచ్చిన అత్తనునూనె రాచింది ఆ బాబుగారే కుట్టించిన అద్దకంగుడ్డ జాకీటు తొడిగింది. ఇవాళ సరయూ దేవి అతని కళ్ళకు భూలోక అప్పరసలా కనపడుతోంది. లేక పోతే కమలాచరణ్ వంటి శ్రీమంతుని బిడ్డ తోటమాలి కూతురుకోసం ఇంతగా ప్రాణాలెందుకు విడుస్తాడు? మంచం మధ్య ఆసనంవేసి కూర్చున్నాడు. సరయూదేవి కుళుకులు - తళుకులు, టక్కులు - టమారాలూ రెప్పవాల్చుకుండా కామోద్రేఃదృష్టితో చూస్తున్నాడు. ఆ సమయంలో అంద చందాల్లా విరజనుకేమీ తీసిపోయినట్టుగా కన్నడడంలా. బొను, రంగంలో కాస్తతేడా వున్నమాట వాస్తవమే. కాని అదొక గొప్పతేడాలో లెక్కకాదు. సరయూదేవి ప్రేమ నిష్కళంకంగా, ఉత్సాహ పూర్ణంగా కన్నడుతోంది. ఎంచే తంతు, 'బెనారస్ వెళ్ళిపోతున్నా' అని ఎప్పుడన్నా ఆమా మాషీగా అన్నాసరే, కడివెడు కన్నీళ్ళు కారుస్తుంది. 'నన్ను

కూడ వెంటతీసుకుపోండి” అని వలపులు కురిపిస్తూ మారాచేస్తుంది. “మీరులేకపోతే ఉండలేను బాబు” అని అనేది దిగాలుగా. ఈ ప్రేమ తీవ్రత, ఈ ఉత్సాహ బాహుళ్యం ఎక్కడ? విరజనుని ప్రేమశూన్య సేవాశుశూషలు, నిర్దయతాపూర్ణ అభ్యర్థనలు ఎక్కడ?

కమలాబాబు కన్నులారా, తనివితీరా సరయూదేవి నింకా సరిగ్గా చూడనన్నాచూడలేకు. ఇంతలో హఠాత్తుగా తోటమాలివచ్చి తలుపు తట్టాడు. ఇంకేముంది, నిలువున కోసినా నెత్తుకుబొట్టు లేకుండాపోయింది. కాళ్ళూ గడ్డంపట్టుకుని “ఎక్కడికి పోను? ఎటుపోను?” అని అన్నాడు తోటమాలి కన్యను తత్తరగొంటూ. దాని వివేకబుద్ధి అంతకు ముందే బండపారిపోయింది; మరదేం సలహాఇస్తుంది? నోట్లోంచి మాట కూడ రాలేదు కంగారులో. ఈసారి డబ్బడబామని తలుపు కొట్టాడు తోటమాలి. పాపం, ఏంచేస్తుంది, తప్పదు; జడుస్తూ జడుస్తూవెళ్లి మెల్లగా తలుపు తెరచింది. ఊపిరిబిగ పట్టుకుని, అవయవాలన్నీ మూర్ఛగాచేసి ఒకమూల నిల్చుని ఉన్నాడు కమలాచరణ్.

కమలాచరణ్ గుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటున్నాయి కత్తిరింది బలిపోతుగుండెల్లా. ప్రాణానికి ఆశలొదలుకున్నాడు. యదార్థ భక్తి - ప్రేమలతో స్మరించుతున్నాడుదేవుని. ఈసారి గనక గండం గడిస్తే ఇకఎన్నడూ ఇలాంటిపనిచేయను ‘మహాప్రభో’ అని చెంపలు వేసుకుంటూ మొరపెట్టుకుంటున్నాడు.

ఇంతలో తోటమాలి దృష్టి అటుపోయింది. మొదట

కాస్త ఖాగారుపడాడు. కాని తర్వాత చల్లగా దగ్గరకొచ్చి
“ఆ నంచున్న దెవ్వరు? ఎవ్వడురా వీడు?” అని ప్రశ్నించాడు

ఈ మాట వినివినడంతోనే ఎగిరి 2 క గంతువేసి
గుడిసెలోంచి బైటపడాడు. గేటువేపుకు చావు పరుగులు
తీశాడు. బాణాకర ఒకటి తీసుకుని “పట్టుకోండి, పట్టుకోండి
పారిపోతాడేమో జాగ్రత్త” అని అరచుకుంటూ వెంబడిం
చాడు తోటమాలి. వీళ్ళిద్దరూ మరెవ్వరో కారు. వెనక
తోటమాలికి బహుమతులు, పండగ మామూళ్ళూ ఇచ్చే
కమలాచరణే ఈ కమలాచరణ్ అవి అందుకుంటూ
హుజూర్ హుజూర్ (చిత్తం చిత్తం) అని అతివినయ విధేయ
లతో మాట్లాడే తోటమాలే ఈ తోటమాలి ఆ కమలా
చరణుడే ఇప్పుడు ప్రాణాలు గుప్పిటపట్టుకుని ఆ తోటమాలి
ఎదుట ఈ రకంగా కాలికి బుద్ధిచెప్పుతున్నాడు. పాపమనే
దొక అగ్నిగుండం. అందులో మాన-మర్యాదలూ, పరువు-
ప్రతిష్టలూ, ధైర్యసాహసాలూ అన్నీ ఊణమాత్రంలో
భస్మమై పోతుంటాయి.

చెట్లూ - తీగెలూ చాటుచేసుకుని పరుగులు తీస్తూ
పోయి గేటు అవతల పడాడు కమలాచరణ్, రోడ్డుమీద
జటాబండ్లొకటి పోతోంది. గభాలున అందులోక్కో
కూర్చున్నాడు. విపరీతమైన చాలిశో డస్సిపోయి బండికమ్ము
లపైన పడిపోయాడు. చివరకు గేటుదాకన్నా రాలేడు తోట
మాలి. ఏనా వచ్చేపోయే వాళ్ళందర్నీ బిత్తరబిత్తరగా చూచే
వాడు కమలాబాబు - ప్రపంచమంతా శక్తమయంగానే
వున్నట్లుగా, దురదృష్టవశాత్తు మరోవిచిత్ర సంఘటన జరిగింది.

స్తేషనుకుపోయి. ఆ గుండెదడతో గభాలున బండి అయితే
 ఎక్కడూర్చున్నాడు. కాని టిక్కెట్టు సంగతి మరచిపోయాడు.
 ఎక్కడికి పోతున్నాడో అసలే అంతులేదు. అన్నిటికన్న
 ముందు అతనికి కావలసిందల్లా ఏదోవిధంగా ఆ నగరాన్ని
 విడిచి పోవటమే తర్వాత ఎక్కడికన్నా పోనీ. కొంతదూరం
 పోయింది బండి. ఎవ్వడో ఒక తెల్లదొర లాంఛరొకటి
 పుచ్చుకొని వస్తున్నట్లుగా కనిపించాడు. వెంట పోలీసు
 కానిస్టేబులుకూడ ఒకడన్నాడు. ప్రయాణీనల టిక్కెట్టు తనిఖీ
 చేస్తూ వస్తున్నారు. ఎవ్వడో పోలీసు ఉద్యోగమున్నాడు
 కమలాబాయి. ఇంకేముది, కాళ్ళూ చేతులూ బండపారిపో
 సాగాయి భయంతో. గుండెదడ ఎక్కువయింది. ఇతర
 పెట్టెలో టిక్కెట్టు తనిఖీ జరుగుతున్నంతసేపూ ఏదోరకంగా
 పళ్ళబిగువున కూర్చున్నాడు. కాని తనుకూర్చున్న పెట్టె
 తలుపు ఎప్పుడైతే తెరవబడిందో ఇక అప్పుడు అతని స్థితి
 ఎలావుందో చెప్పటం కష్టం. కాళ్ళూ చేతులూ స్తంభించి
 పోయాయి, కళ్ళకు చీకటి క్రమ్మింది. ఆ ఖంగారులో రెండో
 వేపున తలుపు తెరచాడు, పోయేపోయే బండిలోంచి బైకికి
 దూకాడు. ఈ విధంగా దూకటం చూచి అత నెవ్వడో
 గొప్ప గజదొంగై వుంటాడని అభిప్రాయ పడ్డారు. ఆ ఇద్దరు
 ఉద్యోగస్థులు. పట్టుకుంటే బహుశాతులు లభించటమే గాక
 జీతపు రాళ్ళూ పెరుగుతాయని కలిగారు. పట్టరాని సంతో
 షంతో వెంటనే ఎర్రదీపా మూపించాడు. బండి ఆగి
 పోయింది. గార్డు, సిపాయి, తెల్లదొర మరికొందరు కలిసి
 బండిదిగి వచ్చారు. లాంతరు తీసుకుని నలుదిశల వెదక

సాగారు. “ఇకవాడి ఎముకముక్కకూడ దొరకదు. పక్కా గజదొంగ” అన్నాడందులో ఒక పెద్దమనిషి. “ఓన్! ఇదొక లెక్కా? వాళ్ళకసాధ్యమైందేమీలేదు ఈ ప్రపంచంలో. వాళ్ళకసలు కాళికాదేవి ప్రసన్నం వుంటుంది.” అన్నాడింకో మహాశయుడు. కాని గార్డుమాత్రం పాచిపీచుగలా ముందుకు పోతూనే ఉన్నాడు. జీతం పెరుగుతుందనే ఆశ ముందుకు వెట్టుకుపోతోంది. ఎట్లకేలకు అతను దూకినచోటకి చేరు కున్నారు. ఒక గోతీకేసి వ్రేలుపెట్టి చూపిస్తూ “అటు చూడండి; అక్కడేదో తెల్లగా కనిపిస్తోంది. ఎవ్వడో మనిషిలాగున్నట్లున్నాడు.” అన్నాడు సిపాయి. తక్కినవాళ్ళూ జాగ్రత్తగా పరిశీలించిచూచారు. తప్పక ఆ గజదొంగే ఇక్కడ నక్కి కూర్చున్నాడని నమ్మకంగా అనుకున్నారు. పోయి నాల్గువేపులా చుట్టేయండి. పారిపోనీయకండి. కాస్త జాగ్రత్తగావుండాలి దొంగలసలు ప్రాణమంటు లెక్కచేయరు.” అని తమలోతాము కూడబలుకుకున్నారు. పిస్తోలు సంభాళించుకున్నాడు గార్డు లాతీ సరిచేసుకున్నాడు సిపాయి. ఎక్కడన్నా ఖర్చుంచాలక మీదొచ్చిపడితే కాలికిబుద్ధి చెప్పటానికి వీలుగా వుంటుందని ముందుగానే వాళ్ళచెప్పులు చేతబట్టుకునిల్పొన్నారు కొందరు. దొంగదగ్గర కెవ్వడెల్లాడు? దూరంగా వుండే కొద్దాం అని రాళ్లు చేతపట్టుకునిల్పొన్నారు ఇద్దరు మొసగాళ్లు బొనుమరి ప్రాణమంటు ఎవ్వడికిచేదు? తీరా దగ్గరకెళ్లి చూస్తే అక్కడ గజదొంగాలేదు, కన్నందొంగా లేదు. తద్విపరీతంగా ఒకనాగరికుని రూపురేఖలుగలవాడూ, సుందరాంగుడూ, బలిష్ఠకాయుడూ అయిన యువకుడొకడు

నేలమీద బోర్ల గాపడి వున్నాడు ముక్కుచేవులనుండి రక్తం
కారుతోంది ఎడతెగని ధారతో.

ఇక్కడ కమలాచరణుని శ్వాస శాశ్వతంగా ఆగి
పోయింది. అక్కడ విగజన్ ఒక భయంకర దుస్స్వప్నం చూచి
త్రుళ్ళిపడితేచింది. విగజన్ పసుపు - కుంకం తనపొట్టన పెట్టు
కుంది మహాతల్లి సరయూదేవి.

19

ప్రపంచంలో భర్తకుమించిన ప్రియతమ ఎస్తువేదీలేదు
సౌభాగ్యంగల స్త్రీకి. భర్త జీవితమేతనజీవితం, భర్త
మృత్యువే తన మృత్యువు. తనమధురాలాపాలూ, తననవ్వలూ
పువ్వులూ అన్నీ పతిదేవుని ప్రనన్నతకొరకే. తన సమస్త
శృంగార సౌందర్యాలూ, ఆ భూషణ అలంకారాలూ అతన్ని
రంజింపచేయటానికే. తన పసుపుకుంకమే, తన మంగళ
సూత్రమే. తన ఐదోతనమే జీవితం పసుపు - కుంకం పోవ
డమే ఆమె జీవితాంతం.

కమలాచరణుని ఆకస్మిక మరణం ప్రజలరాణికి స్వమర
ణంకన్న తక్కువ విషయమేమీ కాదు. ఆమె జీవిత ఆశాభి
లాషలన్నీ బూడిదపాతై పోయాయి ఏమేం కలలుకన్నది ?
చివరకేం జరిగింది ? మృత భర్తస్వరూపం ప్రతిక్షణమూ కళ్ళ
ఎదుట తిరుగుతూనే వుంటోంది ఎప్పుడన్నా ఒక్క ఊణం
పాటు కళ్ళ కూర్పాట్లతో మూసుకుంటే భర్త స్వరూపం
ప్రత్యక్షంగా కలలో కనిపించేది.

అప్పుడప్పుడు ఒకానొక వ్యక్తిమీదనో లేక కుటుంబంమీదనో భౌతిక కృపాదృష్టి ప్రత్యేకంగా ప్రసరిస్తోంటుంది. కమలాచరణ్ చనిపోయాడు, ఆ శోకాగ్ని ఇంకా సరిగ్గా ఆరనన్నా ఆరలేదు. ఇంతలో తండ్రి శ్యామాచరణ్ గారి పంతువచ్చింది. కొమ్మలు నరికిసండువల్ల చెట్టు ఎండి రాలిపోలేదు. కన్నుకుట్టింది. ఈసారి మొదలుకే ఎసరు పెట్టాడు దుర్ధయివం. రామదీన్ పాండే గొప్ప ఆత్మాభిమానీ, గర్వపోతూనూ. డిప్టీగారు 'మర్ఖుగ్రామ్' లో ఉన్నంత వరకూ కుక్కిన పేనులా పడివున్నాడు. కాని అక్కడనుంచి మకాం ఎత్తివేసి పట్టణానికి వెళ్ళిపోయిన మరుక్షణం నుండే అతను నిరంకుశ ఏకచ్ఛత్రాధిపతియై కూర్చున్నాడు. ఊళ్ళో 'నా' అన్నవాడెన్నడూ లేడు. అంతా పగే. క్రిందటి హోలీ పండుగ రోజున ఊరంతా తన్నుచూచిన చూపులూ, చేసిన గౌరవచూర్యాదలూ అతని హృదయాంతరాళంలో వాడి ముళ్ళూలా గుచ్చుకుంటూనే వున్నాయి. మర్ఖుగ్రామం ఉన్న పరగణాలో గవర్నర్ సెక్టరు గొప్ప తాంత్రికుడు. లంచాలు దిగమ్రొంగటంలో ఆరితేరిన చెయ్యి వేలకువేలు నడుపుకుమన్నా 'బేప్' మని తేపన్నా తేపకుండ జీగం చేసుకోగలిగిన నిట్ట కేసులు బనాయించి అబద్ధపు సాక్ష్యాలతో, వాటిని రుజువుచేయటంలో ముందు అతనిపేరే చెప్పాలి తల్చుకుంటే దారిపోయే దానియ్యవైనా ఇట్టే యిరికించగలడు. తర్వాత మళ్ళీ శిక్ష పడకుండ తప్పించుకుపోవాలంటే ఇక వాడి తాత ముత్తాతలు దిగొచ్చినా సాధ్యంకాదు. వాడి కుయుక్తులు, చేష్టలు అన్నీ సుపరిచితములే అధికారినిర్ణయానికే.

కాని వాడి తెలివి తేటలముందు ఎవ్వడి పప్పులూ ఉడకడం లేదు. ఈ మహావైర్యునే కలుసుకున్నాడు రామదీన్ పాండే. తన హృదయబాధను ముందు అడిగాడు. ఈ కలియిక అనంతరం ఒకవారం రోజులకు 'మర్ఘుగామం'లో బందిపోటు పడింది. పట్టణం నుంచి వస్తున్నాడొక కోమటాయన. చీకటి పడటంతో ఆ రాత్రి ఆ పూళ్ళో గ్రామమోతాదు ఇంటివద్ద మజిలీ వేశాడు. బందిపోటు దొంగలు కనిపెట్టారు. మళ్ళీ పాపం అత్ని ఇంటిముఖం చూడనివ్వ లేదు. ఉదయం విచారగాను దయచేశాడు సబ్ ఇన్ స్పెక్టరు. ఊరందర్ని ఒకే త్రాటిన బంధించి స్టేషనుకు తోలుకుపోయాడు.

అదృష్టవశాత్తు ఆ కేసు శ్యామాచరణ్ కోర్టుకెల్లింది. ఆయనకు దీని పుట్టుపూర్వోత్తరాలన్నీ అంతకు పూర్వమే తెలుసు. ఎన్నాళ్ళనుంచో ఆయన కళ్ళల్లో మెదలుతున్నాడు ఈ సబ్ ఇన్ స్పెక్టరు. ఇంకేం? ఈకకు ఈక తోకకు తోకలాగి వదలి పెట్టాడు. దాంతో అకగాడి బ్రతుకూ - బంధారమూ అంతా బైటపడింది. ఆరుమాసాలు జరిగింది విచారణ అట్టహాసంగా. తాను చేయగల్గిన ఉపాయాలన్నీ చేశాడు గవర్నమెంటుప్రీక్షరు. కాని ఇంటిగుట్టు ఇంటియజమానికి తెలియకుండా ఎలావుండగలదు? ఫలితం, అభియుక్తులందర్నీ నిర్దోషులుగా వదలి పెట్టేశాడు డిప్టీ. ఇటు కేసు ఎగిరిపోయింది. అటు ఆ సాయంత్రమే వున్యోగంలోంచి బర్తరప్ చేయబడ్డాడు సబ్ ఇన్ స్పెక్టరు.

తీర్పు వినిపించి సాయంకాలం తిన్నగా ఇంటికెళ్లాడు డిప్టీ. ఇంట్లో శుభచింతక మిత్రుడొకాయనవేచేసి " ఏమం

డోయ్! ఆ సబ్ ఇన్ స్పెక్టరుగాడినొక కంట కనిపెడ్చాడండండి, ఇవ్వాలి వాడికోప - తాపాల కంతులేకుండావుంది. ఇంతకు పూర్వంకూడ ఇద్దరుముగ్గురు అధికార్లకు అపాయం కలగ చేశాడు. సందుదొరికితే మిమ్మల్ని తప్పక దెబ్బకొట్టాడు." అని హికోపదేశంచేశాడు. అతను చెప్పినదంతా శ్రద్ధగా విన్నాడు డిప్టీ. తర్వాత ఆ మిత్రునికి కృతజ్ఞతాభివందనాలు తెలియ చేశాడు చిరు నవ్వుతో. కాని స్వీయ రక్షణార్థం తగు జాగ్రత్తలు మాత్రం తీసుకోలేదు. దానినొక పిరికితనంగా భావించాడు ఇంకోరోజున రాధవచ్చి 'దొరా! నేను మీ వెంట వుంటాను" అని వినయపూర్వకంగాచెప్పాడు. కాశీ 'భర్త' కూడ ఎంతో ప్రాధేయపడ్డాడు తన్ను వెంటవుంచుకోవలసిందని. కాని ఎవ్వరిమాటా ఖాతరు చేయలేదు. డిప్టీ, యధా ప్రకారం తనపని తాను చేసుకు పోతున్నాడు.

జాలిమ్ ఖాన్ చొళ్ళువాగుడుగాడు కాదు. బ్రతుకాశ వదలుకుని మరీ డిప్టీ వెంటపడ్డాడు. ఒకరోజున పికారుకెల్లి ఇంటికి తిరిగొస్తున్నాడు డిప్టీ. దారిలో శివపురంవద్ద కొచ్చేటప్పటికి రాత్రి చాలా ప్రొద్దుపోయింది. అచ్చట పిచ్చి ఆస్పత్రివద్ద ఏదో కన్ను చెదరిచూచి బండి గుర్రం హఠాత్తుగా ఆగిపోయింది. వెంటనే చెట్టుచాటుచుండి రయ్మంటూ పిస్తోలు గుండొకటి ఢాంఢాం అని ప్రతిధ్వనించింది. శ్యామా చరణ్ వక్షస్థలం చీల్చుకుంటూపోయి అవతలపడింది. పిచ్చి ఆస్పత్రి బంట్లోతులంతా చంగున పరుగెత్తుకొచ్చారు. నేరస్తుడు పట్టుబడ్డాడు. బండివాడు వాణ్ణి అడుగుదీసి అడుగువేయకుండ ఆపుచేశాడు. చూస్తే జాలిమ్ ఖాన్.

ఈ దుర్ఘటనతో శ్యామాచరణ్ కుటుంబం పూర్తిగా దెబ్బతినిపోయింది. అసలు సర్వనాశనమే అయింపనిచెప్పాలి. ప్రేమవతి మంచి సుశీల స్త్రీ. ముఖం ఎప్పుడుచూచినా కిల కిల లాడుతోంటుంది. ఐనా ఈదుర్ఘటన లన్నింటి మూలంగా ఆవిడ స్వభావాచరణల్లో హఠాత్తుగా గొప్ప మాన్పువచ్చింది. ప్రతిదానికీ విరజన్మీద విరుచుకు పడతూఉంటోంది. సూటీ పోటీ మాటలతో హతమార్చుతోంటోంది. మూలిగే నక్క పై తాటికాయ పడ్డట్లుగా, ఈ విపత్తుల కన్నింటికీ మూలం ఈ కోడలే. అనొక భ్రమకల్గింది. ఇవన్నీ ఈ దౌర్భాగ్య రాతే వెంట మోసుకొచ్చింది, ఇది గడపతోక్కిననాటినుంచే ఇల్లంతా ఇలా మంగళమైపోవ ప్రారంభమయింది. దీనికి సుడుంది. గీత మంచిది కాదు విరజన్ ముఖంమీదనే ఎన్నో సార్లు “నీ అందచందాలూ, నీ నున్నటిదేహమూ చూచి మోసపోయానే, మరి నీ పాదాలింతపాడువని నేనేమన్నా కలగన్నానా?” అని అనేసింది కూడ. ఈ మాటలు విని విరజన్ హృదయం తరుక్కుపోయేది. ఔను కాని కాలంలో శ్రుతి మధురవాక్కులెందుకు వినపడ్తాయి? ఇరవై నాల్గు గంటలూ దహించే సంతాపాన్ని శోకాశ్రు బిందువుల ప్రవాహానికి అడ్డకు వస్తోంటుంది ఎందుకు రాదు? ఎవ్వడన్నా గోడు ఆలకించేనాథుడో, లేక శుభచింతకుడో ఎదురుగా కన పడినప్పుడే ఆ బిందువులూ బయలుదేరి వస్తుంటాయి.

ఒకరోజున గదిలో కూర్చునికూర్చుని ప్రాణం విసుగెత్తి కాస్తేపటు పూలతోటలో కెళ్లింది “ఆహా! ఈ ఉద్యాన వనంలో ఎలాంటి ఎలాంటి ఆనందమైన రోజులు గడచాయో

గదా ! దీనిలోని ప్రతిమొక్కా మృతజీవుల నిస్సీమ ప్రేమకొక స్మృతిచిహ్నం. ఈ ఆకులూ - పూవులూ చూచి మనోమయూరం నృత్యంచేసిన రోజులూ ఒకరోజున గడిచాయి. సురభితసమీరం చిత్తాన్నంతో ఆహ్లాదపరచిన రోజులూ ఉన్నాయి. ఈ స్థలంలోనే అనేక సంద్యావేళలు ప్రేమాలాపాల్లో గడచిపోయాయి. ఆ సమయంలో పూలమొగ్గలు తమ సుశుమార అధరాలతో స్వాగతమిస్తుండేవి. కాని, విచారం! అలాంటివాటి మస్తకాలే నేడు వాలిపోయి అధరాలు మూతబడి ఉన్నాయి! “సర్వసుందరమాలినీ” పూలహారాలు గుచ్చుతూ కూర్చున్న ప్రదేశం ఇదికాదా? ఈ ప్రదేశంలోనే ఒకరోజున స్వప్నయన నిస్సృత ముత్యాలతో కూడ హారం గుచ్చవలసివుంటుందని నాపం ఆ అమాయక మాలినికేం తెలుసు? ఈ భవజగత్తులో విచరిస్తూ విచరిస్తూ ఆవిడ దృష్టి ఒకసారి హఠాత్తుగా కమలాచరిణ్ నవ్వుకుంటూ బయటికొచ్చిన పొదవేపుకు మరలింది. ఆకు అల్లలాడటం, అతని దుస్తుల తళుకు - బెళుకులూ చూస్తున్నదన్నట్టుగా. ఆ సమయంలో అతని ముఖారవిందంలో మంద మంద హాసం ప్రస్ఫుటిత మవుతున్నట్టు గోచరించేది. గంగానదిలో మునిగి పోతున్న సూర్యుని పసుపువచ్చ, తేజోవిహీన కిరణాలు ప్రతిబింబిస్తున్నట్టుగా. ఇంతలో అకస్మాత్తుగా వచ్చిపడింది అత్త. ప్రేమమతి. “షికార్ల కొక వేళా - పాళా ఏమీలేదా ఏమిటి? షికార్లంటే అంతసర్దాగావుందా?” అని అంది పుల్లవిగుపుగా.

తేచి నిలబడింది విరజన్. “అమ్మా! నారాయణమూరే

కాలరాచిన వ్యక్తిని మరింత కాలరాయగల్గిన వారెవరు? ” అంది ఏడుస్తూ.

ఆరోజు కారోజుకీ ప్రేమవతికి చికాకు ఎక్కువై పోసా గింది. చివరకు ఒకమాసంలోపలే ఉన్న సామానంతా అయిన కాడికి తెగనమ్మకుని అక్కడనుండి మకాంలేపి “మర్నా గామ్” వెళ్ళిపోయింది. వ్రజరాణిని వెంటతీసుకుపోలేదు. ఆడమూఖం చూస్తేనే అసహ్యం కలుగుతోంది. ఈ విశాల భవనంలో వ్రజరాణి ఒక్క రే ఉండిపోయింది. కాస్త చేదోడు - వాదోడుగా వుండేవాళ్ళలో మాధవి ఒక్కటే మిగిలిపోయింది. వ్రజరాణి కన్నాలు తన కన్నకూతురివిగానే భావించి ఎంతోవిచార పడుతుండేదినునామ. కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడుస్తూ ఎన్నిరోజులు గడిపిందో తెలియదు. చాలా రోజులవరకు నిత్యం విరజన్ ఇంటి కెళ్లి కాస్త ధైర్యంచెప్పి వస్తుండేది. ఒక్కతే వుండేదాని కన్న తన ఇంటికొచ్చి ఉంటే బాగుండునని మనస్సులో అనుకుంది. అనేకసార్లు పిలుచుకు రావటానికి వెళ్ళిందికూడ. కాని విరజన్ సమ్మతించలేదు. “మామగారు చనిపోయి ఇంకా పట్టుమని మూడు నెలలన్నా కాలేదు. ఇంతలోనే ఇల్లు పాడు పడిపోతే, అదిగో, చూడండి, మామగారు చావగానే అత్తకోడలు కీచులాడుకుని ఇల్లు పాడుపెట్టి ఎవరిదారిని వాళ్ళు పోయారని లోకు లనిపోతారు. లోకులు నాకులవంటి వాళ్ళు ఏమన్నా విమర్శించొచ్చు ” అని లోకభీతి కల్గింది. ఈ మొండిపట్టు చివరకు సువామి మనస్సుకుకూడ కష్టం కల్గించింది.

అక్కడ 'మర్కుగామ్'లో ప్రేమవతి దుండగాలు మితిమీరి పోయాయి. కౌలుదార్లను నోటికొచ్చిన కూతల్లా కూసేస్తుంది. నౌకర్లను చెప్పదెబ్బలతో సత్కరించుతోంది. కగణాన్ని బూడిదై తి ఆడిపోస్తుంది గొల్లబోయడం రాధకున్న ఒకేఒక ఆవును అదరగండంగా తోలుకొచ్చి కట్టేచునుంది. కడకు ఊరంతా ఇదెక్కడి రాకనిమండరా అని గజగజలాడిపోసాగింది. వేగలేక చివర కొకనాడు వెళ్ళి రాధాచరణునిదగ్గర మొరపెట్టుకున్నారు. ఇదంతా "అమ్మకు మతిచెడింది దీనికంటికూ మూలం కుటుంబ పరిస్థితులు. ఇప్పుడామె మనస్సు నేదోవిధంగా ఆహ్లాదపర్చటమే తక్షణ కర్తవ్యం" అని అభిప్రాయపడ్డాడు. అమ్మనద్దకెళ్ళి కొంతకాలం ఉండవలసిందని చెబెలు సేవతి కొకవుత్తరం వెంటనే వ్రాశాడు. ఆ సమయంలో సేవతి చంటి బిడ్డతల్లి చంద్రునివంటి బాలుడు భర్త రెండు మాసాలు శైలవుత్తీసుకుని దర్భంగా నుండి ఇంటి కొచ్చాడు. అక్కడ రాజాగారి దగ్గర ప్రయివేటు శక్రటరీగా వుంటున్నాడు. అలాంటప్పుడు ఎలా వెళ్తుంది సేవతి? ఇదిగో అదిగో అంటూనే నెలలకు నెలలు గడచిపోయాయి. ఒకసారి బిడ్డకు సుస్తీగావుంటే ఇంకోసారి అత్తగారు మూతి ముడుచుకు కూర్చునేది. మరోసారి మంచీరోజు కుదిరేదికాదు. ఎట్టకేలకు ఆరుమాసాలు సాముచేస్తే కాస్త అనకాశం చిక్కింది. అదీ ఎన్నో విన్నపాలతో.

కాని ఆమె వచ్చినందువల్ల ప్రేమవతిలో పెద్దగా మార్పేమీ కల్గింది. వచ్చినపుడు ఆచారం ప్రకారం కూతుర్ని కౌగిలించుకుని ఏడ్చుకున్నాడు ఏడ్వలేదు. ఇక మనుమడికేసి

కన్నెత్తిచూచిన పాపానేపోలేదు. అదిడ హృదయమిప్పుడు మనుకారాను రాగాలకు అతీతం. చెరుకు ముక్కలోంచి రసం పిండుకున్న తర్వాత వట్టిపిప్పి మిగులుతుంది. అదే విధంగా ప్రేమానురాగ శూన్యహృదయ వ్యక్తి కేవలమొక అస్థి - చర్మాలగూడుగా మాత్రమే మిగిలిఉంటాడు, దేవుళ్లు దెయ్యాల పేరెత్తితేనే అనికాలిమంట తలకెక్కేది ప్రేమ వతికి. 'మర్లుగ్రామ్లో శ్రీకృష్ణ జన్మాష్టమి అట్టహాసంగా జరిగింది. ఆనాడు పూరంతా ఉపవాసంఉండి. ప్రశంఉన్నారు అమ్మలక్కలు చందాలు వేసుకుని నృత్యం ఏర్పాటు చేయాలని అందరికీ అభిలాషగా ఉంది. అందుకు సన్నాహ సమారోహాలూ ప్రారంభమయ్యాయి. కాని పూరందరి దొక దారై తే ఉలిపికట్టదొక దారట. సరిగ్గా కృష్ణుడు జన్మించిన ఘడియలో స్వగృహంలోవున్న కృష్ణ విగ్రహం తీసుకెళ్లి పొలంలో పారేసివచ్చింది భక్తురాలు ప్రేమవతి. ఆశ్చర్యం! ఏకాదశీ - ద్వాదశీ వ్రతాలు అడుగంటిపోయాయి. దేవుళ్లు దేవర్ల పూజలు సోదెలకూడా లేవు. ఆ ప్రేమవతి ఇప్పుడా వెనకటి ప్రేమవతియే కాదు.

ఏదోరకంగా రెండునూసాలు ఈడ్చుకొచ్చింది సేవతి. మనస్సు కంగారు పడిపోతుండేసి, తోచుబడికి నాథనాలేమీ లేవు. ఎరిగినవాళ్లుగానీ, స్నేహితురాండ్రుగానీ, ఎవ్వరూ లేరు. వెనక విరజన్ ఇక్కడ కొన్నాళ్లున్నప్పుడు తులసీని స్నేహం చేసుకుంది. మరి సేవతి అలాంటి కల్పుగొట్టు స్వభావురాలుకాదు. కాస్తగర్వమెక్కువ. అలాంటి తక్కువ కులస్థుల స్త్రీలతో స్నేహం - సంబంధాలు పెట్టుకోవడం మంకు

అసహ్యం. తమపరువు - ప్రతిష్ఠలను భంగకరమని భావం. ఎన్నోసార్లు వచ్చింది పాపం తులసి కాని సరిగ్గా మాట్లాడక పోయేసరికి అసలు రాక పోకలే విరమించుకుంది.

మూస మాసాలు గడిచాయి. ఒకరోజున ప్రాద్దేశిక విరకూ మంచం మీదనుంచి లేవలేకు సేవతి. ఆ రాత్రి భర్త గారేవేవో మాటలు అని మనస్సంతా చీకాకు పరచాడు. నిద్రమేల్కొని కళ్లువిప్పి చూచేసరికి ఆశ్చర్యకర దృశ్య మొకటి కనిపించింది. తల్లి ప్రేమవతి తన మనుమణ్ణి ఒడిలో కూర్చోపెట్టుకుని ముద్దులాడుతోంది; ఒకసారి కళ్ళకద్దుకుంటే ఇంకోసారి రొమ్మును చేర్చుకుంటోంది. ఎదురుగా కుంసటి మీద హల్వా తయారవుతోంది. వేడివేడిహల్వా ఎప్పుడు తిండామా లేక అసలు ఆ పొయ్యిమీది మూకుడులోకేవెళ్లి కూర్చుందామా అన్నంత ఆరాటంతో వేలుపెట్టి చూపిస్తూ ఎగిరెగిరిపడుతూ ఉన్నాడు. ఇవ్వాలే వాడి ముఖాకవిందం అరవించాలా వికసించివుంది. ప్రేమవతి సీరస హృదయంలో ప్రేమానురాగాలు పుసరావాసం చేసుకున్నాయిలే అని వాడి సూక్ష్మబుద్ధి బహుశ గ్రహించివుండొచ్చు మంచం మీదనే కూర్చోప ముకుళితలోచనాలతో ఇదంతాచూస్తోంది సేవతి కలగటన్నట్టుగా. ఇంతలో 'లేవేచిట్టి! ఎంత ప్రాద్దేశికందోచూ చానా?' అంది ప్రేమవతి ఎంతో ముద్దుగా.

సేవతి దేహం గగుర్పొడిచింది, కళ్లు ఆనందబాష్పాలు రాల్చాయి. ఎన్నోళ్ళకో ఇవ్వాలే తల్లి నోటినుండి ఇలాంటి ప్రేయవాక్కులువింది వెంటనేలేచింది. వెళ్ళి అమ్మను కౌగిలిండుకుని విలపించసాగింది. తల్లికి దూకుట ఆగలా. కన్నీరు

ధారలుగట్టింది దాంతో ఎండిపోయినచెట్టు తిరిగి చిగిరింది. ఉభయలూ కాస్తేపు వీళ్ళకున్న అనంతరం “సిత్తో. ఇవ్వాళ నాయీమాటలు వింటూంటే నీ కెంతో ఆశ్చర్యంగా వుండొచ్చు. నిజం తల్లీ; నీకలావుండడంలో ఆశ్చర్యమేమీ లేదు. కాని ఒకటిమాత్రం మరచిపోకు. ఒక్కనీటిబొట్టుకూడ లేకుండ ఒట్టిపోయాయి నా నేత్రాలు. మరి అలాంటప్పుడు నాకేప్పులారాగలను? హృదయం బండపారి పాపాణంలా తయారయింది. మరి ప్రేమానురాగాల్ని ఎక్కడ నుంచి అడుపుతీసుకు రమ్మంటావు? ఇదంతా కాలమహాత్మ్యం. కన్నీటి బిందువులుంటే అవి కాసిసే ఆయనతోనే వెళ్ళిపోయాయి. ఇక ప్రేమానురాగాల విషయమంటావా, అవీ ఆ బిడ్డతోనే పోయాయి. అయితే మరీరోజున ఈ రెండు కన్నీటిబిందువులు సమూలమంచి వూడిపడ్డామో నాకు తెలియదు. తల్లీ! నా తప్పలొప్పులుగా భావించి నాయందు కరుణించు.” అంది ప్రేమవతి.

ఇలా అంటూఅంటూనే నేత్రాలు మూసుకుపోసా గాయి ఖాగాసుపడిపోయింది సేవతి. మంచంవేసి పడుకోబైట్టి నిద్రపోగలిగింది. ఆరోజు లగాయతు ప్రేమవతిస్థితిలో గొప్ప మార్పు వచ్చింది. ఎప్పుడుచూచినా ఏడుస్తూనే వుంటుంది. పల్లవాణ్ణి విడిచి ఒక్క కుణంకూడ ఉండలేదు. నొక్కరల్లతో, పరిచారికలతో మాట్లాడితే పల్కులు తేనెలొల్కు తుంటాయి. తిరిగి పూర్వం సుఖీల ప్రేమవతిగానే మారి పోయింది. హృదయపటం మీదనుండి ఒక తెరలాంటిదేదో తీచిపోయిందన్నట్టుగా ప్రతీతమయ్యేది. చలికాలంలో మంచు

విపరీతంగా కురిస్తే నదీనదజలాలు పేరుకుపోతాయి. అందు లోనినసించే జలచరజంతువులు ఆమంచుపొరల అడుగున అణగి పడివుంటాయి ఎక్కడి పడవలక్కడే నిలబడిపోతాయి. మందమంద ప్రవాహాగమనమూ, రజతవర్ణాలతో అలరారే ఆ ప్రాణసంజీవనీ జలస్రోత స్వరూపం రన్వంత కూడ అగు పించను ఆ మంచుపొరలచాటున కమ్మటినిద్రలో బద్ధకంగా పడివుంటుంది. కాని గ్రీష్మఋతువులో మళ్ళీ ఆ మంచు గడ్డలన్నీ కరిగిపోతాయి. రజతరంగు నదీజలం తనపైనుంచి మంచుపొరల్ని ఎత్తివేసుకుంటుంది. అణగిమణిపున్న జల జంతువులన్నీ మళ్ళీ అరుదెంచుతాయి, ఆగిపోయిన పడవల తెరచాపలు మళ్ళీ రెపరెప కొట్టుకుంటాయి తటప్రాంతంలో మనుష్యులూ పక్షులూ గుంపులు గుంపులుగా చేరడం ప్రారంభమవుతుంది.

కాని ప్రేమవతి ఈ దశ నిలకడగా ఎన్నోరోజులుండ లేదు. ఈ ఆత్మజ్ఞానం మృత్యుసందేశంలా ప్రతీతమయింది. ఈ చిత్త ఉద్విగ్నతయే ఆవిడ నింతవరకు జీవితమనే కారా గారంలో బంధించివుంచింది. లేకపోతే ఇలాంటి ఆపదల తుఫాను దెబ్బలు ప్రేమవతిపంటి నుకోమల హృదయంగల స్త్రీ ఎన్నడూ సహించగలేదికాదు.

వచ్చి ఒక్కసారి అమ్మనుచూచి పోవలసిందని అంద డికి పెల్లిగ్రాములు పంపిందినేవతి, కాని ఒక్కడూరాలేదు. భర్తకు శెలవు దొరకలేదు. విరిజన్ జబ్బుగావుంది. రాధా చరణ్ గాలిమూర్చుకోసం నై నీతాల్ వేంచేసివున్నాడు. ప్రేమ వతి ప్రాణాలన్నీ కొడుకుమీదనే ఉన్నాయి. కాని తానీ సమ

యంలో రాజాలనని ఉత్తరం వ్రాశాడు. అది చూడగా దీర్ఘంగా కడసారి నిట్టూర్పు విడిచి కన్ను మూసింది. పెళ్ళి మేల్కొనే అదృష్టం అబ్బకుండా గాఢనిద్రలో మునిగి పోయింది.

20

వ్రానవ హృదయం ఒక రహస్యమయ వస్తువు. ఎదుట లక్షలు కనపడుతున్నా ఒక్కొక్కసారి అటుకేసి కన్నెత్తిపూడ చూడను. కాని ఒక్కొక్కప్పుడు అసిద్ధంమీది రాగిడబ్బుల కోసం కుక్కలా ఎగబడుతుంది. ఒకప్పుడు వందలాది నిరపరాధుల హత్యాకాండ చూచి 'అయ్యో! పాపం' అని ఒక జాలిమాటన్నా పెదవులుదాటి రాదు. మరొకప్పుడు మూన్నాళ్ల శిశువుచూచి కన్నీటిధారలు కాల్యలుగట్టేట్టుగా వలవల ఏడ్చేస్తుంది. ప్రతాప - కమలాచరణులిర్వూరూ సహోదరుల్లా ఎంతో స్నేహంగా వుండేవాళ్ళు. ఐనా కమలాచరణుని ఆకస్మికమరణం చూచి ఒక సహోదరునికి కల్లవలసినంత దుఃఖం కల్గలా ప్రతాపునికి. మరణ వార్త చెవినిబడగానే ఉలిక్కిపడినమాట అబద్ధంకాదు. తర్వాత కొద్దిగా విచారించినమాటా నిజమే. కాని ఒక పరమమిత్రుని మరణంపట్ల కల్లవలసినంత దుఃఖంమాత్రం కల్గలా. వ్రజరాణిని పెళ్ళికి పూర్వమంచే తన మనిషిలా భావిస్తూపస్తున్నాడు. ఇందులో సందేహమేమీలేదు. కాని ఈ భావం ఇంకా ఒక పరిపక్వదశకు రాలేదు. అప్పుడప్పుడు అతని ఆలోచనలు ఈ పవిత్ర-సంబంధాన్ని దాటిపోతుండేవి.

స్వభావసిద్ధంగా కమలాబాబుపట్ల పెద్దగా ప్రేమ ఏమీలేదు. అతని ఆదర - సత్కారాలకూ, గౌరవ - మర్యాదలకూ కారణం వేరుగా ఉంది. అలాచేయడంవల్ల ప్రజరాణికే సంతోషంగా వుంటుందని కొంతా. సుశీల మరణానికి తన్నే కారకునిగా భావించుకుని అందుకు ప్రాయశ్చిత్తం ఈరూపంలోనన్నా కొంతవరకు సంభవమనే భావంతోకొంతా దానికికారణం విరజన్ కావరానికెళ్ళి పోయింది. తర్వాత కొంతకాలంవరకు ఆవిడసంగతే దృష్టిలోకి రానివ్వనిమాట యధార్థమే, కాని ఆవిడ జబ్బు వార్త తెలియగానే బెనారస్ వెళ్ళాడు. అతని దర్శనమే ఆవిడకొక సంజీవనీ మూలికలా పనిచేసింది. ఆక్షణంనుంచే 'విరజన్ హృదయంలో తనకున్న స్థానాన్ని ఇంకా కమలాచరణ్ పొందలేను' అని ఒక గాఢనమ్మకం కలిగింది.

విరజన్ పేర అత్యంత కరుణాపూర్ణ శోకపూరిత జాబా కటి వ్రాశాడు ప్రతాప్. ఇటు జాబు వ్రాస్తూనూ పోతున్నాడు, అటుఆలోచిస్తూనూ ఉన్నాడు. "ఈ జాబుచూస్తే ఆవిడమీ దెబ్బాటి ప్రభావం వస్తుంది?" సాధారణంగా సానుభూతి - సనువేదనలు ప్రేమానురాగాల రంగును మరింత గాఢ పరుస్తుంటాయి. ఈ జాబేమన్నా పనిచేస్తుందేమో! చేస్తేచేయవచ్చు, అందులో ఆశ్చర్యమేముంది? అంతేగాక అతని ధార్మికవృత్తి కొంత వికృతరూపం దాల్చింది. తత్ఫలితంగా అతని మనస్సులో ఒక మిథ్యాభావం అంకురించింది. "ఈశ్వరుడు నా ప్రేమ బూడిదపాలు గాకుండా రక్షించాడు. అందుకే కమలాచరణుని నా మార్గంలోంచి తొలగించాడు -

ఇప్పుడిక విరజన్ దగ్గర నా ప్రేమ పురస్కారం నిరాటంకంగా పొందవచ్చును. ఇది ఆకాశవాణి సందేశం. అతను పోవటమే దీనికి నిదర్శనం. సదాచార, సత్యములకు ఒక కేశమాత్రమైనా వైదొలగివున్న విషయాన్ని ఆశించడం మూర్ఖత అని ప్రతాపుకు తెలుసు. కాని సదాచారసతీత్వా లకు భంగం వాటిల్లకుండా వుండాలి. వాటి సరిహద్దులోనే తన కోర్కెలు ఫలించగల్గిఉండాలి. ఆ స్థితిలో విరజన్ ఎంతోకాలం తనపట్ల నిర్దాక్షిణ్యంగా వుండజాలదని అతని కొక గుడ్డి నమ్మకం వుంది.

ఒకమాసం వరకూ ఇలాంటి ఆలోచనలతో సతమత మవుతూనే వున్నాడు ప్రతాప్. ఒకదరీ, ఒడ్డు ఏమీదొరకడాలా. చివరికొకనాడు విరజనుని ఒంటరిగా రహస్యంగా కలుసుకోవాలనికూడ ఒక గాఢమైన అభిలాష కల్గింది. విరజన్ హృదయం ఇంకా వచ్చి వుండుగానే వుంది. తగిలిన గాయాలు ఇంకా మానుపట్టలేదు. తన ఏమాటన్నా, తన ఆచరణేదన్నా తన దుర్బుద్ధిని కని పెట్టడానికి దోహద మిచ్చిందా అంటే కొంప మునిగిపోతుంది. శాశ్వతంగా ఆవిడ దృష్టిలో పరమనీచునిగా భావించబడ్తాను. ఈ సంగతి అతనికి తెలియకపోలేదు. కాని ప్రయోజనమేమిటి? ధనరాసులు కంటికగవడుతుంటే ఓపిక పట్టలేడు దొంగ. అదేవిధంగా విరజన్ ఎదురుగా కనపడుతుంటే తన్ను నిగ్రహించుకోలేక పోతున్నాడు ప్రతాప్. మానవుని ప్రార్థనం చాలావరకు సమయా సమయాలపై ఆధారపడివుంటుంది. సమయం దాన్ని మంచిగానూ, చెడ్డగానూ రెండువిధాలా భావిస్తూంటుంది.

కమలాచరణ్ జీవించి వున్నంతవరకూ ఇంతగా వెర్రితలలు వేయటానికి సాహసంకల్గలా ప్రతాపుని మనస్సుకు. అతని మృత్యువే ఇతఃకీలాంటి అనకాశం కల్గించినట్లుగా వుంది. ఈ స్వార్థ పరత్వాహంకారం చివరకెంతవరకు పోయిందంటే విరజన్ తన్ను స్వయంగా స్మరించుతున్న దన్నట్లుగా కన్పించసాగింది. తన వ్యాకులతనుబట్టి ఆవిడవ్యాకులతను అంచనా వేస్తున్నాడు. లేదాపూహిస్తున్నాడు. చివరకు బెనారస్ వెళ్ళాలని దృఢంగా నిశ్చయించుకున్నాడు.

రాత్రి రెండుగంటలవేళ. భయంకర నీరవ - నిశ్శబ్ద వాతావరణం. పట్నం పైని గగనమండలమంతా మేఘ సమూహమనెడి దుప్పటి కప్పి వేసింది కద్రాదేవి. అప్పుడప్పుడు వృక్షాల గలగల ధ్వని వినవస్తోంది. ఇళ్లపైనా, చెట్లపైనా ఒక నల్లటి ధుప్పటిలా అంటుకొని వుందిపొగ. ఆ పొగనలుపులో మేఘగర్భిత నక్షత్రాల్లా కన్పించుతున్నాయి రోడ్లమీద దీపాలు బండిదిగాడు ప్రతాప్. గుండె క్రిందికీమీదికీ పూగి పోతోంది. కాళ్లు తడబడిపోతున్నాయి. పాపభీతి అనుభవం కావడం జీవితంలో ఇదే మొదటిసారి. కాని విచిత్రమేమంటే ఈ పరాగస్థితి తుణుగురు. కడకది ఈ దుర్గమపథం దాటి ముందుకు సాగిపోతుంది. ఎన్నడూ మద్యపానంచేయని న్యక్తికి దానివాసనంటేనే గిట్టకు. అసహ్యమేస్తుంది. త్రాగిన మొదటిరోజున గంటల తరబడి నోరంతా చేదుచేదుగా, కంపు కంపుగా వున్నట్టు అనుభవమవుతుంది. ఇలాంటి కటికకషాయం వంటి పరిపదార్థం అంటే ఇంతగా ప్రాణాలెందుకు తీసుకుంటూ ఉంటారోగదా అని ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. కాని అలవాటయిన

కొద్ది రోజులకే ఆ అసహ్యకుంటా అతనికి చెప్పకుండానే ఎక్కడికో పోతుంది. ఆభావాలూ మటుమాయమై పోతాయి. చివరకు అంతనూ ఎర్రనీళ్లుకు దాచుచాను డైపోతాను. దాని పట్ల ఆసక్తి - లేదా జిహ్వాచాపం మధ్యంకంటే ఎన్నో రెట్లు అధిక భయంకరంగా వుంటుంది.

కటికచీకట్లో అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ పోతున్నాడు ప్రతాప్. పాదాలు వడిగా ముందుకు సాగడంలా. ఎంచేతంటే వాటికి సంకెళ్ళు బిగించి పాపం ఇబ్బంది నమయ్యాలో భూమిమీద కాలానకుండా పరుగులు తీయించే హుమారు లక్షణం ముఖంమీద కంచుకాగడాపెట్టి వెనక్కినా కన్పించడంలా. నడుస్తూ నడుస్తూ నే హఠాత్తుగా ఆగిపోతాను. మళ్ళీ ఏదో ఆలోచించుకుని కాలు ముందుకు వేస్తాను. భయం జట్టుపట్టుకుని పాపమనే గోతిలోకెలా, ఈడ్చుకుపోతున్నదో గదా!

తలంతా ధన ధన మని బద్దలై పోతోంది. భయంలో పిక్క లుయ్యాలలూగుతున్నాయి. ఎవరైనా ఆలోచనలతో ఎలాగైతే ఒక్క గంటసేపటికి శ్వాసూరణ్ గారి మేడవద్దకు చేకాడు. ఈనాడు గాఢాంధకారం లో ఈ భవంతి భీతిగొల్పుతోంది పాపం అనే పిశాచం ఎదురుగా నిలబడి వున్నదన్నట్టుగా. తిరిగి నచ్చినదానికే వెళ్ళిపోవడం మంచిదా లేక లోపలి కెళ్ళడం మంచిదా అని ఒక అంగంటి సేపు ఆలోచిస్తూ నిల్చున్నాడు. “ఖిన్నంగానైనా ఎప్పుడన్నా చూచాడా అంటే కొంప మునిగిపోకుండా, నన్ను ఈ రాత్రి వేళచూచి ఏమనుకుంటుందో మనస్సులో విశజన్ ? నాయూ

ప్రవర్తన ఆవిడదృష్టిలో శాశ్వతంగా శౌరవ - మర్యాదలు లేకుండా చేయదుకదా?" కాని ఆ పాప - పిశాచం ముందు ఈ సందేహాల ఆటలేమీ సాగడంలేదు. ఇంద్రియాలను దాసుడుగా వున్నప్పుడు మనుష్యుడికి మంచి - చెడ్డల జ్ఞానం గాడిదలకాయటాని కెళ్ళుతుంటుంది. దైర్యంచెప్పాడు మనస్సుకు. గుండె నిబ్బరం చేసుకున్నాడు. ఇలాంటి పిరికి తనం చూచి తన్ను 'ఛీ! ఛీ!' అని దూషించుకున్నాడు. ఆ పిమ్మట ఇంటివెనక్కి వెళ్లాడు. తోటగోడ దూకి తోటలో ప్రవేశించాడు. తోటలోంచి ఇంట్లో కళ్ళటానికి ఒక చిన్న వాకిలి ఉంది. అదృష్టవశాత్తు అది ఈ సమయంలో తెరచి వుంది. దీన్నొక శుభశకునంలా భావించుకొన్నాడు. కాని నిజంగా అది నరక - ద్వారం. లోనికెళ్తుంటే కాళ్ళు గజగజ వణకిపోతున్నాయి. హృదయగతి వేగం తన స్వాభావికగతికి ఎన్నోరెట్లు మించిపోయింది. హృదయ బ్రద్దలు చేసుకుని ఎగిరిపోతుందా అన్నట్టుగావుంది. ఉక్కిరిబిక్కిరై పోతున్నాడు. ధర్మం తనశక్తి అంతా ధారపోసింది కాని ప్రచండ మనో వేగాన్ని ఆపలేకపోయింది. గుమ్మందాటి లోపలికడుగు పెట్టాడు. దొడ్లో తులసీ మొక్క అరుగు ఒకటివుంది. దాని వద్ద దొంగలా నిలబడి ఆలోచించ సాగాడు. "విరజనుని కలుసుకునే ఉపాయమేమిటి? తలుపులన్నీ మూసివున్నాయి. అయితే ఆవిడకూడా ఇక్కడనుంచి వెళ్లిపోయిందా ఏమిటీ ఖర్మం?" హఠాత్తుగా ఒక తలుపు సందులోంచి మిణుకు మిణుకుమని దీపంకాంతి కాస్త కంటికగపడింది. ఆ వెల్లు

రాస్తున్న చేపును వెళ్లాం చడిచప్పుడు కాకుండా. అక్కడ నిల్చుని నోచలిదృశ్యం తలకిస్తున్నాడు.

విజన్ ఒక తెల్లచీర కట్టింది. జట్టంతా విరబోసు కొనివుంది. చేతిలో కలంవుంది నేలమీద ఆసీనురాలైవుంది గోడకేసి పడేపడే ఏదో చూస్తుంది. మళ్ళీ తలవంచుకొని ఏదో రాస్తుంది. ఎవ్వడైనా కవిసార్యభాముడు భావ సారాంశంపై రత్నాలు పైకి తీస్తున్నట్లుగా. ఒక్కొక్కసారి దంతాలనుకృతి కలం పెట్టుకుని కూర్చుంటుంది. కాస్సేపేదో ఆలోచిస్తుంది. మళ్ళీ కలంఎత్తి రాస్తుంది. తర్వాత మళ్ళీ కాస్సేపు గోడకేసి దృష్టి నిగిడ్చి చూస్తుంది, ఈ దృశ్యమంతా ఎంతోసేపు చూచాడు ఊపిరిబిగియపట్టి ప్రతాప. మనస్సు మాటిమాటికీఎదురుచెబ్బకొడుతోంది. కాని ఆక్రియ ధర్మానికి అంతిమకోట. ఈసారి ధర్మం - సత్యం - పరాజయం చెందట మంటే అర్థం హృద్ధామంలో పిశాచం ప్రవేశించి తీవ్రవేసు కోపడమన్నమాట. ఆ పాపపంకిల గుండంలో పడకుండా కావాలి. సీసారిధర్మం అందులో గణక పడిపోయివున్నట్లయితే మళ్ళీ చచ్చిపోతావా కా ఒడ్డునపడే అదృష్టం లభించేదికాదు. కాదు, కాదు. ఆ పాపపంకిల గుండంలో పడకుండా రక్షించిందిధర్మం కాదు, లజ్జాదున్నరిణామాలభీతి. ఒక్కొక్కప్పుడు మన సదాభివృద్ధిని సత్తనరనలు పరాజితమై పోతుంటాయి. అప్పుడు లజ్జా - దుష్పరిణామాలభీతియే కర్తవ్యపథంనుండి వైదొలగి పోకుండా ఉడకుంటూఉంటుంది. విరజన్ దేహం పూర్తిగా పాలిపోయింది. కాని హృదయపవిత్రత, భావోచ్ఛ్వాసలను వ్యక్తపరచే తేజఃమాత్రం పాలిపోలేదు. ముఖమండలంలోని

ఉజ్వలత, దృష్టిలోని పవిత్రతలో ఒక రకమైన అగ్ని ప్రజ్వరిల్లుతోంది. ఆ జ్వాలలే ప్రతాపుని దుశ్చేష్టల్ని తుణమాత్రంలో భస్మీభూతం చేసిపారేశాయి. జ్ఞానోదయమయింది. తన ఆత్మికపతనం పట్ల ఎంతగా సిగ్గుపడ్డాడంటే భరించలేక అక్కడే పరితపించసాగాడు.

అతని మనఃస్థలిలో ఇంద్రియము లంకురింపచేసిన నికృష్ట వికారాలన్నిటినీ చీకటిని వెల్తురు పారత్రోలినట్లుగా పారత్రోలింది ఈ దృశ్యం. విరజన్ కాళ్ళపైబడి తన అపరాధం తుమించమని వేడుకోవాలనిపించింది. ఒక మహాత్ముని సన్నిధి కెళ్ళినపుడు సహజంగా మన మనోదశ ఎలావుంటుందో అలాగే ప్రతాపుని స్థితివుంది. స్వతహాగా ప్రాయశ్చిత్త భావాంకురాలు ఉద్భవించాయి. వచ్చినదారినే వెనక్కి తిరిగాడు. వాయువేగంతో వాటికలో కొచ్చాడు. ఒక్కో ఎగురెగిరి ప్రహరీగోడదూకి అవతలపడ్డాడు. ఎవ్వడో వెంట తరుముకొస్తున్నట్లుగా.

అనునోదయం కాబోతోంది. నక్షత్రాలు మిణుకు మిణుకు మంటున్నాయి. బ్రుబ్రుమని తిరుగలినాదం చెవుల్లో కొచ్చి గింపకుమంటోంది. కాళ్ళపిసుకుంటున్నాడు ప్రతాప్. పచ్చేసోయేగాళ్ళ దృష్టిపడకుండా జాగ్రత్తలు తీసుకుంటున్నాడు. నెమ్మదిగా గంగానదీ ముఖంగా సాగిపోతున్నాడు. అప్రయత్నంగా చెయ్యి నెత్తిమీది కెళ్ళింది. తడుముకుంటే తోపీ లేదు. జేబు చూచుకున్నాడు. గడియారంలేదు. గుండె గుభేలుమంది. “అమ్మయ్యా!” అని హృదయ-విదీర్ణ కరుణా పూర్ణధ్వని ఒకటి పెదవులుదాటి బైటకొచ్చింది.

క్షణమాత్రంలోనే మానవుని జీవితమంతా పోషిస్తుంది. తారుమాను చేసే ఘటనలు అప్పుడప్పుడు ఘటలుతుంటాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు తల్లిదండ్రులు ఒక్క చురచురచూపు కుమారుని యశోశిఖరాగ్రంపైకి తీసుకెళ్ళి ఆశీర్వాదించేసి పారేస్తుంది. మరొకప్పుడు భర్త జ్ఞానచతు కవాటాలను తెరచివేస్తుంది. భార్య సీతివాక్యమొకటే తన సహచరుల దృష్టిలో గౌరవ మర్యాదలు కోల్పోయి జగత్తుకు భారస్వరూపంగా జీవించటానికి ఎన్నడూ అంగీకరించలేదు స్వాభిమాన శీలవ్యక్తి. మానవజీవితంలో ఇలాంటి శుభఘడియలు ఈశ్వర వగప్రసాదములనే చెప్పవచ్చు. ప్రతాపుని జీవితంలోకూడ ఇలాంటి శుభముహూర్తమే ఆసవమైంది. సంకీర్ణ సందుగొంగుల్లో గుండా గంగానది ఒడ్డును చేరి కూర్చున్న సమయమే ఆ శుభ సమయం. శోకలజ్జా విహ్వలమై అశుభారాలు అవిశ్రాంతంగా ప్రవహింపచేస్తున్న సమయమే ఆ శుభమూర్త ఘడియలు. అతన్నింత అధోగతికి, ఎటువంటి అధఃపతనానికి తీసుకెళ్లాలో అంతవరకు తీసుకుపోవడంలో మనోవికారచేష్టలు నిర్దాక్షిణ్యంగా పనిచేశాయి. కాని ఈ నిర్దాక్షిణ్యమే అతనిపాలిట కృపాల సద్గురువు హెచ్చరికగా రుజువువయింది సమయా సమయాలను బట్టి విషమూ అమృతంలా పనిచేస్తుందన్న విషయం జగద్విదితమే గదా.

మందంగా రాజుతున్న నిప్పును భగ్గుభగ్గుమని మంటలెగయునట్లు చేయటంలో సహాయపడు తుంటాయి గాలి విసుర్లు. అదేవిధంగా హృదయాంతరాల్లో పులికి పడివున్న అత్యాశలను ఈ కష్టసమయంలో బాహ్యోపచార

అవసరం. స్వదుఃఖానుభవం. అన్యలకిష్టాల అజలోకనం వైరాగ్యానికి సత్సంగం, అధ్యయనం, మననం మొదలగువాటి కూడా సంభవం కాని వైరాగ్యానికి - తరచు దానితీస్తుంటాయి. నిస్వార్థ పవిత్రజీవితం గడపాలన్న ఆ కాంక్ష బాల్యముండి వుండి ప్రతాపుని మనస్సులో, సంవత్సరాలకు సంవత్సరాలు గడచినా పూర్తికాని కార్యాన్ని ఈ మనోవికారం ఎదురు దెబ్బ ఒక్కటే ఇంకో పూర్తి చేసి పారేసింది సామాన్య పరిస్థితుల్లో దేశసేవ ప్రధాన జీవిత లక్ష్యంగా వుండేది కాదు. కాని ఈ ఎదురుదెబ్బ - ఈ హెచ్చరిక దేశసేవనే జీవిత పరమావధిగా చేసింది తల్లిహృదయాభిలాష ఫలించే సామగ్రివిశేషం ప్రాదుర్భూతమయింది. ఈ ఘటనలగర్భంలో ఏదైనా అజ్ఞాత ప్రేరకశక్తి దాగివుందో ఏమో? చెప్పగల ప్రతిభాశాలి ఎవ్వడు?

21

అటుముంషీ సంజీవనీలాల్ తీర్థయాత్రల కల్లిపోయాడు. మరి ప్రతాపేమో ప్రయాగ చదువుకోటానికెళ్లాడు. ఇటు సువామి జీవిత దృక్పథంలో బ్రహ్మాండమైన మార్పువచ్చింది. కంట్రాక్టు బిజినెస్ లో దిగింది కాదు అదే జీవితం, జీవితమే అదన్నట్లుగా అందులో మునిగిపోయింది. కూర్చోని తెల్లవార్లు ఇటుకిలు, రాళ్లు సున్నం, అడుసుగొడవల్లోనే సతమత వవుతుంటుంది. దమ్మిడిలతో సహా జమా-ఖర్చులు జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తుంది. అప్పుడప్పుడు స్వయంగా దగ్గరనిల్చుని కూలీలచే పని చేయిస్తుంది. వాళ్ళు చేసిన పనిని జాగ్రత్తగా తనిఖీచేస్తుంది. ఈ కార్యకలా

పాల్లోపూర్తిగా తల్లీనవైపోయింది. వీటిముందుదానధర్మాలు, వ్రతనియమాలూ, పూజా పునసాకారాలూ అన్నీ అడుగున పడిపోయాయి. వాటిపట్ల శ్రద్ధా - భక్తులూ అడుగంటి పోయాయి. ఆదాయం మాత్రం మూడుపువ్వులూ ఆరుకాయలూ పెరుగుతోంది. కాని వ్యయం మాత్రం ఎక్కడిగొంగళి అక్కడే వున్నదన్నట్టుగా వుంది. ఒక్క రాగిదమ్మిడి కూడ జారిపోనీయదు. దీని కంతకూ మూలకారణం తన కొడుకు సంపన్నుడు కావాలనీ జీవితమంతా హాయిగా జీవించాలనీ అన్న వుద్దేశ్యమే.

ప్రతిభాసంపన్నుడైన పుత్రుడు కల్గినందుకు సువామి కెంతో గర్వంగా వుంది. అతని జీవితవిధానంచూచి స్వపుత్రే షణావరం ఫలించి తీసుకుండిన దృఢవిశ్వాసం ఏర్పడింది. కాలేజీ ప్రొఫెసర్లనూ, ప్రిన్సిపాలునూ అప్పుడప్పుడు కలుసుకుని ప్రతాపచంద్రుని విషయం రహస్యంగా తెలుసుకుంటూ వుండేది. వారిచ్చే సలహాలూ, హెచ్చరికలూ జాగ్రత్తగా అవగాహన చేసుకోటానికి ప్రయత్నం చేస్తూవుండేది. ఆపనొక శ్రుతి మధుర కథతో సమానంగా వుండేది. అకస్మాత్తుగా ప్రతాప ప్రయాగనుండి అంతర్ధాన మైపోయినట్టుగా వైరు వచ్చింది. ఇలాంటి మానసిక దశలో ఇలాంటి వార్త రావడం పిడుగుతో సమానం. గుండెగుభేలుచుంది. ఒక శీతల నేట్టూర్పు విడిచి నెత్తిపట్టుకు చతికిల పడింది. మూడోరోజు వచ్చేసరికి పుత్రుని పుస్తకాలూ, బట్టలూ, తదితర సామాన్లూ కూడ వచ్చిచేరాయి. గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటులూ.

ప్రేమవతి మగణవార్త చేరింది. వెంటనే ప్రాణనాథ్ పాట్నానుండి, రాధాచరణ్ నైసితాల్ నుండి పయనమయ్యారు. ప్రాణముండగా వచ్చి వున్నట్లుయితే ఆఖరి చూపులంది. వుండేవి. కాని చనిపోయిన తర్వాత రావడంతో ఆఖరుకు మృతక భేదరమన్నా చూచే అదృష్టం లేకుండాపోయింది. దహనక్రియలు గొప్ప అట్టహాసంగా జరుపబడ్డాయి. ఆ తర్వాత తిరిగి మురాదాబాద్ వెళ్ళిపోయాడు రాధాచరణ్. పాట్నా వెళ్ళే ఆలోచనలో వున్నాడు ప్రాణనాథ్. కాని తీరా ఇక్కడిదాకా వచ్చి విరజనుని చూడకుండా వెళ్ళిపోవడం బాగుండదు. లేకపోతే పాపం ఎంతో బాధపడుతుంది. దిక్కు ముక్కులేని అనాధషష్ఠీగా భావించి వీళ్ళు వదలి పెట్టారుగదా “అని తలంచి కుమిలిపోతుంది.” అనే వాదనలతో ప్రయాణానికడ్డం వచ్చింది సేవతి.

ఈ శిథిల గృహంలోకి సేవతిశుభాగమనం పుష్పాల్లో సుగంధగమనంలా కనపడింది. ఒకవారం రోజులపాటు మళ్ళీ వెనకటి సుదినాలు తిరిగివచ్చాయా అన్నట్టుగా ప్రతీతమయింది. విరజన్ ప్రసన్నత కంతులేడు. కాని సంతాపానికి కొరతలేదు. సేవతి పుత్రుని చంకనెత్తుకుని ఎంతగానో ముద్దులాడింది మాధవి. ఇ-ట్లో ముందూ భాగంలోని హాలు ఎన్నాళ్ళనుంచో పాడుపడివుంది. ఇప్పుడుదానికికాస్త అదృష్టం పట్టింది. పాడుపడిన గృహమందిరానికి కాస్త దీపారాధన భాగ్యమబ్బింది.

ప్రేమనగి ‘మర్చుగ్రామ్’ వెళ్ళినప్పటినుంచీ ఆగృహంలో విరజన్ ఒక్క-తే వు-టోంది. జెను, మాధవీ చిక్క-డే.

వుండిపోయింది. ఇంతదనుక ఎక్కడో మరుగుపడివున్న కళా
ఖండాలను బైటికి లాకొచ్చాయి. హృదయావేదన మానసిక
దుఃఖావేశాలు. కావ్యరచనాభ్యాసం ఆరంభమయింది.
రచన యధార్థభావనల ప్రతిబింబం. ఆ భావనలు సుఖదుఃఖా
ల్లోదేనికై నా సంబంధించి వుండొచ్చు. సుఖదుఃఖాలు స్వాను
భవజన్యాలు. ప్రస్తుతం తెల్లవాళ్లు కూర్చుని స్వగత భావ
ముత్యాలతో స్వభావలో హారాలు గుచ్చుతూవుంటోంది
విరజన్. ప్రతిపదమూ కరుణారసంతో, వైరాగ్యభావంతో
నిండివుంటుంది మిత్రబృందం భూరిప్రశంసలూ, కావ్యమర్మ
జ్ఞుల ధన్యవాదాలూ తరచు రచయితల్లో ఉత్సాహాన్ని రేకె
త్తించుతుంటాయి. కాని విరజన్ అలాంటివాళ్ళలో గణనీయం
కాదు. స్వీయదుఃఖగాధను స్వీయమనస్సుకే వినిపించుకుంటూ
వుంటుంది.

సేవతివచ్చి అప్పుడే రెండుమూడు రోజులై పోయాయి.
ఒకరోజున “ ఏమిటి వదినా! ఎప్పుడూచూచినా ఏదో పరధ్యా
సలో వున్నట్టుగా కన్నడుతుంటావు విచారంగా కూడ వున్న
ట్టుగా కనిపించుతోంటోంది. ఎందుకలా వుంటున్నావో నాకు
చెప్పవూ? ” అని అడిగింది సేవతి. ఈ మాటలు విని సిగ్గు
పడింది విరజన్. “ ఏమీలేదు, ఊరికేనే మనస్సు అలావుం
టోంది. ” అని ఏదో సర్ది చెప్ప ప్రయత్నించింది. కాని
సేవతి “ నేనుఒప్పునోను ” అంది. చంగునవెళ్ళి ఆవిడపెట్టె
లోంచి కావ్యరత్నాలు వున్న పుస్తకం పట్టుకొచ్చింది.
గత్యంతరం లేక తన నూతనగీతాలు చదివి వినిపించసాగింది.
నోట్లనుంచి మొదటిచరణం వెలువడడంతోనే సేవతి దేహం

గగుర్పొడిచింది. పద్యం పూర్తయ్యేవరకూ మైమరచి కూర్చుంది. ప్రాణనాథుని సంగీతం ఆ మెలో కావ్య - రసాస్వాదన బీజాలు నాటింది. వింటూవుంటే మాటిమాటికీ కన్నీటి బిందువులు చింది చెక్కిళ్ళపై పడుతుండేవి. విరజన్ ఆగిపోయినప్పుడు ఓక రక మైన తన్మయ వాతావరణం వ్యాపించివుండేది. ఇంకేదో మనోహర రాగం మిగిలిపోయి వున్నదన్నట్లుగా. వదినగారి మెడలో చెయ్యి వేసి కౌగిలించుకుంది సేవతి. తర్వాత ఆమె నక్కడే వదలి అంగలార్చుకుంటూ భర్త - ప్రాణనాథుని వద్దకెళ్లి వ్రాలింది. ఏదైనా కొత్త ఆటవస్తువు పొందినపుడు పిల్లవాడు సంతోషం పట్టలేక దాన్ని చూపించాలని తన స్నేహితుల వద్దకు పరుగుత్తుకు పోయినట్లుగా. ఆ సమయంలో శలవు దరఖాస్తు వ్రాస్తున్నాడు ప్రాణనాథ్, "మా అమ్మకు సీరియస్ గా వుంది. అందువల్ల వెంటనే వచ్చి హాజరు కాలేక పోయాను. ఇంకో వారంరోజులు శలవు గ్రాంటు చేస్తారని ఆశించుతున్నా." సేవతిని చూచి దరఖాస్తు కాగితం దాచేస్తూ పైకి ముసిముసిగా నవ్వాడు. మానవు డెలాంటి ధూర్త శిఖామణి! తంకుతన్నే మోసగించడంలోకూడ వెనుకంజ వేయడు.

సేవతి: - ఇదిగో! కాస్త లోపలికిరాండి. విరజన్ వదిన వ్రాసిన గీతాలు వినిపించుతా. పరమానంద భరితులై పోతారు.

ప్రాణ: - సరే మంచిదేగా. ఓహో ఆవిడగారి కిప్పుడు కావ్య కవనాభిలాష పుట్టిందా ఏమిటి? ఔనులే, ఆవిడ వదినగానూ 'తుమ్ తో శ్యామ్ బడే బేఖుబ్ హో' అని కోకిల స్వరంతో పాడుతుండే వారుగా!

సేవతి: శర్వాత పశ్చికిలిచుగోవచ్చు. గాని ముందు కాస్త
వచ్చి వినిపోదురూ, ఆమె కవనం చూస్తే నా కమితాశ్చర్యం
కలుగుతోంది.

ప్రాణ :- సరేషద, ఉత్తర మొకటి వ్రాసి వచ్చేస్తున్నా.

సేవతి :- యెగో అందుకే మిమ్మల్ని చూస్తే ఒల్లు మండి.
పోయేదని నచ్చానా అంటే ఉత్తరం-గీతరం చించి అవతల
పాడేస్తా.

ప్రాణాధుని ఎలాగైతే బలవంతాన లాక్కొచ్చి
కూర్చోబిట్టింది సేవతి. “విరజన్ వదో వ్రాసివుంటుంది అదే
వినిపించాలని ఇంత ఉబలాట పడుతుంటుందిలే. అని అను
కుని బయలుదేరాడు ప్రాణనాథ్. కాని లోపలికొచ్చి కూర్చు
న్నాడు తన భావగర్భిత రచన “ప్రేమోన్మాదిని” చదివి విని
పించ సాగింది విరజన్. సంగీత విశారదుని కళ్లు తెరచు
కున్నాయి. గీతమేం గీతం! హృదయ సంతాపమొక జల
ప్రవాహం; ప్రేమ-రహస్యమొక గాథ. ఇటు చెవులు నిక్క
పోడుమకాని ఆలకిస్తున్నాడు; అటు తన్మయత్వంతో క్రిందికి
మీరికి కయ్యాలలూగిపోతోంది దేహమంతా. ఒక్కొక్క
పదప్రయోగం, ఒక్కొక్క భావగర్భిత వాక్యంపట్ల పరమా
నాది భరితుడై పోతున్నాడు. ఇదివరకెందరో కవులరచనలు,
కవీశ్వరుల కావ్యాలూ, కవినార్యభౌముల మహాకావ్యాలూ
చదివాడు. కాని వాటన్నిటిలోనూ ఈ ఉత్కృష్టభావం, ఈ
నూతనపోకడ, ఈ భావగాంభీర్యం ఎక్కడా కన్పించలేదు.
సూర్యోదయానికి పూర్వం మలయమారుతం చల్లగా,
హాయిగా సీస్తూపోతుంది. మొగ్గలు వికసిస్తాయి. కుసుమా

వళి సుగంధ - సువాసనలు వెదజలుతుంది. ఆకాశమండల మంతా అరుణ - రాగచ్ఛాయలతో పరివ్యాప్తమైపోతుంది. అలాంటి అరుణోదయవేళను వర్ణిస్తోంది విరజన్ తన 'ప్రేమా న్నాదినీ' గీతంలో ప్రతి పదమూ పద్యః వికసిత కుసుమ శోభతో, హిమబిందువుల శీతలత్వంతో నిండివుంది. దానికి విరజన్ కోకిల కంఠం తోడుగావడంతో పువ్వునకు తావు అబ్బినట్టుగా వుంది. ఈ గీతాల సాధనసంపత్తితోనే తన హృదయాన్ని దీపంలా దేదీప్యపగచుకుంది విరజన్. పరిహాస దృష్టితో అరుదెంచాడు ప్రాణనాథ్ మహాశయుడు. కాని లేచి వెళ్ళబోయేటప్పుడు నీర్జ్వలంలా, నిర్గతహృదయుడులా వున్నట్టుగా కన్నడ్డాడు. ఒకరోజు "నీ రచనలు ప్రచురించ బడితే జనాదరణ పొందుతాయి" అన్నాడు ప్రజరాణితో.

"వీటిని మెచ్చుకొనేవాడు కూడ వున్నాడని నాకు నమ్మకం లేదు." అని జవాబిచ్చింది తలవంచుకుని విరజన్. ప్రాణ :- అలాంటిదేమీకాదు. హృదయాంతరాళంలో అణు మాత్రమైనా సరే, రసికత్వమున్న ప్రతివ్యక్తీ తప్పక ఆద రించి తీర్తాడు. పుష్పసౌరభం ఆఘ్రూణించి ఆనంద పరవశు లయ్యే వ్యక్తులకొరత గనక నిజంగా లేకుండా వున్నట్లయితే పక్షుల కలకలారావం, చంద్రుని మనోరమ ఉజ్వలశోభ చూచి ముగ్ధులయ్యే జనుల అభావం లేకుండా వున్నట్లయితే వాళ్లంతా నీ రచనలకు తమ హృదయాల్లో తప్పక స్థాన మిచ్చి తీర్తారు.

తన కావ్యరచన విషయంలో ఇతరులు ప్రశంసలవర్షం కురిపించినపుడు, తన రచన ప్రచురించబడ నున్నప్పుడు

ప్రతి కవిహృదయంలో ఒక రకమైన చక్కిలిగింత కల్లుతుంటోంది. విరజన్ హృదయంలోకూడ ప్రాణనాధుని వాక్యాలు వినడంతో అలాంటిదే కల్గింది. పైకి 'ఎందుకులెండి, వద్దులెండి, అని అన్నమాట వాస్తవమే. కాని 'ఆ వద్దు కద్దు'ల తీరు చూస్తే 'సరేలెండి' అన్నదాంతో సరి సమానంగా వుంది. ఆరోజుల్లో 'కమలా' అనే మంచి మాసపత్రిక ఒకటి వెలువడుతోంది ప్రయాగనుండి ఆ ప్రేమోన్మాదిని అనే గీతం ఆ పత్రికకు పంపించాడు ప్రాణనాథుడు. దాని సంపాదకుడొక కావ్య - రసిక మహానుభావుడు. అది పంపినందుకు హృదయపూర్వకాభివందనాలు తెలియచేశాడు. పత్రికలో పచురించ బడగానే సాహిత్య - జగత్తులో గొప్ప తుఫాను చెలరేగింది. ప్రధాన రచనతోనే ఇంత ప్రసిద్ధికెక్కిన వారు బహుశ వుండరు. ఆద్యోపాంతం చదివేవాళ్లు పాఠకులు. ఆశ్చర్యచకితులై ఒకరి ముఖం ఒకరు చూచుకునేవాళ్ళు. కావ్య-మర్మజ్ఞుల్లో ఆ రచనగురించి అనేక వారాలవరకు ఎడతెగని చర్చలు జరుగుతూనే వున్నాయి. కావ్యరచనా జగత్తులో నూతనంగా కాలిడిన రచయిత రచన అని చెప్పితే ఎవ్వడికీ మింగుడు పడేదికాదు.

తదనంతరం ప్రతినెలా 'కమలా' పుటలు విరజన్ రచనలతో శోభిల్లు సాగాయి. ప్రజాభిప్రాయం 'భారతమహిళ' ను కవిసార్వభౌముల స్థానంలో కూర్చోబెట్టింది. 'భారతమహిళ' అనే నామం ప్రతిపిల్లవాడినోటా వినపెస్తూ ఉండేది. 'భారతమహిళ' గారి రచనలు అభిమీలించని దినపత్రికలుగానీ వార - మాసపత్రికలుగానీ ఏమీలేవు. పత్రిక

తెరవగానే అన్నిటికంటే ముందు పాఠకుని నేత్రాలు ' భారత మహిళ ' రచనలకోసం వెదుక్కుంటూండేవి. ఔను, ఆవిడ దివ్యశక్తులు ఇప్పుడెవ్వర్ని ఆశ్చర్యచకితుల్ని చేయటంలేదు. స్వయంగా ఆవిడ కావ్య-రచన ఆదర్శాన్ని ఉన్నత స్థానం లోకి తీసుకెళ్ళి కూర్చో బెట్టింది.

మూడేళ్ళవరకూ ' భారతమహిళ ' ఎవ్వరో ఎవ్వడికీ తెలియదు. తర్వాత ప్రాణనాథుడికే జీర్ణంకాలా. విరజన్ అంటే మంచి శ్రద్ధా - భక్తులు కల్గాయి. ఆమె జీవితచరిత్ర వ్రాయాలని అభిలాషకల్గింది. కొన్ని మాసాలనుండి పిచ్చిలోనే పడి కొట్టుకుంటున్నాడు. నెమ్మది నెమ్మదిగా సేవతీద్వారా ఆవిడ జీవిత వృత్తాంతమంతా ట్యుణ్ణంగా తెలుసుకున్నాడు. "భారతమహిళ" అనే శీర్షికతో గొప్ప వ్యాసమొకటి వ్రాసి పత్రికల కంపించాడు. ఇంతకు పూర్వమెన్నడూ ఎలాంటి వ్యాసమూ వ్రాసినపాపాన పోలేదు ప్రాణనాథుడు. కాని శ్రద్ధా - భక్తులు అనుభవించేని కొరతను పూర్తిచేశాయి. వ్యాసం చదువ ముచ్చటగా, విమర్శాత్మకంగా భావపూర్ణం గావుంది.

వ్యాసం ప్రచురించబడింది. వెంటనే నలుదిశలనుండి గౌరవ - పురస్కారాల వృష్టి కురియసాగింది. రాధాచంద్రన్ స్వయంగా ఆవిడ దర్శనార్థమే మురాదాబాద్ నుండి పనిగట్టుకువచ్చాడు కమల, ఉమాదేవి చంద్రకుమారి మొదలైన వాళ్లెందరో ఇంతవరకు విరజనుని మరచిపోయిన పాణిస్నేహితురాండ్రు నిత్యం ఆవిడ దర్శనార్థం రాసాగారు. ఆత్మాభిమాన కారణంగా గొప్పగొప్ప ఉద్యోగస్థుల ఎదుట సైతం

తలవాల్చుని గౌరవనీయ పురుషులెందరో ఆవిడ దర్శనార్థం
అరుదెంచుతుండేవాళ్ళు. చందా స్వయంగా రాలేకపోయింది.
కాని జాబువాస్తూ “నీ చరణకమలములపై మస్తకమిడి
గంటలతరబడి కన్నీరు కార్చాలని అభిలాషగా వుంటూ వుం
టుంది” అని వ్రాసింది.

22

నిర్భయం తగు జాగ్రత్తలతో పెంచబడుతూ, శోభాయ
మానంగా వుంచబడే ఉద్యానవాటికల్లో సైతం ఎన్నడూ
లభించని సుగంధ - సువాసనలూ, రంగు-రూపాలూ అప్పుడ
ప్పుడు వన - పుష్పాల్లో లభిస్తోంటాయి. నిజంగా మాధవి
నిరక్షరకుక్షీ, నిరాభ్యుదయరాలున్నా. కాని ఒక నారీమణిలో
వుండవలసిన సమస్తసద్గుణ-సల్లక్షణాలూ ఆమెలోఉన్నాయి.
అందులో మాత్రం చిన్నచూపు చూడలేదు విధాత. నీతినియ
మాలూ, బాగోగులూ చక్కగా అవగాహన చేసుకుని ఆచ
రణలో పెట్టే శక్తివుంది. విరజన్ కాపరానికొచ్చిన కొత్తలోనే
ఉధయలకూ పరిచయం ఏర్పడింది. తర్వాత క్రమంగా విరజన్
పట్ల మాధవి హృదయస్థలిలో అపార ప్రేమానురాగాల
బీజాలు మొలకలెత్త ప్రారంభించాయి. వ్రజరాణి నొక
దేవతా స్వరూపిణిగా భావించినా భావిస్తోండొచ్చు. విరజ
నుని ఎన్నడూ ఎదిరించిగానీ, ఆవిడమాటకు విరుద్ధంగా నడచి
గానీ ఎరుగదు. విరజనూ అలాంటి ప్రేమతోనే ఉండేది. తన
దగ్గరే పడుకోబెట్టుకునేది. మంచిమంచి బట్టలు కట్టబెట్టేది.
తన సరసన కూర్చోబెట్టుకుని భోజనం పెట్టేది. తన సొంత

చెల్లెలిపట్లకూడ ఇంత ప్రేమగా వుండజేమో. మనస్సుకు మనస్సుతో సంబంధముంటుంది. ప్రతాపునకు వ్రజరాణితో మనః పూర్వక సంబంధ మున్నదనుకుంటే వ్రజరాణికీ ప్రతాపునితో అలాంటి సంబంధమేవుంది. ఆవిడ అతని ప్రేమలో మునిగివుండేది. కమలాచరణునితో వివాహస్థిరపడింది అప్పుడు ప్రతాపుడెంతగా బాధపడ్డాడో అంతకు తక్కువేమీ బాధ పడలేదు వ్రజరాణి. నిజం. లజ్జావశాత్తు ఆమె హృదయాంతర్గత భావాలు ఎన్నడో బహిర్గతంచూత్రం అవుతుండేవికావు. ప్రతాపుని పీడితహృదయాన్నేవిధంగా రంజింపచేయనా అని పెళ్ళి అనంతరం ఆవిడ ఆలోచించని రోజులేదు. “నా జీవితం హాయిగా-ఆనందంగా గడచిపోతోంది. కాని పాపం ప్రతాపుడెంత బాధపడిపోతున్నాడో, ఏవిధంగా జీవితగడియలు గడుపుతున్నాడో తెలియదుగదా,” అని విచారిస్తూండేది. ఆ సమయంలో మాధవికి పదకొండో ఏడు. దాని అందచందాలూ, గుణస్వభావాలూ చూడ ముచ్చటగా, ఆశ్చర్యకరంగా ఉండేవి. ‘ప్రతాపుడు తన కంఠహారంగా పరిగ్రహించగల అర్హత - నా మాధవిలో లేదా? అని ఒక ప్రశ్నాత్మకమైన ఆలోచనొకటి హఠాత్తుగా కల్గింది. ఆ గడియనుంచే మాధవి బాగోగులపట్ల ఎక్కువ శ్రద్ధవహించ ప్రారంభించింది. ప్రేమాభిమానాలు ఎక్కువయ్యాయి. “నా మాధవి పదహారు పదిహేడేళ్ళ దై నపుడు ప్రతాపుని వద్ద కెళ్తాను. మాధవి నా చెల్లెలని చేతులు జోడించి వినయపూర్వకంగా విన్నవించుతాను. ఈరోజునుంచి తన పాదసేవకురాలునిగా భావించుకోమని ఆగ్రహపూర్వకంగా చెబుతాను. అప్పుడు నామాట

తోసి రాజనగలడాప్రతాపుడు ? లేదు, లేదు, అలా ఎన్నడూ చేయడు, చేయజాలడూనూ. నేనేవెళ్ళి ఈ రకంగా ప్రాధేయ పడేవానికంటే స్వయంగా పిన్నేవచ్చి మాధవిని కోడలుగా చేసుకోవాలని వుండే, ఏమంటావు ? అని అంటే నిజమైన ఆనందం అప్పుడుకలుగుతుంది. ” ఈరకమైన వ్రాహ్మప్రపంచంలో విహరిస్తూ విహరిస్తూ మనోమయూరం ఆనందంతో నాట్యం చేయసాగేది. ఈ వృద్ధేశ్వరం లోపలవుంచుకునే ప్రతాపుని గుణ గణాలపటం మాధవి హృదయపటంపై గీయప్రారంభించింది. ప్రతాపునిపట్ల దాని రోమరోమమూ ప్రేమమయమై పోవాలని ప్రజరాణి ఆశయం. ప్రతాపుని గురించి చెప్పసాగితే అమె శబ్దజాలం అసాధారణంగానూ, మధురంగానూ, సరసంగానూ వుండేది క్రమక్రమంగా ప్రేమ - రస - ఆస్వాదనం ఆస్వాదించసాగింది మాధవి మానస - హంసరాజం. పాన కంలో పుడకపడింది.

అమాయక మాధవి ఆలోచిస్తూండేది - “ఆహా ! ఎంత గొప్ప అదృష్టవంతురాలను ! ఆ మహనీయుని పాదాలు కడిగే అర్హతకూడ నాకులేదు. అలాంటివాడు నాకు భర్త కాబోతున్నాడు. నన్ను తన దాసీగా స్వీకరిస్తాడో లేదో ? సరే అదంతా నాకనవసరం, నేనుమాత్రం ఆయన పాద-పద్మాలు విడువను. దాసీగావుంటాను. “ప్రేమ” అనేదేమన్నా ప్రపంచంలో ఆకర్షణీయవస్తువే గనక అయితే తప్పక ఆయన్ని తనవాడుగా చేసుకుంటాను.” పాపం ! ఈ ఆశలే ఒకనాడు అశువులరూపం దాల్చి నేత్ర-ద్యారాలగుండా బైటికిపొరి పొంగి పోతాయని అమాయకురాలికేం ఎరుక ? ఇంకా పది

హీనో ఏడన్నా నెళ్ల లేదు. ఇంతలో విరజన్మీద ఆపదల వృష్టి కురువసాగిది. కుటుంబం సర్వనాశనమయింది. ఆ తుపాను అంతటితోనే ఆగ లేదు. వాటి ప్రభావం మాధవీదేవి మీదకూడ పడింది. ఆ తుపాను విసుర్లకు ఆవిడ స్వప్నాల, పుష్ప-వనం, తుడిచిపెట్టుకు పోయింది. ఇలాంటి సమయం లోనే ఒకరోజున ప్రతాపచంద్రుడు కనపడకుండా లేచి పోయాడని పిడుగువంటి వార్త వచ్చింది. తుపానుదెబ్బలతో ఏమైనా మిగిలివుంటే అదికాస్తా ఈ కార్చిచ్చు తనపొట్టన పెట్టుకుంది.

కాని మనస్సు అనే దేదైనా పదార్థంగనకై తేమాత్రం మానసికంగా మాధవి ప్రతాపుని అర్థాంగిగా ఏనాడో ఆయింది తన సర్వస్వమూ - అతనికి సమర్పించింది కాని ఈ విషయం మాత్రం ప్రతాపునికి తెలియదు. నిజం ప్రపంచంలో సాటిలేని, ఆమూల్ని వస్తువు అతనికి కానుకగా లభించింది. ప్రతాపుని కళ్లతోచూచే సౌభాగ్యమూ, వచనా మృతం గోరే అదృష్టమూ మాధవి కొక్కసారే లభించింది. అంతకు పూర్వమే ఆవిడ హృదయ పటలంపై విరజన్ గీచిన పటాన్ని ఈ సందర్భనం మరింత శోభాయమానంగాచేసింది, ప్రతాపుని జూడలేదు. కాని అతనిపట్ల ప్రేమానురాగాలు, తేజమాత్రమైనా నడలేదు. పైపెచ్చు ప్రేమాగ్ని తీవ్రమయింది దినదినం అందులోపడి కుమలిపోతోంది. ఆ రోజు నుంచీ అవిడ పట్లని ప్రశంలేదు; నోయని నోములేదు; పూజించని దైవంలేదు. ఆయనెక్కడున్నా డేనుంగా, సుఖంగా వుండాలన్న అభిప్రాయంతోనే ఇదంతా చేయటం. ఈ ప్రేమ-

కల్పనలు ఆ బాలను మరింత దృఢచిత్తురాలుగా, సుశీలగా మృదు స్వభావురాలిగా తయారుచేసాయి. తన వివాహం ప్రతాపునితో జరిగిపోయిందన్న భావం గట్టిగా వేరూనింది. మాధవి పరిస్థితిచూచి ఎంతో విచారపడుతుండేది విరజన్—
 “అయ్యో! ఈ నిప్పు నే నంటించినదే. ఈ సవవికసిత పుష్పం ఏ అదృష్టవంతుని మెడను అలంకరించుతుందోగదా? అయ్యో! ఎంతోకష్టపడి ఈ బీజం నాటాను. క్షీర - నీరా లతో కంటిగుడ్డుగా పెంచి పోషించాను. అయితే ఈనాడు దాని పుష్పాలు ఫలించకుండా ఈరకంగా కొమ్మ - కెమ్మల మీదనే వాడి, ఎండి రాలిపోతాయా? తన దుఃఖాలుమరచి పోటానికి వ్రజరాణికి కాన్య - రచన గొడవన్నావుంది. కాని మాధవి కేంపుంది? హల్లీకి హల్లీ సున్నకు సున్న. తనకు అపరిచితుడైన వ్యక్తిధ్యాన మొక్కటే ఆమె మిత్రుడూ ఆమె ప్రియుడూనూ. ప్రతాపు అంతర్ధానానికి కొన్ని మాసాల పూర్వం ఆయన సన్యాసం పుచ్చుకున్నాడని ఒకనాడు కల వచ్చింది. అది గుర్తుకొచ్చింది. ఆవిడ హృదయాంతర్గత అపార ప్రేమ బహిర్గతమయింది. ప్రతాపచంద్రుడు తప్పక సన్యసింపాడు అని ఆకాశవాణి పలికిందా అన్నట్లుగా కన్నడింది. ఈ రోజునుండి తానూ ‘తపస్విని’ రూపందాల్పించి. సుఖ సౌఖ్యాల ఆశాభిలాషల్ని హృదయంలోంచి నెట్టిపారవేసింది.

కూర్చొనికూర్చొని ఎప్పుడన్నా తోచుబడి కానిసమ యాల్లో లేచి ప్రతాపగా రింటికల్లి కూర్చునేది మాధవి. అక్కడున్న కాస్సేపూ మనస్సుకెంతో శాంతిగా వుండేది. ప్రతాపుని గృహం ఒక పవిత్ర దేవాలయం మాధవికి. కొంత

కాలం సువామ - విరజనులు పరస్పరం ఎడమొఖం - పెడ మొఖంగా వున్నారు. ఆ సమయంలో అక్కడికి పెద్దగా వస్తుండేదికాదు. కాని చివరకు వ్రజరాణి పవిత్ర - ఆదర్శ మయ జీవితం ఈ గ్రంథిని విప్పింది. గంగా యమునానదుల వలె పరస్పరం ఆలింగనం చేసుకున్నారు. ఆరోజునుండి మాధవి రాకపోకలూ ఎక్కువయ్యాయి. రోజూవచ్చి సువామదగ్గర కూర్చుండేది. ఆ గృహంలో ప్రతి అంగుళం భూమి ప్రతాపుని స్మారకచిహ్నం. ఈ లోపలి ప్రాంగణం లోనే కొయ్య గుర్రాలపై ఎక్కి స్వారీలు చేశాడు. ఈ గుండంలోనే కాగితం పడవలు నడిపాడు. ఆ నౌకలు బహుశ కాలచక్రం సుడిలోపడి అంతు లేకుండా పోయాయి. కాని ఆ కీలుగుర్రం మాత్రం ఇంకా అలాగే వుంది దాని జీర్ణ శీర్ణ అస్తిపంజరానికి ప్రాణం పోసింది మాధవి. దాన్ని తీసుకెళ్లి నీళ్లగోతి ప్రక్కన ఒక గన్నేరు చెట్టు నీడను కట్టివేసింది. ఈ గదియే ప్రతాపుని శయన గృహం. అదిప్పుడు మాధవీదేవికొక పావన దేవస్థానం. ఈ పందిరిమంచమే తన అంకశయ్యపై అనేకరోజులు ప్రతాపుని జోగొట్టింది. దాన్నిప్పుడు పుష్ప-గుచ్ఛాలతో అలంకరించు తోంది మాధవి. ఎప్పుడూ కనివిని ఎరుగనంత అందంగా ఈ గదిని అలంకరించింది. పటాల ముఖాలమీది ధూళి - తెరలు లేచిపోయాయి. లాంతరుకు మళ్ళీ వెనకటిదశ పట్టింది. మాధవీదేవి ఈ అపారభక్తి - ప్రేమలు చూచి సువామ మనస్సుకూ కొంతశాంతి గల్గింది. నింతలూ-చీకులూ అదృశ్య మయ్యాయి. తన కుమారుని పేరెత్తి ఎంతకాలమయిందో

చెప్పలేం. విరజన్ తో ఐక్యతైతే ఏర్పడింది కాని ఉభయల మధ్య ప్రతాపుని విషయం చర్చకెన్నడూ వచ్చేదికాదు. సిగ్గుతో సంకోచపడుతుండేది విరజన్. కోపతాపాలతో మూతి ముడుచుకు ఉండేది సువామి. ఇంతలో మాధవీదేవి ప్రేమాగ్ని ప్రజ్వరిల్లింది. దానిలో అందరి సంకోచాలూ మూతిముడుపులూ భస్మీభూతమై పోయాయి. ప్రేమవిప్రీతిలయై ప్రతాపుని బాల్యజీవితం గాథలు గుచ్చిగుచ్చి అడిగేది మాధవి. ఆ ప్రేమాగ్నిమందు సువామి రాలికుండే కనగి నీరై పోతుండేది. కన్నీళ్ళు గిరున క్రమ్ముకొచ్చేవి. అప్పుడు ఒకరి ముఖం ఒకరు చూచుకుంటూ ఉభయూూ ఆపురు మనేవాళ్లు. దీపాలవేళయినా ప్రతాపుని గురించి చర్చలు మాత్రం సమాప్తమయ్యేవి కావు. ఈ స్థితిలో కూడ మాధవి మానసిక స్థితి సువామికు తెలియకుండా వూడటం సంభవమా? ఆమె తరచు ఆలోచిస్తూండేది. “ఈ తపస్విని ఈ రకంగానే ప్రేమాగ్నిబ్వాలల్లో కాలుతూ, మండుతూ ఉంటుందా? అదికూడా నిష్కామ భావంతో.” ఒకనాడు ‘కమలా’ పత్రికప్యాకెట్టు తెరచిచూచేసరికి మొదటిపేజీలోనే ఒక ఫోటో కనపడింది. వివిధరంగులతో అలంకరింపబడివుంది. ముఖారవిందంలో తేజస్సు తొణికిసలాడుతోంది. ఎవ్వరో ఒక సన్యాసిపుంగవుని ఫోటో. అలాంటి రూపురేఖలు గలవ్యక్తిని ఎక్కడో ఒకచోట తప్పక చూచినట్టుగా స్ఫురించసాగింది. ఆలోచిస్తూ ఆలోచిస్తూ హఠాత్తుగా ఆవిడ దృష్టి ప్రతాపుని రూపురేఖలపైకి పోయింది పట్టరాని సంతోషంతో

ఒక్కసారి ఎగిరి గంతువేసింది. “మాధవీ! కాస్త ఇలా రామ్మా” అని పిలిచింది మాధవిని.

పూలతోటలో నీళ్లు పోస్తోంది మాధవి. ప్రస్తుతం కాల వేపాని కీతోటయే ఒక సాధనంగావుంది. చీరంతా ముద్ద ముద్దగా తడిసివుంది. శిరోజములు చిక్కుపడి ముఖంమీద వ్రేలాడుతున్నాయి. లలాటంపై చెమట చుక్కలు కార్తున్నాయి. ప్రేమ-రసంతో నిండివున్నాయి నేత్రాలు. పిలుపు వినబడగానే వెంటనేవచ్చి ఎదుట హాజరయింది. “ఇలారా, నీ కొక మంచి బొమ్మచూపిస్తా ఇలారా.” అంది విరజన్.

“ఎవరిబొమ్మ? ఏదీ చూడనీ.”

తదేకదృష్టితో చూచింది బొమ్మను మాధవి, కళ్లు చెమ్మగిల్చాయి.

విరజ:- గుర్తు పట్టావా?

మాధ:- ఏం! ఈ రూపం కలలో ఎన్నిసార్లు చూచానో? ముఖమండలం జ్యోతికణాలను పరిస్థోంది.

విర:- ఇదిగోచూడు, అతనెవ్వరోకూడ క్రింద వ్రాయబడివుంది.

పేజీ త్రిప్పింది మాధవి. “స్వామీ బాలాజీ” అన్న శీర్షికతో వ్యాసమొకటి వ్రాయబడివుంది. కొంచెంసేపు ఇద్దరూ ఈ వ్యాసం చదివారు తన్మయంతో. తర్వాత సంభాషించుకోసాగారు.

విరజ:- ఆయన తప్పక సన్యసించి వుంటాడని నే నేనాడో గ్రహించాను.

మాధవి ముఖంకేసి చూస్తోంది. పెదవివిప్పినట్లులేదు.

విర:- అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఎంత తేడా వుందోగదా! ముఖంతో

తేజస్సుచూడు, ఉట్టిపడుతోంది. అప్పుడింత అందంగావుండే వారుకాదు.

మాధ:-హుంహూ,

విర:-భగవంతుడు వారి నాశీర్వదించుగాక. గొప్ప తపస్సు చేసి పుట్టాడు. (కన్నీరుకారుస్తూ) ఎంత అదృష్టం! మేమిద్దరమూ ఒకరోజున జతగా ఆడుకున్నాం. కలిసిమెలిసి ఒకేచోట వున్నాం. కాని ఇవ్వాల ఆయన సన్యాసి, నేను వియోగిని. జ్ఞాపకమున్నానో లేదో తెలియదు. ఔను సర్వమూ వదలుకుని ప్రపంచంతో సంబంధంలేకుండా సన్యాసం స్వీకరించిన మహాత్మునికి ఇతరుల గొడవేం వుంటుంది పిన్ని కేవు తరం వ్రాయనప్పుడు మరి నాబోటిది ఏం జ్ఞాపకముంటుంది? మాధవీ! చిన్నప్పుడు ఆయన ఎప్పుడన్నా 'యోగి-యోగి' అట అడితే నేను మిఠాయి భిక్ష పెద్దుండే దాన్ని.

“ఏమో మరి? ఎన్నాళ్ళకు దర్శన సాభాగ్యం కలుగుతుందో?” అవి ఏడ్చి సిగ్గుతో తలవంచుకుంది మాధవి.

విర:-ఏడ్వకు. త్వరలోనే వస్తారుగా. ప్రాణనాథుని ఈ వ్యాసం ఎంతో బాగుంది.

మాధ:-ప్రతి పదంలోనుండీ భక్తి - రసం ఉట్టిపడుతోంది.

విర:- ఆహా! ఉపన్యాసాన్ని గురించి ఎంత చక్కగా ప్రశంసించి వ్రాశాడు. చిన్నతనంలోకూడ అతని మాటలు ముద్దులుమూట గడ్తూండేవి. ఇక ఇప్పుడడగవలసిన పనేముంది? ప్రాణనాథునివంటి వ్యక్తినే ఇంతగా ప్రభావితుణ్ణిచేయగల్గిన వ్యక్తి సమస్త భూమండలంపై తన మహత్వం వ్యాపింపచేయగలడన్న దానిలో ఇసుమంతమైనా సందేహంలేదు.

మాధ:- పద, పద, పిన్ని వద్దకెళ్ళివద్దాం పద.

విర:- ఔను, ఆవిడసంగతే మకచిపోయాం, వివి ఏమంటుందో చూద్దాం. సంతోషిస్తుందా?

మాధ:- అసలావిడ కోర్కెయే ఇదిగా. మరెందుకు సంతోషించదు?

విర:- చెప్పేవులేగానిపోవే, ఇలాంటివార్తవిని సంతోషించే తల్లులెవ్వరూలేరు.

ఇద్దరూ బయలుదేరారు. విరజన్ ముఖం వాడి పోయి వుంది. కాని మాధవి ప్రతిఅవయవమూ హర్షంతో తొణికిసలాడుతోంది. ఎవ్వరైనా “నీ పాదాలు ఇప్పుడు భూమి మీద ఆనకపోవటానికి, కారణమేమిటి? నీ పాలిపోయిన ముఖారవిందం ఇంతగా కళకళలాడిపోవటానికి హేతువేమిటి? నీకు లభించిన రత్నరాసులేమిటి? ఇప్పుడు నీ విచారమూ, నీ ఏడ్పులూ ఏ ఏటిలో గలిసిపోయాయి? నీ ప్రియుడు కనిపిస్తాడన్న ఆశలేదు. నీ మీదెన్నడూ కరుణ - కటాక్షం ప్రసరింపచేయలేదు. మరిదేసికింత సంతోషం పట్టలేకుండావున్నావు?” అని ప్రశ్నిస్తే మాధవి ఏం సమాధానం ఇస్తుంది? ఎమిలేదు ముఖం వ్రేలాడవేస్తుంది. కంటిరెప్పలు క్రిందికివాలి. పోతాయి పుష్పభారంతో రెమ్మలు క్రిందికి వంగిపోయినట్లుగా ఔను, రెండు కన్నటిబొట్లు రాలితే రాలొచ్చు. కాని నోరు మాత్రం విప్పలేదు.

మాధవి ప్రేమ, మైకంలో మైమరచివుంది. హృదయం ప్రేమోన్మాదంతో మునిగివుంది. ఆమె ప్రేమ బజారు వస్తువుకాదు; దేనికోసమూ అకలిగొనిలేదు ప్రేమకు బదు

లుగా ప్రేమనూ అభిలషించడంలేదు. మరి దేనికింత సంతోషం? ఇలాంటి పవిత్రమూర్తి తన హృదయమందిరంలో వెలుగొందుతున్నాడు గదా అని గర్వపడుతోంది. ఈ గర్వమే ఆవిడ ఉన్నతతకు మూలం; ఈ గర్వమే ఆవిడ ప్రేమకు కానుక.

రెండో మాసంలో 'బాలాజీ' గారి మీద స్వాగత పద్యాలు వ్రాసింది విరజన్. ఆదొక విలక్షణ రచన. విద్య జగత్తుకు విరజన్ కొత్తవమీ కాదు. చిరపరిచితురాలే. ఏనా ఆ పద్యాలు ప్రచురించ బడగానే ఆవిడ కావ్యప్రతిభాచంద్రిక మరింత ఉజ్వలంగా ప్రకాశించింది. వాయువుకన్న వేగంగా పోయే కల్పనా - పక్షి ఈసారి కావ్యాకాశంలో నక్షత్రమై ప్రకాశించింది. ప్రతి పదంలోనూ ఆకాశవాణి జ్యోతి ఇమిడి వుంది. ఈ పద్యాలు చదివిన వాళ్లందరూ 'బాలాజీ'గారికి భక్తులైపోయారు. కవి ఒకపాములవాడు. అతని బుట్టలో ఉండేది సర్పాలుగావు, హృదయాలు ఉంటూవుటాయి.

23

వ్రజరాణిలో కావ్య-చంద్రుడు ఉదయించినప్పటినుంచీ ఆవిడ చుట్టూ ఎప్పుడుచూచినా స్త్రీలు తండోప తండాలుగా మూగి వుండేవాళ్ళు. పట్నంలో మహిళా సఙ్ఘాలెన్నో స్థాపించ బడ్డాయి. వాటి మంచి చెడ్డల భారమంతా విరజన్ ఒక్కదాని మీదనేవుంది. ఇంతేగాక, ఇతరచోటనుండి కూడ అనేకమంది దర్శనార్థం వస్తూండేవాళ్ళు. ఇక తీర్థయాత్రకు వచ్చినవాడూ ఆమెను దర్శించకుండా వెళ్ళేవాడుకాదు. ఆవిడ

గేయాల సర్వశ్రేష్ట సంగ్రహమొకటి ప్రచురించాడు రాజా ధర్మసింగ్. ఇది ఆమె కావ్య - కౌశాలాన్ని నలుదిశల వేరోళ్ల చాటింది. ఒక్క భారతదేశంలోనేగాక, యూరోపు, అమెరికా మొదలగు దేశాల్లోని ప్రసిద్ధ రచయితలుకూడ ముక్తకంఠంతో ప్రశంసించారు. ఆమె పుస్తకాలను తమ పుస్తక భాండాగా రంలో అలంకరించు కోని రసిక హృదయులు భారతగడ్డపై బహుశా లేరేమో. విరజన్ రచనల్ని మెచ్చుకొనే వ్యక్తుల్లో బాలాజీ అగ్రగణ్యుడు. తన మహోపన్యాస వ్యాసాల్లోకూడ తరచు ఆవిడ రచనల్లోని వాక్యాలే ఉదాహరణగా ఉదహరించుతుండేవాడు. ఆ సంగ్రహంమీద “సరస్వతీ” పత్రికలో విస్తారపూర్వకంగా విమర్శకూడ ఒకటి వ్రాశాడు.

ఒకరోజున ప్రొద్దు పొడవకముందే సీత, చంద్రకుమారీ, రుక్మిణీ, రాణీలు వ్రజరాణి గారింటి కొచ్చారు. వీరందర్నీ తగు మర్యాదలతో కూర్చోబెట్టింది. ఆ సమయంలో విరజన్ ఇంట్లోలేదు. కారణం ప్రభాత సమయాన్ని కావ్య - పఠనం కోసం ప్రత్యేకించింది. ఆ సమయంలో అత్యంత ఆనందమైన పన్నెత్తేనే తప్ప లేకపోతే స్నేహితులతోకూడ కలుసుకునేది కాదు. తోటలో రమణీయ నికుంజ మొకటి వుంది గులాబి పూవులు పరిమళం వెదజల్లుతున్నాయి. కమ్మటిగాలి చల్లగా హాయిగా వీస్తోంది. అక్కడే ఒక శిలాసనంపై ఆసీనురాలై కావ్యాలు వ్రాస్తూవుంటుంది విరజన్. కావ్య - సముద్రంలో నుండి విరజన్ బైటికి తీసేరత్నా లరుకలం హారంలో గుచ్చు తోంటుంది. పట్నప్రజల ఆగ్రహంమీద చాలారోజుల అనంతరం ఇవ్వాళ బాలాజీగార్ని కాశి ఆహ్వానించటానికి కలం

ఎత్తింది. బాలాజీగార్ని అప్పుడప్పుడు కాస్త వ్యాకులపరచే సగరాల్లో కాశీ ఒక్కటే. కాశీ వాసులు ఎంతకాలానుండో ఆహ్వానిస్తున్నారు. కాని వెళ్లటానికి అవకాశం లభించడంలా. సింహళం, సింగూనుదాకా కూడ వెళ్లినట్లు. కాని కాశీ రాపడానికి మాత్రం తీరుబడిలేదు. కాదు, అక్కడికి వెళ్లా లన్న ఆలోచనేలేదు. ఆ సగరాన్ని తన కొక పక్షా - భవ నంలా భావిస్తున్నాడు. అందువల్లనే కాశీకి రావలసిందని ఆహ్వానిస్తోంది విరజన్. ఈ ఆహ్వానంలో ఆయన్ని బలవంతాన లాసుక రాగల్గిన శక్తివుందని ప్రజలకు నమ్మకం. ఏదైనా నూతన భావననే ప్రజరాణి చంద్రాననం తేజరిల్లి పోతోంటుంది. మాధవి ముఖమండలం ప్రసన్నతా ప్రకాశంతో మెరసిపో తోంటుంది. ఉద్యానవనంలో ఎన్నో మందారపూవులు పూచి ఉన్నాయి. రజనీ తుషార బిందువులతో కలిసి మరింత రమణీ యంగా కాంతులు వెదజల్లుతున్నాయి. కాని ఈ సమయంలో ఈ రెండు పుష్పాల్లో (విరజన్ మాధవీలు) కనపడే నూతన శోభావికాసాలు చూచి అశ్వపుష్పాలు లజ్జపడి పోతున్నాయి.

సరిగ్గా తొమ్మిదింటికి లోపలికొచ్చింది ప్రజరాణి. “ఇవ్వాళ ఇంత సేపున్నారే ?” అని ప్రశ్నించింది సేవతి.

విర:- సూర్యుని ఆహ్వానించటానికి కుంతీదేవి ఎంతతపస్సు చేసిందో !

సీత:- ఆ బాలాజీ మహాశయుడు వట్టి పాషాణహృదయుడులా వున్నాడు. నే నైతేనా అలాంటి మహానుభావుని పక్కరిం చనుకూడ పక్కరించను.

రుక్మిణి:-సర్వసంగ పరిత్యాగికి ఇల్లా - వాక్యతో సంబంధ మేమిటి ?

చంద్ర:-ఇక్కడకు రావచ్చెస్తా. ఓ సన్యాసిగారూ ! ఇలాంటి ఒయ్యారా లెక్కడ నేర్చుకొన్నావయ్యా ? అని ముఖమీద అడిగేయనూ ?

రుక్మిణి:-ఓ మహారాణిగారూ ! నోటికొచ్చినట్లల్లా మాట్లాడటం మంచిదికాదు. సాధు - సన్యాసుల నెలా ఆదరించాలో కాస్త నేర్చుకుంటే బాగుంటుంది నాలికా లేక కత్తెరా ?

చంద్ర:-లేకపోతే ఏమిటిమరి ? ఓపిక పట్టడం ఎంతకాల మమ్మా ? దేశాలన్నీ తిరిగి రాగలను. కాని కాశీ మాట ఎత్తేటప్పటికే పాపంకాళ్లు నొప్పలుగా వుంటాయా !

విర:-(నవ్వి) ఇప్పుడిక చాలాత్వరలోనే చూడగలుతావులే. ఈ నెలలో తప్పక వస్తారని నానమ్మకం.

సీత:-జౌను, అదృష్టం పండింది కదూ, మరి దర్శన మెందుకు లభించదు ? ఆయనగారి జీవితచరిత్ర చదివినప్పుడు ఎలా వుంటుందంటే కన్నడితే కాళ్ళు పట్టుకుని గంటలతరబడి కన్నీరు కార్చాలని బుద్ధిగా వుంటుంది.

రుక్మిణి:-ఈశ్వరు డామకి వరదహస్తాలు ప్రసాదించాడు. దారాసగరం రాణిగారు చనిపోయిందో లేక ప్రాణం పోవటానికి సిద్ధంగావుందో. ఇంతలో బాలాజీగారికి వర్తమానం చేరింది. ఆగమేఘాలతో నచ్చి హాజరయ్యారు. కన్నుమూసి కన్ను తెరచినంత సేపటిలో లేపి కూర్చోబెట్టారు. మా ఆయనప్పుడు అక్కడే వుంటున్నారు. ఆయనగారే చెప్పాడు, రాణిగారు వెంటనే బొడ్డులోనుండి తాళం చెవితీసి

బాలాజీగారి పాద - పద్మాల మీదవుంచి చేతులుజోడించి ఈ రోజునుండి మీరే దీనికి యజమానులు ' అని అందట. అప్పుడాయన " ధన - ధాన్యాదులు నా కవసరంలేను. మీ రాజ్యంలో కనీసం మూడువందలు గోశాలలన్నా స్థాపించండి ' అని అన్నాడట నోట్లొంచిమాటరావడమే ఆలశ్యం; నేడు దారానగరంలో పాల నదులు ప్రవహిస్తున్నాయి. నిజంగా అలాంటి మహాత్ముడుగా కావటం ఎవ్వడితరం ?

చంద్ర:- నవలఖా మహాశాఖగారు ఎన్నాళ్ళనుండో తమ రోగంతో బాధపడుతూ... అదీ వారిచ్చిన మూలికల ద్వారానే పూర్తిగా నయమైపోయింది. దాన్నే మావల్ల కాదంటే మావల్ల కాదని : శక్తిరూ, వైద్యులూ యావన్నండి చెప్పేశారు. బాలాజీగారు వెళ్లబోయే సమయంలో రాజు గారి భార్యవచ్చి తొమ్మిది లక్షలు చేసే ముత్యాలహారం ఒకటి సమర్పించింది. కాని ఆయన దానికేసి కన్నెత్తిచూస్తే ఒట్టు.

రాణి:- చూస్తే ఖరారు మనిషిలాగున్నాడే.

రుక్మిణి:- బేను, నిజం! మళ్ళీచూడటం అదొకపనా ? అసలు వెంటనే మెడలోనే వేసేసుకోవాల్సింది.

విర:- కాదు కాదు; తీసుకుని రాణిగారి మెడలో వేయాల్సింది. ఏమే చెల్లీ ! ఏ మంటావు ?

చంద్ర:- ఇక మా ఇంట్లో ఏమో ' భారత కాంగ్రెసు ' సభ్యుడుగారున్నాడు. నానా అగచాట్లూపడి రెండువందల యాభై రూపాయలు పెట్టెగోదాచివుంచాం గానీ కోసమని. ఆ నాల్గుడబ్బులూ పట్టుకుపోయాడు. " భారత కాంగ్రెసు "

సభ్యులు గుర్రాలమీదగాని నడవరేమిటి?

రాణి:- నిన్న మా ఇంటిముందుగానే వూరేగింపుగా వెళ్లారు. మంచి సజ్జనులూ కన్పించారు.

ఇంతలో కొత్తవత్రిక తీసుకొనివచ్చింది సేవతి.

“కొత్తవార్త లేమైనా వున్నాయా?” అని ప్రశ్నించింది విరజన్.

సేవతి:- ఔను లేకేం! బాలాజీగా రిప్పుడు మానికపురంలో వున్నాడు. ఒక గొల్లతను తన కుమార్తె పెళ్ళికి ఆహ్వానించాడు అందుకని రాత్రి బయలుదేరి మానికపురం వచ్చారు. భారత కాంగ్రెసు సభ్యులతో సహా. గొల్లకులస్థులంతా బ్రహ్మాండమైన స్వాగతమిచ్చారు. ఎన్నో గోవులను దానం చేశారు. బాలాజీ పెళ్ళికుమార్తెను ఆశీర్వాదించాడు; వరుణి ప్రేమతో కాగిలించుకున్నాడు. అప్పటికప్పుడే ఐదుగురు గొల్లలు ‘భారత కాంగ్రెసు’లో సభ్యులుగా చేరారు.

విర:- చాలా మంచివార్తలు. ముగధవీ! ఇవన్నీ కత్తిరించి జాగ్రత్తగా వూచు ఇంకేమన్నా వున్నాయా?

సేవతి:- ఒక గుడి కట్టించారట పట్టణవాసులు. అక్కడ భారత కాంగ్రెసు, బ్రహ్మాండంగా ఉత్సవాలూ, సంతర్పణలూ చేసింది.

విర:- పట్టణంవాళ్ళు చాలా ఉత్సాహంగా పనిచేస్తున్నారు

చంద్ర:- ఇప్పుడిక గొల్లముండలుకూడ ము తెదువులూ ముఖాన కుంకంబాటు సింగారిస్తారు కాబోలు! మేచ్చులుకూడా గుళ్ళూ గోవురాలూ కట్టించుకుంటారు కాబోలు.

దుక్కిణి:- ఏం! వాళ్ళుమాత్రం మనిషిపుట్టక పుట్టలేదా?

వాళ్ళనూ దేవుడే పుట్టించాడు. మరి తమ తొక్కరే నేమిటి

దేవుళ్ళనూ దేయ్యాలనూ పూజించడం గుత్తకు తీసుకుంది ?
చంద్ర:-ఇక చాలించవే. మేచ్చవెధవలో కమకట్టావా నన్ను ?
నీ మాటలు నాకేం బాగుండలేదు తల్లీ.

రుక్మిణి:-జేనులేమరి నువ్వేమో కాస్త ఎర్ర ఎర్రగా తెల్ల
తెల్లగా వున్నావు. పైన కాస్త మంచిగుడ్డలూ, నగలూ పెట్టు
కున్నావు. ఇంతేగా తేడా. లేక ఇంకేమైనా వుందంటావా ?

చంద్ర:-ఇక ఇదే నేమిటి తేడా ? భూమ్యాకాశాలు రెండూ
ఒకటే నంటావన్నమాట. ఆ రెంటినీ జతపరుస్తావా ? సరే,
ఇలాంటి మాటలే నాకు బాగుండవని చెప్పా. నే పుట్టిన
వంశమేమిటో తెలుసా అని అసలు. కూర్మ క్షత్రియులం
మేము.

రుక్మిణి:-జేను తెలియకేం ? ఒకవేళ ఇంతకుపూర్వం తెలి
యకపోతే ఇప్పుడన్నా తెలుసుకున్నాగా. సరే దానికేమిగానీ,
మీ రాజుగారు (భర్త) ఒక మేచ్చునికంటే ఎక్కువ బాగా
మల్లయ్యద్దం చేయగలడా ? లేక నంకరటింకరగా ఇంత లావు
తలగుడ్డలు చుట్టుకోవడం మాత్రమే తెలుసునా ? ఒకమాదిరి
మేచ్చుడైనా ఆయనగొన్ని తనచంకలోపెట్టి నొక్కి పారేయ
గలడని నాకు తెలుసు

విర:-సరే, ఇక ఇంతవరకే సరిపెట్టండి. ఎప్పుడొచ్చినా మీ
రిద్దరూ అసలు దెబ్బలాటలు మెటతీసుకునే వస్తారనుకుంటా.

సేపతి:-తండ్రి కొడుకుల సమ్మేళన మెంతచక్కగా వుందో
చూడండి. ప్రతాపునికోసమే తండ్రి శాలిగ్రాంగాగారు సన్యసిం
చినట్టుగా తోస్తోంది. ఇదంతా వారి శిక్షణ ఫలితమే.

రుక్మి:-నిజం, ముమ్మాటికీ నిజం. ముంషీ శాలిగ్రాంగా రివ్వుడు

బ్రహ్మనందస్వామి పేరుతో ప్రసిద్ధి కెక్కివున్నారు. ప్రతాపుని చూచినప్పుడు గుర్తుపట్టే వుండొచ్చు.

సేవతి:- పరమానంద భరితుడై వుంటాడు.

రుక్మి:- ఇదీ ఆ పరాత్పరుని ప్రేరేపణ. లేకపోతే మానసరో వరం ఏమిటి? ప్రతాపుడు వెళ్లటమేమిటి?

సేవతి:- భగవదేచ్చ ప్రబలమైనదన్నారు పెద్దలు.

విర:- సరే, మీరంతా మానాన్నగారి నసలు మరచేపోయి నట్టున్నారు. అందరికంటేముందు నాన్నగారి దర్శన సౌభాగ్యమే హృషీకేశంలో లభించింది ప్రతాపుకు. అక్కడ వారి దగ్గర ఒక సంవత్సరంపాటు వున్నాడు. తర్వాత ఇద్దరూ కలిసి మానసరోవరం వెళ్ళారు.

రుక్మి:- నిజమే, ప్రాణనాథుని వ్యాసంలో ఈ విషయంవుంది. ముంషీ సంజీవనలాల్ గారి దర్శనమే గనక మొదట్లో లభించి వుండక పోయినట్లయితే నేనుకూడపొట్టకూటి సాధువుల్లోవుండి వుండేవాడినని బాలాజీగారేస్వయంగా అంటూవుండేవారట. చంద్ర:, ఇతని ఆత్మోన్నతికై కావలసిన సామగ్రి అంతా మొదట్లోనే సమకూర్చి పెట్టాడు విధాత.

సేవతి:- మరి అందువల్లేగా ఇంత లేతప్రాయంలో ఇంత ప్రసిద్ధి పొందారు. ఇరవై ఏడేళ్లుంటాయేమో.

విర:- కాదు, ముప్పయ్యే ఏడు. నా కంటే ఒక్క ఏడాదిపెద్ద.

సేవతి:- అతని కీర్తి - ప్రఖ్యాతులు విని ఆనందపడిపోతూ ఉండొచ్చు సువామి.

రుక్మి:- ఏమో మరి నేనెప్పుడుచూచినా విచారంగానే వున్నట్టు కన్పడేది.

చంద్ర:- ఆవిడ జీవితాభిలాషలన్నీ మంటగల్పి పోయాయి. మరెందుకు విచారంగా వుండదు పాపం?

రుక్మి:- అసలావిడ కాళికాదేవిని అడిగిన వరమిదేగా.

చంద్ర:- ఐతే మరి గృహస్థుడుగావుండి దేశసేవ చేయటం సంభవంగాదా.

రుక్మి:- ఒక్క దేశసేవన్నమాటేమిటి? అసలు ఏసేవా చేయటం సాధ్యం కాదు గృహస్థజీవితంలో. గృహస్థుడు కేవలం తన పెళ్లాం - బిడ్డల సేవమాత్రమే చేసుకోగలడు.

చంద్ర:- చేయాలనుకున్న వాళ్ళు ఎన్నైనా చేయగలరు. ఔను, చేయదలచని వాళ్ళకే అన్నివంకలూనూ.

ఇంకోనెల గడచింది స్వాగత - సందేశంకో బాలాజీ గారివద్దకెళ్ళింది వ్రజరాణి గేయం. కాసి ఆయన గారి ఆహ్వానం అంగీకరించాడో లేదోమాత్రం ప్రకటనలేదు. ఎదురుచూస్తూ చూస్తూ విసుగెత్తిపోయింది కాళీ పురం. బాలాజీ ఎంతవరకూ దక్షిణదిశగానే పోతున్నాడు. చివరకందరికీ నిరాశకల్గింది. అందులో అందరికంటే ఎక్కువ నిరాశ కల్గింది వ్రజరాణికి.

బాలాజీ కాళీవస్తాడని ఎవ్వడూ కలలోనైనా ఆశించలేదు. హఠాత్తుగా ఒకనాడు ప్రాణనాధుడొచ్చి “చెల్లీ! ఇదిగో ఇక పండుగ చేసుకో, ఇవ్వాల బాలాజీగా రొస్తున్నారు ” అని చల్లటి కబురు చల్లగా చెప్పాడు.

కూర్చొని ఏదో వ్రాసుకుంటోంది విరజన్. కలం ఆగిపోయింది. మాధవీలేచి గబగబా గుమ్మంవేపుకు పరుగెత్తబోతోంది. ఇంతలో నవ్వుతూ “ఇప్పుడప్పుడే వచ్చారా

ఏమిటి? ఇంత కంగారుపడిపోతున్నా వేమిటి? అన్నాడు ప్రాణనాథుడు మళ్ళీ.

మాధ:- మరెప్పుడూ రావడం? ఇటుగుండానే వెళ్తారుకదా?

ప్రాణ:- ఎటుగుండా వెళ్తారో ఇంకా సరిగ్గా తెలియదు.

స్వాగత సమారోహాలంటే వాకి తలనొప్పి. అంచేతనే తన

రాక తేదీ నిర్ణయించి చెప్పలేదు. రాజాగారివద్ద కివ్వాల బక

మనిషి వచ్చాడు. బాలాజీగా రొస్తున్నారు. తనకోసం ఎట్టి

స్వాగత - సమారోహాలూ చేయవద్దని చెప్పిపంపారు. కాని

కాశీవా శ్చేందుకువింటారు? స్వాగతం ఇస్తారు. బ్రహ్మాండమైన

పూరేగింపు లేవదీస్తారు. ఈ పట్టణ చరిత్రలో ఇదివరకెన్నడూ

కని విని ఎరుగనట్టిపూరేగింపు, భవిష్యత్తులో చిరస్మరణీయంగా

వుండే పూరేగింపు జరపాలని సన్నాహాలు చేస్తున్నారు.

నాలుగు మూలలా మనుష్యులు ఏర్పాటు చేయబడ్డారు.

బాలాజీగా రొస్తున్నట్టు కనడగానే వెంటనే పేటపేటకూ

శులిఫోనులవ్వారా సమాచారం అందజేస్తారు. స్కూలు -

కాలేజీ విద్యార్థులంతా యూనిఫారమ్‌లో జెండాలు పుచ్చు

కుని రాకకై ఎదురుచూస్తూ బారులుతీరి నిల్చొనివున్నారు.

ఇంటింట పూలవర్షం సన్నాహాలు జరుగుతున్నాయి. దుకాణా

లన్నీ అందంగా అలంకరించబడుతున్నాయి. పట్నమంతా

ఏదో ఒక పండగలా వుంది.

మాధ:- ఈ దారినిగనక వెళ్లితే ఇక్కడ ఆపుచేద్దాం.

ప్రాణ:- మన మింతపరకు ఏర్పాట్లమీ చేయనేలేదయ్యే.

మరేం ఆపుచేస్తాం? అదీగాక ఎటునుంచి వెళ్తారోగూడ ఇంత

వరకు సరిగ్గా తెలియదయ్యే.

విర:- (ఆలోచించి) కనీసం హారతులిచ్చే ఏర్పాటున్నా చేయాలి. ప్రాణ బానిస, ఇక ఈ మాత్రమన్నా చేయవద్దా? బైట చాపలవీ పరిపించే ఏర్పాటుచేస్తాను.

బైటి ఏర్పాట్లలో మునిగిపోయాను ప్రాణనాథుడు. పువ్వులు కోసుకు రావడానికెళ్ళింది మాధవి. వెడిపళ్ళెం ఒకటి మల్లెపూవులా తోముకొచ్చింది విరజన్. లోపల సామానంతా చక్కగా సర్దుతున్నారు సేవనీ - చందాలు.

సంతోషంతో మాధవి పాదాలెక్కడా భూమిమీద ఆనటంలా. ఎక్కడన్నా రావడంలేదుగదా అని పదే పదే గుమ్మంలోకెళ్ళి కంగారుగా చూస్తుంది. ఎక్కడన్నా మేళం మోత వినపడుతుండేమో నని చెవులు నిక్క పొడుచుకుని వింటుంది. ఉల్లాసంతో ఉయ్యాలలూగుతోంది హృదయం. పువ్వులు ఏరుతోంది; కోస్తోంది. కాని మనస్సక్కడలేదు. చేతులన్నీ ముళ్ళమడుమై పోయాయి. రక్తం వరదలుగా కారుతోంది. పూలతో పాటు ఎన్నికొమ్మలు, ఎన్నిరెమ్మలు విరిచేసి దో అంతులేదు. ఎన్నోసార్లు మొక్కలూ, కొమ్మలూతగిలి క్రింద పడిపోయింది. ముళ్ళకు చిక్కుకుని కట్టుకున్న చీరంతా తూట్లుపడిపోయింది. ఆ సమయంలో ఆవిడ స్థితి పసిపిల్లల స్థితిలావుంది.

కాని విరజన్ ముఖ - కమలం మాత్రం వాడిపోయి వుంది. పైకల్లా నీళ్లతో నిండిన గుండకాస్త కదలితేనే చింది పోతుంది. అదేవిధంగా వుంది విరజన్ పరిస్థితి. పాతగాధలు స్మృతిపటలంపైకి వచ్చిపోయిన నేతాలనుండి జలబిందువులు చింది చింది పడుతున్నాయి. "అయ్యో! ఒకప్పుడదొకకాలం.

అతనూ నేనూ సోదర - సోదరీమణులంగావుండేవాళ్లం; జతగా ఆడుకునేవాళ్లం; ఒకేచోట పండుకునేవాళ్లం. ఇప్పటికి పథ్నాలుగేళ్లయింది. అతని ముఖారవిందం చూచే అదృష్టం సంప్రాప్తించాలా ఆ రోజుల్లో ఎప్పుడన్నా నేను రవ్వంత కన్నీరు కారిస్తే వచ్చి తుడిచేవాడు. ధైర్యంచెప్పి సంతోష పరచేవాడు. అతనికోసం ఈ నా నేత్రాలు ఎంతగా ఏడ్చాయో ఎన్ని కడవలు కన్నీరు కార్చాయో అతనికేం తెలుసు? ఈ హృదయం ఎలాంటి బాధలు పడిందో ఇతరుల కేం తెలుస్తుంది? మా రాత ఇలాంటివి చూపిస్తుందనీ, ఒకరు వియోగినీ అయితే రెండోవాడు 'సన్యాసి' అవుతాడనీ ఆనాడెవ్వడు కలగన్నాడు?

బాలాజీగారి శుభాగమన వర్తమానం బహుశ సువామి కందివుండదు' అని అకస్మాత్తుగా మాధవికి తట్టింది. వెంటనే విరజన్ వద్దకెళ్ళి "అక్కా! నేను కాస్త పిన్నిగారింటి కెళ్లివస్తా. ఆవిడ కెవ్వరన్నా చెప్పారోలేదో?" అంది.

ప్రాణసాధ్ బైటినుంచి వస్తున్నాడు, ఈ మాట చెవినిపడింది. "ఆవిడ కందరికంటే ముందు కబురందచేయ బడింది. కావలసిన ఏర్పాట్లు కూడా జరిగిపోతున్నాయి. బాలాజీగారు తిన్నగా అటుగుండానే వస్తారట ఇటుగావచ్చే కార్యక్రమం లేదట." అన్నాడు.

విర:-అలాగైతే మరి మనం వెంటనే బయలుదేరాలి.

మాధ:-హఠాతి పల్లెం తీసుకురానా?

విర:-మరి తీసుకువెళ్ళే దెవ్వరు? దాసీదాన్ని పిలుచుకురా అదరిపాటుగాచూచి (త్రుళ్లిపడి) అరే! నీ చేతులనిండా ఈ రక్తమేమిటి?

మాధ:- ఊహూ. పూలుకోస్తుంటే ముళ్లుగుచ్చుకున్నా యేమోలే.

చంద్రా:- కొత్తచీర కట్టిన ఎడమేలేదు. అప్పుడే శుభ్రంగా చింపి అవతలపెట్టావు.

మాధ:- ఊ, చిరిగితే చిరిగిందిలే.

అనటానికైతే ఇలా అనేసింది మాధవి. కాని కళ్ళలో నీళ్ళుగిరున కమ్ముకొచ్చాయి. స్వభావసిద్ధంగా చాలామంచి అమ్మాయి చంద్రావతి. కాని దేశసేవ నిమిత్తం భర్తగారు చేసేచేసే వుద్యోగానికి రాజీనామా పెట్టినప్పటినుంచీ బాలాజీ గారిపేరు తలిస్తేనే చిరాకు పడిపోతుంది. చంద్రావతికీ, చురచుర చూచింది విరజన్. తర్వాత మాధవితో “నీళ్ళ పెట్టెలోంచి ఇంకోచీర తీసికట్టుకో. ఇది విప్పేసిరా. రాను, రాను; ఆ చేతులు చూడు, ముళ్ళతో జల్లెడలా చేసు కొచ్చింది!

మాధ:- చాలా ఆలస్యమవుతుంది. ఇలాగేవస్తా.

విర:- ఇప్పు డప్పుడే మించుకుపోయిందేమీ లేదు. ఇంకా అరగంటకుపైగా ఆలస్యముంది.

ఇలా అని విరజన్ మాధవితో చేతులు కడిగింది; తల దువ్వింది; అందమైన చీరకట్టింది. పైన దుప్పటికప్పింది. ఆలింగనం చేసుకుని సజల నేత్రాలతో చూస్తూ “చెల్లీ! కం గారు పడ్డాం అవకాశాన్ని చేజారి పోనీయవద్దుసుమా” అంది.

“నువ్వు నా ప్రక్కనే వుండు. కాస్త సంభాళించుతూ వుండు. ఇన్వాలిడ్ నా నువ్వన్నమీద నాకే నమ్మకంలేదు” అంది మాధవి చిరుమోహంతో.

ఇవ్వాళ మాధవి ప్రేమ ఉన్మత్తతారూపం దాల్చిందని అర్థం చేసుకుంది విరజన్. బహుశా స్వచ్ఛంద ప్రేమ కిదే పరాకాష్ఠ, బేను; ఈ పిచ్చిది ఇసుకగోడలు నిర్మించుతోంది.

కొంచెం ఆగి అందరితోకలిసి విరజన్, సేవతి-చంద్రా మొదలైన వాళ్ళతో - సువామి గారింటికే వెళ్లింది మాధవి. అచ్చట స్వాగత - వర్షాట్లుచూచి ఆశ్చర్య చకితురాలై పోయింది. వాకిటిముందు చక్కటి పందిరొకటి వేశారు. అందులో మంచిమంచి దుప్పట్లు పరిచారు. అద్దాలూ, రక రకాల పువ్వులూ - ఫోటోలూ అలంకరించారు. అభివాదన పాట వాయింపబడుతోంది. పెద్దపెద్ద బుట్టలనిండా మిఠాయిలూ, పళ్ళూ - ఫలాలూ పెట్టి వుంచారు. విలువైనదుస్తులు ధరించి పట్నంలోని పెద్దలంతావచ్చి కొలువుతీర్చి స్వాగతార్థం కూర్చోనివున్నారు. చూద్దామన్న ఒక్క జటాబండి కూడ ఎక్కడా కన్పించడంలేదు. కారణం బాలాజీగా రెప్పుడూ కాలినడకనే ప్రయాణం చేస్తాంటారట. ఎందరో చంకల్లో సంచులు తెగిలింతును నిల్పొనివున్నారు. వాటినిండా బాలాజీగారికి బహూకరించటానికి కానుకలున్నాయి. రాజా ధర్మసింగ్ గారి కుమాల్పిద్దరూ మరింత శోభాయమానంగా వున్నారు. రంగురంగుల దుస్తులు వేశారు. పసుపువన్నె తల పాగాలు చుట్టారు. పట్టుగుడ్డ జెండాలు నడుంచుట్టూ తెగిలించారు. బిగుల్ వాయింపుతున్నారు. విరజన్ కనపడగానే ఒక్కసారి వేలాది శిరస్సులు గౌరవసూచకంగా క్రిందికి వంగాయి. ఈ లలనామణులంతా అక్కడనుంచి పెరటిలో

కెళ్లారు. అక్కడా వసారా, గదులూ మొదలైన వన్నీ నవా గత వధువులా అలంకరించబడివున్నాయి. మంగళహారతులు పాడటానికి వండలమంది లలనామణులు కాచుకు కూర్చొని వున్నారు ఎక్కడచూచినా పువ్వులగుట్టలే. ఒక శ్వేతాంబరం ధరించింది సువామి. ఆనంద శాంతులకు ప్రతిమూర్తిలా గుమ్మంలో నిల్చొని వుంది. మాధవీ-విరజనుల్ని చూడగానే కన్నీటి-ముత్యాలు జలజల రాలి పడ్డాయి. “పిన్నీ! ఇవ్వాళ ఈ ఇంటి భాగ్యోదయమయింది” అంది విరజన్.

“బిడ్డా! ఇలాంటి సుదినం చూచే అదృష్టానికి నీవే మూలం, ఈశ్వరుడిందుకు ప్రతిఫలం ప్రసాదించుగాక” అంది సువామి గద్గదకంఠంతో.

ఒక విపదగ్రస్తమూత కంఠంనుండి ఇలాంటి ఆశీర్వాదం వెలువడింది. ఒక విపదగ్రస్తమూత శాపం దశరథ మహారాజుకు పుత్రశోకంలో మృత్యుదేవతాదర్శనం ప్రసాదించింది. సువామి ఆశీర్వాదం నీరు కారిపోతుందా?

ఉభయులూ ఈ విధంగా సంభాషించు కొంటున్నారు. ఇంతలో గంటలగణగణారావం, శంఖాలశబ్దాయమాననినాదం కర్ణరంధ్రాల్లో ప్రతిధ్వనించింది. “వచ్చేశారు వచ్చేశారు” అన్న జనారావంతో దశదిశలు పిక్కటిల్లాయి. మంగళగానం ప్రారంభించారు ముత్తైకువులు. హారతి పళ్ళెం పట్టుకుని రెప్ప వాల్చుకుండా దారికేసి చూస్తోంది మాధవి. కాస్సేపటిలోనే అద్వైతాంబరధారి నవయువక బృందం ఒకటి కంటికగపడింది. భారతి కాంగ్రెసు సభ్యులు నూటయ్యభైమంది. గుర్రాల నథి ప్పించి వస్తున్నారు. వాళ్ళవెనక అపార జనసముద్రం పొంగి

పొరలివస్తోంది. పట్నంలో ఇళ్ళదగ్గర ఒక్కపురుగు కూడా లేదు. కాలుతీసి కాలు పెట్టడం కష్టంగా వుంది భుజాలకు భుజాలు రాసుకుని పుళ్లు పడిపోతున్నాయి బాలాజీగారి చంద్రముఖం మేఘాచ్ఛాదిత చంద్రోదయంలా కన్నడతోంది. లలాటంపై ఎర్రటితిలకం విరాజిల్లుతోంది. ఒంటిమీద కామాయ దుప్పటాకటి వుంది.

గుమ్మం దగ్గర నిలబడివుంది సువామి. బాలాజీగారి ఆకారం కంటికగవటమే తడవుగా మన స్థయిర్యం కోల్పో సాగింది. గుమ్మందాటి గబగబా బైటికొచ్చింది. సతమస్తకు రాలై, నేత్రాలతో ముత్యాలహారం గుచ్చుకుంటూ బాలాజీగారి కెదురేగింది. ఇవ్వాలి తాను కోల్పోయిన పుత్రుని తిరిగి పొందింది. ఆ బిడ్డనెప్పుడు హృదయాన హత్తుకుందామా అని వ్యాకుల పడిపోతోంది.

ఈ రకంగా వస్తున్న సువామిను చూచి ఎక్కడవా శృక్కడే దిగ్భాతులై నిలబడిపోయారు. స్వర్గధామంనుండి ఏ దేవియో దిగివచ్చినట్టుగా కనపడింది. నలువేపులా నిశ్శబ్ద వాతావరణం వ్యాపించివుంది కొద్దిగా ముందుకెళ్ళి ఎదురొస్తున్న మాతృ చరణాలకు నమస్కరించాడు. అతని శిరస్సును తనహృదయానహత్తుకుంది సువామితాను. కోల్పోయిన పుత్రుడివ్వాలి తిరిగి లభించాడు. ఆవిడ నయనాలు అతనిపై ఆనంద బాష్పాలు క్రుమ్మరించుతున్నాయి.

ఈ ఉత్సాహ జనకదృశ్యంచూచి ప్రేక్షకుల హృదయాలు జాతీయ భావోన్మాదంతో తందనాలు తొక్కసాగాయి. “బాలాజీకజై” అని యాభై వేల కంఠాలు మేఘ

గరనంచేశాయి. నలువేపులనుండి పుష్ప - వృష్టి వర్షించింది. “శాలిగ్రాంకీజై” అని మళ్ళికసారి మేఘం గర్జించింది. మాతృ భూమిప్రేమానురాగోన్మాదంతో ఉన్నతలై సువామ వేపుకు ఉరికారు. ఈ జయజయధ్వనులువిని ఉబ్బి తబ్బిజైపోతోంది సువామ - నాగస్వరం విని నాగేంద్రుడు తన్ను మైమరచి పోయినట్టుగా; ఇవ్వాల తాను కోల్పోయిన పుత్రుని తిరిగి పొందింది. ఈ అమూల్యరత్నగని లభించుటచే ఆవిడ మహా రాణీయై పోయింది. ఈ రత్నం మూలకంగానే ఇవ్వాల ఆమె చరణ-ధూళి ప్రజల నేత్రాలకు అంజనంగా, శిరస్సులకు గంధంగా తయారైవుంది.

అపూర్వదృశ్యం. మాటిమాటికీ జయజయకారాలు మిన్నముట్టుతున్నాయి. అక్కడ స్వర్గలోక వాసులకు భారత జాగరణ శుభసందేశాన్ని, వినిపిస్తున్నాయి. తల్లి తన కుమారుని రొమ్మున చేర్చుకుని నిలబడివుంది. చాలాకాలానికి ఇవ్వాల తన కోల్పోయిన పుత్రుని తిరిగి పొందింది. ఈ పుత్రుడు తన సమస్త జీవితార్జన, దశదిశలనుండి పుష్పాల జడివానకురుస్తోంది. కనకవర్షం వర్షిస్తోంది. తల్లి - కొడుకులు ఇద్దరూ మొలలోతు పూలగుట్టలో మునిగివున్నారు. ఇలాంటి దృశ్యం చూచే అదృష్టం ఎవరి నేత్రాల కబ్బివుంటుంది ?

బాలాజీ చెయ్యిపట్టుకుని లోపలికి బయలు దేరింది సువామ. గడపలో కడుగిడగానే ముగళహారతులు పాడింది వనితాలోకం. కనకపు పళ్ళెరంలో ధూప - దీప, పుష్పాక్షతలతో సీరాజన మిచ్చింది మాధవీదేవి. రక్త రంజిత పుష్ప

హారాన్ని మెడలో వేసింది. సజల నేత్రాలతో విరజన్ కేసి చూస్తూ నమస్కరించాడు.

బాలాజీగార్ని దర్శించాలని మాధవికెంతో అభిలాషగా వుండేది. కాని ఈ సమయంలో ఆవిడ నేత్రాలు పృథ్వీమాతను దర్శించడంలో లీనమైఉన్నాయి. బాలాజీ గారికేసి చూడనన్నా చూడలేదు. ఎంచేతంటే తన హృద్గత రహస్యభాండాన్ని ఎక్కడ బ్రద్దలుకొద్దామో ఈ నయనాలు అని భయంగా వుంది. ఆ భాండంలో ప్రేమ - రసం నిండి వుంది. బాలాజీగారి దర్శన మొక్కసారి లభిస్తే అంతేచాలు నని ఇంతవరకూ వున్న అభిలాష. కాని నేడు కొత్త అభిలాషలు అంకురించాయి. కాని నెరవేరేవి మాత్రం కాదు. ఇచ్చాళ అభిలాషావనంలో కొత్తమొగ్గ ఒకటి పైకివచ్చింది. కాని వికసించి పరిమళం వెదచల్లటానికి మాత్రంకాదు. పై పెచ్చువాడి, ఎండి మట్టిలో కలిసిపోవడానికే. “ఇరిగో! ఓ అమామకపువ్వు! ఇలాంటి అభిలాషాంకురాలను నీ హృదయస్థలిలో మొలకెత్తనీయవద్దుచూమా. లేకపోతే ఇది నీన్ను ఏడ్పించి ఏడ్పించి హతమారుస్తాయి. నీప్రేమ కాలపాతం; అదొక స్వప్నం. ఆ స్వప్నాలతో నుంచి పరిచయమున్న దానివే. దాని చవి బాగా చూచినదానివే ఇప్పుడే యదార్థ ప్రేమ ఎలావుంటుందో అని రుచి చూడగోర్తున్నావా?” అని ఆమెకు నచ్చ చెప్పగల్గిన సాధుడేడి?

24

మానవ హృదయం అభిలాషలకు క్రీడా - క్షేత్రం; కోర్కెలకు నిలయం. ఒకప్పుడు తల్లి అంకశయ్యపై ఆడు

కుటుంబానికి దేని పూర్వం. అప్పుడానిక హృదయస్థలి ఒక
 ఇసుక ఎడారి. ఆశలూ, అభిలాషలూ లేని శూన్యహృదయం.
 కాని తర్వాత కొంచెం కాలం పాటు బొమ్మరిళ్లు నిర్మించ
 సాగింది. అప్పుడు బొమ్మరిళ్లు పెళ్ళిళ్ళు చేయాలని అభిలాష-
 కలిగింది తోటపిల్లలలాగా తమ బొమ్మరిళ్లు పెళ్ళిళ్ళు చేస్తున్నారే
 మరి ఇక నా బొమ్మరిళ్ళలా పెళ్ళి - పెటానులు లేకుండా బ్రహ్మ-
 చారినీలుగా పుట్టే? నా బొమ్మరిళ్ళు నగలు చేయిస్తా;
 బట్టలు కట్టిస్తా. సంబంధాలు వున్నాయి. ఈ అభిలాష ఎన్నో
 నెలలుగాను మునుస్సుగా వేధించుకుంటూనే వుంది. కాని
 ఆవిడ బొమ్మరిళ్లు పెళ్ళి నోము నోచుకోలేదు. ఒకరోజున
 మేఘాలు క్రమ్మకొచ్చాయి. దబదబావని కడవలతో ఎత్తి
 గుమ్మరించిస్తూగా గుమ్మరించి పోయాయి. బొమ్మరిళ్ళన్నీ
 గంగపాలయ్యాయి. బొమ్మరిళ్ళు పెళ్ళి చేయాలన్న హృదయం
 లోని అభిలాష హృదయంలోనే ఉండి పోయింది.

మరికొన్నాళ్ళు గడిచాయి. తనతల్లి వెంట విరజన్
 గారిగోరి. రా' పోకలు ప్రారంభమయ్యాయి. ఆవిడ మధుర
 సాలాపాలు అలకల్పించేది. ఎంతగానో సంబరాలు పడి
 పోయేది ఆమెపట్ల. గర్భ కూర్చుని అన్నం తినేది; ఆవిడ
 ఒక్కోపక కుని నిద్రపోయేది. అప్పుడింకో నూతనాభిలాష ఉద
 యించింది "నాకొక మంచి అంగాలమేడా, మేడలో వెండి
 తలుపులూ వుంటు బొంగుడును. గచ్చు ఈగవ్రాలితే జారి
 పడిపోయేటంత సున్నగా, శుభ్రంగా వుండాలి. విరజన్
 అక్కను నా ఇంటికి ఆహ్వానిస్తా. మంచినుంచి పిండివంటలు
 చేయించి పెడ్తా. మెత్తటిపాన్నుపై పవ్వళింపచేస్తా. అన్ని

విధాలా సేవా శుశ్రూషలు చేస్తా.” ఈ గొంతెమ్మకోర్కె ఎన్నో ఏళ్ళవరకూ మనస్సులో ఎకచికాలాడుతూ వెక్కిరిస్తూనేవుంది. కాని ఆ బొమ్మరిళ్ళకు పట్టినగతే ఈ అద్దాల మేడకూ పట్టింది. ఆశలు నిస్సృహ - నిరాశారూపం దాల్చాయి.

కాలచక్రం మరికొన్ని చుట్లు తిరిగింది. ఇంతలో వయస్సు వచ్చింది; యశాస్వినాంకురాలు ఉద్భవించాయి ఆమె మానస పటలంపై ప్రతాపచంద్రుని బొమ్మ గీయసాగింది విరజన్. ఆ రోజుల్లో ఇది మినహా మరో చర్చ అంటే తలకాయనొప్పిగా వుండేది. చివరకు ప్రతాపచంద్రుడికి దాసీనవాలన్న అభిలాష ప్రాదుర్భూతమయింది. పడుకుని తనలోతానే ఏదో అనుకుంటూ చెప్పకుంటూ వుండేది. కంటికి నిద్రలేకుండా గొంతెమ్మ కోర్కెల రసాస్వాదనం ఆస్వాదిస్తోండేది. ఈ విషయాలవల్ల చిత్తంలో ఉన్మాదంలా ఏదో ఒక అజ్ఞాత వస్తువు వచ్చి ఆవరించేది. ఈ మధ్యకాలంలోనే అంతర్ధానమైపోయాడు ప్రతాప్. అ మట్టిబొమ్మరిళ్లవలెనే ఈ గాలిమేడలూ నేలమట్టమైనాయి. హృదయంలో ఆశాస్థానాన్ని దుఃఖ - శోకాలువచ్చి ఆక్రమించుకున్నాయి.

ఇప్పుడిక నిరాశా - నిస్సృహలముందు ఆశలు కాలు మోపలేక అదృశ్యమైపోయాయి. ఈ నిరాశాదేవి శుభాగమనంతో ఎక్కడలేని దేవుళ్ళూ - దేయ్యాలూ అన్నీ తలపుకొచ్చాయి, దేవీ దేవతల పూజలు ప్రారంభమయ్యాయి. ఉపవాసాలూ, వ్రతతప నియమాలూ చేయ మొదలిడింది. ప్రతాపు డెక్కడున్నా షేమంగా వుండాలని. ఈ రకంగా తన జీవితంలో అనేక సంవత్సరాలు ‘తపస్విని’గా గడిపింది.

ఊహజనిత ప్రేమోల్లాసంలో తన్నుతాను మరచివుండేది. కాని ఇవ్వాళ 'తపస్వినీ' వ్రతం భగ్నమైపోయింది. మనోవీధిలో కొత్త అభిలాషలు సంచరించసాగాయి. పదేళ్ల తపస్సు క్షణమాత్రంలో ఇట్టే బూడిదలోపోసిన పన్నీరు చందమయింది. ఈ అభిలాషలూ ఆ బామ్మరిశ్యనే అనుకరిస్తాయా ?

ఇవ్వాళ బాలాజీకి హఠలియిచ్చింది. ఆ నిమిషంనుండి కారే కన్నీళ్లు కారుతుంటే తుడిచే కన్నీళ్లు తుడుచుకొంటోంది. మాధవి రోజంతా గడచిపోయింది. నెమ్మది నెమ్మదిగా నక్షత్రాలు ఒక్కొక్కటే బయటికొస్తున్నాయి. పగలంతా ప్రయాణంచేసి అలసటతో అస్తాదికేగాడు సూర్యధగవానుడు. పక్షి సమూహం గుళ్ళలో విశ్రాంతి తీసుకొంటోంది. కాని ఇందరు అలిసినా మాధవి నేత్రాలు మాత్రం అలవలేదు. ఎడతెగని ఆలోచనల్లో మునిగి తేలుతోంది. "అయ్యో ! ఇలా కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడ్వటానికేనా నాజన్మ. నే నెప్పుడు నవ్వానని ఇవ్వాళ ఇంతగా ఏడ్వవలసివచ్చింది ? ఏడ్పులతోనే సగం జీవితం గడిచిపోయింది. శేష జీవితమూ ఇలాగే గడిచి పోతుందా ? ఒకరోజున నాకూ సుఖ - సౌఖ్యాలు చూచే అదృష్టం అబ్బిందిలే అని స్మరణకు తెచ్చుకుని ఆనందించే రోజు ఒక్కటి నా జీవితంలో రాదా ? " ఇదివర కెన్నడూ ఇంతగా నిరాశ చెందలేదు, ఇంతగా వ్యాకుల పడలేదు. తన పూహజనిత ప్రేమ - ప్రపంచంలో విహరిస్తోండేది. ఇవ్వాళ నవీన అభిలాషలు తలెత్తాయి. ఈ కన్నీటి బిందువులన్నిటికీ మూలకారణమదే. పదహారేళ్లవరకూ ఆశానిలయంగా వున్న

హృదయ మేదై నావుంటే అగే ఇష్టమ మాధవి భావాలను సరిగ్గా అంచనా వేయగలుగుతుంది.

సువామి మనస్సులోనూ కొత్తకోర్కెలు ఉదయించాయి. బాలాజీ కంటి కగవడనంతవరకూ ఒక్కసారి కన్నడితే చాలు, కంటినిండా చూచుకుని హృదయాన్ని చల్లపర్చుకుంటానని కోరుతుండేది కాని ఇవ్వాళ ఆ కోర్కె తీరగానే మళ్ళీ ఏదోచూడాలని కొత్తకోర్కె పుట్టి కొచ్చింది. కాని విచారం! మాధవి బొమ్మరిళ్ళను పట్టినగతే తనకూ పట్టటానికే ఇదీ పుట్టింది.

ఇవ్వాళ బాలాజీ, సువామి విజయ ముగ్గురూ కలిసి ప్రొద్దుకూకులూ ఏవో లోకాభిరామాంశుణం కబుర్లు చెప్పుకుంటూనే వున్నారు. స్నానభవాలు వర్ణించి చెప్పాడు బాలాజీ. స్వీయ రామకథ వినిపించింది సువామి. చెప్పటం మాత్రం బహుకొద్దిగానే చెప్పింది విరజన్. కాని వినటం మాత్రం చాలా ఎక్కువగావిడి, ముగ్ధసంజీవనలాల్ గారు సన్యాసం పుచ్చుకున్న సంగతి విని తల్లీ కొడుకులిద్దరూ దుఃఖించారు. దీపాలు పెట్టే వేళకాబోతోంది. సంధ్యవార్షుకునే నిమిత్తం గంగానది వెళ్ళిపోయాడు బాలాజీ. వంట పనిలో మునిగిపోయింది సువామి ఇవ్వాళ చాలా రోజుల అనంతరం ఎంతోప్రేమతో వంటచేస్తోంది. ఇద్దరూ కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు

సువా:- అమ్మాయీ! ప్రపంచంలో నాకొక కుమంచిపేరు- ప్రతిష్టలు గడించాలని నా హృదయ పూర్వకాభిలాషగా వుండేది. నా కోర్కెను తీర్చి ప సత్వేంద్రుడు. కన్నకొండీ,

పుట్టిన వంశానికి వన్నె తెచ్చాడు బాలాజీ. ఇవ్వాలి ఉదయం నా భర్తకు జేజేలుకొట్టడం చూచి నా హృదయం ఆనందంతో ఓలలాడిపోయింది నా కొడుకు ఈ వైరాగ్యవృత్తిని వదిలి పెట్టాలన్నదొక్కటే ఇక నా అంతిమాభిలాష. దేశసేవ చేయవద్దని నేనేమీ అడుగరావడంలా. అసలు ఇలాంటివరమే ప్రసాదించమని కాళికామహాతల్లిని అభ్యర్థించాను. కాని వాడి విధంగా సన్యాసివేషంలో వుండటం చూస్తే నా గుండెలు వ్రయ్యలై పోతున్నాయి.

సునామమాటల అంతరార్థం గ్రహించింది విరజన్. “పిన్నీ! నన్ను ఇదే మొదటినుంచీ పీడించుకు తింటోంది. అవకాశం లభిస్తే తప్పకీ ప్రసంగం తీసుకొస్తా.

సువా. ఏమోమరి? అలాంటి అవకాశం లభిస్తుందో లేదో. వీడి నమ్మకమేముంది? ఎప్పుడు వెళ్ళాలని బుద్ధిపుడితే అప్పుడే వెళ్లిపోతాడు. ఒక ముల్లుకర్ర తీసుకుని అరణ్యంలో తిరుగు తోంటాడని విన్నాను. అదీగాక మాధవిస్థితి ఇక చూడలేను. దాన్ని చూస్తుంటే హృదయాన్నెవడో పీల్చి పిప్పిచేస్తున్నట్లుగా వుంటోంది. ఆడవాళ్ళ నెందరో చూచాను. ఎందరినీ గురించో పుస్తకాల్లో చదివాను. కాని ఇలాంటి ప్రేమ ఎవ్వరి లోనూ చూడలా. పాపం సగమాయుర్దాయం ఏడ్పులతోనే గడిచేసింది. ఐనా ఒక్కనాడైనా విచారంగా వున్నట్లు కన్పించలా. ఏడుస్తూండగా ఎన్నడూ నేచూచే ఎరుగను. ఏడ్చే వాళ్ళ నేత్రాలూ, నవ్వేవాళ్ళ ముఖాలూ కన్నడుతూనే వుంటాయి. అలాంటి కోడలే లభించాలని కోర్కెగా వుండేది. అదీ పూర్తిచేశాడు దేవుడు. దాన్నసలు నే కోడలుగానే

చూచుకొంటున్నాను. ఇందులో అబద్ధమేమీ లేదు. ఇవ్వాళ నుంచేకాదు, అనేక వర్షముంచి.

ప్రజ:-ఇవ్వాళంతా వడ్డులతోనే గడిపింది. ఎంతో విచారంగా వున్నట్లు కన్పిస్తోంది.

సువా:-ఐతే ఇవ్వాళే ఆ ప్రసంగం తీసుకురా. రే పెళ్ళాడి కన్నా ప్రయాణంకట్టి కూర్చుంటాడేమో. ఒక వేళ అలాంటిదే మన్నా జరిగితేమాత్రం మళ్ళీ కొన్నియుగాలు వదుస్తూ కూర్చోవలసిందే.

ప్రజ:-(నవ్వి) ప్రసంగం తీసుకురావటానికైతే తీసుకువస్తా. కాని ఈ పని స్వయంగా మాధవి చేయగల్గినంత చక్కగా మరొకడు చేయలేడు.

సువా:-స్వయంగా తననోటితో వంచెప్పి వదుస్తుందిపావం ?

ప్రజ:-నోటితో చెప్పనవసరంలా. దానికళ్ళే కథంతా వర్ణించి పారేస్తాయి.

సువా:-మరి లల్లూ తన మనస్సులో ఏమనుకుంటాడో ?

ప్రజ:- అనుకునేదేముంది? దాన్నసలు అవివాహితగా తలం చటం మీ భ్రమ. ప్రతాపచంద్రుని అర్ధాంగినిగా వనాడో అయింది మాధవి. ఈశ్వరుని దర్బారులో దాని వివాహం జరిగింది. లేకపోతే ప్రపంచంలో మగవాళ్ళకు కరువొచ్చిందా ఏమిటి? మాధవివంటి కన్యను పరిగ్రహించనటువంటి అభాగ్యుడెవ్వడున్నాడు? యశావ్వనదశలో సగం కన్నీటిమున్నీటితోనే గడిపేసింది. ఈ ఘడియవరకూ పరపురుషుని కలలోనైన తలచి ఎరుగదు. పన్నెండేళ్ళయింది ఈ తాపసజీవితం ప్రారంభించి. పల్ల మంచంపై పడుకొని ఎరుగదు; రంగుచీరెలు

ధరించిన పాపానపోలేదు. తల దువ్వుకొనిగానీ, జుట్టుముడివేసు
కొనిగానీ ఎరుగదు. ఈ చర్యలన్నీ దేన్ని సూచిస్తున్నాయి?
వివాహం జరిగినట్లుగా తెలియచేయడంలేదా? మనస్సుల
కలియిక నే హృదయసమ్మేళనమే యదార్థవివాహం. సిందూర
తిలకం (మనలో మంగళసూత్రం మాదిరి రివాజు) బ్రహ్మ
ముఖా మొదలై నవన్నీ బాహ్యతంతులు.

సువా:- సరే, నీయిష్టం. నీకుతోచిన విధంగా చెయ్యి. కేవలం
లోకనగుబాట్లంటేనే కాస్త నాకు భీతి.

రాత్రి తొమ్మిది గంటలవేళ. గగనమండలమంతా
ఉజ్వల నక్షత్రాలతో మెరసిపోతోంది. ఉద్యానవాటికలో
ఒంటరిగా కూర్చుని నక్షత్రాలకేసి తదేకదృష్టితో చూస్తోంది.
అటు మనస్సులో ఆలోచిస్తోంది - “ఆహా! చూపులకీ నక్ష
త్రాలు ఎంత దేదీప్యమానంగావున్నాయి. కాని లాభమేమిటి?
ఎక్కడో వున్నాయి. అక్కడికెవ్వడు వెళ్ళగలడు? నా
ఆశెలూ ఆ నక్షత్రాలమాదిరిగానే లేవుగదా?” హఠాత్తుగా
విరజన్ వచ్చి చెయ్యిపట్టుకులాగింది. త్రుళ్ళిపడింది మాధవి.
విర:- చీకట్లో ఇక్కడేం చేస్తున్నావే?

మాధ:- ఏమీలేదు. చుక్కలు చూస్తున్నా. ఎంతచక్కగా
వున్నాయంటే. కాని చేతికందని మ్రోనివండ్లుగా.

ఈ చివరి వాక్యం విరజన్ హృదయంలో కళ్ళి బల్లెం
లాగుచ్చుకుంది. కాస్త ఓపికతో ధైర్యంతో “నక్షత్రాలు
లెక్కిస్తూ కూర్చునే సమయం కాదిది. ఏ అతిథినిచూచి
ఇవ్వాళ చీకటి ముఖాన్నుంచి ఆనందం పట్టలేకుండావున్నావో
అతనికి సత్కారాలు చేసేవిధమిదేనా?” అంది.

మాధ:-అలాంటి అతిథికి సేవా - శుశూషలుచేసే అర్హత నా కెక్కడుంది?

విర:-సరే కాని ముందు ఇక్కడనుంచిలే. తర్వాత ఆ అతిథి సేవా అర్హత లేమిటో చెప్తా.

ఇద్దరూ ఇట్లోకి వెళ్ళారు. వంటతయారు చేసి వుంచింది సువామి. కన్నతల్లి వండినభోజనం ఎన్నాళ్ళకో ఈనాడు ప్రాప్తించింది బాలాజీకి. అత్యంత ప్రీతితో ఆరగించాడు. సువామి వడ్డిస్తూనూడండి. అటు కన్నీళ్ళు తుడుచుకుంటూ నూవుంది. భోంచేసి లేచాడు బాలాజీ. తర్వాత మాధవితో “ఇప్పుడి మూల చేరబడి నోరూ వాయలేకుండా కూర్చున్నా వెందుకే” అంది విరజన్.

మాధ:-ఇంత ప్రసాదం లభిస్తే తినిపడుకోవాలనివుంది.

విర:-మాధవీ! ఇంత బేలవై పోతున్నావెందుకు? ఇంతకాలం చేసిన తపస్సంతా ఒక్కరోజులోనే భగ్నం చేస్తావా?

మాధవి లేచి నిలబడింది. కాని మనస్సులో నిరుత్సాహం వ్యాపించివుంది, ఒక్కొక్కప్పుడు కారుమబ్బులు క్రిమ్మి కొస్తుంటాయి. భూమండలమంతా జలమయమై పోతుందా అన్నట్టుగా. కాని హఠాత్తుగా పడమరగాలి కొడుతుంది. ఎక్కడిమేఘాలక్కడ పటాపంచలై పోతుంటాయి. ఈ సమయం మాధవి శ్రితిగతులూ అలాగేవున్నాయి.

ఈ శుభఘడియ చూడాలని ఎన్నాళ్ళనుండో తహ తహలాడిపోతోంది. “ఆయనగార్ని దర్శించేరోజుకూడ అదృష్టంలో వుందా? వారి వచనామృతం గ్రోలి తృప్తిపడే సుదినం నా నొసటను వ్రాసివుందా?” ఈ శుభఘడియ కోసమే

అందులేని ప్రకారము, అందుగానూ ఆచరించిది. ఈ సుదీ
నాన్నే చలించుకొన్నప్పుడల్లా ఆక హృదయ కనులు ఎంత
చక్కగా వికసింపునుచేసి?

ఇచ్చాళ మండలియైన నుంచి వేరవ, కనుచీ ఎంతో
సంతోషంగా వుండి ఉండెను. ఎంతో ఉత్సాహంతో పూల
దండలు వచ్చివెచ్చిన వరు మున్న కర్తం కర హాచాయో
లెల్లెలును, సమా ఎంతో సుఖం కలుగజేసి పరిపూర్ణం
జేసి. ఇచ్చాళ ఆ సుఖం వచ్చిరిగిన అన్న సంతోషం
తోనే ఇదంతా చేసి ని స్కాంధి. ఇచ్చాళ సంతోషం చాతకపక్షిలా
ఎరుమాంతున్న ఆ శుభముకల ఇచ్చాళనది. హృదయ
స్థితిలో ఆ అభిరామ చేసినా వున్న కేణుమైనా వుందో
లేదో ఇప్పుడు సరిగ్గా అనులేను. కాని ఇప్పుడు మాత్రం ఆ
వెంకట దళితోలేను. ఆనంద - ఉల్లాసాలకూ ఒక హద్దు
వుంటుంది. ఉద్వేగ వరుందో కెల్లి గూలుగూ ప్రేమా ఒడి
నిండా పూవులకోస్తున్న సమయమే బహుశ అదిక ఆనంద -
ఉల్లాసాలకు సోహద్దులు వుండొచ్చు. సుఖసౌఖ్యాలు, భోగ
వీలానాలూ అంటి ఎలా వుంటాయో సువిచారణ వ్యక్తికి
ఈ అవకాశమే ఎక్కువ. ఇంకను నిందితే ఆ భారం మోయ
లేను అనుపై ఏనాడూ శక్తిరాని అధరా కాల చిరునవ్వు
హాస్యకాంక్ష గొప్ప కేటెలున్నాయి. అందుకే నాళ్ళచుండి ఇంత
కంటే ఎక్కువ అసలు ఆశించడంలేదు? బాలాజీగారున్న
చోటికి బతులుదేరింది మాధవి కాని చక్కగా శృంగారించు
కాని అందులేని అభిలాషలతో నా బతిచిందను వెళ్ళే గర్భా
దానం వెళ్ళికుంటున్నాం సమాధి కాదు. అది ఇచ్చాళ

నుంచి ఒక పవిత్రదేవస్థానంగా భావించుతున్న గది అదే. ఆ దేవాలయం విగ్రహాలేకుండా శూన్యంగా వున్నప్పుడు నిత్యమూవచ్చి అగ్రు - పత్రపుష్పతోయాలు సమర్పిస్తోండేది. కాని ఇవ్వాళ అది విగ్రహశూన్యంగాలేదు. మరెందువల్ల ఈనాడీ విధంగా మారాములతో, జంకుగొంకులతో వస్తోంది.

రాత్రి పూర్తిగా చల్లబడిపోయింది. రోడ్డుమీద గంటలధ్వని వినవస్తోంది. బాలాజీగారి శయనగృహం గడప వరకూ వెళ్ళింది మాధవీ బరువుగా అడుగులు వేసుకుంటూ. గుండెలు కొట్టుకుంటున్నాయి. లోపల పాదం పెట్టటానికి ధైర్యంచాలటంలా - ఎవ్వరో వెనకనుంచి పాదాలుపట్టుకు లాగుతున్నట్టుగా. వచ్చిన దారి నే తిరిగివెళ్ళింది. నేలకు చేర బడి విలపిస్తోంది. ఆమె మనస్సు అంటోంది - “మాధవీ! ఇది చాలా లజ్జాస్పదమైన విషయం. బాలాజీగారి దాసురా లవే అగుగాక. అతనియెడ అపారప్రేమ నీకుందని అంగీకరిస్తా. కాని అంతమాత్రాన ఆయన భార్యవుకాదు. అంచేత ఈ అర్థ రాత్రివేళ అతని పడకటింటిలో వుండటం నీకు భావ్యంకాదు. నీకున్నప్రేమ నిన్ను అతనికి భార్యగా చేయజాలదు. ప్రేమ వేరు; మంగళసూత్రం వేరు. ప్రేమ ఒకచిత్త - ప్రవృత్తి; వివాహమొక పవిత్రధర్మం” అప్పుడు మాధవికొక వివాహోత్సవం గుర్తుకొచ్చింది. పందిరినిండా కూర్చున్న పెళ్లిపెద్దల ముందు వధువు హస్తం పట్టుకున్నాడు వరుడు. “ఈ కన్యను నా గృహాలక్ష్మిగా - నా మనోదేవిగా భావిస్తా. ఇందుక ఈ సభాసదులూ, ఆకాశం, అగ్ని - దేవతలు అంతా సాక్షులు.” అని అంటున్నాడు. ఆహా! ఎంతచక్కటి శుభవాక్యాలు!

ఇలాంటి వాక్యాలు వినే అదృష్టం ఏనాడైనా అబ్బుతుందా? అగ్నిదేవుని సాక్షిగా వుంచుకోలేను. ఆకాశాన్నీ, దేవతల్నీ కూడా సాక్షులుగా చేసుకోలేను. కాని ఓ అగ్నిదేవుడా! ఓ ఆకాశనక్షత్రాల్లారా! ఓ దేవలోకవాసులారా! మాధవి తన పావన హృదయ మందిరంలో బాలాజీ పునీతమూర్తిని ఏనాడో ప్రతిష్ఠించుకొందని మీరంతా సాక్ష్యమివ్వాలి. కల నైన పరపురుషుని తలంచి ఎరుగ. దుర్భావనలకు తావివ్వాలా. గృహంలోకి పాదంపెట్టి, ఓ అగ్నిదేవుడా! నన్ను కాల్చి పాగ వేయరాదా? ఓ ఆకాశమా! నీ అనంతచక్షువులతో ఇంతలో కడుగిడుతుండగా నన్ను చూచివుంటే, ఊహ, ఆలసించకు, ఈ క్షణంలోనే ఇంద్ర నజ్రాయుధాన్ని నామీదవేసి తుత్తుని యలు చేసిపారేయి.

మాధవి కొన్ని నిమిషాలు ఈ ఎడతెగని ఆలోచనలో నేసతమతమవుతోంది, ఇంతలో హఠాత్తుగా “భగ్భగ్” అనే ధ్వని కర్ణరంధ్రాల్లో కొచ్చి దూరింది. త్రుళ్ళిపడి నలుదిశలూ పరికించింది, బాలాజీగారి గదిలో ఏదోపెద్ద వెల్తురుగా వున్నట్టుంది. తలుపు సందుల్లోనుండి బైటకొచ్చి పెరటి ప్రాంగణ మంతా వ్యాపించుతోంది. భయంతో స్తంభించి పోయింది మాధవి. ద్రావరుమీది లాంతరే ఇలా మండిపుంటుందని వూహించింది వాయువేగంతో వెళ్ళి బాలాజీగారి గదిలో ప్రవేశించింది. చూస్తే లాంతరు పగిలిపోయి నేలమీద పడి వుంది. నేలమీద పరచివున్న దుప్పటికి నూనె చిందిపడినందు వల్ల నిప్పుంటుకుంది. దానికెదురుగా మరోప్రక్కన గురకలు పెట్టి నిద్రపోతున్నాడు బాలాజీ ఇప్పటికూడ నిద్రమేలోకం

లేకు. తివాచీ చుట్టి ఒక మూలవెట్టి నిడించాడు. పిడుగు
మెరపులా పోయి దాన్ని లంకించు కొచ్చింది మాధవి. ఎత్తి
ఆ మండేమంటపైన విసరి తేసింది. థాంకుని ధ్వనినచ్చింది.
త్రుళ్ళిపడి లేచి కన్ను విప్పి చూచాడు. గదంతా పొగమయంగా
వుంది. కిరసనాయిలు దుర్గంధం ముక్కోళ్ళు బ్రద్దలు కొడు
తోంది. కారణం అర్థమయింది. “జేర్చు రక్షించాడు. లేక
పోతే గదంతా కాలిపోయేది” అన్నాడు.

మాధ:-బౌనంజీ! ఈ లాంతకు క్రిందపడిపోయింది.

బాలా:-నుంచి సనుయూని కొచ్చావు

మాధ:-ఇక్కడే నైటకార్పొని వున్నా.

బాలా:-చాలా కష్టపడ్డావు. వెళ్లి కాస్త విశ్రాంతి తీసుకో.
చాలా ప్రాద్దుపోయింది.

మాధ:-వెళ్తానులెంజీ. నిద్రలూ విశ్రాంతిలూ రోజూ వుండనే
వుంటాయిగా. కాని ఇలాంటి అపకాశం మళ్ళిమళ్ళి వస్తుందా?

మాధవి వాక్యాలు కరుణాపూర్వంగా వున్నాయి.
ఆమెకేసి తేరి పారిచూచాడు బాలాజీ ఆశ్చర్య చకితు
డయ్యాడు. మొదట చూచినప్పుడు : వవన లాంటూ ఒక
సింపుతున్న మల్లెమొగ్గలా కనిపించింది. కాని ఇవ్వాళమాస్తే
వాడిపోయిన పుష్పాలావుంది. విఖింహో కళలేదు. నేతాల్లో
ఆనంద చని కావించ స. పాములో పునిస్త్రీ లక్షణవిహ్న
మొససింధూరతిలకం చేగు లాంటివో కంసం బొట్టు కన్నెచ
డంలా. ఒంటిమీద ఆ భూషణాలంకారాలు మచ్చుకుడ
కానరావడంలా! ఈ నిండు శూన్యంలోనే ఈ చార్భాగ్య
గాలి పసుపు - కంఠం ఎత్తుకుపోయి వుంటాడు బ్రహ్మ

జేవుడు" అని అభిప్రాయపడ్డాడు బాలాజీ. చింతగ్రస్త మోముతో "ఏ మాధవీ! నీకు వివాహమయింది కదూ?" అని ప్రశ్నించాడు.

మాధవీ మనస్సులో కత్తిలా గుచ్చుకుంది. సజల నేత్రాలతో "జాను, అయింది" అని జవాబిచ్చింది.

బాలా:- మరి నీ భర్త?

మాధ:- ఆయనగార్కి నా గొడవేమీ పట్టదు. అదీగాక ఆయనగారి పెళ్ళి నాతో జరగలా.

బాలా:- "ఏంపని చేస్తోంటాడు నీపతి?" అన్నాడు విస్మయంతో.

మాధ:- దేశసేన.

బాలాజీ నేత్రాల ముందునుండి తెరలాంటి జేదో వైతొలగి పోయినట్టుగా కన్పించింది. మాధవీ మనోభీష్ట మేమిటో గ్రహించాడు. వెంటనే "మాధవీ! ఈ వివాహం సంపన్నమై ఎన్నాళ్లయింది?" అని ప్రశ్నించాడు.

బాలాజీ నేత్రాలు చెమ్మగిల్లాయి. ముఖమండలంలో జాతీయ భావోన్మాదం చిందులుతొక్కింది "ఓ భారత మాతా ఇలాంటి అధఃపతన స్థితిలోకూడ నీ అంకస్థలిలో ఒక్క భావం, ఒక్క ఆశయం కోసం యశావ్యసనమంతా, కాదు జీవితమంతా మందస్మితవదనంతో గడిపి వేస్తే ఇలాంటిలలనామణులు క్షే-క్షేడలు ఆడుకుంటున్నారు. "అయితే అలాంటి భర్తకు స్వస్తి చెప్పరావా?" అని తిరిగి ప్రశ్నించాడు.

బాలాజీకేసి అభిమానపూర్వకంగాచూచింది మాధవీ. మళ్ళీ "స్వామీజీ! మీనోటినుండి అలాంటి పలుకులురానీయకండి. నేను ఆశ్చర్యాలను. గాంధారీ, సావిత్రి మొదలైన నారీ

మణులు జన్మించిన జాతిలో నాజన్మ. ఒక్కసారి మనస్సులో స్వభావంగా భావించుకున్న వ్యక్తిని మరణ పర్యంతం త్యజించ జాలను. నా జీవితమంతా ఈ రకంగా వస్తులతో గడచి పోయినాసరే, కాని ఆ భర్తను గురించి అన్యథా భావించ జాలను. బొందిలో ప్రాణమున్నంతవరకూ వారికి ఆమురారోగ్యాలు కల్గచేయాలనే భగవంతుని ప్రార్థించుతూంటా. ఇలాంటి త్యాగమూర్తివట్ల ప్రేమానురాగాలు నా హృదయంలో వాసంచేస్తున్నాయి. ఇదేంతకువా? దీన్నే నా అద్భుతంగా, నా మంగళసూత్రంగా భావిస్తా. నా పతి దేవుని ఒకసారి ఎడంగావుండి చూచాను. ఆ స్వరూపం నేత్రాల్లో నుండి ఒక్కక్షణంపాటైనా వైదొలగిపోవడంలేదు. నేనుజబ్బు పడ్డప్పుడల్లా ఆ స్వరూపమే నాకు సేవచేసింది; నన్ను రక్షించింది విరహశ్రుబిందువులు చిందించినప్పుడల్లా ఆ స్వరూపమే నన్ను ఓదార్చింది. అటువంటి పతిని ఎలా త్యజించగలను? నే నతని భార్యను. స్వదా భార్యగానేవుంటా నా మనః ప్రాణాలన్నీ ఆయనకే సమర్పించాను ఆయన గనక శైలవిస్తే పూలపాన్నుపైకి వెళ్ళినమాదిరిగా సంతోషంతోవెళ్ళి అగ్ని దేవుని అంకశ్థలిలో ఆసీనురాలను కాగలను. వారి కార్య కలాపాల్లో దేనికైనా ఏ విధంగానైనా నా ప్రాణాలు ఉపయోగపడ్తాయనుకుంటే ప్రసన్నతాపూర్వకంగా హాజరుపెట్టా- ఒకభక్తుడు తన ఇష్టదేవునికి పండ్లు సమర్పించినట్లుగా.

మాధవి వదనమండలం ప్రేమ - జ్యోతితో ధగధగ మెరసిపోతోంది. రామాయణమంతా విని మూగనోము పట్టి కూర్చున్నాడు బాలాజీ. ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు “కేవలం

నన్నే స్మరించుతూ తన జీవితపుష్పం సమర్పించిన నారీమణి.” ఈ భావోదయంతో కళ్లలో కన్నీళ్ళు గిరున క్రమ్ముకొచ్చాయి. ఒక లలనామణి జీవితదీపం ఆర్పిందీ ప్రేమ. మరి అలాంటి ప్రేమకు ఒక మనుష్యమాత్రుని ధైర్య - సాహసాలు బుగ్గిపాలు చేయటం గొప్ప కష్టమైన పనేమీకాదు. ప్రేమముందు ధైర్యం ఎందుకూ పనికిరాదు. “మాదవీ! నీబోటి నారీరత్నాలు భారతభూమికి గౌరవ స్వరూపిణులు. పరమ సాభాగ్యశాలిని నేను. నీ ప్రేమ అనే వెలలేనివస్తువు అనాయాసంగా నాచే జిక్కింది. నా నిమిత్తం యోగినీజీవితం గడపటానికి అంగీకరించావు. కనక నేనూ ఈ వైరాగ్య - సన్యాసాలకు స్వస్తి చెప్పగలను. ఎవ్వరి నిమిత్తం నీవు నీ జీవితం మట్టిపాలుచేశావో అతను నీ నిమిత్తం ఎంత గొప్ప త్యాగమైనా చేయటానికి వెనుదీయడని గట్టిగా నమ్ము ”

అందుకు మొదటినుంచీ సిద్ధమవ్వేస్తాది మాధవి. వెంటనే అందుకుని “స్వామీజీ! నేను అబలను విద్యాబుద్ధులు శూన్యం. ఐనా నిజభోగవిలాసాల తలంపు ఒక్కనాడైనా కలలోకూడ రాలేదనిమాత్రం దృఢంగా, నమ్మకంగా చెప్పగలను. నా ప్రేమాద్దేశ్యం మీ చరణాల్ని తొక్కికబంధనాలతో బంధించాలని కాదు. ఒక వేళ దురదృష్టవశాత్తు అలాభావించి వుంటే (చేతులు జోడించి) దీని అంతరార్థం అర్థం చేసుకోలేదని విన్నవించుతున్నా. నేను లభించిన ప్రసాదమే నా ప్రేమాద్దేశ్యం. ఇది నాజీవితం మొత్తంలో సుదినం ఇవ్వాలి నా ప్రాణనాథుని ఎదుట నిలబడివున్నా నా పీఠలలో వారి అమృతవాసుకల్ని వింటున్నా. స్వామీజీ

ఇలాంటి శుభఘడియ చూచే సౌభాగ్యముందని నేనెన్నడూ ఆశించలా. ఈ సమయంలో గనక నా దగ్గర విశ్వ సామ్రాజ్యం వుండివుంటే సహారంగా మీ చరణాల విందాలకు సమర్పించి వుండేదాన్ని. చేతులుజోడించి మరీ విన్నవించు కుంటున్నా. ఈ పాద - పద్మాల సన్నిధినుండి ఇక వేరుచేయకండి. నైరాగిని అవుతా. విఘాత రాచుకుంటా. కాని మీ చరణాలు మాత్రం విడువను. ప్రాణవల్లభా! కష్టాలెన్నో చూచా, అనుభవించా, సహించగల్గా కాని ఇప్పుడీ తాపం మాత్రం సహించలేకుండా వున్నా.”

ఇలా అంటూఅంటూ మాధవి కంఠం గద్గదమైపోయింది. నయనాల నుండి ప్రేమ ఆనంద బాష్పాలు ప్రవహించాయి. ఇక అక్కడ కూర్చోలేకపోయింది. లేచి నమస్కరించింది. వెళ్లి విరజన్ వద్ద కూర్చుంది. కౌగిలించుకుని “ఏ మాట్లాడు కున్నా రేమిటి?” అని ప్రశ్నించింది విరజన్.

మాధ:-మీ భిలమింది.

విర:-నిజం ! ఏమన్నా రేమిటి ?

మాధ:-అది మాత్రం చెప్పుచు.

ప్రజరాణికి లంకిణీ బిందెల ధనం లభించివల్లుగావుంది. చాలాకాలానికి భగవంతుడు నా కోర్కె తీర్చాడు మా ఇంటి దగ్గరే పెళ్ళిచేస్తా” అంది.

నై రాశ్యభావంతో చిరునవ్వునవ్వింది మాధవి “నన్ను మరచిపోవుగదా ?” అదివిరజన్ కంపిత కంఠస్వరంతో. నేత్రాలు వశం తప్పిపోయాయి. కన్నీటివర్షం కురుస్తోంది.

కంఠస్వరం కాస్త సంభాళించుకుని “మమ్మల్ని విడిచిపోతావు కాబోలు” అంది.

మాధ:-మిమ్మల్ని వదలి ఎక్కడికీ వెళ్ళను.

విర:-ఇక చాలించు, పూరికే గొప్పలు చెప్పకు.

మాధ:-చూస్తూ వుండు.

విర:-అన్నీ చూస్తానుగానీ, సరే ఏం చేరే కట్టుకుంటావు ?

మాధ:-తెల్లటిచీరే, కొంగరెక్కలలాంటి తెల్లటిచీరే.

విర:-పెళ్ళి చీరే పసుపుపచ్చగా వూటుంది.

మాధ:-ఉంటే ఉండొచ్చు. కాని నాదిమాత్రం తెల్లగానే వుంటుంది.

విర:-చంద్రహారం నీ కెంతో అందంగావుండే నా హారం ఇస్తానులే.

మాధ:-అక్కా! హారానికి బదులు పట్టెడయివ్వవే.

విర:-ఇవేం మాటలే

మాధ:-ఏం మాటలున్నాయీ? నా సింగారానికి సంబంధించినవేగా.

విర:-నీ మాటలు అర్థంకావడంలేదు. ఇప్పుడింత విచారంగా వున్నావెందుకని? ఈ రత్నం కోసమే గదా ఇంత ఘోరాతి ఘోరతపశ్చు, ఇంత యోగాభ్యాసమూ, ఖన్ని వ్రతాలూ చేసింది. మరి ఇవ్వాళ ఆరత్నం చేజిక్కితే ఉల్లాసంగావుండని కారణమేమిటి?

మాధ:-నువ్వుచూస్తే పెళ్ళి గొడవలు తెస్తున్నాయె. అందుకని నాకు భయంగా వుంది.

విర:-మరి ఆనందకర విషయమిదేగా.

మాధ:- అక్కా ! నాలలాటాన ఈ ఆనందం లిఖించబడలేదు. గగనవీధిలో గూడుకట్టుకోవాలని కలలుగనే పక్షి సర్వదా చెట్టుకొమ్మలమీదనే వుంటుంది. జీవితంలో శేషసమయం అదేవిధంగా ప్రేమ - స్వప్నాలు చూస్తూ గడవాలని నిశ్చయించుకున్నా.

25

మర్నాడు ఉదయం స్నాన సంధ్యాదులు తీర్చుకున్నాడు బాలాజీ, రాజా ధర్మసింగు కోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు. ఇవ్వాలి 'రాజఘాట్' వద్ద ఒక పెద్ద గోశాల శిలాన్యాస మహోత్సవం జరగబోతోంది పట్నంలోని వీధులూ, దుకాణాలూ ముసిముసిగా నవ్వుతున్నట్లుగాగోచరిస్తున్నాయి. రోడ్ల కిరుపార్శ్వముల చిన్న - పెద్ద జెండాలెన్నో రెపరెపలాడుతున్నాయి. గృహద్వారాలు పుష్ప - తోరణాలతో స్వాగతార్థం సిద్ధంగా వున్నాయి. కారణం, తన సర్వస్వమూ దేశ శ్రేయస్సు కోసం స్వాహాచేసిన పాప మ దేశభక్తుని శుభాగమనం నేడు.

ప్రసన్నతాదేవి స్వసఖి - సఖురాండ్రతోకలిసి స్వేచ్ఛావిహారం చేస్తోంది. మందమందంగా వీస్తోంది మలయానిలం. విచార - విషాదాల ఛాయలుకూడ ఎక్కడా కన్పించడంలా. ముఖ్య ప్రదేశాల్లో స్వాగత గీతం వాయిదబడుతోంది. కళ్లు చెదరిపోయే దుస్తులతో భూమిమీద కాలు ఆనకుండా తిరుగుతున్నాగు షోకిల్లా పురుషులు. షోష శృంగారాలు శృంగారింతుకుని మంగళగీతాలు పాడుతోంది మహిళాలోకం, పసుపు

వన్నె తలగుడ్డలు చుట్టుకుని కిలకిల లాడుతున్నాయి బాల బాలికల జట్లు. ఏ వ్యక్తిని చూడబోయినా ప్రసన్నత ఉట్టి పడుతోంది ముఖారవిందంనుండి. కారణం, ఇవ్వాలి ఒక నిమగ్నంక ప్రజాసేవకుని శుభాగమనం. తన సర్వస్వమూ దేశశ్రేయస్సు కోసం సమర్పించిన మహనీయుని శుభాగమనం.

అనుచర బృందంతో కలిసి “రాజఘాట్”కు బయలు దేరాడు బాలాజీ. ఆ సమయంలో ఉదయాదినుండి స్వాగత మిచ్చాడు సూర్యభగవానుడు. అతని దివ్యముఖారవిందం చూచి “భారతమాతకూడై” అని భూనభోంతరాళాలు తల్లడిల్లేటట్టుగా ఒక్కసారి నినదించాయి వేలాదిగొంతులు. ఆ జయజయకారం వాయుమండలాన్ని భేదించుకుంటూ నభోమండలంలోకి వెళ్ళిపోయింది. గంటలు గణగణమోగాయి. శంఖారావాలతో చెవులు దిబ్బల్లు వేసుకుపోయాయి. మహాత్మవ స్వాగతరాగం గాలిలో ప్రతిధ్వనించింది. దీపం చూడగానే చుట్టూ చేరుతోంటుంది మిడతలగుంపు. అదేవిధంగా బాలాజీని చూడగానే చుట్టూవచ్చి మూగారు ప్రేక్షకులు. నూటయాభైమంది భారత కాంగ్రెసు సభ్యులు సైనికవందనం చేశారు. వాళ్ళ అందమైన యూనిఫారమూ, చంచల అశ్వాలు చూడ ముచ్చటగా వున్నాయి. ఈ సంఘంలోని ప్రతి సభ్యుడూ దేశ శ్రేయోభిలాషి ఆ సభ్యుని ప్రతిపదమూ, ప్రతి వాక్యమూ ప్రేక్షకుల హృదయాల్ని ఉత్సాహంతో ఓలలాడించుతుండేది. దారి కిరుప్రక్కలా బారులుతీరి నిలబడి వున్నారు సభ్యులంతా. స్వాగతగీతం వాయింబడుతోంది.

పుష్పవర్షం కురుస్తోంది. ప్రతిచోట నగర వాడీమణులు కనక పల్లెరాల్లో ధూపదీపాలూ, కర్పూరచందనాలూ, తీసుకుని హారతు లివ్వటానికి సిద్ధంగా నిల్చోనిఉన్నారు. నవాగత వధువులూ దుకాణాలు అలంకరించబడివున్నాయి. ఇవ్వాలి పట్న శోభ చూస్తే సిగ్గుతో తలవంచుకొంటోంది పుష్పవనం. శ్రావణమాసంలో నీలమేఘాలు క్రమ్ముకొస్తుంటాయి; ఉండి మేఘగర్జనలు గుండెలు దద్దరిల్ల చేస్తుంటాయి. అదేరకంగా 'భారతమాతకూజై' అన్న ప్రజల నినాదం హృదయాల్లో ఉత్సాహ, ఉద్రేకాలు రేకెత్తించుతోంది. బాలాజీ రాగానే ఒక అత్యద్భుతదృశ్యం కంటపడింది. బాలిబాలికలు గోధుమరంగు కోట్లు తొడిగారు. పసుపువన్నె తలపాగలు చుట్టారు. చేతుల్లో ముచ్చటాచ్చే కోలాటం చిరతలు పుచ్చుకొన్నారు. దారికడ్డంగా నిలబడివున్నారు. బాలాజీగారు రావడంతోనే పదివరుసల్లో బారులుతీరి నిలబడ్డారు కోలాటం వేస్తూ మహోత్సవగీతం పాడసాగారు.

“మంగళం, జయమంగళం బాలాజీ

శుభమంగళం తవాగమనం బాలాజీ”

ధన్యధన్య మీ నగరసాభాగ్యం బాలాజీ

ధన్యధన్య మస్మత్సాభాగ్యం బాలాజీ॥

ధన్యధన్యలీ నగరవాసులు బాలాజీ

తవచరణ-ధూళి సోకిందీ బాలాజీ ॥ మంగళం ॥

ఎలాంటి చిత్రాక్షరక దృశ్యం! గీతం సాధారణగీతమే. కాని అనేక గొంతులు కలిసి లయయుక్తంగా పాడాయి. ఎంత ఘనోహరంగా, ఎంత ప్రభావయుక్తంగా వున్నాయంటే

ఎక్కడిపాదాలక్కడె ఆగిపోయాయి. ఎటుచూచినా చీమ చిటుక్కుమనటంలేదు. అలాంటి వాతావరణంలో ఈ మధుర గానం నిశ్శబ్ద నిశీధవేళలో కోకిల స్వరంలా వినపడింది. ప్రేక్షకులంతా రాతివిగ్రహాల్లా నిలబడివున్నారు “దీన భార తీయులారా! ఇలాంటి దృశ్యాలు చూచే అదృష్టం మీకెక్కడిది? ఇప్పుడన్నా తనివిలీరచూడండి. నిజం, బోగం పడుచుల నృత్య - సంగీత - వాయిద్యాలు చూచి పరమానంద భరితులై వుంటారు. వారాంగనల కేళీ - విలాసాలెన్నో దర్శించి వుంటారు. స్వేచ్ఛగా తిరిగి వుంటారు. వినోద - విహారాలూ, సైరు షికార్లూ చేసివుంటారు. కాని ఈ సమయంలో మీ రనుభవిస్తున్న యదార్థ ఆనందం, సుఖద ఉత్సాహం ఇంకే సమయంలో నన్నా పొంది వున్నారా? వారకాంతల హావ-భావాలూ, వేశ్యాంగనల సంగీత వాయిద్యాలూ ఇంద్రియ వాసనల్ని ఉద్రేకపరుస్తాయి. మీ మనో స్థితిస్థిరమైనా, ఉత్సాహాన్ని మరింత బలహీనపరుస్తాయి. కాని ఇలాంటి దృశ్యాలు జాతీయత, జాతీయాభిమానమూ రేకెత్తిస్తాయి. జీవితంలో ఒక్కసారి చూచినాచాలు. దాని పునీత స్మృతి చిహ్నం మీ హృదయాల్లోంచి చెరిగిపోదు.

బాలాజీ ముఖమండలం ఆత్మానంద జ్యోతితో మెరసి పోతోంది. నేత్రాలు దేశాభిమాన కిరణాలు వెదజల్లుతున్నాయి. పచ్చగా నవనవలాడుతున్న తన చేనుచూచుకుని కర్నకుడు ఆనందంతో ఉన్నత్రుడై పోతుంటాడు. అదేవిధంగా వుంది ఇప్పుడు బాలాజీ స్థితికూడా. పాడటం పూర్తికాగానే

కొన్ని అడుగులు ముందుకేశాడు. ఇద్దరు పిల్లల్ని భుజాలపై ఎక్కించుకుని “భారతమాతకు జై” అని అన్నాడు.

నెమ్మది నెమ్మదిగా జనులు గుమికూడసాగారు. రాజ ఘాట్ వద్ద ఆకాశాన్నంటే గోశాలభవనం ఒకటి స్వాగతార్థం నిలబడివుంది. దాని ప్రాంగణమంతా మల్లు దుప్పట్లతో పరచబడివుంది. గృహద్వారాలూ, స్తంభాలూ అన్నీ పత్రపుష్పాల తోరణాలతో శోభిల్లుతున్నాయి. గోశాలలోపల వెయ్యి ఆవులు కట్టివేసి వున్నాయి. వాటిమేత తొట్లలో స్వహస్తాలతో పొట్టూ - తెలగపిండి వేశాడు బాలాజీ. ప్రేమతో వీపులు తట్టాడు. అందులో మరొకచోట పాలరాళ్ళతో కట్టిన ఎనిమిది పలకలుగలగొయ్యి ఒకటి వుంది. అదిపై కల్లాపాలతో నిండివుంది. కాసిని పాలు తీసుకుని కళ్ళకద్దుకుని పానం చేశాడు.

వచ్చిన ప్రజలింకా ప్రశాంతంగా సర్దుకు కూర్చోనన్నా కూర్చోలేదు. ఇంతలో కొందరు మనుష్యులు పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చారు. వచ్చి “బదలూశాస్త్రి, సేక్ డి త్తమచండ్, లాలా చనుసలాల్ బైటనిలబడి అల్లరిచేస్తున్నారు. బాలాజీతో రెండే రెండు ముక్కలు మాట్లాడుకోనివ్వమని అడుగుతున్నారు. బదలూశాస్త్రి కాశీలో ప్రసిద్ధ విద్వాంసుల్లో ఒకడు. చక్కటి అగ్రచంద్రాకారం బొట్టూ, మోకాళ్ళదాకా పచ్చడిన్నీచొక్కా, పసుపుపచ్చ తలపాగ-ఇవీ అతనిదుస్తులు. డి త్తమచండ్ - మాఖిసలాలు లిద్దరూ కాశీలో గొప్పమహుకార్లు. బిరుదులకోసం లక్షలకు లక్షలు రాగిదమ్మిడిల్లా ఖర్చు పెడ్తారు. గొప్పగొప్ప ఉద్యోగస్థుల, అధికార్ల అడుగులకు

మడుగులొత్తుతూ సన్నానాలు చేయటం తమ కర్తవ్యంలో ఒకటిగా భావించు తుంటారు. వీళ్ళకు పట్నం మొత్తమీద పలుకుబడి పెత్తనమూ బాగా వున్నాయి. బదలూశాస్త్రితో శాస్త్రియచర్చలో ఎవ్వడూ గెల్వలేడు. ప్రత్యేకంగా కాశీ పండాలు, ప్రయాగ పురోహితులూ, ఈ వర్గానికి చెందిన తదితరూ అంతా శాస్త్రిగారి మాటమీద నెత్తురు చిందించటానికైనా వెనుదీయరు. శాస్త్రిగారు కాశీలో హిందూమత రక్షకుడుగా, దాని ఆధార స్తంభంలా ఎంచబడుతుంటాడు. ఉత్తమచంద్-మాఖనలాలులు కూడ గొప్పమత పిచ్చగాండ్లు. బాలాజీతో శాస్త్రియచర్చలు జరపాలని ఎన్నాళ్లనుంచో ఆరాటపడుతున్నారు. ఇవ్వాళ అలాంటి అవకాశం లభించింది. పండాలు, ప్రయాగ పురోహితులూ అంతా కలిసి ఒక పెద్ద గుంపుతో వచ్చిచేరారు.

ఈ మహానుభావులు దయచేశారని విని బైటికరు దెంచాడు బాలాజీ. చూస్తే పరిస్థితి విషమించివుంది. ఉభయ పక్షాలూ లాఠీలు పుచ్చుకొని వున్నారు. చొక్కాలు పై కగ దీసుకుంటూ తారసిల్లటానికి సిద్ధపడుతున్నారు. 'ఇంకా చూస్తారేమిటి? ఈ శూద్ర వెధవను తుండేలు తుండేలుగా నరికి అవతల పారేయండి. కేసుగీసు భయమేం అక్కరేను. నేనున్నాగా మీమీద ఈగవ్రాలితే అప్పుడనండి' అని ఉద్రేక పరుస్తున్నాడు శాస్తుర్లు. "అతనంటే అంతపడి చచ్చే మొనగాళ్ళెవరో కాస్త ముందుకురండి. ఆ ఆభిమానమూ, ఆ గొప్పతనమూ ఏమిటో చూపిస్తా" అని గొంతు చించు కుంటున్నాడు. ఈ వరసచూచి బాలాజీ ధర్మసింగుతో

“ఈ దుర్మార్గం వదలిపెట్టమనీ, లేనిచో ఉభయలూ నష్ట పడ్తారనీ, లోకం నవ్వుతుందనీ వెళ్ళి నచ్చచెప్పండి” అని అన్నాడు.

రాజాగారి కళ్ళు చింతనిప్పుల్లా వున్నాయి. “ఇకనితో మాట్లాడటమే పరువునష్టం” అని నా దృఢాభిప్రాయం. ఈ ప్రయాగ పురోహిత గుంపును చూచి కాస్త విర్రవీగుతున్నాడు. కాని ఇవ్వాల వాడి హజంఅంతా అణచిపారేస్తా. మీమీద దెబ్బ తియ్యటానికేవచ్చాను. అంతకన్న మరో వుద్దేశ్యంలేదు. ఏనా నేనూ, నా కుమారు పుత్రులూ బ్రతి కుండగామాత్రం మీకేసి దుర్బుద్ధితో తలెత్తి చూడకూడ వాల తరంకాదు. మీరు కాస్తా ‘ఉం’ అంటే చాలు, కన్ను మూసి కన్ను తెరచినంతలో ఈ దుర్మార్గానికి మజా చూపిస్తా”

ఈ రాకుమారుడు ఆవేశ పడుతున్నాడు. క్షత్రియ కుమారుడు ఆవేశ పడ్డప్పుడు చంపటమో, లేక చావటమో తప్ప రెండోది దృష్టిలోకిరాదు. బాలాజీ ఈ విషయం బాగా అర్థం చేసుకున్నాడు. “రాజా! దూరదృష్టిగల వ్యక్తివైతూడి కూడ ఇలాంటిమాటలు మాట్లాడుతున్నావేమిటి? ఇలాంటి మాటల కిది తరుణంకాదు. వెళ్ళండి; మీ మనుష్యుల్ని ముందు ఆపుచేయండి. లేకపోతే వ్యవహారం ముదిరి చెడుగా పరిణమిస్తుంది.

బాలాజీ ఇలా అంటూ అంటూ మధ్యలో ఆగి పోయాడు. సముద్ర కెటాల్లా ఉభయపక్షాలూ పడదోసు కుని ముందుకొస్తున్నారు. చేతుల్లో లాఠీలున్నాయి. కళ్ళు

నిప్పులు గ్రక్కుతున్నాయి. ముఖాలు కోపోద్దీప్తితములై ఉన్నాయి. కనుబొమ్మలు పైకెగసివున్నాయి. చూస్తూ చూస్తూనే జనప్రవాహం ప్రయాగ పురోహిత బృందంపైకెగసివచ్చింది. లాతీలు శిరస్సుల్ని ముద్దిడుకో బోతున్నాయి. ఇంతలో బాలాజీ విద్యుత్లా చంగున ముందుకొచ్చి ఎగిరి గుర్రమొకటిఎక్కి కూర్చున్నాడు. బిగ్గరగా -

“జేశ సోదరులారా! ఏంగుడ్డితనమిది? ఏంటిన్యాయమిది? నన్నే గనక తమ మిత్రునిగా భావిస్తున్నట్లయితే వెంటనే లాతీలు దింపండి ఒక్క అంగుళంకూడ ముందుకు వెళ్లకండి. మీ హృదయంలో వీరపురుషోచిత ఆవేశ - క్రోధాలున్నందుకు నా కెంతో గర్వంగావుంది. క్రోధ మనేదొక పవిత్ర ఉద్వేగం; ఒకపావన ఉత్సాహం. కాని ఆత్మనిగ్రహం అంత కంటెకూడ ఒక పరమపునీతధర్మం. మీ క్రోధాన్నిని శాంతింప చేయండి. ఈరకంగా ప్రాణత్యాగానికై నడుములు బిగించి తయ్యారయ్యారా? ఐతే మాతృభూమిపట్ల మీ కర్తవ్యాలన్ని పూర్తిగా నెరవేర్చివేశారా? చేతిలో దీపమున్నా నూతిలో కాలుజారి పడిపోతూనికి కుతూహలపడుతున్నారా? వీళ్ళంతా ఎవరు? మీ స్వదేశబాంధవులు; మీ ఇద్దరిదీ ఒకటే రక్తం వాళ్ళను శత్రువులుగా భావించడం కంటె గొప్పవైరితన మింకొకటిలేదు. వాళ్లు అజ్ఞానాంధకారంలో మునిగివుంటే ఆ అంధకారాన్ని దూరంచేయటం మీ పవిత్ర కర్తవ్యం, మిమ్మల్ని దుర్భాషలాడితే తిరిగి దుర్భాషలాడకండి, దాన్నొక చెడుగా తీసుకోకండి. మీతో కయ్యానికి కాలుమెప్పుతుంటే మీరు వినయంగా ప్రవర్తించండి. వివేక చూన్యరోగికి చికిత్సచేసే వైద్యుడులా తయారుకండి. ఇది

నా ఆజ్ఞ తదిభిన్నంగా ప్రవర్తించినవాడు దేశానికి పరమ శత్రువు”

ఈ సముచిత వాక్యాలు విచడంజో నలువేపులా శాంతి ఆనరించింది. ఎక్కడనా డక్కడేగోడమీది బొమ్మలా పుండిపోయాడు. ఈ ఒక్క వ్యక్తి వాసుక్లో ఈ గారడి ఎక్కడినుంచివచ్చింది? యాభై వేలమందిని. ప్రళయకాల సాగరంగా ఉప్పొంగివస్తున్న ప్రజానీకాన్ని ఒక నిపుణసారథి, తన చంచల గుర్రాలను ఆపిపట్టుగా ఆపుచేశాడు. ఈ శక్తి నెవ్వరిచ్చారు? మస్తకంపై రాజముసుటంటేదే. వెంట లక్షలాది సేనావాహినిలేదే. నైస్యస్యక్షుడూకాడే. ఈ ప్రభావానికంతకూ మూలం అతని నిస్వార్థ సేవావ్రతమే; దేశ శ్రేయస్సుకై అతనుచేసిన ఆత్మత్యాగమే. ఇదంతా స్వజాతి స్వదేశ సేవకుని గౌరవచుర్యాదల పరిణామం. బాలాజీగారి దివ్యతేజో ప్రతాపాలు చూచారు కాశీ - ప్రయాగ పండా లంతా. కంఠస్వరం విన్నారు. క్రోధం చల్లారి పోయింది. సూర్యభగవానుని శుభాగమనంజో మసకలూ, తుమార బిందువులూ అన్నీ మాయమైపోతాయి. అదేవిధంగా బాలాజీ గారి రాకతో వ్యతిరేకుల గుంపు చిందరవందరై పోయింది. ఉపప్రవోద్దేశ్యంతో వచ్చిన నాల్గవో అనేకమంది శ్రద్ధాభక్తులతో బాలాజీ చరణ - కమలములపై శిరస్సులుంచారు. ఆయన శిష్యకోటిలో చేరిపోయారు పండాలు మూర్ఖత్వాన్ని గురుపయోగ పప్పుకుని తన స్వార్థ సిద్ధిప చేసుకోవాలని కుడువరాని కూళ్ళన్నీ కుడిచాడు శాస్త్రులు. కానిఅంతావ్యర్థం.

ఆ సమయంలో బాలాజీగారు ఒక గొప్ప ఉపన్యాసం ఇచ్చారు. దానిలో ప్రతిపదమూ నేటివరకూడ శ్రోతల

హృదయపటలంపై చెరిగిపోకుండా వుండిపోయింది. భారతీ
యలకు సర్వదా దీపంలా మార్గాన్ని దర్శించుతోంటుంది.
ఆయన ఉపన్యాసాలు తరచు భావగర్భితములు. కాని ఈ
ఉపన్యాస మొక్కటే ఒకఎత్తు, తతిమ్మానన్నీ ఒకఎత్తు.
ఇందులోవున్న ప్రతిభ, ఓజస్సు మరి దేనిలోనూలేదు.
తన వాక్యాత్మగ్భంబో కొద్దినివిషాల్లో బద్ధశత్రువులుగావుండే
పండ్లూ, గొల్లలూ అందరూ పరస్పరం ఆలింగనం చేసు
కొనేట్లుగా చేశాడు. ఆ ఉపన్యాసం చివరివాక్యాలు -

“మీరంతా దృఢచిత్తులై కార్యసాధనకై ముందుకు
సాగిపోండు అభీష్టసిద్ధి యనెడి కనక - స్తంభం ఒకరోజున
తప్పక దృష్టిగోచరమైతిరుతుంది. మధ్యలో ధైర్యసాహసాలు
సడలిపోనీయకండి. దృఢత్వమనేదొక మహాశక్తి. దృఢత్వం
మానవుని సమస్త గుణాలకుంరాజు. దృఢత్వమే శౌర్యప్రతా
పాల ప్రధాన అంశం. కాన అలాంటి దాన్నెన్నడూ సడలి
పోనీయకండి. ఈ మధ్యలో ఎన్నో కష్టాలను గురిచేయవచ్చును.
ఎన్నో పరీక్షల్లో నెగ్గవలసివుంటుంది. అడుగుడుగునా నిరాశ
నిస్పృహ పిశాచాల్ని ఎదుర్కోవలసి వస్తుంది. అవి మీ
మార్గంలో రాతిబండల్లా అడ్డమొస్తాయి. ఇలాంటి విషయ
పరిస్థితిలో దృఢత్వమొక్కటే మీకు శరణ్యం. అదే విశ్వసనీయ
మార్గదర్శకుడు. ఒక వేళ ఏకారణంచేతనన్నా దృఢత్వంవిఫలమై
పోయినా ప్రశంసలతో నవ్వేస్తే నా చిరస్థాయిచేసిపోతుంది.”

ఇలాంటి ఇంటి కళ్ళి ఎంతావత్రిక తెరచాడు. ముఖం
తప్పిపోయింది. ఇంకొప్పు ర్థ భావంతో ఒక చల్లటి
వర్ష విడిచాడు. అదిమాచి ధర్మసింగ్ కంగారుపడ్డా
శల మేకదా? అని ప్రశ్నించాడు.

బాలా:- 'సదియా'లో ఏటికనకట్ట తెగిపోయింది. పది వేల మంది గృహ హీనులై పోయారు.

ధర్మ - ఆఁ! అలాగా!

బాలా:- వేలమంది జలప్రవాహంలో పడి కొట్టుకుపోయారు. పట్నమంతా నీళ్ళపై తేలుతోంది. ఇంటికప్పులపై నావలు తిరుగుతున్నాయి. భారతకాంగ్రెసు సభ్యులు సహాయార్థం చేరుకున్నారు. యధాశక్తి సహాయం చేస్తున్నారు. కాని వాళ్ళ సంఖ్య చాలా తక్కువ.

ధర్మ:- (కన్నీరు కారుస్తూ) ఓ జగద్భాంధవా! నువ్వే ఈ అసహాయులకు సహాయకుడవు.

బాలా:- గోపాల - గోశాల కొట్టుకుపోయింది. ఒక వెయ్యి ఆవులు జలదేవతకు బలైపోయాయి. ఎడతెగకుండా మూడు గంటలు కుండపోతగా వర్షం కురిసింది. మొత్తం ముప్పై రెండు దుక్కులవర్షం పడింది. పట్నం ఉత్తరప్రక్కన పట్న ప్రజలంతా చేరివున్నారు. ఉండటానికి ఇల్లులేదు; తినటానికి తిండిలేదు. గుట్టలుగుట్టలుగా శవాలు పడివున్నాయి చాలా మంది ఆకలిదప్పులతో ప్రాణాలు విడుస్తున్నారు. ప్రజల ఆర్తనాదాలూ, కరుణాక్రందనాలూ చూస్తే గుండె చెరువై పోతోంది. వరధబాధితులంతా 'బాలాజీని పిలుచుకురండి బాలాజీని పిలుచుకురండి' అని చాతకపక్షిలా గోలచేస్తున్నారు. నా రాక తమ కష్టాలు పోగొడ్తాయని వాళ్ళ కోరిక గుడ్డినమ్మకం."

కొంచెంసేపు ధ్యాన నిమగ్నుడై కూర్చున్న తర్వాత "నేను వెంటనే బయలుదేరిపోవాలి. నేను మొంతో అవసరం. ఈ కార్యంలో తోడ్పడవలసిందిగా

యాలోని భారతకాండగైను సభ్యులకు తెలిగ్రాం ఇవ్వండి” అన్నాడు.

“శెలవిస్తే నాకూ రావాలనివుంది” అన్నాడు వినయంగా రాజా ధర్మసింగ్.

బాలా:-నే వెళ్ళినతర్వాత కబురుచేస్తా. మీ రిప్పుడప్పుడే రావలసిన అవసరమంతగా లేదనుకుంటా.

ధర్మ:-ప్రొద్దున్నే ప్రయాణమవడం మంచిది.

బాలా:-లేదులేదు. ఒక్క ఊణంకూడ ఆలస్యం చేయటానికి వీలేదు. అక్కడికి చేరుకునేటప్పటికి చాలా రోజులు పడ్తాయి.

కన్నమూసి కన్న తెరచినంతలో ఈ వార్తలు పట్నమంతా ప్రాకిపోయాయి. తెలియగానే వేలమంది బాలాజీగారికి వీడ్కోలివ్వటానికి బయలుదేరారు; తొమ్మిదయ్యేటప్పటికల్లా పాతికవేలమంది వచ్చి పోగయ్యారు. ఎవ్వరినోట చూచినా ‘సదియా’ వరదలవార్తలే. ఎవ్వణి చూడబోయినా ఆ వరద బాధితులపట్ల సానుభూతి వెల్లడించేవాడే. వందలమంది బాలాజీగారికో వెళ్ళటానికి సదుములుబిగించారు. ‘సదియా’ ప్రజల సహాయార్థం ఒకఫండు స్థాపించాలని గుసగుసలు జరుగుతున్నాయి.

అక్కడ ధర్మసింగుగారి గృహంలో మరోదృశ్యం కానవచ్చింది. సువామకు అభివందనాలు తెలియచేసే నిమిత్తం స్త్రీలంతా కలిసి ఒక సభ ఏర్పాటుచేశారు ఆ విశాల గదిలో నారీమణులతో క్రిక్కి రిసివుంది. కొంతమందితో మొదట ప్రజరాణి ఒక మనోహర మంగళగీతం పాడింది. తర్వాత స్త్రీలంతా గోలాకారంగా చేరి పాడుకుంటూ, వాయింపుకుంటూ హారతి పళ్ళేలతో సువామ

గృహనికెళ్ళారు. అతిది సత్కారాలకై వేచికూర్చునివున్నారు చంద్రదా - సేవతీలు. ప్రతిమహిళను ప్రేమతో కౌగిలించు కుంది సువామి. వారికీ తనలాంటి పుత్రరత్నమే కల్లుగళ యని ఆశీర్వాదించింది. అనంతరం రాణీ మంగళహారతిచ్చింది. దాంతో పాటలుప్రారంభమయ్యాయి. ఇవ్వాలిమాధవి వదనం పుష్పంలా వికసించివుంది. నిన్నటిమాదిరిగా వాడి-ఎండిలేదు. ఆశలనేవి విషంఘూటలు. ఆ ఆశలే నిన్న కన్నీరు చిందింప చేశాయి. కాని ఇవ్వాలి ఆమె మనస్సు ఆశాశూన్యమై పోయింది. అంచేతనే ముఖమండలంలో దివ్యజ్యోతి వెలు గొందుతుంటే నేత్రాల్లో వికాస - కాంతులు తొణికసలాడు తున్నాయి. నిరాశాప్రహారానికి గురియై జీవితమంతా గడి పింది. కాని ఆశాన్వితమైన తర్వాత ఒక్కరోజు దుఃఖంకూడ సహించలేకపోతోంది.

మధురమధుర రాగాలాపాలతో ప్రాసాదం ప్రతిధ్వనించింది. ఇంతలో 'సదియా' వార్త ఇక్కడికి చేరింది "మీరంతా బాలాజీ గార్కి వీడ్కో లివ్వటానికి సిద్ధంకండి. వా రీక్షణమే సదియాకు వెళ్ళబోతున్నారు." అని ధర్మసింగ్ అ:టున్నట్టుగా వినపడింది.

ఈ పిడకకువంటి వార్త వినిపించగానే ప్రాసాదమంతా నిశీధనీరవతలా ఆవరించింది. కంగాదుగా లేచి గుమ్మంవేపుకు అంగలార్చింది సువామి బాలాజీని ఆపుచేస్తుందా అన్నట్టు. తతిమ్మావాళ్ళూ ఆమెను అనుసరించారు. "పిన్నీ! వారిని జబర్దస్తీగా సాగనంపుతారా ఏమిటి? ఆయనింకా గదిలోనే వున్నాడుగా." అంది ప్రజరాణి.

"వాడి న సలువెళ్ళనే వెళ్ళనీయను. సాగనంపేమాట దేవుడెరుగు." అంది సువామి.

వెళ్ళటం అత్యంత అవసరం.

సువా.- డా. గానూ, అక్కడికెళ్లి తే నాకేం బరి గింది. నేనూ విసున్నా మనిషి నంటారా లేదా? వాడిమీద నాకూ కాస్త అధికారం వుందంటారా లేదా?

ప్రజ:- నాతోడు, ఈ సమయంలో ఇలా అనకండి. ఆయన మీదనే ఆశలన్నీ పెట్టుకుని కొనవూపిరితో ఎదురు చూస్తున్నారు వేలాది ప్రజలు. వెళ్లకపోతే ప్రళయమైపోతుంది.

మాతృ మమకార పాదాలక్రింద అణగిపోయాయి; మానవత్వ జాతీయతలు. కాని నచ్చచెప్పి ఆపుచేసింది ప్రజరాణి. ఈ ఘటన జ్ఞప్తికొచ్చినప్పుడల్లా పశ్చాత్తాప పడుతుండేది సువామి. అంత ఒళ్ళు తెలియని కోపం ఎలావచ్చిందా అని ఆశ్చర్య పడుతుండేది. "విరజన్! బాలాజీకి పూలదండ ఎవ్వరు వేస్తారు?" అని ప్రశ్నించింది రాణి.

విర:- మీరే

రాణి:- మరి మీరే?

విర:- బొట్టుపెద్ద.

రాణి:- మాధవి ఎక్కడ?

విర:- (నెమ్మదిగా) దానిజోలికే పోకండి. పాపంతనధ్యాసలో ఉనిగివుంది.

ఇంతలో బాలాజీ బైటికొచ్చాడు. స్త్రీలంతా అటు

బాలాజీ తల్లి చూడాలి స్వర్గించి కళ్ల కద్దుకొన్నాడు.

ఇది కౌగిలించుకుంది. ఏదో చెప్పాలనుకుంది.

గంతో నోరురాలేదు. పూదండతీసుకుని బయలు

కాళ్ళు తొట్టుపడిపోయాయి గంధంగిన్నె

రాణి. కాని నేత్రాలు శ్రావణ

మానమేఘంలా వరించాయి. తర్వాత వ
దేరింది. నేత్రాల్లో ప్రేమ ఆభాసిస్తోంది. మానం
దంలో ఓలలాడుతోంది. అపారప్రేమపూర్ణదృష్టితో ఒక్క
సారి బాలాజీకీసి చూచింది. తర్వాత తలవంచుకుని పుష్ప
హారం మెడలోవేసింది. ముఖారవిందానికి గంధం బొట్టు
పెట్టింది. ఇంతవరకు లోకసంస్కారవిధి ఒక్కటే కొరతగా
వుంది. ఇప్పుడదీ పూర్తయింది. బాలాజీ గంభీరంగా నిట్టూ
ర్చాడు. అగాధ ప్రేమ - సాగరంలో కొట్టుకుపోతున్నాడు.
ధైర్యం అనే లంగరు పెళ్ళగించుకుపోతోంది. హఠాత్తుగా
నదిలో కాలుజారి నవ్వుక్కిలా మాధవిపాణి పట్టుకున్నాడు.
కాని ఏ గరికపోచను ఆధారంగా చేసుకుని పట్టుకున్నాడో
స్వయంగా అదే ప్రేమ - ప్రవాహంలోపడి వేగంగా
కొట్టుకుపోతోంది. ఆయనహస్తస్పర్శతగలగానే మాధవి ఒళ్లు
జలదరించింది. రోమరోమంలో ఏదో విద్యుత్లా ప్రసరించింది.
దేహమంతా స్వేద - కణాలు మెరవసాగాయి. గాలిపిస్తూకు
పుష్పదళస్థిత తుఫారబిందువులు చింది భూదేవినలాకరించు
తుంటాయి. అదేవిధంగా మాధవీదేవి నేత్రాలనుండి
అశ్రుబిందువులు బాలాజీ హస్తాపై పడ్డాయి. ప్రేమాన్నత
నేత్రాలు స్వామీజీకి సమర్పించిన ప్రేమ - ముత్యాలు ఇవి.
నేత్రాలకూ - అశ్రువులకూ ఇంతటితో సరి.

ఆకాశమంతా చుక్కలు మెరుస్తున్నాయి. వాటిక
కూర్చున్న లలనామణులు ఈ దృశ్యమంతా
న్నారు. ఇవ్వాల ప్రాతఃకాలం ఆయన స్వాగతార్థ
జయమంగళం బాలాజీ; శుభమంగళం త
అని పాడారు. మళ్ళీ ఇప్పుడు కోకిల

"మంగళం, జయమంగళం బాలాజీ

శుభమంగళం తపగమనం బాలాజీ" అని

బాలాజీగారి శుభాగమనమూ, మంగళదాయకమే. శుభ గమనమూ మంగళదాయకమే. శుభాగమన సమయంలో నూ ప్రజల నేత్రాలు అశ్రుబిందువులు చిందించాయి; మళ్ళీ ఇప్పుడు శుభగమన సమయంలోనూ చిందించుతున్నాయి. నిన్న సవాగత అభ్యాగతుని స్వాగతార్థం చిందాయి. ఇవ్వాళ వీడోక లివ్వటానికి చిందుతున్నాయి. వాటిగండు-రూపాలో మాత్రం తేడా ఏమీలేదు. కాని ఆ రెంటి గూఢార్థంలో ఎంత తేడావుందో!

26

మొదటినుంచీ వాడిపోయిన మొగ్గయే మాధవి. నిరాశ ఆమెను బుగ్గిపాలు చేసింది. ఇరవై సంవత్సరాల తపస్వినీ నేడు యోగినిగా మారిపోయింది. పాపం ఆమె జీవితము ఏకజీవితం! మనస్సులో అభిలాషలేవీ ఉద్భవించ నేలేదని చెప్పాలి ఒక వేళ ఉద్భవించినా వాటిని వికసించ నీయలేదుదురదృష్టం. ఆమె ప్రేమ ఒక అపారసముద్రం. దానిలో ఎలాంటి ప్రళయ కారీ ఆటుపోట్లు వచ్చాయంటే జీవితాభిలాషలన్నీ అడుగంటి పోయాయి. యోగినీ వేషం ధరించింది. ప్రపంచిక బంధనాల నుండి విముక్తి పొందింది. ప్రపంచమనేది ఈ అభిలాషలకు, ఈ ఆశలకే మారుపేరు. వాటిని నైరాశ్య సాగరంలో ప్రవహింప చేసినవ్యక్తిని ప్రపంచంలో ఒకమానవునిగా భావించడంభ్రమ.

ఈ ప్రేమాన్మాదంలో ఈ ఉన్మత్తయోగినికి ఒక్క చోటవుంటే శాంతిగా వుండేదికాదు. పుష్పసారభంలా దేశ దేశాలా, వాడవాడలా భ్రమణం చేస్తోంటుంది. ప్రేమ - సం

దేశం వినిపిస్తూ తిరుగుతోంటుంది ఆమె స్వర్ణసర్పంపై
కాషాయరంగుచీర అత్యంత రామణీయకంగా వుంది ఈ
ప్రేమ విగ్రహాన్ని చూచి ప్రజల నేత్రాలు జలబిందువులు
చిందించుతుండేవి వీణమీద పాట పారంభిస్తే శ్రోతృబృం
దం చిత్తం అరురాగ మయమై పోయేది. ప్రతిపదములోనూ
ప్రేమరసం ఉట్టిపడుతుండేది.

ఉన్నతయోగినికి బాలాజీగారి పేరంటం అమితప్రేమ.
తన గేయంలో తరచు అనికీర్తించే కీర్తించుతుండేది. ఏనాడు
యోగిని వేషం ధరించిందో, ఏనాడు లోక లజ్జను పరిత్య
జించిందో, ఆ రోజునుంచీ శారదాంబ స్వయంగావచ్చి జిహ్వా
గ్రంథిపై నివాసంచేస్తున్నదా అన్నట్టుగా వుండేది. ఆమె సరస
గేయాల శ్రవణార్థం వందలమైళ్ళనుంచికూడ ప్రజలు వస్తూం
డేవాళ్లు - మురళీనాదం విని గోపికలు ఇల్లువదిలి పోయిన
చందంగానే ఈ యోగిని కంఠస్వరం వినిపించగానే శ్రోతల
నదీ ప్రవాహం ఉప్పొంగివచ్చేది. ఆమె గేయాలు వినటం
అంటే ఆనందరసం త్రాగట మన్నమాట.

ఈ యోగిని ఏడుస్తోండగా గానీ, నవ్వుతుండగాగాని
ఎవ్వరూచూడలేదు. ఏ విషయంలోనూ మార్గ - విషాదాలు
లేవు. మరి అభిలాషా శూన్యహృదయానికి ఏడ్పులతో నవ్వు
లతో పనేముంది? ఆమె ఆనంద మూర్తి. దానిపై దృష్టి
పడటంతోనే పేక్షకుల నేత్రాలు పావన-ఆనంద రసమయమై
పోతుండేవి.

స మా స్తం.

2014-2015

Book Number	AA1024126	Date	8/10/2021
Front Cover	YES	Back Cover	NO
Blank Pages	CI,		
Missing Pages			
	NO		
Prepared	K. Amirtha	Scanned	K. D. U. C. D.
BOOK SIZE	H 7.1	W 5.0	Pages 280

cutting

Daveed. (m)